

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างสังคมแห่ง
ความเป็นธรรม ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1

โดย

พันตำรวจเอก รังสิต โลไทยสงค์ และคณะ

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

31 พฤษภาคม 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างสังคมแห่งความ
เป็นธรรม ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 1

คณะผู้วิจัย

1. พันตำรวจเอก รังสิต โลไทยสงค์	หัวหน้าโครงการ
2. ดาบตำรวจเสวต ปินตา	นักวิจัยร่วม
3. นายสมคิด ลาภสุทธิพร	นักวิจัยชุมชน
4. นางสาวเนียง ปันพิมล	นักวิจัยชุมชน
5. นางวิไล วงศ์น้อย	นักวิจัยชุมชน
6. นายแสน ธิมา	นักวิจัยชุมชน
7. นายวีระพันธ์ กังวาลไพร	นักวิจัยชุมชน
8. นายโสรัจจ์ ปวงคำคง	นักวิจัยชุมชน
9. นางจันทร์ทิพย์ บุญคำมา	นักวิจัยชุมชน
10. นายสุวิทย์ รักษาติพงศ์พันธ์	นักวิจัยชุมชน
11. นายประเทือง อาจองกุล	นักวิจัยชุมชน
12. นายสงวน ฝักระจ่ายเพื่อน	นักวิจัยชุมชน
13. นายศรีทน มณเฑียร	นักวิจัยชุมชน
14. นางกนิษฐา ทรัพย์สิน	นักวิจัยชุมชน
15. นายประเสริฐ เจริญสิทธิ	นักวิจัยชุมชน
16. นายประเสริฐ อาภาจันทร์	นักวิจัยชุมชน
17. นายน้อย โลกคำลือ	นักวิจัยชุมชน
18. นายอินสอน เรือนใส	นักวิจัยชุมชน
19. นายบุญช่วย บุญพร	นักวิจัยชุมชน
20. นายเสนอ ฝักระจ่ายเพื่อน	นักวิจัยชุมชน

21. นายอ้าย หม่องเขียว	นักวิจัยชุมชน
22. นายพันธ์ศักดิ์ จิตสว่าง	นักวิจัยชุมชน
23. นายธงชัย ไร่กระจายมิตร	นักวิจัยชุมชน
24. นายสงว ษมาจิตคุณ	นักวิจัยชุมชน

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำเพื่อความร่วมมือกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ เป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุคคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหาวิธีใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่

สร้างความสนใจให้แก่ักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอจนออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

กระบวนการยุติธรรมชุมชนถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ที่ฝ่ายกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเองมองว่าเป็นเพียงการแสวงหาความร่วมมือจากประชาชน อันเป็นแนวคิดที่มองข้ามความเข้มแข็งของชุมชนไปอย่างน่าเสียดาย แท้จริงแล้วกระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นผลึกของการจัดการความขัดแย้ง ที่สะท้อนถึงความเป็นปึกแผ่น ประองคองกันของชุมชน

การพัฒนากระแสหลักที่ผ่านมาได้ทำลายความเข้มแข็งของชุมชนไปโดยอ้อม ก่อให้เกิดการพึ่งพา รัฐเป็นผู้จัดการทุกอย่าง ดังที่การรักษาความสงบเรียบร้อยหรือกระบวนการยุติธรรมของชุมชนเองเป็นหน้าที่ของตำรวจ อัยการ ศาลและราชทัณฑ์ การรื้อฟื้นกระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้นมาใหม่นั้นจำเป็นต้องหาวิธีการที่เหมาะสม มิใช่เป็นเพียงการฝึกอบรมแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนเท่านั้น หากแต่ควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในที่นี้คือการประชาพิชญ หรือกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความแน่นแฟ้น ร้อยรัดให้ผู้คนในชุมชนมีเจตจำนงทางการเมืองร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและการจัดการตนเองเพื่อไปสู่จุดหมายสุดท้ายคือการพึ่งตนเอง

บทคัดย่อ

พื้นฐานของสังคมมนุษย์นั้น เริ่มแต่เป็นชุมชน เคยมีการจัดการตนเองอยู่ทุกด้าน รวมทั้งด้านกระบวนการยุติธรรม หากแต่รัฐสมัยใหม่ และการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่มีปรัชญาแนวคิดแตกต่างไปได้ครอบงำและดึงเอาการจัดการดังกล่าวมาเป็นของรัฐจนหมดสิ้น รวมไปถึงพื้นที่บริเวณตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็เป็นเช่นเดียวกัน การรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐโดยตำรวจ จนชุมชนเคยชินกับการจัดการดังกล่าว ทั้งที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคือได้ทั้งหมด ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบและกลไกยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างสังคมแห่งความเป็นธรรมของตำบลบ้านกาศ ด้วยกระบวนการประชาธิปไตยซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(participatory action research) แบบหนึ่ง ในรูปแบบเตรียมทดลอง (กลุ่มควบคุมทดสอบก่อนหลัง) ผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย ผลการศึกษาพบว่า

การวิจัยและพัฒนาด้วยกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนเริ่มแต่เวทีแรก รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น เวทีที่สอง ระบบยุติธรรมชุมชน (เวทีบทบาทตำรวจบ้านและการจัดการความขัดแย้ง-ข้อพิพาทในชุมชน) เวทีที่สาม การประชาสัมพันธ์แผนแม่บท แผนแม่บทชุมชน และแผนยุติธรรมชุมชนภายใต้สัญญาประชาคม กฎหมายชาวบ้าน และการปกครองตนเอง ทำให้ชุมชนบ้านกาศเกิดการร้อยรัดกันขึ้นอย่างแน่นแฟ้น มีเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน จนนำไปสู่การมีกลไกการจัดการตนเองด้วยทุนทางสังคมที่มีอยู่ คือ จารีตประเพณี กฎหมู่บ้าน ความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชน ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นคือโครงการลดเหล้างานศพ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพ การจัดการความขัดแย้งในเรื่องข้อพิพาทป่าชุมชน การร่วมจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทการปกป้องทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากรอบความรู้ของกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือ อนุธิปไตยชุมชน กฎหมายชาวบ้าน กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน ภายใต้การมองความจริงว่าเป็นสัมพัทธ์ ความจริงของกระบวนการยุติธรรมชุมชนควรเป็นความจริงที่ชุมชนสร้างขึ้นด้วยตนเอง มิใช่เป็นกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ฝ่ายรัฐเป็นผู้ดำเนินการ

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
บทคัดย่อ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	1
1.3 วัตถุประสงค์	3
1.4 ผลที่คาดว่าจะได้	3
1.5 แผนการดำเนินงาน	4
1.6 สถานที่ดำเนินการวิจัย	4
1.7 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐ	9
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน	32
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	52
2.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	68
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	70
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 บริบทชุมชนและกลไกการทางสังคมของกฎหมายก่อนทำประชาพิจัย	86
4.2 การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนโดยใช้การประชาพิจัย	115
ผลสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย	
4.3 ผลของการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนโดยใช้กระบวนการประชาพิจัย	136
ผลสมผสานกลไกทางสังคมของกฎหมาย	

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

บทที่ 5 บทสรุปการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัย	151
5.2 ข้อค้นพบจากการทำงาน	160
5.3 ปัญหาจากการดำเนินงานวิจัย	160
5.4 ข้อเสนอแนะ	160

ภาคผนวก

ภาพประกอบกิจกรรม	162
ประวัตินักวิจัย	167

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แผนกิจกรรมเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน	4
2 ความบ้า	26
3 ความสัมพันธ์ของแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน	52
4 แสดงขั้นตอนการวิจัย เทคนิค วิธีการวิจัยและผลที่ได้รับจากการวิจัย	70
5 หมู่บ้านและประชากรของตำบลบ้านกาศ อำเภอมะละเรียง	91
6 เงินทุนและโครงการพัฒนาในตำบลบ้านกาศ	93
7 กฎหมู่บ้านในตำบลบ้านกาศ	102
8 วิธีคิดและวิธีการจัดการของชุมชนบ้านกาศ	110
9 วิธีคิดและวิธีปฏิบัติของกลไกทางสังคมของกฎหมายในพื้นที่วิจัย	111
10 แผนงบประมาณตามยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลบ้านกาศ พ.ศ.2548-2550	112
11 รายได้ทั้งตำบลต่อปี	116
12 งบประมาณรายจ่ายรวมทั้งตำบลต่อปี	117
13 ร้อยละหนี้สินทั้งตำบลต่อปี	117
14 ทุนทางสังคมในตำบลบ้านกาศ	118
15 ผลการปฏิบัติงานของสมาชิกตำรวจบ้านตำบลบ้านกาศ	126
16 หน่วยงานสักขีพยานในเวทีประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน	132
17 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเวทีการประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน	133
18 แผนแม่บทชุมชนตำบลบ้านกาศ	134
19 การรวมกลุ่มตามแผนแม่บทชุมชน	142
20 โครงการลดเหล้างานศพตามช่วงระยะเวลาของโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน	143
21 การเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ที่เป็นอยู่และควรจะเป็น	145
22 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนภายใต้แนวคิดกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน	146
23 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนของแม่สะเรียง	147
24 วิธีคิดและวิธีการจัดการของชุมชนบ้านกาศ	151
25 ผลลัพธ์การพัฒนาโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนบ้านกาศ อำเภอมะละเรียง	152

สารบัญตาราง(ต่อ)

ตาราง		หน้า
26	รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนตำบลบ้านกาศ	153
27	รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน : แนวคิดของรัฐบาลและแนวคิดของชุมชน	155
28	การ.....วิธีคิดและวิธีการปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน	158

สารบัญภาพ

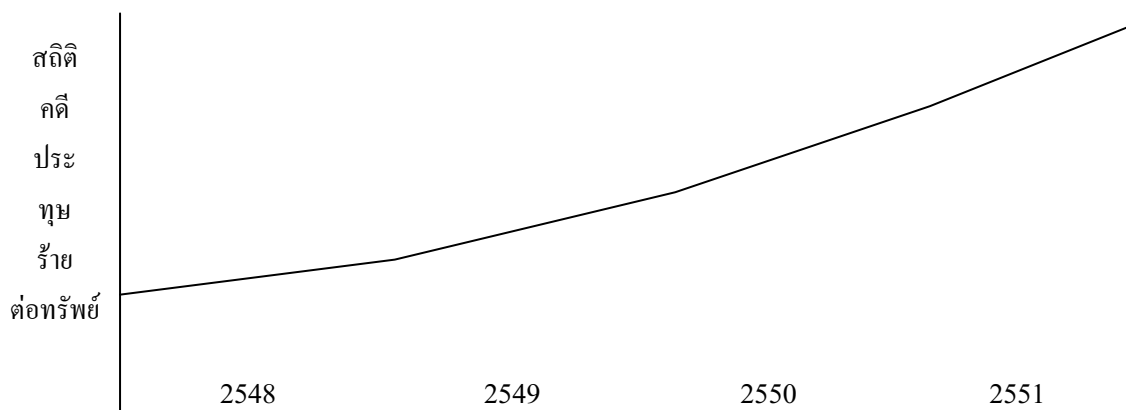
ภาพ		หน้า
1	สถิติคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิ้น	1
2	กรอบแนวคิดการวิจัย	69
3	รูปแบบการวิจัยและพัฒนาแผนเตรียมทดลอง	71
4	การเรียนรู้กระบวนการประชาธิปไตย	79
5	ลักษณะเชิงวิพากษ์วิธี ของเวทีการเรียนรู้ในกระบวนการประชาธิปไตย	150

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการเพื่อความก้าวหน้าและความอยู่รอดด้วยการสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ขึ้นเป็นสถาบันทางสังคมต่างๆ ประกอบกันเป็นโครงสร้างสังคมที่กลับมากำกับกำหนดแบบแผนต่างๆ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมีอาชญากรรมเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม (Crime as social facts) ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ จากเดิมการเกิดขึ้นของอาชญากรรมจะช่วยสร้างจิตสำนึกร่วมในการต่อต้านขึ้นในสังคม (Durkheim, 1984: 103) แต่ปัจจุบันอาชญากรรมกลับถูกมองว่าเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลที่คนส่วนใหญ่สำนึกว่าเป็นหน้าที่ของรัฐจะต้องแก้ไขดังวลีที่ว่า มีตำรวจต้องไม่มีโจร ในขณะที่กระบวนการยุติธรรมสามารถแก้ไขปัญหาได้ระดับหนึ่งเท่านั้น โดยมีรายงานสถิติคดีอาญาของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2550 คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์ทั่วประเทศเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีแนวโน้มอยู่ในระดับสูง ในขณะที่ผลการจับกุมไม่บรรลุเป้าหมาย (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2551)

ภาพ 1 สถิติคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์

ที่มา: รายงานประจำปี 2548- 2551 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

ปัจจุบัน กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้ประสบปัญหา คดีล้นศาล ค้นล้นคุก (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2550: 58) จึงมีความพยายามปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมเพื่อลดคดีขึ้นสู่ศาล โดยกลุ่มแนวคิดของตำรวจเน้นไปที่การตำรวจชุมชน กลุ่มแนวคิดของอัยการ ศาล เน้นไปที่การประนอมข้อพิพาทขึ้นศาลและมาตรการชะลอการฟ้อง ส่วนกลุ่มแนวคิดของกรมราชทัณฑ์ กรม

คุมประพฤติ และกรมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ เริ่มมองไปที่ชุมชน ผ่านแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้น แม้จะเน้นไปที่ชุมชนมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังยึดตัวบทกฎหมายจนล่อหลอมสร้างความคิดหลักให้แก่สังคมเชื่อมั่นในระบบกฎหมายบ้านเมืองว่าสามารถแก้ไขปัญหอาชญากรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมีผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาล เป็นผู้รับผิดชอบ โดยที่คนชั้นล่างไม่สามารถเข้าถึงความเป็นธรรมได้อย่างแท้จริง และมีอำนาจน้อยมากในการมีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย เพราะประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representation) ได้ทำให้เกิดระบบคณาธิปไตยที่คนจำนวนน้อยมีอำนาจ (ruling power) เป็นผู้ออกกฎหมาย และมีแนวโน้มรักษาอำนาจเพื่อพวกพ้องของตนมากกว่าเพื่อคนจน (ทักษิณ ชินวัตร, 2545 อ้างใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2546: 9-10) แนวทางดังกล่าวจึงยังไม่พ้นกรอบความคิดกระบวนการทัศน์สมัยใหม่นิยมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้มากกว่าการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน ท่ามกลางความสับสนในการแก้ปัญหาในสังคมไทย มีบทเรียนจากการวิจัยและพัฒนามากมายที่พบว่า แผนงาน โครงการที่ดีนั้นเมื่อนำไปปฏิบัติกลับล้มเหลว โครงการต่างๆ ไม่สามารถสร้างให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้จนนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

ในส่วนของตำบลบ้านกาฬ อำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งในชนบทไทยก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องพบกับสภาพปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาอบายมุข การพนัน และปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด การพัฒนาจากรัฐได้ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้นพึ่งตนเองไม่ได้เท่าที่ควร รอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐและท้องถิ่น(อบต.) โดยเฉพาะการรักษาความสงบเรียบร้อยหรือการยุติธรรม ชุมชนหันไปพึ่งพากระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก พร้อมกับที่สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง ช่วยได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น แม้จะมีความพยายามจากสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง แสวงหาความร่วมมือจากชุมชนมากขึ้นด้วยโครงการชุมชนสัมพันธ์ แต่ก็แค่เพียงการช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการฝึกรอบมที่ขาดความยั่งยืน ขณะที่ชุมชนหลายแห่งมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ด้วยกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนหรือกระบวนการประชาธิปไตย

สำหรับแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนนั้น เป็นนามธรรมเชิงอุดมคติ ย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากการนำไปปฏิบัติ และหากกระบวนการยุติธรรมชุมชนจะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยเงื่อนไขจากตัวบทกฎหมาย แล้ว ควรใช้ประโยชน์จากโครงสร้างกฎหมายที่มีอยู่ (พิเชษฐ เมลาณนท์, 2547: 5) โดยไม่จำเป็นต้องแก้ไขตัวบทกฎหมายใด ๆ หรือออกกฎหมายใหม่ หากแต่ควรเปลี่ยนวิธีคิด วิธีการงานเสียใหม่ ดังที่ ประเวศ วะสี (2550: 6) ได้เสนอแนวทางยุติธรรมชุมชนว่าควรเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และสังคม โดยเน้นไปที่การเสริมสร้างวัฒนธรรมฐานราก ความยุติธรรมชุมชนจะเข้ามาเป็นฐานของระบบความยุติธรรม ซึ่งในปัจจุบันคนยากจน คนชายขอบ คนถูกทอดทิ้ง คนเสียเปรียบ เข้าไม่ถึง โดยแทนที่จะเป็นผู้ตั้งการ กำหนดแผนงาน

โครงการให้ชุมชนปฏิบัติ ควรปรับเปลี่ยนเป็นการทำงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานอื่นๆในพื้นที่ พร้อมกันไป ผลักกำลัง (synergy) ค้นหาศักยภาพของชุมชน และแก้ปัญหาร่วมกันด้วยเครื่องมือ วิธีการที่เหมาะสมตามแนวทางการวิจัยและพัฒนาโดยประชาชน ย่อมสามารถรู้พื้นระบบ ยุติธรรมชุมชนขึ้นมาให้ต่อเชื่อมไปกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้

1.2 คำถามการวิจัย

ภายใต้บริบทของสังคมไทย กระบวนการประชาธิปไตย จะสามารถพัฒนาให้ชุมชนบ้านกาศมี ระบบยุติธรรมชุมชนขึ้นได้หรือไม่ อย่างไร และด้วยเงื่อนไขใด

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบและกลไกยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างสังคมแห่งความเป็นธรรมของตำบลบ้านกาศ ด้วยกระบวนการประชาธิปไตย

1.4 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 การวิจัยและพัฒนาโดยประชาชนเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง และการพัฒนาทุนทางสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10

1.4.2 ผลของการวิจัยและพัฒนาจะทำให้เกิดชุมชนต้นแบบภายใต้แนวคิด กระบวนการยุติธรรมชุมชนในทิศทางที่เหมาะสมสำหรับการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

1.4.3 ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางการปรับปรุงนโยบายอาญา ยุติธรรม ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงนโยบาย แผนงานและโครงการชุมชนสัมพันธ์ของ สำนักงานตำรวจแห่งชาติที่สถานีตำรวจทุกแห่งสามารถนำไปใช้สำหรับการขยายผลการดำเนินงาน ในระดับพื้นที่ได้ทันที

1.5 แผนการดำเนินงานวิจัย

ตาราง 1 แผนกิจกรรมเพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน

วัตถุประสงค์	กิจกรรมหลัก	ช่วงระยะเวลาดำเนินการ
สร้างเอกภาพในแนวคิด แนวทาง สร้างเจตนารมณ์ ร่วมของสังคม สร้างกลไก การทำงานร่วมทุกระดับ	การประชาสัมพันธ์ บริการชุมชน 1 ธ.ค.2550 – 25 ก.พ.51 การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (ตชส. สัญจร 13 หมู่บ้าน) การปรับ กระบวนการทัศนตำรวจ แสวงหา พันธมิตรและเปิดตัวโครงการ	
เพื่อพัฒนาระบบเชื่อมต่อ ระหว่างตำรวจและชุมชน	พัฒนาผู้ยามบ้านกาศเป็นสถานี ตำรวจชุมชน การสนทนากลุ่ม สรุปความกระตือรือร้นของ ชุมชน	1 ก.พ. – 30 เม.ย. 51
เพื่อพัฒนากลไกการสถาปนา กระบวนการยุติธรรมชุมชน	กระบวนการวางแผนแม่บท ชุมชน ประชุมซักซ้อมความเข้าใจ นักวิจัยชุมชน เวทีที่ 1 รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน การจัดการความขัดแย้ง เวทีที่ 3 การประชาสัมพันธ์แผน แม่บทชุมชน	1 ต.ค.51- 28 ก.พ.52

1.6 สถานที่ดำเนินงานและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

1.6.1 สถานที่ดำเนินการวิจัย: ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.6.2 กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย

1.6.2.1 กลุ่มเป้าหมายหลัก

-กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ และเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ชุดชุมชนสัมพันธ์ 11 นาย

-นักวิจัยชุมชน หมู่บ้านละ 10 คน รวม 100 คน (เก็บข้อมูลทั้งตำบล 10 หมู่บ้านจาก 13 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 76.92) ส่วนอีก 3 หมู่บ้านมีข้อจำกัดเรื่องลักษณะภูมิประเทศ และการตั้งหมู่บ้านที่เดินทางลำบาก ขณะเดียวกันการเข้าไปสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ตำรวจเพิ่งเริ่มต้นความคุ้นเคยกับชุมชนยังมีน้อย

1.6.2.2 ภาวการณ์พัฒนาในพื้นที่ประกอบด้วย สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง สถานีอนามัยบ้านสบหาร สถานีอนามัยแม่ด้อบเหนือ โรงเรียนทุกแห่งในตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ หน่วยงานของกรมป่าไม้และกรมอนุรักษ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืช หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน สหกรณ์การเกษตรในพื้นที่

1.7 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

กระบวนการทัศน์ หมายถึง วิธีคิด วิธีปฏิบัติ ที่สะท้อนคุณค่าของสิ่งที่จะดำเนินการซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง ดังนั้น ในช่วงเวลาหนึ่งอาจมีกระบวนการทัศน์แบบหนึ่ง เมื่อไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา เกิดการปะทะแนวคิดต่าง ๆ จึงเกิดการปรับเปลี่ยนไปสู่กระบวนการทัศน์อีกแบบหนึ่ง

กระบวนการ หมายถึง วิธีการปฏิบัติที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นขั้นตอนในการปฏิบัติงานในพื้นที่ มีลำดับก่อนหลังที่ต่อเนื่อง สัมพันธ์กันและ

กระบวนการยุติธรรม หมายถึง แบบแผนของการดำเนินงานเพื่อรักษาความยุติธรรมตามกฎหมายโดยมีองค์กร ตำรวจ อัยการ ศาล ราชทัณฑ์ ร่วมกันปฏิบัติ อย่างมีขั้นตอนต่อเนื่องกัน และองค์กรตำรวจเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่รับผิดชอบต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการปฏิบัติมากที่สุด

กระบวนการยุติธรรมชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนมีความสามารถในการจัดการปัญหาการเสียดสีเบียดเบียนของชุมชน ปัญหาความขัดแย้ง ด้วยวิธีการที่หลากหลายตามแต่บริบทของตนเอง นำไปสู่การจัดระเบียบชุมชนด้วยชุมชนเองโดยรวมตลอดตั้งแต่กิจกรรม การป้องกันอาชญากรรม การไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาท การแก้ไขความขัดแย้ง และกิจกรรมอื่นที่เสริมสร้างความเข้มแข็ง ความสามัคคีในชุมชนเพื่อให้เกิดการเป็นปึกแผ่นทางสังคม

กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนผ่านวิธีการแบบวิภาษวิธี โดยมีเวทีการเรียนรู้เป็นสื่อที่สำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูลของชุมชนเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่สำหรับเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเอง กระบวนการดังกล่าวอาจมีหลายขั้นตอนโดยอย่างน้อยที่สุดควรประกอบไปด้วยเวทีการรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น เวทีเฉพาะเรื่อง และเวทีการประชาพิจารณ์แผนแม่บท ทั้งนี้ขั้นตอน

ดังกล่าวจะทำให้เกิดการร้อยรัดให้ชุมชนมีความแน่นแฟ้น จนเกิดเจตจำนงร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆที่มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเอง

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผลประโยชน์ในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน ด้วยตนเองมากกว่าการพึ่งพารัฐ และรวมความไปถึงการมีเจตจำนงร่วมกันว่าจะปฏิบัติตามแผนแม่บทชุมชน

การไกล่เกลี่ย หมายถึง การยุติหรือระงับข้อพิพาทด้วยการตกลงยินยอมของกลุ่มพิพาท โดยมีผู้ไกล่เกลี่ยซึ่งเป็นคนกลาง (impartial third party) คอยช่วยเหลือ แนะนำ และเสนอแนวทางในการยุติหรือระงับข้อพิพาทนั้นให้

การตำรวจชุมชน หมายถึง การปฏิบัติงานของตำรวจที่พยายามมุ่งเน้นจากการบังคับใช้กฎหมายเพียงลำพัง ไปสู่การแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น ซึ่งรวมถึงการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตำรวจกับประชาชน การให้ความรู้แก่ประชาชนและการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับตำรวจให้มากขึ้น

การประชาพิชัย หมายถึง กระบวนการวิจัยและพัฒนาโดยประชาชนซึ่งมีขั้นตอนต่อเนื่องกันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการร้อยรัดกันอย่างแน่นแฟ้นของชุมชนจนเกิดเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน โดยมีเป้าหมายนำไปสู่การพึ่งตนเอง ขั้นตอนต่างๆในกระบวนการประชาพิชัยเรียกว่ากระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน

การพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ชุมชนสามารถจัดการชีวิตภายในชุมชนด้วยตนเอง ชุมชนร่วมกันคิดและตัดสินใจทั้งในด้านอุดมการณ์ และมีเจตจำนงร่วมกันในด้าน (1) การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (เศรษฐกิจชุมชน) (2) การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (มีความเอื้ออาทรต่อกันบนพื้นฐานของศีลธรรม และความแน่นแฟ้นของชุมชน) (3) การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (การปกครองตนเองด้วยกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน และระบบยุติธรรมของชุมชน)

การพึ่งพา หมายถึง การอยู่ในสถานะการช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องรอรับการดูแลช่วยเหลือจากผู้อื่น เสมือนอยู่ในปกครองของผู้หนึ่งถือว่า เป็นความสัมพันธ์แนวตั้งแบบผู้ให้ผู้รับ

การเสริมสร้างพลัง หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เอื้ออำนวยให้สมาชิกของชุมชนมีโอกาสนำศักยภาพที่มีอยู่แล้วออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ใช้การมอบอำนาจหรือการกระจายอำนาจจากผู้หนึ่งไปให้ผู้ใด

กฎหมาย หมายถึง ทูตทางสังคมทั้งหมดที่ชุมชนมีอยู่ ที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่วางระเบียบแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยรวมถึงกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายจารีต และกลไกของกฎหมาย โดยมีสภาพบังคับของสังคมนั้น

กฎหมายบ้านเมือง หมายถึง กฎหมายที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์สำหรับเป็นแนวทางในการจัดระเบียบสังคม มีลักษณะเด็ดขาด และสมบูรณ์อยู่ในตัวเองโดยไม่ต้องอยู่ใต้อาณัติหรือข้อจำกัดของศีลธรรมหรือความยุติธรรมใดๆ ทั้งสิ้น หากผู้ใดฝ่าฝืนย่อมต้องได้รับโทษ

กฎหมายมีชีวิต หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ที่เป็นกฎเกณฑ์บรรทัดฐานของสังคมให้ปฏิบัติสืบทอดกันมาและยังคงคุณค่ายึดถือปฏิบัติกันอยู่ในสังคม เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายบ้านเมือง และได้รับการหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเทียบเคียงกรณีที่กฎหมายบ้านเมืองไม่ได้บัญญัติเรื่องหรือกรณีนั้นไว้เท่านั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากฎหมายจารีตประเพณี

กฎหมายจารีตประเพณี หมายถึง กฎเกณฑ์ความประพฤติที่เกิดขึ้นมาเองจากความรู้สึกภายในจิตใจว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรกระทำ เมื่อกฎเกณฑ์นั้นได้รับการประพฤติปฏิบัติสม่ำเสมอเป็นเวลานานทำให้ปรากฏเป็นรูปร่างชัดเจนขึ้นเรียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ที่สำคัญถึงระดับที่หากผู้ใดฝ่าฝืนจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในชุมชน ชุมชนจะใช้อำนาจทางสังคมบังคับมิให้มีการฝ่าฝืนจนเป็นบรรทัดฐานของสังคม

กลไกของกฎหมาย หมายถึง กระบวนการที่เป็นส่วนประกอบของระบบกฎหมาย ทั้งหมดหรือกลไกในทางสังคมของกฎหมาย (the social organization of law) ที่ทำให้กระบวนการยุติธรรม อยู่ในสภาพการปฏิบัติงานเชิงรุก โดยตำรวจเป็นกลไกที่มีบทบาทมากที่สุดและปฏิบัติงานเชิงรุกโดยใช้การตำรวจชุมชนนำ อัยการปฏิบัติงานเชิงรุกโดยใช้กระบวนการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนนำ ศาลปฏิบัติงานเชิงรุกโดยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนำ ราชทัณฑ์และคุมประพฤติปฏิบัติงานเชิงรุกโดยใช้กระบวนการบำบัดฟื้นฟูเหยื่ออาชญากรรมนำ

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีศักยภาพและความสามารถในการจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยรวมถึงมิติกระบวนการยุติธรรมชุมชน ได้ด้วยตนเองมากที่สุด

ความเป็นธรรม หมายถึง ความยุติธรรมทั้งในเชิงสังคมและทางกฎหมายที่ถูกต้องชอบธรรม สอดคล้องกับธรรมเนียมปฏิบัติและวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ความเสมอภาค หมายถึง โอกาสที่เท่าเทียมกันที่ทุกคนมีสิทธิจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐตามสิทธิอันพึงมีพึงได้ บนหลักการที่ว่า จงปฏิบัติต่อกรณีที่เหมือนกันในลักษณะเดียวกัน และจงปฏิบัติต่อกรณีที่ไมเหมือนกันในลักษณะต่างกัน

ความสงบเรียบร้อยของสังคม หมายถึง สภาวะที่สังคมสุขสงบโดยเกิดจากความร่วมมือในพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของสังคม และกฎหมายที่

บังคับไว้ ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึงสภาวะที่สังคมสุขสงบ โดยสมาชิกในสังคมต่างปฏิบัติตามบรรทัดฐาน และกฎหมายที่บังคับไว้

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน กลุ่มคนที่มีความสนใจ ผลประโยชน์และความเชื่อเดียวกัน โดยมีลักษณะร่วมกัน คือ มีความรู้สึกเป็นชุมชนเดียวกัน (sense of community) มีสายใย มีแรงยึดเหนี่ยวสัมพันธ์กัน (common ties) มีปฏิสัมพันธ์ และมีกิจกรรมร่วมกัน (social interaction) อยู่อาศัยในที่เดียวกัน (living in the same locality) มีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น ใช้ ถนน โรงเรียน สนามเด็กเล่นร่วมกัน (having common interest)

ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนที่เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำของคนในชุมชน โดยรวมถึงระบบของทัศนคติที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไป เช่น การเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกัน และที่สำคัญคือความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนที่เป็นพี่เป็นน้องกัน

ธรรมนูญเพื่อความเป็นธรรมสำหรับชุมชน หมายถึง แผนงานโครงการรวมถึงกฎหมายบ้านที่มีวัตถุประสงค์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อความสงบเรียบร้อยในชุมชนที่เกิดจากกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนที่ชุมชนมีส่วนร่วม ให้คำมั่นสัญญาว่าจะใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยและความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

แผนแม่บทชุมชน หมายถึง แผนงาน โครงการ รวมถึงกฎหมายของหมู่บ้านที่ผ่านการพิจารณาพิจารณาแล้วเป็นแผนแม่บทของชุมชน สำหรับใช้เป็นแนวทางปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของแผน แผนแม่บทชุมชนจึงเป็นผลผลิตของกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนผ่านวิธีการแบบวิภาษวิธี โดยมีเวทีการเรียนรู้เป็นสื่อที่สำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ผ่านการพิจารณาเพื่อจัดลำดับความสำคัญ และจัดระบบของแผนงาน โครงการต่างๆ เข้าด้วยกันแล้วสำหรับเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อเป้าหมายการพึ่งตนเอง

ยุทธวิธีตำรวจ หมายถึง แนวทาง วิธีการปฏิบัติงานของตำรวจในระดับปัจเจกบุคคล ภายใต้นโยบาย แผนงาน โครงการ และคำสั่งของผู้บังคับบัญชาที่ชอบด้วยกฎหมาย

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้แม้จะเป็นการวิจัยและพัฒนารูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้น แต่โดยที่ธรรมชาติของกระบวนการยุติธรรมนั้นเป็นสถาบันเชิงอำนาจของสังคมที่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และชุมชน ดังนั้น ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยจึงแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรกเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ และกฎหมาย ผู้วิจัยได้ตรวจเอกสารเริ่มแต่แนวคิดเกี่ยวกับรัฐ ทฤษฎีสัญญาประชาคม ทฤษฎีกฎหมายสามชั้น ทฤษฎีนีโอมาร์กซิส จนถึงทฤษฎีหลังสมัยใหม่โดยเฉพาะแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ ซึ่งกล่าวถึงปฏิบัติการของอำนาจโดยเฉพาะ

กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ประกอบด้วย ทฤษฎีอนาธิปัตย์ชุมชน แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง แนวคิดการพึ่งตนเอง แนวคิดประชาสังคม แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการประชาธิปไตย และแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนรวมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์

กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชน และงานวิจัยเกี่ยวกับกลไกการควบคุมสังคม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรัฐ

2.1.1 ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (The Divine Theory) เป็นทฤษฎีกำเนิดรัฐที่เก่าแก่ที่สุด ลัทธินี้เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ทุกอย่างในรัฐเป็นผลผลิตจากพระเจ้ารวมถึงมนุษย์ จากการที่พระเจ้าได้สร้างมนุษย์ขึ้นมานี้เอง มนุษย์จึงเป็นเพียงองค์ประกอบของรัฐ ไม่ได้มีความสำคัญในฐานะต้นกำเนิดหรือผู้สร้างรัฐ เมื่อพระเจ้าสร้างโลกเสร็จแล้วก็มีพระบัญชาให้มนุษย์คนหนึ่งช่วยดูแลรัฐ รวมถึงมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์สร้างขึ้น ผู้ปกครองรัฐจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพระเจ้า การละเมิดอำนาจรัฐจึงมีโทษและมีบาป เพราะเป็นการละเมิดต่อตัวแทนพระเจ้า ประชาชนในรัฐจะต้องเชื่อฟังและเคารพผู้ปกครองรัฐโดยศุภฤกษ์ ไม่สามารถปฏิเสธต่อต้าน หรือล้มล้างผู้ที่พระองค์ประทานอำนาจในการปกครองได้สาระสำคัญของทฤษฎีนี้แบ่งได้เป็น 2 แนวทาง คือ

แนวทางแรก เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดรัฐ มนุษย์เป็นเพียงองค์ประกอบของรัฐ การปกครองรัฐเป็นอำนาจของพระเจ้าโดยมีผู้ปกครองเป็นตัวแทน การละเมิดอำนาจรัฐเป็นบาปและมีโทษ ประชาชนต้องเคารพเชื่อฟังผู้ปกครองจะขัดขึ้นหลักเลยไม่ได้ ทฤษฎีนี้สนับสนุนให้ประชาชนเชื่อฟังรัฐและผู้ปกครองรัฐแม้ว่าจะใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมโดยปราศจากการต่อต้าน หากมีการต่อต้านถือว่าเป็นการต่อต้านพระเจ้า การที่มีผู้ปกครองที่ไม่ดีนั้นถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่ต้องการลงโทษสำหรับบาปของประชาชนและเป็นการไถ่บาปให้แก่ประชาชน แนวคิดดังกล่าวตรงข้ามกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

แนวทางที่สองถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของพระเจ้าและพระเจ้าไม่ได้มอบอำนาจนี้ให้ใคร แต่มนุษย์จะเลือกผู้ที่ทำหน้าที่ใช้อำนาจอธิปไตยตามเจตจำนงของพระเจ้า แนวคิดนี้เป็นรากฐานให้เกิดการพัฒนาทฤษฎีสัญญาประชาคมขึ้นในเวลาต่อมา (จรรณ สุภาพ, 2518: 18)

2.1.2 ทฤษฎีกาเนิร์ชยุคใหม่

2.1.2.1 แนวคิดที่เน้นผู้ปกครอง

แนวคิดเกี่ยวกับรัฐยุคใหม่เริ่มต้นเมื่อประมาณศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) สภาพของยุโรปขณะนั้นเป็นอนาธิปไตย ไร้กฎหมาย และขาดความสงบ (unlawfulness and disorder) แนวคิดเกี่ยวกับรัฐที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินขึ้นใหม่ แนวคิดที่สำคัญมาจากปรัชญาการเมืองของนิคโคโล มักเคียเวลลี (Niccolo Machiavelli, 1469 -1527) ชาวอิตาลี ที่ปรารถนาจะเห็นอิตาลีที่แตกกระจายเป็นอาณาจักรน้อยใหญ่รวมเป็นหนึ่งเดียว

แนวคิดที่สำคัญของมักเคียเวลลี คือการเสนอให้มีเจ้าชาย (the prince) ที่มีความสามารถ เป็นทั้งผู้นำและสถาบัน กล่าวคือต้องเป็นทหาร ทำตัวให้เสมือนหนึ่งมีคุณสมบัติที่ดี แสวงหาสมบัติและกล้าเก็บภาษีที่ไม่มากเกินไป ทำให้คนเกรงแต่ไม่เกลียด รักษาคำพูดแต่รักษาอำนาจมากกว่า สิ่งเหล่านี้เพื่อเหตุผลของรัฐ (reason of state) ที่จะทำให้การรักษาและการใช้อำนาจปกครองประสบผลสำเร็จ (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2548ก: 28-30) โดยมักเคียเวลลีเน้นถึงความเป็นจริงในทางการเมืองว่า เพื่อให้ได้อำนาจ ใช้อำนาจ และรักษาอำนาจไว้ ผู้ปกครองต้องเข้มแข็งแบบสิงโตและเลื้อยวถลาดแบบสุนัขจิ้งจอก แรงจูงใจเบื้องหลังพฤติกรรมทางการเมืองต่างๆ ก็คือความต้องการที่จะใช้อำนาจ ดังนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงศีลธรรมหรือความดีงาม การศึกษาการเมืองควรเป็นเรื่องเทคนิคการใช้อำนาจให้ได้ผล มุ่งเน้นที่ประสิทธิภาพมากกว่าความชอบธรรม การที่ผู้ปกครองอยู่ในอำนาจได้เพราะอยู่ใน โครงสร้างสังคมที่เข้าถึงชาวสารได้มากกว่า มีประสบการณ์มากกว่า จึงสามารถกระทำตนได้อย่างมีเหตุผลมากกว่าคนทั่วไปที่ยังไม่สนใจการเมือง

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับรัฐยุคใหม่แตกต่างไปจากแนวคิดดั้งเดิม ขณะที่แนวคิดดั้งเดิมเชื่อมโยงการเมืองกับศีลธรรมและจริยธรรม เพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีในอุดมคติ แต่แนวคิดของมักเคียเวลลีทำความเข้าใจการเมืองในความเป็นจริงและที่เป็นอยู่จริง มักเคียเวลลีได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับชนชั้นผู้ปกครองซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถนัดในการใช้อำนาจการปกครองเป็นกลุ่มคนที่สามารถกระทำตนอย่างมีเหตุผลได้ สามารถควบคุมชะตากรรมของรัฐและประชาชน รวมทั้งสามารถสร้างภาพพจน์การเมืองตามที่ตนเองคาดการณ์ได้ ขณะที่คนทั่วไปทำไม่ได้ ผู้ปกครองจึงต้องมีอำนาจในการปกครองมากที่สุด เพื่อจัดการกับปัญหาต่าง ๆ

2.1.2.2 แนวคิดที่เน้นผู้ปกครอง

แนวคิดมีรากฐานมาจากความคิดที่ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างรัฐ โดยประชาชนในสังคมจะมาทำสัญญาประชาคม (social contract) กัน เพื่อมอบสิทธิเสรีภาพ บางส่วนให้ผู้ปกครอง ซึ่งอาจเป็นผู้ใดผู้หนึ่ง หรือคณะบุคคลคณะใดคณะหนึ่งทำหน้าที่ปกครองรัฐ ผู้ปกครองเป็นตัวแทนของประชาชนในการใช้อำนาจตามเจตจำนงของประชาชน หากผู้ปกครอง ละเมิดเจตจำนงของประชาชน ประชาชนมีสิทธิถอดถอนผู้ปกครองได้

แนวคิดนี้จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ รัฐเกิดจากสัญญาประชาคม รัฐเกิดจากความขัดแย้ง และรัฐเกิดจากการสร้างสถาบัน (เกรียงไกร เจริญธนวัฒน์, 2550: 29)

(1) รัฐเกิดจากสัญญาประชาคม แนวคิดดังกล่าวมาจากปรัชญาการเมืองของ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679) จอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) และฌอง ฌากส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau, 1712-1778) ที่ได้รับอิทธิพลมาจากสำนักกฎหมายธรรมชาติ โดยมีความคิดสอดคล้องกันว่าพันธสัญญาก่อให้เกิดรัฐ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน มนุษย์เป็นผู้สร้างรัฐโดยปัจเจกชนยินยอมพร้อมใจกันทำสัญญาประชาคมให้เกิดรัฐขึ้น รัฐจะต้องเป็นไปตามเจตนารมณ์ของคู่สัญญา คือ ประชาชน สาระสำคัญของทฤษฎีสัญญาประชาคมสรุปได้ ดังนี้ (ปริชา ช้างขวัญยืน, 2538: 132)

- การที่มนุษย์ร่วมกันทำสัญญาประชาคมเป็นผลทำให้เกิดรัฐ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงเกิดจากเจตจำนงของประชาชนทุกคนที่เข้ามาทำสัญญาเพื่ออยู่ร่วมกัน สัญญาดังกล่าวจึงมีผลผูกพันระหว่างประชาชนและผู้ปกครอง

- ด้วยเหตุที่ประชาชนเป็นเจ้าของรัฐ ประชาชนจึงร่วมกันเลือกผู้ปกครอง ซึ่งเป็นการสัญญาระหว่างประชาชนและผู้ปกครอง

- สัญญานี้ทำให้เกิดรัฐ และรัฐบาล โดยสัญญาที่ประชาชนทำนี้ผูกมัดผู้ปกครอง และมีส่วนทำให้เกิดรัฐ และรัฐบาล

- รัฐและรัฐบาลต้องใช้อำนาจอธิปไตยตามเจตจำนงของประชาชน ผู้ร่วมทำสัญญา หากผู้ปกครองไม่ทำตามเจตจำนงดังกล่าว ประชาชนสามารถถอดถอนผู้ปกครองออกได้ เนื่องจากละเมิดสัญญา

แต่ที่มาแห่งพันธสัญญานั้นมีความคิดเห็นแตกต่างกันไป

(1.1) พันธสัญญาตามแนวคิดของฮอบส์เกิดขึ้นจากการที่ทุกคนในประชาคมนั้นเข้ามาทำสัญญากันเอง ไม่ได้ทำกับรัฐ รัฐเป็นผู้ใช้อำนาจตามพันธสัญญาและเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้รักษาพันธสัญญาดังกล่าวเท่านั้น ไม่ใช่ในฐานะผู้ร่วมก่อพันธสัญญา ดังนั้น รัฐจึงมีอำนาจเหนือทุกคนในประชาคมนั้น ไม่มีอำนาจใดมาจำกัดได้ เนื่องจากรัฐเป็นนามธรรม จึงมี

ตัวแทนในการใช้อำนาจดังกล่าว เรียกว่ารัฐอธิปไตย ที่ทุกคนในประชาคมนั้นต้องยอมรับและเชื่อฟัง ภาระหน้าที่ของรัฐอธิปไตย คือให้ความปลอดภัยและความมั่นคงแก่ปวงชน ดังนั้น รัฐจึงเกิดขึ้นจากเจตนาของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพื่อรักษาสติธรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ รัฐจึงมีหน้าที่คุ้มครองและปกป้องสิทธิดังกล่าวโดยใช้กฎหมายเป็นกลไก ในการตรากฎหมาย รัฐอาจนำกฎธรรมชาติมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้เพื่อเป็นการทำให้เนื้อหาของกฎธรรมชาติและเนื้อหาของกฎหมายสอดคล้องกัน (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 29-33)

(1.2) กำเนิดของรัฐตามแนวคิดของลื้อคั้นั้นเป็นเรื่องที่รัฐเกิดขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์อยู่ภายใต้กฎหมาย ถ้าไม่มีกฎหมายก็ไม่มีเสรีภาพ การมีเสรีภาพคือการพ้นจากการบีบบังคับ หรือการทำร้ายโดยผู้อื่น กฎหมายจึงเป็นหลักประกันแห่งเสรีภาพ ความเห็นดังกล่าวแสดงว่าเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นต้องถูกจำกัดโดยกฎหมายเพื่อความสงบเรียบร้อยและมั่นคงในชีวิต ถ้ามีการทำสัญญาประชาคมกันแล้ว มนุษย์จะใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจนอาจเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ รัฐเข้ามาเป็นคู่กรณีในพันธสัญญากับประชาชนก็เพื่อควบคุมและคุ้มครองเสรีภาพดังกล่าวตามกฎหมาย และถ้ารัฐไม่เคารพเสรีภาพของประชาชนเท่ากับรัฐละเมิดสัญญาดังกล่าว ประชาชนสามารถยกเลิกเพิกถอนรัฐได้ (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 33-35)

(1.3) รูสโซได้สนับสนุนแนวคิดกฎหมายธรรมชาติไว้ในทฤษฎีสัญญาประชาคมว่า โดยสัญญาประชาคม มนุษย์ดำรงอยู่ในทางการเมืองชั่วคราว เราสามารถเคลื่อนไหวและมีเจตจำนงเสรีโดยมีกฎหมายบัญญัติไว้...ทั้งนี้ปฏิบัติตามธรรมชาติ แนวคิดของรูสโซได้แสดงให้เห็นว่าสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์แต่เมื่อเกิดกรรมสิทธิ์อันนำมาซึ่งความไม่เสมอภาคของมนุษย์ ๆ จึงต้องหารูปแบบการปกครองใหม่โดยให้แต่ละคนทำสัญญาซึ่งเป็นเจตนาร่วมกัน (general will) ของสังคมไม่ใช่ของปัจเจกบุคคลแต่ละคนเพื่อกำหนดหลักประกันให้เพียงพอแก่สิทธิเสรีภาพอันเป็นสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติ จึงส่งผลให้ชีวิตร่างกาย และทรัพย์สินได้รับการคุ้มครองจากสังคม สัญญาดังกล่าวจึงเป็นสัญญาทางศีลธรรม (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 35-37)

(2) รัฐเกิดจากความขัดแย้ง ประกอบด้วยแนวคิดทางปรัชญาการเมืองดังนี้

(2.1) แนวคิดของมองเตสกีเออ (Montesquieu, 1689-1755) มองเตสกีเออใช้กฎแห่งการขัดแย้งเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ โดยกล่าวไว้ใน “เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย” ว่า การปกครองแบบราชาธิปไตยผูกขาดอำนาจไว้ที่บุคคลคนเดียว ดังนั้นจะต้องมีเกียรติศักดิ์เป็นตัวจำกัดอำนาจและเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือทุกคน สร้างเขตแดนกันการปกครองแบบราชาธิปไตยออกจากการผูกขาดอำนาจไว้ที่บุคคลเพียงคนเดียว มิให้กษัตริย์ใช้อำนาจเกินไปจนเป็น

เผด็จการนำไปสู่ความขัดแย้งขึ้นมาได้ (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 38) มองเตสกีเออเสนอแนวคิดการแบ่งแยกและถ่วงดุลอำนาจเพื่อจำกัดอำนาจผู้ปกครอง เพราะเห็นว่ามนุษย์มีแนวโน้มใช้อำนาจไปในทางที่ผิด เพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าวต้องแบ่งแยกอำนาจ โดยแยกอำนาจตรากฎหมาย (อำนาจบริหาร) และให้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดี (อำนาจตุลาการ) แยกเป็นอิสระจากอำนาจตรากฎหมายและบังคับการตามกฎหมายและให้แต่ละฝ่ายตรวจสอบและถ่วงดุลกัน มองเตสกีเออเห็นว่าหลักประกันแห่งสิทธิเสรีภาพนั้นมิได้อยู่ที่การปกครองแบบประชาธิปไตยแต่อยู่ที่รูปแบบรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด คำสอนดังกล่าวเรียกว่า “หลักการแบ่งแยกอำนาจ” ซึ่งเป็นรากฐานของหลักการปกครองภายใต้กฎหมาย (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2548ก: 56 และ สมยศ เชื้อไทย, 2549: 103)

(2.2) แนวคิดของเฮเกล (Hegel, 1770 - 1831) เฮเกลมองว่ารัฐเป็นผลผลิตจากการรวมตัวของความคิดโดยเฉพาะความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ ความยุติธรรมและความปลอดภัย จากแนวคิดดังกล่าว รัฐจึงเป็นที่มาแห่งพลังที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์และยังเป็นแหล่งกำเนิดเสรีภาพและความยุติธรรมทางสังคม (ยศ สันต๊ะสมบัติ, 2543: 32)

(2.3) แนวคิดของมาร์กซ์ (Marx, 1818-1883) แม้มาร์กซ์จะมีแนวคิดในทิศทางเดียวกับเฮเกลแต่แตกต่างไปจากกรอบความคิดทางอุดมคติว่าขบวนการที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้นไม่ใช่เรื่องทางความคิด แต่เป็นเรื่องทางวัตถุหรือพลังของการผลิต มาร์กซ์เห็นว่าการขัดแย้งกันเกิดจากการขัดแย้งของพลังทางวัตถุซึ่งสัมผัสได้ ส่วนความคิดเป็นเพียงผลของพลังทางวัตถุ การศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องเน้นที่วัตถุซึ่งเป็นรูปธรรม ลัทธิมาร์กซ์อธิบายว่ารัฐเป็นผลของการต่อสู้ที่สำคัญทางการเมืองคือการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ดังนั้นรัฐจึงมีฐานะเป็นรูปแบบทางการเมือง โดยรูปแบบ และสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ เป็นผลสะท้อนของเทคนิคและวิธีการผลิตที่เป็นโครงสร้างเบื้องล่างของสังคม รัฐอยู่เหนือสังคมพลเมืองโดยเอาความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจเข้าแทนที่ โดยที่พัฒนาการของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกทางชนชั้น แต่ละชนชั้นจะสถาปนาอำนาจของตนตามฐานะทางเศรษฐกิจให้เหนือชนชั้นอื่น และกลายเป็นผู้กดขี่ข่มเหงผู้อื่น นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ดังนั้น กลไกของรัฐจึงเป็นเพียงเครื่องมือแห่งการกดขี่ระหว่างชนชั้น การเกิดของรัฐเป็นสิ่งจำเป็นเพราะสังคมอยู่ภายใต้ความขัดแย้ง ต้องอาศัยอำนาจบังคับของรัฐที่จะทำให้เกิดความสงบเรียบร้อย รัฐจึงเป็นชนชั้นทางการเมืองที่คุมอำนาจชนชั้นอื่นในสังคมอีกทีหนึ่ง โดยมีตัวแทนเป็นชนชั้นนายทุนผู้ใช้อำนาจรัฐกดขี่ข่มเหงชนชั้นที่ด้อยกว่าที่เรียกว่าชนชั้นกรรมาชีพ มาร์กซ์ปฏิเสธการมีอยู่ของ “รัฐ” โดยมีทัศนะว่าการกดขี่ระหว่างชนชั้นจะหมดไป ความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นต่อเมื่อมีการยกเลิกชนชั้นในสังคมด้วยการปฏิวัติหรือปฏิรูป จะนำพาสังคมไปสู่ระบบสังคมนิยม และในที่สุดนำไปสู่การสิ้นสุดของรัฐเพราะรัฐเกิดขึ้นจากความ

ขัดแย้งในประชามชนนั้นที่ไม่อาจประนีประนอมกันได้ (ยศ สันตสมบัติ, 2543: 6-9 และเกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 41)

(3) รัฐกำเนิดจากการจัดสร้างสถาบัน มี 2 แนวคิดสำคัญ คือ

(3.1) แนวคิดแรกมีรากฐานว่ามีบางสิ่งบางอย่างในรัฐที่อยู่ปึงเจกชนที่ประกอบกันเป็นรัฐ ทั้งในด้านความสำคัญและในด้านระยะเวลา สิ่งนั้นคือแนวคิดแห่งการดำเนินการร่วม ซึ่งเป็นพื้นฐานของรัฐ จากความเป็นนิติบุคคลของรัฐ รัฐจึงก่อตั้งสถาบันภายใต้รัฐจึงมีสถานภาพและมีความเป็นอิสระในการดำเนินการต่าง ๆ รัฐและความเป็นนิติบุคคลของรัฐเกิดจากผลผลิตตามธรรมชาติตามแนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ ขณะที่สำนักกฎหมายบ้านเมืองเห็นว่าความเป็นนิติบุคคลของรัฐนั้นไม่ได้เป็นผลผลิตมาจากธรรมชาติ แต่เกิดจากการที่มนุษย์ช่วยกันสร้างขึ้นมา โดยรับรองความเป็นรัฐและความเป็นนิติบุคคลโดยกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกฎหมายจึงยากที่จะแยกออกจากกันได้

(3.2) แนวคิดที่สองได้อธิบายการเกิดของรัฐจากคำถามเกี่ยวกับสถานะทางกฎหมายของรัฐรวมทั้งอำนาจของรัฐ การที่กำหนดให้รัฐเป็นสถาบันขึ้น เท่ากับเป็นการหลุดพ้นจากขอบเขตแห่งเกณฑ์ของรัฐและเป็นการกำหนดให้รัฐเทียบเท่าและมากกว่าสถานะทางกฎหมายอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างเจตนารมณ์ทางกฎหมายขึ้น แต่ก็แตกต่างที่ว่า รัฐนั้นเป็นสถาบันที่เป็นองค์อธิปัตย์ และรัฐเป็นมวลรวมของทุกคนในชาตินั้น กล่าวคือ รัฐเป็นผลผลิตที่บริสุทธิ์ของจินตนาการที่ยังคงอยู่ในเจตนารมณ์ของสิ่งที่อยู่ภายใต้การจัดการของรัฐ มีปัญหาว่าจินตนาการที่เป็นมวลรวมที่เรียกว่ารัฐนั้นสามารถแสดงออกในการกระทำของรัฐได้อย่างไร คำตอบก็คือ การแสดงออกของรัฐคือการแสดงออกของผู้ปกครองรัฐ จะเห็นได้ว่าแนวความคิดเรื่องรัฐเป็นสถาบันนั้น เป็นกลไกการจำกัดอำนาจของรัฐโดยอาศัยอำนาจของกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงานที่นิติบุคคลจะต้องกระทำตาม เช่น แนวคิดการจัดการทรัพย์สินของนิติบุคคล แนวคิดสถานะของนิติบุคคล ซึ่งสองสิ่งนี้เป็นเสาหลักทางกฎหมายของสถาบัน (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2550: 41-43)

โดยสรุป แม้รัฐจะเกิดจากการขัดแย้งกันของมนุษย์ แต่พันธสัญญาที่เกิดขึ้นในประชามชนจะเป็นแนวทางแก้ไขความขัดแย้ง การที่ประชาชนเข้าทำสัญญาประชาม ก็เพราะต้องการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจมีขึ้นระหว่างปัจเจกชน โดยใช้พันธสัญญาเป็นเครื่องมือควบคุมมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ถ้ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นเท่ากับเป็นการทำลายพันธสัญญา สำหรับแนวคิดที่ว่ารัฐเกิดจากการสร้างสถาบันรวมทั้งหลักการแบ่งแยกอำนาจก็เพื่อให้เกิดรัฐในรูปแบบที่มีอำนาจจำกัดเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน หลักการเหล่านี้ต่างเป็นรากฐานของการปกครองภายใต้กฎหมายนั่นเอง

2.1.3 ทฤษฎีกฎหมายสามชั้น (Three-Layer Theory of Law)

ทฤษฎีกฎหมายสามชั้น เป็นความคิดสำนักนิติธรรมศาสตร์ที่ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้พัฒนาขึ้นจากแนวคิดพื้นฐานที่ว่ากฎหมายมีวิวัฒนาการ (track of law) เปลี่ยนแปลงใน 3 ขอบเขต ดังนี้ (ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ์, 2552: 21-25 และ สมยศ เชื้อไทย, 2549: 149-159)

2.1.3.1 ขอบเขตแรก กฎหมายคืออะไร

กฎหมายมีวิวัฒนาการมาพร้อมกับสังคม มี 3 รูปแบบ คือ กฎหมายประเพณี (folk law) กฎหมายของนักกฎหมาย (juristic law) และกฎหมายเทคนิค (technical law)

(1) การอุบัติขึ้นของกฎหมาย นั้น มีปัญหาว่า กฎหมายเกิดขึ้นโดยมนุษย์บัญญัติขึ้นหรือกำหนดขึ้นโดยเจตจำนง (will) ของมนุษย์ หรือก่อตัวขึ้นเอง ทฤษฎีกฎหมายสามชั้นเห็นว่า กฎหมายก่อตัวขึ้นเองในสังคมมนุษย์แล้วคลี่คลายต่อมาจนถึงปัจจุบัน มิได้เกิดขึ้นเพราะการสร้างขึ้นโดยเจตจำนงของมนุษย์แต่อย่างใด ดังหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ (ethology) และการศึกษาทางมานุษยวิทยา (anthropology) ที่พบว่า พฤติกรรมของปลาบางชนิดที่อยู่ในชอกหินมักแสดงอาการหวงกันบริเวณชอกหินนั้น ถ้ามีปลาอื่นเข้ามาจะขัดขวางป้องกัน จนผู้ล่อลวงล่าเขตแดนต้องยอมรับ ไม่กล้าล่อลวงล่าในเขตนั้นอีก ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสถานการณ์ดังกล่าวความเป็นเจ้าถิ่นย่อมมีความชอบธรรมในการครอบครองบริเวณนั้น เมื่อมีการล่อลวงล่าก็จะรู้สึกว่าการถูกรุกราน จำเป็นต้องแสดงอำนาจความเป็นเจ้าถิ่น ที่แสดงถึงความหวงแหนเขตดินแดนที่เรียกว่าหลักอำนาจบังคับทางดินแดน (territorial imperative) ลักษณะเช่นนี้เป็นข้อเท็จจริงที่เป็นเช่นนั้นด้วยตนเอง มีอยู่ในหมู่สัตว์ทุกชนิดรวมทั้งในสังคมมนุษย์ มีลักษณะทำนองเดียวกันกับการหวงแหนทรัพย์สินที่อยู่ในความถือครองของมนุษย์นั่นเอง กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นเครื่องมือป้องกันและตัดทอนการวิวาทต่อสู้ต่อการแสวงหาอาหารไม่ให้เกิดขึ้นมากเกินไป และส่งเสริมการดำรงอยู่ของสังคม เมื่อมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับยอมทำให้กฎเกณฑ์นั้นเป็นรูปร่างชัดเจนขึ้นและได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและจำเป็นจะต้องปฏิบัติเช่นนั้น

(2) จากศีลธรรมไปสู่กฎหมาย

ในขณะที่อยู่ระหว่างการเริ่มปฏิบัติว่าจะมีเกณฑ์การตัดสินอย่างไรในการปฏิบัติไปตามเช่นนั้น ทฤษฎีนี้อธิบายว่าการรู้ในสถานการณ์ใด ควรปฏิบัติอย่างไรนั้น เป็นความสามารถของมนุษย์สองประการ คือ ความสามารถในการจำแนกข้อเท็จจริงหรือเหตุผลในทางข้อเท็จจริง (factual reason) ซึ่งหมายถึงการจำได้หมายถึงรู้ถึงความแตกต่าง ความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันในเรื่องต่าง ๆ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ ความสามารถที่จะรู้

อะไรผิดถูก ควรไม่ควร ซึ่งเป็นเหตุผลเชิงศีลธรรม (moral reason) เมื่อมีเหตุที่จะต้องวินิจฉัย มนุษย์ใช้ความสามารถนี้มองสถานการณ์ ประกอบกับข้อเท็จจริงเหล่านั้นจะมีระเบียบความสัมพันธ์อยู่ในตัวเอง ระเบียบที่สถิตในความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงที่ประกอบเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นั้น คือเหตุผลของเรื่อง (nature of things) เมื่อมนุษย์ใช้ความสามารถในทางศีลธรรมพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่มีอยู่ย่อมจะมองเห็นเหตุผลของเรื่องในเรื่องนั้น ๆ ที่บ่งชี้อยู่ในตัวว่าในสถานการณ์เช่นนั้นฝ่ายใดถูกหรือผิด ข้อวินิจฉัยจะผุดบังเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงกันระหว่างเหตุผลทางศีลธรรมและเหตุผลของเรื่อง

ความสามารถในการวินิจฉัยสิ่งถูกผิดนี้ย่อมคลี่คลายไปสู่กฎเกณฑ์ที่เป็นกฎหมายได้ด้วยการปฏิบัติที่สม่ำเสมอเป็นเวลานาน จนผนึกแน่นเป็นจิตสำนึกของผู้ปฏิบัติ เกิดการยอมรับว่าถูกโดยไม่ต้องมีการวินิจฉัยใด ๆ กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และในบรรดากฎเกณฑ์เหล่านี้จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีในส่วนที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่คนหวงแหน เช่น ทรัพย์สินสมบัติ ลูกเมีย หากใครล่วงเกินจะถูกขัดขวางป้องกัน ทำให้มีการปฏิบัติในเรื่องนั้นอย่างระวังยิ่งกว่าเรื่องอื่น ๆ และมีการพัฒนาวิธีบังคับการให้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้อย่างเป็นระบบยิ่งขึ้นจนมีลักษณะเป็นกฎหมายประเพณี

(3) จากกฎหมายชาวบ้านไปสู่กฎหมายของนักกฎหมาย

การคลี่คลายดังกล่าวเริ่มจากเมื่อมนุษย์รู้จักรวมกันเป็นสังคม มนุษย์ย่อมรู้จักและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านี้แล้ว เบื้องต้นเป็นการคล้อยตามกฎเกณฑ์เหล่านี้ด้วยความเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่ถูกและควรกระทำตาม โดยมีได้เข้าใจถึงเหตุผลซ่อนเร้นแต่อย่างใด ต่อมามนุษย์จึงเกิดการเรียนรู้เหตุผลเบื้องหลัง เมื่อมีข้อพิพาทโต้แย้งจึงเกิดการนำเอากฎเกณฑ์ที่มีอยู่มาช่วยในการวินิจฉัยข้อพิพาท ทำให้เกิดการปรุงแต่งกฎเกณฑ์ให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น จากกฎเกณฑ์ที่เข้าใจได้โดยสามัญสำนึกตามเหตุผลพื้นฐาน (simple natural reason) คลี่คลายกลายเป็นกฎเกณฑ์ที่ต้องใช้เหตุผลซับซ้อนมากขึ้นจึงจะเข้าใจได้ หากมีข้อแย้งต้องอาศัยผู้รู้มาช่วยคิด ไตร่ตรองจากเหตุผลที่สะสมอยู่เพื่อแสวงหาเหตุผลกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมในการวินิจฉัยตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ นั้น ผู้ทำหน้าที่วินิจฉัย มิได้คิดหลักวินิจฉัยขึ้นมาเอง แต่จะค้นหาหลักที่ถูกต้องมาวินิจฉัย และตัดสินไปตามกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ ทั้งเรื่องที่มีอยู่ในคำตัดสินเดิมหรือเรื่องใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ในกรณีหลังผู้วินิจฉัยจะทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าว่ากฎเกณฑ์สำหรับเรื่องใหม่นี้ควรเป็นอย่างไร โดยเทียบและปรุงแต่งจากกฎเกณฑ์ที่ใกล้เคียงกัน ใช้เหตุผลชักนำตาม โดยนัยนี้ผู้วินิจฉัยจึงเป็นแต่เพียงผู้แสดงออกว่ากฎเกณฑ์ในเรื่องนั้นมีอย่างไร ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ไปตามอำเภอใจ ความเป็นธรรมเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว นักกฎหมายทำหน้าที่เพียงแสวงหาหรือปรุงแต่งหลักกฎหมายให้ละเอียดอ่อนชัดเจนมากขึ้นเท่านั้น เหตุผลที่นักกฎหมายนำมาตัดสินคดีเรียกว่าเหตุผลปรุงแต่งทางกฎหมาย

(artificial juristic reason) เป็นเหตุผลที่ปรุงแต่งขึ้นจากเหตุผลธรรมดาสามัญ ดังกรณีการแย่งชิงทรัพย์สินผู้อื่น ย่อมพิจารณาโดยเหตุผลสามัญได้ว่าคนนั้นผิด หรือกรณี คนที่ยิงสัตว์บาดเจ็บและไล่ติดตามอยู่และสัตว์นั้นมาตายในเขตของอีกคนหนึ่ง คนแรกควรมีสิทธิดีกว่าเพราะเขาทำให้สัตว์บาดเจ็บและมีโอกาสที่จะจับได้เป็นคนแรก (the first taker) หากคนแรกเพียงแต่ติดตามแต่ยังไม่ได้ทำสัตว์บาดเจ็บ เท่ากับสัตว์นั้นมีอิสระอยู่ หากคนที่สองจับได้ ย่อมมีสิทธิดีกว่าเช่นกัน (the first taker) หลักดังกล่าวเป็นการปรุงแต่งจากสามัญสำนึกกลายเป็นหลักกฎหมายที่มั่นคงขึ้น เข้าสู่กฎหมายของนักกฎหมาย กฎหมายที่มีที่มาจากจารีตประเพณีซึ่งใกล้ชิดกับศีลธรรมมาก กฎหมายอาญาเรียกว่าความผิดในตัวเอง (Mala in se)

(4) กฎหมายเทคนิค

เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังการใช้รถยนต์แทนเกวียน ทำให้เกิดความจำเป็นต้องตั้งกฎสำหรับใช้กับรถยนต์แทนธรรมเนียมปฏิบัติในการใช้เกวียน สังคมจะรอการก่อตัวของจารีตประเพณีมิได้เพราะมีอันตรายเกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องบัญญัติกฎหมายขึ้นมาทันที กฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยกระบวนการนิติบัญญัตินี้เป็นกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นโดยเจตจำนงของมนุษย์ด้วยความมุ่งหมายบางประการ เช่น กฎหมายจราจรเพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการเดินทาง กฎหมายเหล่านี้คือกฎหมายเทคนิค

2.1.3.2 การตีความ

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 จนปัจจุบันเน้นว่าการตีความกฎหมายลายลักษณ์อักษรจะต้องค้นหาเจตนารมณ์ของผู้บัญญัติกฎหมาย (subjective theory) หรือเจตนารมณ์ของตัวบทบัญญัติของกฎหมาย (objective theory) ทฤษฎีกฎหมายสามชั้นเห็นว่าทั้งสองฝ่ายมีข้อบกพร่องร่วมกันที่คิดว่ากฎหมายเป็นเรื่องของเจตจำนงล้วน ๆ จึงมุ่งค้นหาเจตจำนงหรือความมุ่งหมายของกฎหมายหรือของผู้บัญญัติกฎหมายอยู่ฝ่ายเดียว ละเลยไปว่าบทบัญญัติทางกฎหมายต่าง ๆ มีเนื้อหาที่มีแหล่งที่มาแตกต่างกัน มิใช่มาจากเจตจำนงของบุคคลเท่านั้น กฎหมายจึงมิได้มีเนื้อหาเป็นเนื้อเดียวกัน หากแต่มีแหล่งที่มาสามชั้นทับซ้อนกัน คือ

(1) บทบัญญัติที่มาจากขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี (กฎหมายประเพณี) ส่วนใหญ่เป็นเรื่องครอบครัวยุติธรรม การตีความจึงไม่จำเป็นต้องค้นหาเจตนารมณ์ของผู้บัญญัติกฎหมาย เพียงแต่พิจารณาจากขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีก็ตีความกฎหมายได้ถูกต้อง เช่น เรื่องสินสอดทองหมั้น การอยู่กินฉันสามีภรรยา จัดเป็นกฎหมายประเภทนี้ นอกจากนั้น หลักในเรื่องสัญญาต้องเป็นสัญญาในเรื่องกฎหมาย ลักษณะสัญญาก็ดี หลักการเคารพทรัพย์สินของคนอื่นก็ดี เป็นบทบัญญัติทำนองเดียวกัน ต้องตีความจากขนบธรรมเนียมและประวัติดั้งเดิมของบทบัญญัติเหล่านั้น ถ้าตีความจากเจตนารมณ์ของผู้บัญญัติกฎหมายย่อมผิดทิศทาง

(2) บทบัญญัติที่มาจากหลักกฎหมาย เช่น เรื่องอายุความ ครอบครองปรปักษ์ (ป.พ.พ. มาตรา 1382) การได้กรรมสิทธิ์โดยสุจริต (ป.พ.พ. มาตรา 1303) การปฏิเสธชำระหนี้เพราะขาดอายุความก็ดี การอ้างสิทธิ์ครอบครองปรปักษ์ก็ดี ไม่ใช่เหตุผลทางศีลธรรม เพราะสามารถอ้างได้ว่าการกระทำของตนถูกต้องในศีลธรรม นักกฎหมายโรมันถือว่าประเด็นเหล่านี้มิใช่สถาบันทางศีลธรรม แต่เป็นสถาบันกฎหมาย (legal institution) ที่เกิดขึ้นโดยเหตุผลทางนิติศาสตร์ที่พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นสถาบันกฎหมาย ถ้าพิจารณาเพียงความคิดทางศีลธรรมและขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ไม่สามารถทำความเข้าใจสถาบันเหล่านี้ได้ ต้องศึกษาภูมิหลังด้านกฎหมาย และประวัติศาสตร์หลักกฎหมาย จึงจะตีความได้ถูกต้อง

(3) บทบัญญัติที่เกิดขึ้นจากเหตุผลทางเทคนิค เกิดขึ้นจากการตั้งกฎเกณฑ์ (justice by convention) ไม่ใช่เกิดขึ้นจากหลักธรรมชาติ (justice by nature) เช่น กฎหมายจราจร การเดินทางซ้ายทางขวาไม่มีความถูกต้องในตัวเอง จัดเป็นความผิดเพราะห้ามกฎหมายที่บัญญัติด้วยเหตุพิเศษจึงจัดอยู่ในประเภทกฎหมายเทคนิค การตีความจึงต้องหาเหตุผลพิเศษที่เป็นต้นเหตุของกฎหมายนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้มีเฉพาะแต่กฎหมายเทคนิคเท่านั้นที่ผู้ใช้และผู้ตีความจะต้องหาเจตนารมณ์ของกฎหมาย

2.1.3.3 การนิติบัญญัติ

การนิติบัญญัติมีอำนาจมากดังคำกล่าวว่าการค้นพบการนิติบัญญัติเป็นการค้นพบที่น่ากลัวยิ่งกว่าการค้นพบไฟหรือดินปืน เพราะเท่ากับเป็นการมอบชะตากรรมของมนุษย์ให้กับมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้น จึงควรมีขอบเขตจำกัด ไม่เป็นไปตามอำเภอใจ กฎหมายที่บัญญัติขึ้นจากการนิติบัญญัติทำให้เกิดกฎหมายเทคนิคที่ไม่มีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีหนุนหลังจึงขาดพลังทางศีลธรรม เช่น กฎหมายจราจร หรือกฎหมายภาษี ถ้าหนีภาษีคนจะไม่ว่าชั่ว เพราะแต่เดิมไม่มีการเก็บภาษีจึงไม่มีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีในเรื่องนี้ กฎหมายเหล่านี้ต้องอาศัยอำนาจรัฐบังคับใช้ เป็นความผิดเพราะกฎหมายห้าม (Mala prohibita) ถ้าเป็นกฎหมายที่เกิดจากขนบธรรมเนียม เช่น การลักทรัพย์ของผู้อื่น เหล่านี้เป็นการทำผิดจารีตประเพณีศีลธรรม มีความชั่วร้ายในตัวเอง จึงมีพลังทางศีลธรรมคอยบังคับให้ปฏิบัติตาม แม้ไม่มีตำรวจ ไม่มีศาล ก็มีการบังคับในเชิงสังคม ฉะนั้น ประสิทธิภาพของกฎหมายจึงต้องอาศัยการปฏิบัติของฝ่ายรัฐที่จะดำเนินการให้กฎหมายเกิดความศักดิ์สิทธิ์เสมือนว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประชาชนรู้สึกว่าจะต้องปฏิบัติตาม มิฉะนั้นกฎหมายจะไม่มีผลบังคับ

โดยสรุป กฎหมาย คือแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม (norm) ซึ่งมีกระบวนการบังคับอย่างเป็นทางการ (organized sanction) ในยุคแรกชาวบ้านเป็นผู้ทรงกฎหมาย ปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณีเรียกว่ากฎหมายชาวบ้าน ในยุคที่สอง นักกฎหมายเป็นผู้

ตัดสินคดีแทนชาวบ้าน คนถือตามการตัดสินของนักกฎหมาย นักกฎหมายเป็นผู้ปรุงแต่งหลักกฎหมายที่ชาวบ้านถือปฏิบัติสืบมา จึงเป็นสิ่งที่ต้องเรียนจึงจะรู้ได้ ในยุคที่สามตัวการคือ นักนิติบัญญัติ ซึ่งบัญญัติโดยเหตุผลทางเทคนิคเพื่อความมุ่งหมายบางประการ และจากพัฒนาการดังกล่าว จึงเกิดเป็นกฎหมายบ้านเมืองที่ใช้บังคับอยู่ในสังคมปัจจุบัน

2.1.4 ทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxism)

การขยายและตีความทฤษฎีมาร์กซิสต์ใหม่เพื่อหาคำอธิบายว่าเพราะเหตุใดคำทำนายของมาร์กซ์จึงไม่เป็นจริง การปฏิวัติของชนชั้นไม่เกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นจะอธิบายด้วยแนวคิดมาร์กซิสต์ได้อย่างไรได้ทำให้เกิดทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์ขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดของกรัมสกี (Gramsci, 1891-1937) นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอิตาลี (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 102-116)

ขณะที่แนวคิดมาร์กซิสมองว่าโครงสร้างมีอิทธิพลครอบงำมนุษย์ แต่กรัมสกีสนใจวิเคราะห์ว่าโครงสร้างสามารถครอบงำมนุษย์ได้อย่างไร รวมทั้งมนุษย์ผู้อยู่ในโครงสร้างได้พยายามต่อสู้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างอย่างไร เพราะในขณะที่โครงสร้างหล่อหลอมมนุษย์นั้น อีกด้านหนึ่งมนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ประเด็นหลังนี้เป็นจุดเริ่มต้นของปฏิบัติการ กรัมสกีปฏิเสธการวิเคราะห์ของนักทฤษฎีมาร์กซิสยุคแรกที่กล่าวว่า หากชนชั้นใดเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จะได้ควบคุมปัจจัยในการผลิต ความคิดจิตสำนึกและวัฒนธรรมไปโดยปริยาย (means of ideological production) โดยนำแนวคิดสังคมวิทยา มาอธิบายโครงสร้าง และกระบวนการทำงานของสังคมอย่างมีพลวัตมากขึ้นว่า ในมิติเศรษฐกิจ จะมีกลุ่มพื้นฐานต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน เพื่อให้การจัดการกับผลประโยชน์เป็นไปเพื่อกลุ่มของตน กลุ่มต่าง ๆ จะพยายามส่งตัวแทนเข้าไปสังกัดอยู่ใน “รัฐ” ตามกลไกของสังคม เช่น ในระบบประชาธิปไตย ก็จะมีการเลือกตั้งผู้แทน เป็นต้น กรัมสกีกล่าวว่านอกเหนือจากรัฐที่เป็นกลไกการปกครองแล้ว สังคมยังมีกลไกอีก 2 ชนิดที่ดำเนินงานทางสังคม คือกลไกแรกเป็นกลไกด้านการปราบปราม (repressive apparatus) รูปธรรมของกลไกนี้ คือ กองทัพ ตำรวจ กฎหมาย ศาล คุก ฯลฯ ที่ทำงานอยู่ในปริณิณทลของสังคมการเมือง กลไกนี้จะใช้มาตรการที่รุนแรง ดังกรณีการปราบปรามการประท้วงของคนงาน เป็นต้น กลไกที่สองเป็นกลไกด้านการครอบงำทางความคิด (ideological apparatus) รูปธรรมของกลไกนี้ คือ ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา ที่ทำงาน สื่อมวลชน ฯลฯ ที่ทำงานอยู่ในปริณิณทลของประชาสังคม กลไกนี้จะใช้มาตรการกล่อมเกลางานสังคม (socialization) อบรมบ่มเพาะ ปลุกฝังความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ ฯลฯ แทรกซึมในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดการยอมรับกับอุดมการณ์ของสังคมอย่างสมัครใจ โดยสถาบันสื่อมวลชนเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในปัจจุบัน สังคมตามแนวคิดของกรัมสกีจะมีตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ เข้าไปช่วงชิงพื้นที่ที่อยู่ตลอดเวลา ไม่มีกลุ่มใดผูกขาดอำนาจรัฐโดยปราศจากการท้าทายจากกลุ่มอื่น ๆ หากวิเคราะห์จากพื้นที่ข่าวจะพบตัวแทนกลุ่มสังคมต่าง ๆ ใช้เป็นเวทีแสดงความคิดเห็นของตนอยู่เสมอ แนวคิดพื้นฐานของกรัมสกีที่สำคัญ ประกอบด้วย

(1) การบังคับ (coercion) และการยอมรับ (consent)

ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาสรุปได้ว่า ในสังคมยุคโบราณซึ่งปกครองด้วยการใช้กำลังนั้น จะให้ผลดีชั่วคราวเท่านั้น เพราะยังใช้ความรุนแรงปกครองมากเท่าใด ก็จะได้รับต่อต้านมากขึ้น ดังนั้น หลังจากที่ได้อันพบการใช้เครื่องมือกลไกทางอุดมการณ์แล้ว จึงเป็นสูตรสำหรับผู้ปกครองทั่วโลกว่า จะต้องพยายามทำให้สังคมยอมรับอำนาจการปกครองอย่างยินยอมพร้อมใจ โดยใช้กลไกด้านอุดมการณ์เป็นหลัก ส่วนกลไกการปราบปรามนั้น จะใช้อย่างจำกัดในช่วงเวลาที่กลไกด้านอุดมการณ์ทำงานไม่ได้ผลแล้วเท่านั้น

(2) สงครามแห่งการเคลื่อนไหวทางการเมือง (war of movement) และสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชนและพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคม (war of position)

ขณะที่นักทฤษฎีวิพากษ์ยุคแรกเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมคือการต่อสู้เพื่อยึดอำนาจรัฐ ที่เรียกว่า สงครามแห่งการเคลื่อนไหวทางการเมือง กริมชีกกลับมีความเห็นว่า นอกจากยากจะประสบความสำเร็จแล้ว แม้ได้อำนาจรัฐมาก็ยากที่จะรักษาอำนาจไว้ได้ ดังนั้น เบื้องต้นควรทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชน และพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคมก่อน ด้วยการเอาชนะความคิดและจิตใจของคนทุกกลุ่มในสังคมก่อน แม้ความคิดดังกล่าวอาจจะตอบสนองผลประโยชน์ของคนเพียงกลุ่มเดียวก็ตาม แต่คนกลุ่มอื่น ๆ ต่างก็ยอมรับและเห็นชอบไปด้วย ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ที่แทบจะไม่มีกรณีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมที่ใดเป็นไปได้หากไม่สามารถทำให้กองทัพเห็นด้วย

(3) อำนาจครอบงำ (hegemony)

อำนาจครอบงำ หมายถึง กระบวนการที่คนกลุ่มหนึ่งทำให้ความคิดอุดมการณ์ วัฒนธรรมของตนเอง กลายเป็นความคิดและวัฒนธรรมหลักของสังคม hegemony ในความหมายเดิมหมายถึง อำนาจปกครองเหนือรัฐและประชาชนในสมัยกรีกโบราณ ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า อำนาจบริหารปกครองสูงสุดหรืออำนาจที่จะครอบงำ ทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์เห็นว่าอำนาจครอบงำ คือ เครื่องมือชนชั้นนายทุนเอามาใช้ในการบังคับควบคุมชนชั้นแรงงาน การควบคุมไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรง แต่เกิดผ่านอำนาจครอบงำซึ่งรัฐเป็นผู้ใช้ รัฐจึงเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน กล่าวคือ ไม่ใช่มีแค่ชนชั้นนายทุนเท่านั้นที่จัดการ แต่มีรัฐเป็นผู้ควบคุมแรงงานแทนนายทุน ทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์จึงเน้นการวิเคราะห์บทบาทของรัฐว่าโดยรวมรัฐก็ยังรักษาผลประโยชน์ให้กับนายทุน ดังนั้น จึงไม่ไว้วางใจรัฐ การใช้อำนาจครอบงำในสังคมทุนนิยมใช้ผ่านการบริโภควัฒนธรรมและสื่อทำให้ประชาชนมีอุดมการณ์ที่ถูกครอบงำโดยรัฐและนายทุนในที่สุด อำนาจครอบงำมี 2 มิติ คือ

(3.1) การครอบงำทางการเมือง (political hegemony) หมายถึง การสถาปนาระบบการเมืองระบบหนึ่งให้กลายเป็นระบบหลักของสังคม ดังกรณีการบัญญัติไว้ใน

รัฐธรรมนูญว่าประเทศไทยมีการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และเมื่อมีรูปแบบการเมืองดังกล่าวแล้ว รูปแบบการเมืองแบบอื่นย่อมหมดความชอบธรรม

(3.2) การครอบงำทางวัฒนธรรม (cultural hegemony) หมายถึง การสถาปนาระบบคิดหรือระบบวัฒนธรรมหนึ่ง ให้กลายเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม

สำหรับการปฏิบัติการเพื่อการครอบงำ นั้น ประกอบด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) เช่น การให้คำอธิบาย การอบรมสั่งสอน การเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อต่าง ๆ การโฆษณาชวนเชื่อ ฯลฯ และปฏิบัติการในรูปของกิจกรรม เช่น การทำการกุศล และกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ทั้งหลาย ฯลฯ ในการปฏิบัติการทั้ง 2 ประเภทนี้ กลุ่มคนที่มีบทบาทในการจัดตั้งทางอุดมการณ์วัฒนธรรมในสังคม คือ “ปัญญาชน” (intellectual) การครอบงำจะเกิดขึ้นได้ต้องมีปัญญาชนเป็นผู้คิดค้นวิธีการ หรือลงมือปฏิบัติการเอง

โดยสรุป โครงสร้างของสังคมตามแนวคิดของกรัมสกีประกอบด้วยกลไก 2 ชนิด คือ กลไกการปราบปราม อาทิ กองทัพ ตำรวจ กฎหมาย ศาล ฯลฯ และกลไกการครอบงำอุดมการณ์ กลไกนี้จะบ่มเพาะ ปลุกฝังความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ ฯลฯ ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดการยอมรับโดยสมัครใจ วัตรธรรมของกลไกนี้ คือ ครอบครัวยุทธศาสตร์ ศาสนา ที่ทำงาน สื่อมวลชน ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าสังคมจะมีความขัดแย้งต่าง ๆ ที่ยังไม่อาจแก้ไขได้ แต่ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น เนื่องมาจากประสิทธิภาพในการทำงานของกลไกด้านอุดมการณ์นี้เอง กลไกนี้จะทำงานให้คนในสังคมยอมรับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ดังเช่นคำอธิบายว่า โศกนาฏกรรมแห่งความไม่สงบ นอกจากนั้นกลไกนี้ยังได้วางพื้นฐานโครงสร้างด้านสังคมจิตวิทยาของคนแต่ละชนชั้นเอาไว้ด้วย เช่น ชนชั้นกลางจะไม่ชอบการใช้ความรุนแรง ไม่ชอบการเดินขบวนประท้วง ฯลฯ ชนชั้นล่างจะเกรงกลัวเจ้านาย เป็นต้น โดยสื่อสารมวลชนเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการเผยแพร่อุดมการณ์นี้

2.1.5 ทฤษฎีหลังสมัยใหม่ หรือโพสต์โมเดิร์น (Postmodernity)

โพสต์โมเดิร์น เป็นกระแสความคิดและท่าทีของบุคคลที่แสดงออกต่อชีวิต สังคม วัฒนธรรมในลักษณะที่ย้อนแย้งกับแนวคิดยุคสมัยใหม่ แต่ยังไม่มียุคสมัยใหม่เป็นทฤษฎีที่แน่นอน แฝงตัวอยู่ในทุกวงการ โดยจุดร่วมของกระแสความคิดดังกล่าวคือการทวนกระแสแนวคิดยุคสมัยใหม่ (กิริติ บุญเจือ, 2545: 7, 28 อ้างใน เฉลิมชัย ปัญญาดี, 2546: 31) ความเป็นมาของโพสต์โมเดิร์นเริ่มขึ้นเมื่อความเชื่อเชิงเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่เคยมีอิทธิพลมากและความเชื่อในเรื่อง “ความก้าวหน้า” “ความจริง” ในภาวะสมัยใหม่เริ่มเสื่อมความนิยม เส้นแบ่งระหว่างศิลปะชั้นสูงและศิลปะชั้นต่ำถูกทำลาย นักคิดจึงหันมาสนใจเรื่องของวัฒนธรรม อุดมการณ์ จิตใต้สำนึกและการใช้สัญลักษณ์ เกิดมีจุดร่วมของศิลปะกับการเมืองและขบวนการทางสังคมและชนชั้น มีนิทเช่เป็น

นักคิดคนสำคัญที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างยิ่งต่อนักทฤษฎีสัจนิยมโพสท์โมเดิร์นในปัจจุบัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2551: 265-266)

2.1.5.1 การย้อนแย้งทวนกระแสของแนวคิดหลังสมัยใหม่ที่สำคัญและ
เป็นฐานคิดต่อปรากฏการณ์เรื่องต่าง ๆ มีดังนี้ (กิริติ บุญเจือ, 2545: 65-70 อ้างใน เฉลิมชัย ปัญญาดี,
2546: 33-34)

(1) ทักษะที่มีต่อการแสวงหาความรู้ความจริง

แนวคิดสมัยใหม่ได้ใช้กระบวนการเชิงศาสตร์มาสร้าง
ระบบความรู้ด้วยวิธีการย่อส่วน ลดทอน แยกความรู้/ความคิด/ความรู้สึกรวมกัน ความจริง/ความ
เชื่อ เหตุผล/ศรัทธา การพิสูจน์/การหยั่งรู้ มนุษย์ศาสตร์/สังคมศาสตร์/วิทยาศาสตร์ ฯลฯ เพื่ออธิบาย
ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่าการแยกเป็นเพียงวิเคราะห์เพื่อสังเคราะห์ ความรู้ความจริงนั้น
เป็นองค์รวมไม่สามารถแยกมาศึกษาได้

แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (อนุมาน-
อุปนัย) คือวิธีเข้าถึงความจริงที่มีอยู่ โดยคำอธิบายเชิงอนุมาน คือ คำอธิบายที่อาศัยความรู้หรือ
ทฤษฎีที่มีอยู่แล้วกว้าง ๆ มาใช้อธิบายสิ่งที่ต้องการอธิบายส่วนย่อยที่อนุมาน (deducted) ที่ยังเป็น
ข้อสงสัยว่าถูกต้องหรือไม่ และคำอธิบายเชิงอุปนัย คือ คำอธิบายที่ได้จากการสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นใน
อดีตนำมาอธิบายการ (จะ) เกิดขึ้นของปรากฏการณ์เช่นนั้นอีก ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่า มี
ความจริงอีกมากมายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งที่ต้องใช้ปัญญาหยั่งรู้ (intuition) จึงจะรู้ได้ ภาษาไม่สามารถ
อธิบายได้ จำเป็นต้องใช้การตีความเป็นเครื่องมือ

(2) ทักษะที่มีต่อความจริง

แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่าความจริงคือความรู้สึกลึกที่ตรงกับ
ความเป็นจริง ซึ่งมีอยู่ระบบเดียวเป็นวัตถุวิสัย คลาดเคลื่อนไปจากนี้เป็นความคิดเห็นเชิงอัตวิสัย
ความรู้จึงวัดกันว่าพิสูจน์ได้ตรงกับความรู้วัตถุวิสัยมากน้อยเพียงใด แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่าไม่
มีความจริงวัตถุวิสัยบริสุทธิ์หรืออัตวิสัยบริสุทธิ์ ความจริงทุกอย่างเป็นความรู้แสวงวัตถุ (intentional)
ผสมผสานกันทั้งวัตถุวิสัยและอัตวิสัย

แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งที่จริงแท้แน่นอน มี
สถานะตายตัว ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในส่วนที่ไม่เป็นอันติมะ กล่าวคือ อนุภาคสุดท้ายมี
สถานภาพคงตัวนิรันดร์ มีจำนวนและปริมาณจำกัด ไม่อาจเพิ่มหรือลดได้ การเปลี่ยนแปลงเป็น
ปรากฏการณ์ของการรวม/แยก เคลื่อนที่/อยู่นิ่ง ซึ่งมีกฎตายตัวควบคุม วิทยาศาสตร์สอนให้รู้กฎ
ดังกล่าว เมื่อรู้แล้วจึงสามารถควบคุมธรรมชาติได้ ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่าเราไม่มีวันจะรู้
ความเป็นจริงได้ เพราะมันแปรเปลี่ยนอยู่เสมอ ไม่มีกฎตายตัวควบคุมความเป็นจริงอันรู้เพียงเท่าที่
ปรากฏ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นเพียงสถิติ ยกเว้นและผิดพลาดได้เสมอ

(3) ทศนะที่มีต่ออำนาจ

แนวคิดสมัยใหม่มีแนวโน้มรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง เพราะสะดวกในการสร้างระบบและจัดระบบให้มีเอกภาพ แนวคิดหลังสมัยใหม่ เรียกร้องให้กระจายอำนาจให้มีเอกภาพอย่างหลวม ๆ ให้มีเอกภาพในความหลากหลาย (unity in diversity) และศูนย์กลางของอำนาจควรมีหลายศูนย์ ชุมชนควรมีอำนาจจัดการตนเอง

(4) ทศนะที่มีต่อกฎหมาย

แนวคิดสมัยใหม่ยึดมั่นการตีความกฎหมายจากนักนิติศาสตร์เท่านั้น แต่แนวคิดหลังสมัยใหม่มองว่าทุกคนมีความรับผิดชอบต่อกฎหมาย แม้การตีความกฎหมายก็หาใช่ศาสตร์สูงส่งที่ยังรู้ได้เฉพาะนักกฎหมาย จึงเสนอให้หรือสร้างตัวบทกฎหมายแบบมนุษยนิยมขึ้น โดยเชื่อว่าตัวบทกฎหมายต่างๆ ล้วนเปิดกว้างให้มีการสันคลอน ตีความได้หลายแบบ ไม่มีการตีความใดเด็ดขาดสมบูรณ์ มนุษย์ทั้งปวงจึงมีอิสระ มีส่วนร่วมในการตีความเพื่อความยุติธรรมอันหลากหลายและเคารพใน “ความเป็นอื่น” แม้ผู้ด้อยอำนาจที่ถูกปฏิเสธก็เช่นกัน (จรัญ โฆษณานันท์, 2549: 6)

(5) ทศนะที่มีต่อความดี

แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่าความถูกต้องดี/ชั่ว เป็นผลสรุปจากกฎเกณฑ์วิทยาศาสตร์ ต้องให้ผู้ฉลาดที่สุดในสังคมเป็นผู้ชี้ขาดเพราะถือว่ารู้กฎดีกว่าผู้อื่น ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ถือว่าความต้องการของสังคมต่างหากเป็นตัวชี้ขาด หากความต้องการของสังคมเปลี่ยนไป ความถูกต้องดีชั่วก็พึงเปลี่ยนไปให้รับกันกับความต้องการของสังคม

แนวคิดสมัยใหม่เชื่อว่า ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ สร้างความเป็นหนึ่งเดียวทางวัฒนธรรมให้กับมนุษยชาติ ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ห่วงหาวัณธรรมท้องถิ่น พยายามรื้อฟื้นและธำรงไว้ในฐานะเป็นความจริงที่มีความหมายของมนุษยชาติ เพราะถือหลักว่าไม่มีอะไรที่เกี่ยวกับมนุษย์จะไม่มีค่าสำหรับมนุษย์

(6) ทศนะที่มีต่อศิลปะ

แนวคิดสมัยใหม่เคร่งครัดในการจำแนกระเบียบรสนิยม แบ่งยุคสมัยไม่ปะปนกันหากเอารสนิยมตะวันตก/ตะวันออกมาปะปนกันถือว่าขาดรสนิยมอันดีงาม แนวคิดหลังสมัยใหม่ถือว่ารสนิยมไร้พรมแดน การผสมระหว่างสไตล์ทำให้ได้รสนิยมใหม่ๆ แปลก ๆ ทำไมจะต้องหวงห้ามกีดกัน เรื่องรสนิยมเป็นเรื่องที่มนุษย์ตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาถือเอง ก็ควรที่จะแก้ไขหรือยกเลิกเองได้

2.1.5.2 แนวคิดหลังสมัยใหม่ที่สำคัญ

ในบรรดานักทฤษฎีโพสต์โมเดิร์น มีเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) เป็นนักคิดของศตวรรษที่ 20 ที่ได้รับความสนใจมาก ฟูโกต์ได้รับอิทธิพลทางความคิด

จากนิพจน์ในการปฏิเสธสถาบันทางสังคมที่ทรงอำนาจเหนือปัจเจกบุคคล ได้เสนอความคิดที่ทะลایความเชื่อและทฤษฎีสังคมที่ยึดถือกันมาแต่เดิมด้วยบทวิเคราะห์ว่าด้วยอำนาจ โดยใช้วิธีการของนิพจน์ที่เรียกว่าวิธีการทางวงศ์วาน (genealogy) ในการสืบสาวกระบวนการที่สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ตีแผ่ให้เห็นว่าได้มีการจัดวางแผนหรือใช้เทคนิคบางอย่าง เพื่อให้คนบางคนหรือบางกลุ่มมีอำนาจเหนือผู้อื่น เช่น ประเพณีสารภาพบาปของคริสเตียน การออกแบบคุก การนิยามความบ้า ฯลฯ (สุภาวศ์ จันทวานิช, 2551: 274) ความคิดของฟูโกต์ในเรื่องอำนาจ อาจแบ่งได้ดังนี้

(1) อำนาจของกษัตริย์ ในงานเขียนชื่อ Discipline and Punish (1977) ฟูโกต์ชี้ให้เห็นว่าภายใต้ระบบกษัตริย์ อำนาจอยู่ที่ตัวบุคคล อาชญากรรมที่ก่อให้เกิดระบบนี้ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต้องได้รับการลงโทษในที่สาธารณะ เพื่อตอกย้ำอำนาจของชนชั้นปกครองด้วยการสร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้นแก่สาธารณะ ดังการประหารชีวิตผู้ลอบปลงพระชนม์ช่วงก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส ทัศนทัศน์มรดกกล่าวไม่ใช่การกระทำที่ไม่มีความอธิบาย หากแต่เป็นพิธีกรรมตอกย้ำอำนาจของกษัตริย์ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 78-79)

(2) อำนาจในการสร้างวินัย (disciplinary power) ฟูโกต์ชี้ให้เห็นว่า ในศตวรรษที่ 17 และ 18 รูปแบบใหม่ของอำนาจได้ปรากฏขึ้น ดังมีร่องรอยจากความคิดของเจรามี เบนธัม เกี่ยวกับตัวแบบคุกที่เรียกว่า panopticon ซึ่งเป็นอาคารวงกลมมีหอคอยสูงตรงกลาง รายรอบด้วยห้องขัง ที่ทุกห้องขังสามารถตอกอยู่ในการสังเกตสอดส่องดูแลของผู้คุมเพียงคนเดียว (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 79) แนวคิดในเรื่องอำนาจในการสร้างวินัยนี้มาจากเทคนิคเรื่องความซ้ำ (repetition) ในการกระทำของมนุษย์ ด้วยการใช้เทคนิคจัดระเบียบเชิงพื้นที่ทำให้ผู้ถูกจองอยู่ภายใต้การจับจอง และผู้จับจองต้องเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่า มนุษย์จึงใช้เทคนิคเพื่อมีอำนาจควบคุมมนุษย์อื่น ๆ ด้วยการควบคุมร่างกายของมนุษย์ วิธีควบคุมร่างกาย ใช้ระเบียบวินัยแบ่งแยกมนุษย์เป็นกลุ่มดังที่ฟูโกต์อธิบายว่า “ระเบียบวินัยได้อุบัติอย่างแท้จริงในประวัติศาสตร์ เมื่อเทคนิคเกี่ยวกับกายมนุษย์ได้ก่อกำเนิดขึ้น เทคนิคดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อเพิ่มทักษะของร่างกายหรือเพียงเพื่อให้ร่างกายถูกควบคุมได้มากขึ้น แต่เป็นการก่อรูปความสัมพันธ์ชนิดหนึ่งที่ซึ่งร่างกายเชื่อฟังการควบคุมได้มากเท่าใด ก็ยังมีประโยชน์ได้มากเท่านั้น... จึงได้เกิดแนวทางใช้อำนาจแบบบังคับซึ่งมุ่งจัดการกับร่างกายมนุษย์... ระเบียบวินัยได้แยกอำนาจออกจากร่างกาย.. ทำให้อำนาจนั้นกลายเป็น “ความสามารถ” หรือ “สมรรถภาพ” วิธีการที่มนุษย์ควบคุมร่างกายของมนุษย์ด้วยกันทำได้หลายวิธีดังนี้ (สุภาวศ์ จันทวานิช, 2551: 276)

(2.1) กำหนดให้อยู่ในพื้นที่จำกัด เช่น โรงเรียนกินนอน กรมทหาร ทำให้มนุษย์ที่มีที่มาอย่างหลากหลายต้องอยู่ภายใต้ระเบียบเดียวกัน

(2.2) กำหนดพื้นที่เฉพาะตำแหน่งหรือสถานะของบุคคล เช่น โรงเรียนที่กำหนดให้คนงานมีหน้าที่เฉพาะต้องอยู่ในพื้นที่เฉพาะตามตำแหน่งของตนเองในวงจรการผลิต คนงานในโรงงานจึงไม่สามารถรวมตัวกันได้เป็นกลุ่ม เพราะเทคนิคการกำหนดพื้นที่

เฉพาะบังคับให้ต้องกระจายออกไปตามตำแหน่งหน้าที่ สามารถตรวจสอบได้ง่ายว่าใครหายไปบ้าง และสามารถล่วงรู้การทำงานของทุกคน เทคนิคนี้ คือ การตีตาราง (quadrillard)

(2.3) กำหนดพื้นที่ตามประโยชน์ใช้สอย เช่น โรงพยาบาลมีการแบ่งแผนกเป็นคนไข้นอก คนไข้ใน ห้องยา ห้องผ่าตัด ฯลฯ การแบ่งพื้นที่และการควบคุมร่างกายของมนุษย์มีความสัมพันธ์ซับซ้อนมากขึ้นและเป็นไปโดยเคร่งครัด

(2.4) กำหนดลำดับหรือตำแหน่งของบุคคล เป็นการควบคุมที่ใช้วิธีจัดลำดับให้คนถูกแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ โดยใช้ตารางมีชีวิตขึ้นมาแทนตารางทางกายภาพ ดังเช่นเทคนิคการจัดชั้นเรียนของพระนิกายเยซูอิต พระใช้ระเบียบวินัยแยกแยะนักเรียนด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ความสามารถในการเรียน อายุ ความขยัน ฯลฯ กำหนดให้นักเรียนนั่งประจำที่ของตน จะเปลี่ยนที่ไม่ได้ถ้าไม่อนุญาต กำหนดให้นักเรียนที่ขี้เกียจนั่งระหว่างนักเรียนที่ขยัน เป็นต้น

(3) อำนาจตามกฎหมาย ฟูโกต์วิพากษ์กฎหมายที่ปรากฏว่าเป็นเพียงการแสดงออกและการใช้อำนาจที่แยกไม่ออกจากอำนาจรัฐ และไม่เป็นกลาง ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ถึงปัจจุบัน ความขัดแย้งพิสดวง (paradox) ของสังคมได้สร้างเทคโนโลยีแห่งอำนาจ (technology of power) ขึ้นมากมาย ท่ามกลางการวิตกต่อการครอบงำของอำนาจกฎหมายที่พยายามเข้าไปกำกับ แต่กลับไร้ความสามารถเพิ่มขึ้นในการวางกฎเกณฑ์กำกับอำนาจ แม้กระทั่งเรื่องสำคัญ เช่น สิทธิเสรีภาพ ในทางปฏิบัติไม่มีบัญญัติแห่งสิทธิ (bill of rights) ใดสามารถปกป้องสิทธิได้อย่างเคร่งครัด เสรีภาพเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีการใช้ปฏิบัติ (liberty is what must be exercised) หลักประกันแห่งเสรีภาพคือเสรีภาพ (the guarantee of freedom is freedom) มิใช่สถาบันทางกฎหมาย นิติปรัชญาล้วนเป็นเพียงการศึกษาเรื่องราวการสร้าง ความชอบธรรมต่อการใช้อำนาจผ่านการอ้างอิงเรื่องจริง ๆ แล้วเป็นเพียงตำนานนิยาย ในแง่มุมนี้นักคิดแนวหลังสมัยใหม่จึงวิพากษ์ว่ากฎหมายเป็นตำนานนิยาย (law as mythology) (จรัญ โฆษณานันท์, 2550: 161-162)

(4) อำนาจต่อร่างกาย (bio- power) อำนาจที่กระทำต่อร่างกายตามแนวคิดของฟูโกต์มีเป้าหมายอยู่ที่ประชากรทั้งหมดแทนที่จะเป็นเฉพาะปัจเจก ดังเช่น ความบ้าที่เป็นตัวอย่างการใช้อำนาจของรัฐในการแทรกแซงเข้ามาบังคับร่างกายมนุษย์ได้อย่างแบบยล ด้วยการนิยามความหมายของความบ้าในแต่ละสมัย ดังนี้

ตาราง 2 ความบ้า (madness)

สมัยกลาง (ก่อนสมัยคลาสสิก)	
ในศตวรรษที่ 15 ความบ้า	คือ ความไร้ระเบียบ มีคมน จลาจล แต่คนบ้าอยู่ปะปนกับคนปกติ ต่อมา ในปลายศตวรรษที่ 15 มีธรรมเนียมจับคนบ้าไปใส่เรือปล่อยไปตามลำน้ำ หรือทิ้งทะเลในยุโรปตะวันตก เรือที่จับคนบ้าใส่ไปเรียกว่า ship of fools การผลักไสคนบ้าลงเรือเป็นการให้คนบ้าหาทางออกด้วยตนเอง
สมัยคลาสสิก (เป็นสมัยที่ยึดถือเหตุผล)	
ในศตวรรษที่ 17-18 ความบ้า	คือ ความเจ็บ ไม่มีเสียง เป็นการประทุ้งสังคม เจ็บๆ ความเจ็บปวดทางจิต คนบ้าถือเป็นผู้ไร้เหตุผล ออกนอกกลุ่มนอกทางหรือนอกร่องรอยของเหตุผล (delirium) คนบ้าต้องถูกคุมขังไว้ร่วมกับคนจรจัดและอาชญากร
ในศตวรรษที่ 19 ความบ้ากลายเป็น	การกระทำวุ่นวาย ไม่ใช่ความเจ็บป่วย คือความเป็นสัตว์ในตัณหาแสดงออกอย่างดุร้าย คนบ้าต้องถูกขังไว้ในกรง วัธีปฏิบัติต่อคนบ้า ได้แก่ การเน้นระเบียบวินัย และการลงทัณฑ์เพื่อให้เชื่อเป็นการทำลายความเป็นมนุษย์ให้หายไป
ในศตวรรษที่ 20 คนบ้าถูกนิยามว่าเป็น	ความเจ็บป่วยทางกาย ต้องได้รับการบำบัดที่โรงพยาบาล

ฟูโกต์สรุปว่า การลงโทษความบ้าแต่ละสมัยเปลี่ยนไปตามการรับรู้/นิยามความบ้าและการเกิดขึ้นของสถาบันที่ทำหน้าที่สร้างความรู้เกี่ยวกับความบ้า ในการใช้เทคนิคควบคุมร่างกายนี้เอง มนุษย์สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบย่อย ๆ ที่ใช้เทคนิคสร้างขึ้น เช่น รายละเอียดของคุก โรงพยาบาล โรงเรียน ฯลฯ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพราะได้เห็นสาระสำคัญคือ การจัดระเบียบให้กับสิ่งต่าง ๆ (the order of things) นั้นเอง (สุภางค์ จันทวานิช, 2551: 282)

จุดเน้นของวาทกรรมอำนาจต่อร่างกาย คือเรื่องเพศ (sex) งานเขียนชื่อ The History of Sexuality (1984) ฟูโกต์ให้เหตุผลว่ารัฐได้สร้างนิยามของความปกติทางเพศ เพื่อจัดระเบียบควบคุมเรื่องเพศอย่างเข้มข้น ในสมัยกรีกโบราณ เพศเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายสำหรับการผลิต การปกครองและการดูแลตนเอง เป็นเรื่องของความเพลิดเพลินใจ (pleasure) ที่บุคคล

สามารถกระทำได้เต็มที่ตามสถานภาพทางสังคมของตนโดยผ่านการสมรส สำหรับศาสนาคริสต์ การเพิกเฉยใจเรื่องเพศถือเป็นบาป ความเพิกเฉยใจและเสรีภาพส่วนบุคคลเกี่ยวข้องกับการควบคุมตนเองในความสัมพันธ์กับผู้อื่น จึงมีการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อควบคุมการประพฤติทางเพศ วาทกรรมเกี่ยวกับเพศจึงมุ่งควบคุมเรื่องเพศไว้ในพื้นที่เฉพาะ เพราะไม่สามารถห้ามปรามความประพฤติทางเพศด้วยกฎหมายได้ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความคิดที่ว่าสังคมได้เกิดการปลดปล่อยทางเพศเป็นเรื่องไม่จริง ความจริงคือได้มีการสร้างวาทกรรมว่าด้วยการจัดประเภทของพฤติกรรมทางเพศ การสร้างความรู้สึกลึกซึ้งให้กับเพศสัมพันธ์บางรูปแบบ และทำให้ผู้ที่คิดว่าได้ถูกปลดปล่อยทางเพศแล้วนั้นอยู่ในสถานะของการควบคุมโดยสิ้นเชิง ฟูโกต์ได้เสนอว่าปัจเจกบุคคลไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่สังคมกำหนดขึ้น แต่ควรสร้างตัวตน หรือคุณค่าบางประการที่เขาเลือกเองได้โดยเสรี เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้แก่ชีวิตของตนในเรื่องเพศ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 81-82)

(5) อำนาจสมัยใหม่ในรูปแบบของความรู้

(5.1) ความรู้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับอำนาจ ความรู้ทำให้มีอำนาจ ดังเช่น ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของนักโทษทำให้ผู้คุมมีอำนาจ ฟูโกต์คิดว่าความรู้ที่ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ และปฏิบัติการของความรู้ถูกกำหนดโดยระบบความรู้ (episteme) หรือกรอบความรู้ episteme มาจากภาษากรีกโบราณ หมายถึงวิชาการหรือความรู้ทั้งหมดที่จัดประมวลไว้ เช่น ความคิดเกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ ปรัชญา ซึ่งเป็นกลุ่มของสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในยุคสมัยหนึ่ง ๆ เช่น กรอบความรู้ของศตวรรษที่ 19 ดังนั้น episteme นอกจากเป็นกรอบความรู้แล้วยังหมายถึง องค์ความรู้ หรือประมวลความรู้ ฟูโกต์อธิบายว่า แต่ละยุคสมัย มีโครงสร้างระดับลึก (deep structure) กำหนดขอบเขตของวัฒนธรรมและความรู้ซ่อนอยู่ในโครงสร้างนี้เป็นตัวกำหนดวาทกรรมและการผลิตคำพูดทั้งหลายในสังคม โครงสร้างระดับลึกนี้คือ กรอบของความรู้ (episteme) กรอบความรู้ของแต่ละยุคสมัยสร้างสิ่งที่เรียกว่าวาทกรรม (สุรางค์ จันทวานิช, 2551: 282)

(5.2) วาทกรรม (discourse) หมายถึง การสนทนาโต้ตอบคำพูด วาทะหรือสุนทรพจน์ ฟูโกต์นำมาใช้ในความหมายของการแสดงออกทางวาจาเกี่ยวกับความคิด (expression verbale de la pensee) โดยมีภาษาเป็นจุดเน้นหลักในการวิเคราะห์ของฟูโกต์เรื่องวาทกรรมว่า ภาษาไม่ใช่สิ่งที่บริสุทธิ์ ไม่ได้เป็นสื่อที่เป็นกลาง วาทกรรมเป็นเรื่องของการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ทางอำนาจและสะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการและตำแหน่งต่างๆที่ยึดโยงอยู่กับสิ่งเหล่านี้ วาทกรรมจึงหมายถึงทุกสิ่งที่สามารถถูกคิด ถูกเขียนหรือถูกพูดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ในแง่นี้ ความสามารถในการใช้วาทกรรมจึงสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจในการควบคุมของความรู้เฉพาะด้าน ดังเช่น อำนาจควบคุมของการของวาทกรรมกฎหมาย ในการควบคุมของการผู้ที่ไม่มีความรู้เรื่องกฎหมายหรือลูกความ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548: 77) วาทกรรม คือ กรอบ

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีลักษณะเป็นสถาบันสืบทอดกันมาแสดงออกผ่านทางการพูดและการเขียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงไว้ซึ่งลักษณะของวาทกรรมนั้น วาทกรรมจึงเป็นการอธิบายหรือมอง “ความจริง” ตามระบบคิดของผู้ที่อยู่ในวาทกรรมนั้น นอกจากนี้วาทกรรมยังมีความหมายรวมถึงระบบกระบวนการผลิตเอกลักษณ์และความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความเป็นจริง ตัวตนของมนุษย์ ฯลฯ เป็นกฎเกณฑ์ในการกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงหรือการหายไปของสิ่งต่าง ๆ เช่นในเรื่องของความรู้ วาทกรรม คือ โครงสร้างที่กำหนดคำพูดทั้งหลาย ภาวปฏิบัติของวาทกรรม คือ ความสม่ำเสมอที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์ไม่รู้ตัว เกิดขึ้นในระดับคำพูด (parole) ซึ่งเป็นกระบวนการไม่ใช่ระดับภาษา (langue) ซึ่งเป็นตัวระบบหรือโครงสร้าง (สุรางค์ จันทวานิช, 2551: 282) ในเรื่องของความเป็นจริง วาทกรรมคือ กฎเกณฑ์ที่กำหนดสร้างความหมายและความเป็นไปได้ในการพูดถึงความเป็นจริง ความเป็นจริงไม่ใช่ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ แต่เป็นตัวกฎเกณฑ์ที่กำหนดว่าอะไรเป็นจริง/ไม่เป็นจริง วาทกรรมจึงมีเรื่องของอำนาจและความรุนแรงเข้ามาเกี่ยวข้องกับวาทกรรมสร้างระบอบว่าด้วยความจริง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2542: 19-21) ผู้มีอำนาจหรือสถาบันในสังคมเป็นผู้กำหนดวาทกรรมหรือกรอบของความรู้เหล่านี้ให้แก่สังคม แนวคิดเรื่องวาทกรรมนำไปสู่การวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) เป็นการศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคมในรูปของวาทกรรม และภาวปฏิบัติของวาทกรรม (discursive practices) ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำ (hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นอย่างไร มีความหมายเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดจากการสร้าง รวมถึงตลอดถึงการเก็บกด/ปิดกั้นของสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอะไรบ้าง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2542: 27-28)

แนวทางศึกษาวาทกรรม (discursive approach) ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่าง “อำนาจ” กับ “ความหมาย” เพื่ออธิบายถึงกระบวนการสร้างภาพแทนความจริงกับนัยยะทางการเมืองที่เกิดขึ้น ในบทความเรื่อง Subject and Power ฟูโกต์ แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา รัฐสร้างอำนาจด้วยการทำให้พลเมืองกลายเป็นปัจเจก โดยการใช้กลไกเชิงอำนาจสมัยใหม่ควบคุมการเข้าถึงความจริง เพื่อควบคุมวิจารณ์และการตัดสินใจของปัจเจก โดยการให้คำมั่นสัญญาว่า รัฐจะให้หลักประกันด้านเสรีภาพแก่ปัจเจก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการมีสุขภาพที่ดี การมีชีวิตที่ดี การกินดีอยู่ดี การมีความงามของร่างกาย การมีความปลอดภัย เสรีภาพในการคิดและตัดสินใจ ฯลฯ การทำให้มนุษย์กลายเป็นปัจเจก ทำให้มนุษย์กลายเป็นหน่วยที่ถูกควบคุม ถูกจัดการ ถูกทำให้สยบยอม และมีฐานะพึ่งพิง อำนาจรัฐจึงแทรกซึมลงสู่ความคิดของปัจเจกและการตัดสินใจของปัจเจกได้อย่างลึกซึ้ง (Foucault, 1982 อ้างใน นพพร ประชากุล, 2547: (28)-(31))

โดยสรุป กล่าวได้ว่าโพสต์โมเดิร์นเป็นความคิด ประสบการณ์ และ ปฏิกริยาที่มีต่อยุคสมัยใหม่ที่แสดงออกผ่านทฤษฎีทางสังคมและศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นสถานะที่มี ลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ที่แตกต่างไปจากภาวะสมัยใหม่ที่ เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น โดยความแตกต่างเริ่มแต่ที่สะท้อนต่อความจริงสูงสุด ไปถึงทัศนะที่มีต่อชีวิต สังคม และวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวสะท้อนมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมผ่านการปะทะของ แนวคิดเชิงปรัชญาเพื่ออธิบายถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย บางครั้งมีข้อจำกัด และมีการคลี่คลายเกิดเป็นแนวคิดใหม่ขึ้นมาเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในยุคสมัยใหม่ เชื่อว่า ความจริงเป็นสากลและความจริงสูงสุด (ultimate reality) มีลักษณะจริงแท้แน่นอนผ่านการทดสอบ พิสูจน์ได้ไม่เปลี่ยนแปลง มีแบบแผนที่ชัดเจน ผลการวิจัยสามารถสรุปหรืออธิบายได้อย่างกว้างขวาง (generalization) ขณะที่แนวคิดหลังสมัยใหม่เห็นว่าความจริงมีลักษณะเฉพาะถิ่น โดยทวนกระแส อย่างสุดโต่งจนถึงกลุ่มแนวคิดสายกลางที่มองความจริงในลักษณะสัมพัทธ์ มีลักษณะหลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละบริบท ความจริงของชุมชนจึงเป็นวาทกรรมที่ชุมชนนั้นยอมรับและเห็นว่าเป็นเรื่องจริง ดังนั้น ความจริงในทางสังคมศาสตร์จึงมีลักษณะหลากหลายขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละคน (เฉลิมชัย ปัญญาดี, 2546: 34) แนวการวิเคราะห์ที่สำคัญของแนวคิดหลังสมัยใหม่คือวาทกรรม เป็นการผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริงในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงการมีสถาบันทางสังคมและปฏิบัติการทางสังคมที่ต่อเนื่องจากความรู้ นั่นด้วย วาทกรรมทำให้คนนิยามตนเองตามความรู้ที่ผลิตขึ้น โดยฟูโกต์ ได้นำสิ่งที่มีการวิเคราะห์ไว้แล้วมาวิเคราะห์ใหม่จากมิติของอำนาจ การฝ่าฝืนต่อต้าน และความรู้ ทำให้ภาพของความเป็นจริงทางสังคมที่เคยรับรู้และเข้าใจแต่เดิมถูกสั่นคลอน เกิดการแตกหักทาง ทฤษฎีหรือญาณวิทยาอย่างรุนแรง ความเป็นปึกแผ่นของสังคมอย่างที่ดูร์ไคม์เสนอไว้ เป็นเหมือน การใช้เทคนิคควบคุมร่วมกัน เป็นการใช้อำนาจแบบบังคับผ่านสิ่งที่เรียกว่าระเบียบวินัย (สุภาวค์ จันทวานิช, 2551: 287) ในปัจจุบัน โลกทุนนิยมสมัยใหม่ กระแสโลกาภิวัตน์ เงินและอำนาจบริหาร ได้รวมตัวกันเข้ามายึดครองภาคสังคมโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ อำนาจของเงินหรือทุนได้ทำให้เกิดเป็นสภาพการย้ายโอนอำนาจอธิปไตย (หลาย ๆ ส่วน) จากรัฐสู่ตลาด/กลไกตลาด ภายใต้สภาวะนี้ รัฐมีแนวโน้มการใช้ความรุนแรงอันชอบด้วยกฎหมายต่อการตรวจสอบจากภาคประชาชน

จากการที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ท้าทายทวนกระแสแนวคิด สมัยใหม่ส่งผลให้เกิดทัศนะที่สำคัญในด้านการพัฒนา คือ แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่า การมีส่วนร่วม ควรเป็นการส่งเสริมหรือให้บทบาทของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วม รับผิดชอบ มิใช่เพียงการรับประโยชน์เท่านั้น เป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของผู้มีส่วนได้เสีย จึงจะเป็นการมีส่วนร่วมที่มีความหมาย (meaningful public participation) ที่สำคัญ ทัศนะที่มีต่อการ แสวงหาความรู้และความจริงของแนวคิดหลังสมัยใหม่ ส่งผลให้ การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย

และพัฒนาของแนวคิดหลังสมัยใหม่ หันไปใช้พหุวิธี (multiple methodologies) มองปัญหาจากทัศนภาพที่หลากหลาย (multiple perspectives) ใช้กระบวนการตีความเป็นเครื่องมือในการอธิบาย และหลีกเลี่ยงการสร้างข้อสรุป กฎ หรือทฤษฎี ข้อค้นพบจากการวิจัยจึงเป็นวาทกรรมทั้งหลายที่อธิบายได้เฉพาะถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ

2.1.6 ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม

กระบวนการยุติธรรม (criminal justice process) หมายถึงเครื่องมือที่สังคมใช้เพื่อควบคุมมาตรฐานความประพฤติที่จำเป็นในการปกป้องบุคคลและชุมชน ในยุคโบราณกระบวนการนี้เป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ พื้นฐานของกระบวนการเชิงสังคมดังกล่าวมาจากความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษตามลัทธิศาสนา เมื่อสังคมได้พัฒนากฎหมายขึ้นเพื่อควบคุมสมาชิกในสังคมจึงได้เกิดระบบตำรวจขึ้นเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายเพื่อให้เกิดการเคารพกฎเกณฑ์ดังกล่าว และเกิดระบบศาลเป็นผู้พิพากษาคัดสินการละเมิดกฎหมาย ปัจจุบัน กระบวนการยุติธรรมเป็นระบบงานที่ปฏิบัติการจับกุม ฟ้องร้อง พิเคราะห์และพิพากษามาชากในชุมชนที่ละเมิดกฎหมาย โดยทั่วไปหมายถึงกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ประกอบด้วยองค์หลัก ได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ โดยมีกฎหมายอาญา (criminal law) และวิธีพิจารณาที่ขอบด้วยกฎหมายเป็นเครื่องมือ (Albanese, 2005:15-18) ทฤษฎีที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรมประกอบด้วย ทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมาย และทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์ (ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2545 และประธาน วัฒนวนิชย์, 2546)

2.1.6.1 ทฤษฎีการบังคับใช้กฎหมาย

ทฤษฎีบังคับใช้กฎหมายได้เริ่มพัฒนาขึ้นในอังกฤษ เมื่อการป้องกันอาชญากรรมได้กลายเป็นเป้าประสงค์ของงานตำรวจ โดยเซอร์ โรเบิร์ต พิล (Sir Robert Peel) ผู้ก่อตั้งกรมตำรวจนครบาลแห่งกรุงลอนดอนขึ้นในปี ค.ศ. 1829 ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของการตำรวจยุคใหม่ได้เน้นให้บุคลากรตำรวจตระหนักว่าการป้องกันอาชญากรรม คือ งานหลักของตำรวจและมีความสำคัญยิ่งกว่าการสืบสวนสอบสวน การจับกุมและการลงโทษผู้กระทำผิด ทศนะของพิลได้กลายเป็นพื้นฐานของแนวทฤษฎีบังคับใช้กฎหมาย (law enforcement approach) เพื่อป้องกันอาชญากรรมขึ้น ยุทธวิธีหลักของตำรวจในการป้องกันอาชญากรรมตามแนวทฤษฎีนี้ คือ การตรวจท้องที่ (police patrol) ซึ่งยึดถือกันว่าเป็นกระดูกสันหลังของงานตำรวจ สาละสำคัญของทฤษฎีนี้สรุปได้ว่า การปรากฏตัวของตำรวจมีผลยับยั้งผู้ที่มีแนวโน้มจะประกอบอาชญากรรมเพราะเกรงกลัวการจับกุม ฉะนั้น ตำรวจสายตรวจจึงต้องแต่งเครื่องแบบและรถวิทยุสายตรวจจึงควรมีลักษณะเด่นชัด เห็นได้ง่าย เพื่อเป็นการข่มขวัญยับยั้งอาชญากร นอกจากนี้การตรวจท้องที่โดยสม่ำเสมอ จะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกว่ามีตำรวจอยู่ทั่วไปทุกแห่งหน ด้วยเหตุนี้ตาม

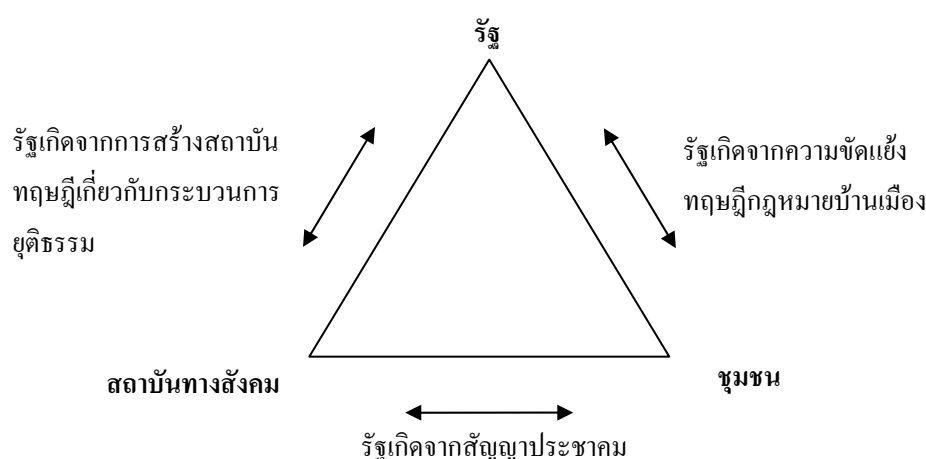
แนวทฤษฎีบังคับใช้กฎหมาย การปรากฏตัวของตำรวจและการกระจายกำลังตำรวจให้ครอบคลุมทั่วทั้งชุมชน จะช่วยป้องกันอาชญากรรมโดยลดช่องโอกาสสำหรับผู้ที่จะละเมิดกฎหมาย งานตรวจท้องที่ของตำรวจเป็นทั้งงานประจำและงานเฉพาะกิจในลักษณะงานประจำ ตำรวจสายตรวจจะได้รับมอบพื้นที่รับผิดชอบในการป้องกันอาชญากรรมและระงับเหตุร้ายภายในระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ ส่วนงานเฉพาะกิจนั้น ตำรวจสายตรวจทุกเขตพื้นที่ คือ กำลังหลักที่พร้อมปฏิบัติการเมื่อได้รับคำสั่งจากศูนย์บัญชาการ(ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2545: 10-11)

2.1.6.2 ทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์

ขณะที่ความนิยมในทฤษฎีบังคับใช้กฎหมายเสื่อมคลายลง การป้องกันอาชญากรรมแนวทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์ (community relations approach) เริ่มได้รับความสนใจ (ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2545: 16) ทฤษฎีนี้มีความเป็นมาจากการแนวทฤษฎีของกลุ่มชิคาโกที่เชื่อว่าสาเหตุเบื้องต้นของอาชญากรรมคือการขาดระเบียบของสังคม (social disorganization) ที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนแบบดั้งเดิมเข้าสู่ชุมชนในยุคอุตสาหกรรมนำมาซึ่งปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการรักษาความปลอดภัย การก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและความร่วมมือจะช่วยป้องกันอาชญากรรมภายในชุมชน รากฐานความคิดนั้นมาจากแนวคิดของเดอร์ไคม์ ที่ว่าอาชญากรรมส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนให้แน่นแฟ้นขึ้น (Durkheim, 1933: 102) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีการจัดสภาพพื้นที่ในชุมชนให้มีลักษณะง่ายต่อการสังเกตตรวจตรา ให้เอื้ออำนวยต่อการพบปะสังสรรค์ รวมทั้งจัดให้มีสถานที่สำหรับสมาชิกในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น สโมสรสำหรับการกีฬา ห้องโถงพักผ่อน ห้องอาหารและร้านค้าแฟที่สมาชิกได้พบปะกัน เป็นต้น สาระสำคัญของแนวทฤษฎีชุมชนสัมพันธ์ คือ การจัดสภาพทั่วไปไม่ว่าระดับเมือง ชุมชน หรือละแวกบ้านในลักษณะเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ง่ายต่อการควบคุม สังเกตตรวจตราโดยไม่ล่วงล้ำสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลรวมทั้งส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง และบุคคลอื่นให้ปลอดภัยจากอาชญากรรม แนวทฤษฎีนี้เสนอแนะให้มีการปรับบทบาทตำรวจ จากเน้นการจัดสายตรวจปรับมาเป็นฝ่ายวางแผน สนับสนุน และให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในการป้องกันอาชญากรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตำรวจตามแนวทฤษฎีนี้จะลดบทบาทผู้รับผิดชอบหลักในการป้องกันอาชญากรรม ข้อเสนอที่ตามมาคือ อาจยกเลิกตำรวจสายตรวจที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน (ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2545: 21)

2.1.7 สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น สรุปได้ว่า รัฐจำเป็นต้องกำเนิดขึ้นเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย ป้องกันปัญหาความขัดแย้งเป็นสำคัญ โดยสถาบันที่รัฐสร้างขึ้นมาเป็นเครื่องมือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย คือกระบวนการยุติธรรม กล่าวได้ว่า รัฐสมัยใหม่อยู่ในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อควบคุมสังคม (an instrument of social control) ด้วยกลไกด้านการปราบปรามและกลไกการควบคุมเชิงอุดมการณ์เพื่อรักษาโครงสร้างของอำนาจในสังคมให้คงอยู่ตลอดไป ดังนั้น ทฤษฎีพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมจึงประกอบไปด้วย ทฤษฎีกำเนิดรัฐ อันประกอบด้วย รัฐเกิดจากสัญญาประชาคม รัฐเกิดจากความขัดแย้ง รัฐเกิดจากการสร้างสถาบันและกลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจึงมีทฤษฎีพื้นฐานดังที่แสดงในภาพต่อไปนี้

ภาพ 1 ทฤษฎีพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน

สังคมในยุคหลังสมัยใหม่ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นช่วงชิงการนิยามตัวตน ดังการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในสังคมไทย กระแสความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อต่อรองกับการครอบงำจากส่วนกลาง และกระแสโลกาภิวัตน์ เรียกว่า วาทกรรมท้องถิ่นนิยม (พัฒนา กิตติอาษา, 2548: 41-42) แนวคิดเหล่านี้ประกอบด้วย ทฤษฎีอนาปัตย์ชุมชน แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง แนวคิดประชาสังคม แนวคิดการพึ่งตนเอง แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน กระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่ และแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน การเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวของแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของกระบวนทัศน์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 ทฤษฎีอนาธิปไตยชุมชน

2.2.1.1 พื้นฐานของแนวคิดอนาธิปไตย

อนาธิปไตยมาจากภาษากรีกว่า anarchism แปลว่า ปราศจากการควบคุมบังคับ อนาธิปไตยเป็นปรัชญาการเมืองที่ไร้รัฐต่อต้านสิทธิอำนาจ (authority) ทุกรูปแบบที่กำหนดมาจากเบื้องบน โดยเฉพาะจากรัฐ สนับสนุนการร่วมมือโดยสมัครใจจากเอกชนและกลุ่มที่เป็นอิสระบนพื้นฐานการกระจายอำนาจ (เสรี พงศ์พิศ, 2547: 18-19) อนาธิปไตยในยุคดึกดำบรรพ์ (primitive anarchy) เป็นลักษณะของสังคมมนุษย์ที่ดำรงอยู่แบบครอบครัว การแบ่งงานกันทำยังมีไม่มาก ไม่มีกฎหมายหรือผู้ปกครอง ดังนั้น จึงไม่มีรัฐ ปรัชญาสโตอิกโดยซีโน (Zeno) เป็นรากฐานของแนวคิดอนาธิปไตยที่ยึดถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จุดหมายของชีวิตคือความสุข ความสุขที่แท้อยู่ที่ความพอใจกับสิ่งที่จำเป็นในชีวิตเท่านั้น นอกนั้นให้วางใจอยู่ในอุเบกขา อิสรภาพที่แท้คือการหลุดพ้นจากการบีบคั้นของโลกภายนอก ชุมชนควรเป็นอิสระ (a free community) ปลอดจากการแทรกแซงและการปกครองของรัฐ และประกาศถึงอำนาจอธิปไตยของกฎหมายศีลธรรมของปัจเจกชน (proclaimed the sovereignty of the moral law of the individual) ซีโนให้เหตุผลว่า แม้โดยสัญชาตญาณมนุษย์จำเป็นต้องปกป้องตนเอง แต่ธรรมชาติได้เยียวยาด้วยสัญชาตญาณความสามารถในการมีความสัมพันธ์ทางสังคม หากมนุษย์ดำเนินรอยตามสัญชาตญาณของตนเอง ย่อมไม่ต้องการกฎหมาย ไม่ต้องมีตำรวจ ศาลและวัด ไม่ต้องบูชาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และไม่ต้องใช้เงิน เพราะชุมชนจะมีระบบเศรษฐกิจแบบการให้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการแลกเปลี่ยน (สมเกียรติ ตั้งนโม, 2550: 1-7)

การเสนอแนวคิดอนาธิปไตยมีที่มา 2 ทาง ทางแรก ต้นแบบมาจากชุมชนบุพกาล ที่แม้จะมีเทคนิคการผลิตดีขึ้น แต่ยังคงความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมไว้ ดังชุมชนหมู่บ้านในรัสเซีย ยุโรปใต้ ฝรั่งเศส อีกทางหนึ่งของ อนาธิปไตย เป็นปฏิกิริยาต่อระบบโรงงานอุตสาหกรรมที่นายทุนมีวิธีการดำรงชีวิตแตกต่างกับกรรมกรอย่างมาก ทั้งที่ต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของการผลิต และหากถือว่าแรงงานของมนุษย์คือที่มาของมูลค่าแล้ว กรรมกรควรมีส่วนมากกว่าในการเป็นเจ้าของและผู้บริหารปัจจัยการผลิต จึงเป็นที่มาของลัทธิอนาธิปไตยแบบสมาคม (anarchosyndicalism) ที่เสนอให้สมาคมหรือกลุ่มกรรมกรเป็นเจ้าของและบริหารจัดการโรงงาน ความเคลื่อนไหวของอนาธิปไตยนิยมส่วนใหญ่จะมีฐานที่มั่นอยู่ในชนบท ดังเช่นในรัสเซีย สเปน อิตาลี และอินเดีย ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวมาจากการเติบโตและรวมศูนย์ของรัฐประชาชาติ ซึ่งทำให้เกิดความหวาดวิตกว่าจะเป็นภัยคุกคามต่อเสรีภาพของบุคคล ประการต่อมา การขยายตัวของระบบทุนนิยมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทซึ่งวิถีแบบเกษตรกรรมถูกระทบอย่างรุนแรงจากสังคมอุตสาหกรรม ประการสุดท้าย จารีตประเพณีการปฏิวัติยุโรปตั้งแต่ปี ค.ศ. 1789, 1830, 1848, 1871, 1917 และ ค.ศ. 1930 ถูกมองว่าเป็นกระบวนการเดียวกันคือการ

ปลดปล่อยมนุษยชาติให้เป็นอิสระจากพันธนาการในรูปแบบต่าง ๆ โดยนักอนาธิปัตย์ถือว่าตนเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการปลดปล่อยดังกล่าว (สมเกียรติ วันทะนะ, 2551: 163-166) แนวคิดพื้นฐานสำคัญของ อนาธิปัตย์ประกอบด้วย

- (1) ปึงเจกบุคคลที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง (truly free individual)
- (2) ความเสมอภาค (egalitarianism)
- (3)ต่อต้านอำนาจรัฐและรัฐบาล (against the state and the government)
- (4)ต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) และการครอบงำทางความคิด (indoctrination)
- (5)ต่อต้านระบบทรัพย์สินส่วนบุคคล (against private property)
- (6) การสมาคมโดยสมัครใจ (voluntary association)
- (7) ความสมานฉันท์อันเป็นธรรมชาติมนุษย (natural human solidarity)

2.2.1.2 ที่มาของแนวคิดอนาธิปัตย์ชุมชน

จากการที่อนาธิปัตย์มีแนวคิดที่เน้นเสรีภาพของปัจเจกชน มองว่าอำนาจรัฐทั้งปวงเป็นความชั่วร้าย ควรยกเลิกระบบทุนนิยมและทรัพย์สินส่วนบุคคลแทนที่ด้วยความร่วมมือแบบอาสาสมัคร ดังนั้นอาจสร้างปัญหาให้แก่สังคมขึ้นได้ จักรทิพย์ นาถสุภาจึงได้เสนอลัทธิอนาธิปัตย์ชุมชน (communal anarchism) นั่นคือ การทำชุมชนให้พึ่งตนเองได้ เป็นอิสระมีการบริหารจัดการด้วยตนเองด้วย เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งพากัน เป็นภาพซ้อนที่อยู่ข้างล่างของความเจริญรุ่งเรืองของเศรษฐกิจมหภาค ดังกรณีของหมู่บ้านรัสเซียของชายานอฟ และแนวคิดชุมชนหมู่บ้านของคานธี (พิทยา ว่องกุล, 2548: (3)-(10)) โดยนักคิดอนาธิปัตย์นิยมสำคัญ 2 คนคือ มหาตมะ คานธี (Mohandas Karamchand Gandhi, 1869-1948) และ โฮเซ่ คาลอส มาเรียเตกี (Jose Carlos Mariategui, 1894 - 1930) ได้เสนอสอดคล้องกันว่าการพัฒนาประเทศต้องเอาชุมชนหมู่บ้านเป็นสถาบันหลัก ทั้งนี้คานธีเสนอแนวคิดสวราช (Swaraj) และสวเทชี (Swadeshi) ว่าหมู่บ้านเป็นสาธารณรัฐที่ปกครองตนเอง หน่วยเศรษฐกิจทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว และเหนือขึ้นไปจะต้องพยายามพึ่งตัวเองเป็นลำดับแรก การแลกเปลี่ยนกับภายนอกเพื่อให้พอเพียงมากกว่าการพึ่งพิงส่วนแนวคิดสวเทชี หมายถึง จิตวิญญาณของการคิดรับใช้และใช้ประโยชน์และบริการจากหน่วยที่ใกล้ชิดมากที่สุดก่อน จากนั้นจึงขยายไปส่วนอื่นเป็นลูกโซ่ ให้ความสำคัญกับการกระจายก่อนรวมศูนย์ หน่วยเล็กมาก่อนหน่วยใหญ่ ตลาดภายในมาก่อนตลาดภายนอก ฯลฯ ส่วนมาเรียเตกีนักคิดชาวเปรู ได้ศึกษาชุมชนชาวอินเดียนที่คาสโตร โปโซ พบว่า ชุมชนเป็นระบบแห่งการผลิตที่ทำให้ชาวอินเดียนยังมีไฟแห่งแรงจูงใจทางศีลธรรม (moral incentive) ยังดำรงอยู่ในระบบเสรีนิยม ชุมชน

ชาวอินเดียนยังคงมีชีวิตชีวารักษาสาระแห่งการร่วมมือกัน (cooperation) และการเข้าร่วมสมาคมช่วยเหลือกัน (association) แม้รัฐจะออกกฎหมายแบบปัจเจกชนนิยมมากกว่า 100 ปีแล้ว ทิศนคติของชาวอินเดียนยังไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบปัจเจกชนนิยม ยังช่วยกันขุดคูชลประทาน สร้างบ้าน และรวมตัวกันเป็นกลุ่มรับจ้างเจ้าของที่ดินแทนที่จะไปรับจ้างทีละคน ชาวอินเดียนที่ปราศจากชุมชนและต้องอยู่ลำพังจะรู้สึกไม่เป็นอิสระเลย

แนวคิดอนาธิปไตยชุมชน มีลักษณะดังนี้

(1) เป็นระบบที่มีประวัติศาสตร์ มีรากฐานมาจากลักษณะดั้งเดิมของชุมชนหมู่บ้านไทย คงทนและสามารถดำรงอยู่ในระบบสังคมเศรษฐกิจข้างบนที่เปลี่ยนแปลง

(2) เป็นระบบที่มีเครือข่ายโดยธรรมชาติ ทั้งระบบชุมชนระบบท้องถิ่น และระบบแห่งชาติ ชุมชนหมู่บ้านมีเครือข่ายช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจทั้งในอดีตและปัจจุบัน

(3) เป็นระบบที่วัฒนธรรมเป็นแกนกลางเชื่อมโยงหน่วยต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างแน่นแฟ้น การที่ชาวไทยมีวัฒนธรรมน้ำใจ ช่วยเหลือกันแบบเข้มข้น เป็นคุณสมบัติที่ส่งเสริมให้ระบบอนาธิปไตยไทยเข้มแข็ง ชนบทในอดีตและปัจจุบันบางแห่ง ยังคงทำการแลกเปลี่ยนภายใต้แนวคิดเพื่อให้พอเพียงและเพื่อช่วยเหลือ ไม่ใช่เพื่อกำไร

สังคมและวัฒนธรรมชาวบ้านไทยและชุมชนชาวไทยในรัฐอัสสัม รัฐฉานในสิบสองพันนา ลาวและสิบสองจุไทย ต่างมีลักษณะเดียวกัน ตรงกับสังคมอุดมคติของลัทธิ อนาธิปไตยที่รักความอิสระ มีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ นับถือเป็นพี่น้องกันอยู่รวมกันเป็นชุมชน ขนาดเล็ก เรียกว่า บ้าน ต่างจากระบบสังคมและวัฒนธรรมของจีน และอินเดียที่เป็นระบบรวมศูนย์และมีลำดับชั้นเข้มงวดตามแบบขงจื้อและฮินดู ดังนั้น แนวคิดอนาธิปไตยจึงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน 2 ประการ คือ

(1) เป็นพื้นฐานของการถ่ายโอนอำนาจการจัดการต่าง ๆ ของรัฐมาอยู่ที่ชุมชนท้องถิ่น กลับคืนสู่พื้นฐานที่แท้จริงของสังคมและวัฒนธรรมไทย

(2) เป็นพื้นฐานในการสร้างรูปแบบเศรษฐกิจชุมชนเชื่อมโยงกันเป็นเศรษฐกิจแห่งชาติด้วยสายใยทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภาษาและประเพณี และการพึ่งพากันทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่ใช่การบังคับโดยระบบราชการและอำนาจรัฐ การมีเครือข่ายเชื่อมโยงจะช่วยอุดช่องว่างความต้องการที่จำเป็นพื้นฐานระดับชุมชนได้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548: 19-26)

โดยสรุป แนวคิดอนาธิปัตย์นั้นสอดคล้องกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน หากจะมีสังคมที่ปราศจากรัฐตามที่ลัทธิอนาธิปัตย์เสนอ พื้นฐานของสังคมนั้นต้องประกอบด้วยหน่วยขนาดย่อยที่ต่างเป็นอิสระและช่วยเหลือกันโดยสมัครใจ สังคมจึงจะผูกพันเป็นระบบเดียวกันได้ เพราะไม่มีการบังคับให้ผูกพันกันโดยอำนาจรัฐหรือชี้นำจากผู้ใด

2.2.2 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

แนวคิดชุมชนเข้มแข็งได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นทางเลือกสำคัญของการพัฒนา เริ่มจากการตั้งคำถามต่อแนวทางการพัฒนากระแสหลักว่าส่งผลดีจริงหรือไม่ เพราะตรรกะระบบทุนนิยมทำให้เกิดการสะสมทุนเพื่อให้เกิดการขยายตัวและเกิดการกดขี่ข่มเหงค่าส่วนเกินการผลิต ทำให้สังคมในชนบทอ่อนแอลงไป ปรากฏการณ์ที่กล่าวถึงกันมาก ได้แก่ การที่คนในชนบทสูญเสียความเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต ต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย บางส่วนมีหนี้สินล้นพ้นตัว ฝากความหวังไว้กับการดื่มเหล้า การใช้ยาเสพติด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางปัญหาดังกล่าว ยังมีชุมชนส่วนหนึ่งที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง พึ่งตนเองได้ กระแสแนวคิดดังกล่าวมี 2 แนวทาง (นภาพรณี หะวานนท์, 2548: 1) คือ

2.2.2.1 แนวคิดการพึ่งตนเอง

แม้ว่าการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมจะสร้างความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ผลกระทบจากการพัฒนาทำให้ระบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุข และความเข้มแข็งของชุมชนไป ทำให้เกิดกระแสการเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการกลับมาจัดการตนเอง ให้รัฐยุติการเข้าครอบงำชุมชนทั้งด้านอุดมการณ์ การจัดการต่าง ๆ รวมทั้งยุติการละเมิดสิทธิต่าง ๆ ของชุมชน กระแสกลุ่มนี้จึงมุ่งความสนใจสืบหาคำอธิบายเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนในอดีต เพื่อนำกลับมาเป็นพื้นฐานพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดกลุ่มนี้คล้ายคลึงกับกลุ่มนักทฤษฎีพึ่งพิงที่ปฏิเสธแนวคิดการพัฒนาเชิงเส้นตรงของทฤษฎีความทันสมัย โดยเชื่อว่าส่วนที่พัฒนาแล้วจะกดขี่ข่มเหงค่าส่วนเกินจากส่วนด้อยพัฒนา ทำให้อ่อนแอลงไปไม่สามารถก้าวสู่ขั้นของการพัฒนาได้ แม้ว่าจะมีโอกาสพัฒนาได้ แต่ระดับของการพัฒนายังถูกกำหนดโดยสังคมที่พัฒนาแล้ว อันเป็นลักษณะการพัฒนาแบบพึ่งพิง โดยโจฮัน กัลตุง นักคิดสำคัญได้เสนอว่า เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเน้นความชำนาญเฉพาะอย่างมากเกินไป ทำให้เกิดการแตกแยกเป็นส่วน ๆ ฝ่ายหนึ่งต้องพึ่งพิงอีกฝ่ายหนึ่งอย่างไม่เสมอภาค เพราะเศรษฐกิจแบบนี้อยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลทางเศรษฐกิจ มิได้อยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรม ขาดความเอื้ออาทรและความผูกพัน แม้จะได้ผลตอบแทนในระยะสั้น แต่ในระยะยาวจะเกิดความวิบัติทางออกของชุมชน คือ การอยู่อย่างพอเพียงพึ่งตนเอง พยายามผลิตโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่ควรเน้นการผลิตเพื่อการค้า เน้นการแลกเปลี่ยนในภาคการผลิตเดียวกันโดยมุ่งไปที่

สิ่งจำเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์แบบแนวนามากกว่าแนวดิ่ง พื้นฐานของแนวคิดนี้เห็นว่าชุมชนติดต่อสัมพันธ์กันบนบรรทัดฐานตามประเพณีของสังคม (normative) ไม่ใช่พันธะของความสัมพันธ์แบบสัญญา (contract) ดังนั้น คนในสังคมประเพณีมิได้นึกถึงเรื่องของกำไรขาดทุน หากแต่นึกถึงเรื่องสวัสดิการของผู้อื่นด้วย (นภภรณ์ หะวานนท์, 2548: 26-27)

2.2.2.2 แนวคิดประชาสังคม

นอกจากแนวทางการพึ่งตนเองแล้ว แนวทางที่ได้มาจากการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในสังคมที่มีเศรษฐกิจแบบการค้า และมีการจัดระเบียบทางสังคมที่ได้ผ่านยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย อันเป็นความสัมพันธ์ที่คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ภายใต้พื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือระบบอุปถัมภ์ แนวคิดนี้เรียกว่า ประชาสังคม (civic community) มีที่มาจากงานวิจัยของโรเบิร์ต พูทนาม (Putnam, 1993) ซึ่งได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในประเทศอิตาลีช่วงเวลา 20 ปี พูทนามได้เสนอภาพของชุมชนซึ่งมีการจัดระเบียบสังคมที่เอื้อให้คนมีความสุข และความพึงพอใจในชีวิตว่า เป็นชุมชนที่สมาชิกได้ร่วมกันสร้างบรรทัดฐานและแบบแผนของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียม การพึ่งพาจะอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน (social trust) ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคม (social capital) ที่จะช่วยให้สังคมสามารถพัฒนาการจัดการต่าง ๆ โดยชุมชนจะพยายามรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายมาใช้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาของแต่ละคน พูทนามอธิบายว่าสังคมที่เป็นชุมชนประชาสังคมจะรู้สึกว่าคุณเองมีพลังที่จะเข้าไปร่วมกำหนดทางเลือกสาธารณะ คนจะติดต่อสัมพันธ์กันด้วยความสนใจร่วมกันในประเด็นสาธารณะ มิใช่ด้วยเรื่องส่วนตัว หรือด้วยความจำเป็นในลักษณะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ คนในชุมชนไว้วางใจผู้อื่น เชื่อในรัฐบาลที่มาจากประชาชนและปฏิบัติตามกติกา ผู้นำในสังคมมีความซื่อสัตย์ และสามารถที่จะออมชอมกับการเมืองฝ่ายตรงข้ามได้ ซึ่งตรงข้ามกับสังคมที่มีความเป็นประชาสังคมต่ำที่มองว่าประเด็นสาธารณะเป็นเรื่องของนักการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกิเลสส่วนตัว ทุกคนรู้สึกว่าตนเองไร้อำนาจ ถูกเอาเปรียบ และไม่มีความสุข

แนวคิดของพูทนาม แตกต่างจากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เชื่อว่าความเข้มแข็งของชุมชนเกิดในสังคมแบบประเพณีอันเป็นชุมชนที่คนติดต่อกันเป็นส่วนตัว คนไว้วางใจเพราะเป็นเครือญาติหรือใกล้ชิดกันจึงทำให้รักใคร่เอื้อเฟื้อต่อกัน โดยความสัมพันธ์ในชุมชนแบบประชาสังคม คนติดต่อสัมพันธ์กันเพราะมีความสนใจในเรื่องเดียวกันหรือคล้ายกัน มิใช่มาจากปัญหาหรือความชอบพอส่วนตัว ประเด็นปัญหาที่ดึงให้คนมีความสัมพันธ์กันจึงมีแนวโน้มเป็นประเด็นสาธารณะที่มีอยู่ร่วมกัน อันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (association relationship) ซึ่งถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ นำไปสู่เครือข่าย

การติดต่อสัมพันธ์ที่กว้างออกไปเรื่อย ๆ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความเป็นเครือญาติหรือความคุ้นเคยกันเป็นพื้นฐาน แตกต่างจากชุมชนที่มีแบบแผนการสร้างความสัมพันธ์กันบนพื้นฐานของเครือญาติที่มีแนวโน้มนำไปสู่การกีดกันคนที่มิใช่เครือญาติ ทำให้ความสัมพันธ์มีข้อจำกัด กลไกการจัดระเบียบใหม่ของชุมชนประชาสังคม ได้แก่ การสร้างบรรทัดฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ขึ้นมาในการติดต่อสัมพันธ์กัน ยิ่งคนในชุมชนมีความไว้วางใจกันมากเท่าไร ชุมชนยังมีความร่วมมือกันสูงขึ้นเท่านั้น โดยความไว้วางใจจะเกิดขึ้นจากการที่บุคคลที่มีสัญญาต่อกัน รู้จักฐานะความสามารถและท่าทีของกัน ทั้งหมดนี้ทำให้เชื่อว่าบุคคลจะทำตามที่พูดไว้ ในชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งคนอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ การทำนายนี้อาจอยู่บนพื้นฐานของความคุ้นเคยเป็นส่วนตัวกับปัจเจกบุคคล แต่ในสังคมที่ซับซ้อน ความไว้วางใจที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลนับว่ามีความสำคัญมาก สังคมจะต้องมีกลไกที่จะทำให้ความไว้วางใจส่วนตัว (personal trust) เปลี่ยนไปเป็นความไว้วางใจทางสังคม การสร้างความไว้วางใจทางสังคมขึ้นในชุมชนทำได้โดยการสร้างบรรทัดฐานแบบใหม่ที่เรียกว่า บรรทัดฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน (norms of reciprocal) และสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (networks of civic engagement) (นภาพรณี หะวานนท์, 2548: 27-31)

2.2.2.3 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

กลุ่มแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2549: 155-173) มีแนวคิดที่สำคัญดังนี้

- (1) ยึดถือว่าชุมชนคือรากเหง้าของสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมที่สำคัญที่สุด
- (2) มีทัศนคติต่อต้านกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เข้ามาทำให้ชุมชนอ่อนแอ และก่อให้เกิดการพึ่งพาโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี
- (3) เน้นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน และอาจขยายไปสู่ระดับอุตสาหกรรมชุมชน โดยใช้ความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยมาเป็นเครื่องจูงจูงสนับสนุนให้การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นไปได้ และเสนอให้ใช้ ความสมถะและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติตามหลักศาสนาเป็นตัวกำกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม (หมายถึงการอยู่พอดี กินพอดี ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ)
- (4) เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทย มาปรับใช้ในกระบวนการ พัฒนาเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง อันเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ได้

(5) ค้นหาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อนำมาใช้ในชีวิตทางเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นการดึงให้การศึกษาได้กลับมาสู่ชุมชนอย่างแท้จริงอีกครั้ง (แทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อพراคนออกจากชุมชนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน)

(6) เน้นการร่วมมือกับสถาบันศาสนา (วัด) ให้มีบทบาทในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนตามหลักไตรลักษณ์ชุมชนไทย คือ บ้าน (ชุมชน)-วัด-โรงเรียน

(7) ในด้านการเมือง อำนาจการตัดสินใจของชุมชนต้องมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้ทรัพยากร ตามหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งจะเป็นไปได้ ต้องกระจายอำนาจการเมืองสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่วนการเมืองระดับชาตินั้น จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ก็ต่อเมื่อชนชั้นกลางในเมืองร่วมมือกับชาวบ้าน

2.2.3 กระบวนทัศน์

2.2.3.1 ความหมายและกระแสของกระบวนทัศน์

กระบวนทัศน์ (paradigm) หมายถึง ทักษะแม่บทในการมองโลกที่เป็นพื้นฐานต้นตอบ่อเกิด (basic belief systems) ของความคิดหรือทักษะอื่นๆ มาจากคำกรีก para (beside) และ deigmo (example) อันมีนัยยะว่าเป็นตัวอย่างสำหรับการทำซ้ำ ทักษะที่เป็นเค้าโครงหลักในสังคมมนุษย์มี 2 กระแส คือ

(1) กระบวนทัศน์แบบองค์รวม (holistic paradigm) เป็นแนวคิดดั้งเดิมของปรัชญาตะวันตกและตะวันออก องค์รวมมีความใหญ่กว่า มากกว่า และใหม่กว่า การเอาส่วนประกอบต่างๆ มารวมกัน (the whole is more than the sum of all parts) แนวคิดแบบองค์รวมอธิบายว่า คุณสมบัติของระบบไม่อาจกำหนดได้หรืออธิบายได้โดยเอาส่วนประกอบทั้งหมดมารวมกัน แต่เมื่อผ่านไปหลายศตวรรษ ตะวันตกได้แยกส่วนความคิดและพัฒนาไปถึงที่สุดในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ขณะที่ปรัชญาตะวันออกล้วนแต่พูดถึงสัจธรรมที่เป็นองค์รวม สอดคล้องกับฟิสิกส์สมัยใหม่ที่เห็นความสัมพันธ์แบบองค์รวมของสรรพสิ่ง และเห็นความคล้ายและเหมือนระหว่างปรัชญาตะวันออกและฟิสิกส์สมัยใหม่ ซึ่งเข้าใจเหมือนกันว่า เด็ดดอกไม้ไม่ดอกเดียว กระทั่งจนถึงดวงดาว (เสรี พงศ์พิศ, 2547: 150-151)

(2) กระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ (scientific paradigm) เป็นกระบวนทัศน์ที่ครอบงำวัฒนธรรมมนุษย์ในปัจจุบันที่เริ่มจากการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งเป็นผลที่มาจาก การนำวิธีการวิเคราะห์เชิงเหตุผลของเดส์คาร์ทส์ (René Descartes, 1596 -1650) มาใช้และมีการค้นพบที่สำคัญของโคเปอร์นิคัส กาลิเลโอและนิวตันที่ใช้

คณิตศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ทศณะดังกล่าวเชื่อว่าวิธีการลดทอนประสบการณ์ซึ่งซับซ้อนลงเหลือหน่วยย่อยขั้นพื้นฐาน และทำการศึกษากฎการทำงานภายในหน่วยย่อยขั้นพื้นฐานนั้น เป็นวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ การแยกชอยสิ่งใดให้น้อยลง จากแกนใหญ่มาเป็นแกนย่อย ๆ เช่น หลักกลศาสตร์ การแยกสิ่งต่าง ๆ ลงมาเรื่อย ๆ จะทำให้พบความรู้แรก (priori) ที่วัดได้แม่นยำและพิสูจน์ซ้ำได้ วิธีการนี้ทำให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ (epistemology) ในกรอบทัศนแบบลดทอน (reductionism) (Capra, 1981 ใน พระประชา ปสนนธมโม และคณะ, 2546: 49-72) ซึ่งเป็นกระบวนการทัศนแบบแยกส่วนทำให้เกิดการคิดและการพัฒนาแบบแยกส่วน (ประสาน ต่างใจ, 2547: 289)

2.2.3.2 การเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift)

กระบวนทัศน์เชิงวิทยาศาสตร์ส่งผลให้เกิดการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในมิติเดียว (one-dimensional) ทำให้ความเป็นจริงลดลงเหลือแค่เรื่องเดียวที่อธิบายได้ในตัวเอง ดังที่การแพทย์แผนปัจจุบันได้ลดทอนด้วยการพิจารณาโรคแบบแยกส่วนเป็นเรื่อง ๆ แล้วรักษาแบบแยกส่วน (เสรี พงศ์พิศ, 2547: 151) บรรดานักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย ต่างเชื่อมั่นในกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล ถูกต้อง และต้องยอมรับ เนื่องจากเป็นผลที่มาจากความสำเร็จในการวิจัยโดยอาศัยกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ก่อนหน้านี้ (normal science) จนเป็นที่ยอมรับเป็นรากฐานสำหรับปฏิบัติการครั้งต่อไป ละเลยจุดอ่อนที่สำคัญว่า แท้จริงวิทยาศาสตร์ดังกล่าวเกิดจากความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะจำเพาะ จนยึดถือว่าหลักหรือวิธีการนั้นสามารถนำไปใช้ได้กับการศึกษาทางวิทยาศาสตร์อื่นได้ (Thomas S. Kuhn, 1996: 10-20) กรอบทัศนดังกล่าว จึงก่อให้เกิดความผิดพลาดของผลการศึกษาตามมา เมื่อนานวัน ผลจากอคติ แรงกดดันของสังคม และความบังเอิญในบางสถานการณ์ ผสมผสานกัน จึงเกิดความผิดพลาดสะสมเพิ่มพูนมากจนพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นผิดแผกไปจนไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนทัศน์เดิม จึงถึงภาวะสิ้นสุดกระบวนทัศน์ (the end of paradigm) เกิดการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ใหม่ขึ้นมาแทนที่เป็นงานวิจัยที่มีพื้นฐานอยู่บนความสำเร็จทางด้านวิทยาศาสตร์ที่ชุมชนวิทยาศาสตร์ยึดถือเป็นแบบจำลองที่มีพลังอำนาจและดำเนินรอยตามกรอบแนวคิดนี้ต่อไป (อ้างแล้ว, 1996: 21-40)

กระบวนทัศน์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (human constructions) จึงมีจุดอ่อนข้อบกพร่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น กระบวนทัศน์แต่ละกระบวนทัศน์ต่างก็เป็นทางเลือก (alternative) ด้วยกันทั้งสิ้น (Guba, 1990: 17-27) ปัจจุบันกระบวนทัศน์แบบแยกส่วนกำลังถูกแทนที่ด้วยกระบวนทัศน์แบบองค์รวมอันตั้งอยู่บนพื้นฐานของควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum) และทฤษฎีทางนิเวศวิทยาที่เห็นว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งเชื่อมโยงกัน (Capra, 1981 ใน อนุชาติ พวงสำลี, 2547: 230)

2.2.4 กระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่

จากปัญหาเชิงกระบวนทัศน์การพัฒนาดังกล่าว เสรี พงศ์พิศ นักคิดแนววัฒนธรรมชุมชนอีกผู้หนึ่งได้เสนอกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาด้วยการกลับไปสู่รากเหง้า โดยได้วิพากษ์ถึงผลกระทบจากการครอบงำการพัฒนาโดยรัฐหรือทุนนิยมว่าเป็นการสร้างการพึ่งพาให้แก่ระบบเศรษฐกิจชานนาในชนบท ทั้งที่ในอดีตระบบเศรษฐกิจชานนานั้นเลี้ยงตัวเองได้ ชุมชนมีทุนทางสังคมมากมายที่หากมีวิธีการที่เหมาะสมแล้วสามารถพึ่งตนเองได้ วิธีคิดวิธีปฏิบัติในการพัฒนาจึงควรส่งเสริมให้ชุมชนค้นพบแบบแผนการบริโภคของตนเอง ทำให้มองเห็นแนวทางการจัดการชีวิตตนเอง (Seri Phongpit, 1986: 13-21)

2.2.4.1 กระบวนการประชาพิจัย

จากแนวคิดดังกล่าว เสรี พงศ์พิศ ได้สังเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจชานนาของ ชายานอฟ (A.V. Chayanov, 1888 – 1939, The theory of peasant economy และ The theory of peasant cooperative) แนวคิดอนาธิปไตย และ 3 กรณีสึกษาที่เป็นต้นแบบการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ได้แก่กรณีผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม กรณีเครือข่ายอินแปง และกรณีไม้เรียง โดยกรณีผู้ใหญ่วิบูลย์ เป็นต้นแบบของการรู้จักตนเอง เครือข่ายอินแปงเป็นต้นแบบความสำคัญของข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน และไม้เรียงเป็นต้นแบบของกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน เสนอแนวทางการพัฒนาภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ เรียกว่า “กระบวนการประชาพิจัย” (people research and development: PR&D) ซึ่งหมายถึงการวิจัยของชุมชน โดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนวางแผน จัดระเบียบและจัดการชีวิตของตนเอง กระบวนการประชาพิจัยเป็นเครื่องมือทำแผนแม่บทชุมชน อันเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นมาโดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น ทุนที่แท้จริงของตนเอง และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง หัวใจของการทำประชาพิจัย คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อให้หลุดพ้นจากวิธีคิดแบบพึ่งพาและรอความช่วยเหลือจากภายนอก กระบวนการประชาพิจัยเป็นเครื่องมือเพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (community empowerment) ช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เกิดสำนึกใหม่ เปลี่ยนวิธีคิดและวิถีชีวิต ดังนั้น การทำประชาพิจัยจึงไม่ใช่การเขียนโครงการเพื่อของบประมาณ และไม่อาจเกิดขึ้นได้เพียงเพราะการระดมคนมาประชุมทำประชาคม แต่เป็นกระบวนการที่ต้องเรียนรู้ในลักษณะวิถีวิธี (เสรี พงศ์พิศ, 2549: 11- 20)

(1) องค์ประกอบของกระบวนการประชาพิจัย

วิธีการดำเนินการตามกระบวนการประชาพิจัย นั้น (วิชิต นันทสุวรรณ, 2545: 227-273) เริ่มจาก การให้ชุมชนค้นหาศักยภาพของตนเอง รู้จักตัวเองในทุก

ด้าน เรียนรู้จากตัวอย่างชุมชนอื่นเพื่อให้เห็นทางเลือกนำไปสู่การวางแผนแม่บทพัฒนาตนเองโดยมีองค์ประกอบดังนี้

(1.1) พื้นที่ตำบลเป้าหมาย

การทำประชาพิชญเริ่มต้นที่ระดับครอบครัวไปถึงชุมชน ดังนั้น เงื่อนไขขอบเขตพื้นที่จึงคำนึงถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม เช่น คุ้มบ้าน เครือญาติ ขอบเขตการปกครอง คือ หมู่บ้าน ตำบล ขอบเขตตามลักษณะทางภูมิโนเศ เช่น ลุ่มน้ำ ป่าอนุรักษ์เดียวกัน หรือขอบเขตอาชีพ เช่น ชุมชนประมง เป็นต้น จากเงื่อนไขดังกล่าว พื้นที่ที่เหมาะสมในการวิจัยและพัฒนาคือตำบล เนื่องจากแผนแม่บทชุมชนเป็นแผนที่ครอบคลุมการพัฒนาในระดับครอบครัวถึงชุมชน นอกจากนั้นขอบเขตของตำบลยังสอดคล้องกับการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบล

(1.2) ผู้เข้าร่วมกระบวนการ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

(1.2.1) ผู้นำชุมชน หมายถึง สมาชิกในชุมชนที่มีบทบาทและได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำของชุมชน ผู้นำชุมชนที่เป็นคณะทำงาน มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นเจ้าของกระบวนการ เป็นผู้จัดเวทีเสวนา รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล นำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดสู่ทุกคนในชุมชน มีอยู่ 3 กลุ่ม คือ

(1.2.1.1) ผู้นำทางการ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

(1.2.1.2) ผู้นำองค์กรชุมชนหรือกลุ่มกิจกรรม เป็นสมาชิกของชุมชนมีบทบาทในกลุ่มกิจกรรม หรือองค์กรชุมชนองค์กรใดองค์กรหนึ่งในตำบล เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น

(1.2.1.3) ผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน คือ สมาชิกของชุมชนที่เป็นผู้นำทางความคิด รอบรู้เหตุการณ์ในสังคม มีข้อมูล มีความสัมพันธ์กับโลกกว้าง และสมาชิกของชุมชนที่เป็ผู้รู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น หมอพื้นบ้าน ช่างฝีมือ ผู้นำทางประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ผู้มีทักษะในการประกอบอาชีพด้านต่าง ๆ ในชุมชน เป็นนักบริหารจัดการ และนักประสานงาน เป็นต้น

ทั้งนี้อาจเชิญผู้นำชุมชนให้เข้าร่วมในเวทีเริ่มต้น หลังจากทำความเข้าใจแล้ว ให้ที่ประชุมเลือกสมาชิกในเวทีการเรียนรู้ให้เป็นคณะทำงานด้านการเรียนรู้ของตำบล โดยกำหนดจำนวนซึ่งอาจจะใช้หลักเกณฑ์ต่อจำนวนประชากร หรือต่อหมู่บ้านในการพิจารณา

(1.2.2) ผู้ประสานงาน คือ บุคคลซึ่งอาจเป็นบุคคลภายนอกชุมชนหรือผู้นำชุมชนที่เข้าใจการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน มีบทบาทในการจัดการเสวนา วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล จัดระบบการทำงานร่วมกันของกลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ กระตุ้นและติดตามกระบวนการเรียนรู้ให้ต่อเนื่องจากการเสวนาในเวทีระดับตำบลให้กระจายไปสู่สมาชิกอื่นในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมการเสวนา

(1.2.3) วิทยากร คือ ผู้รู้ทั้งด้านทั่วไปและข้อมูลของชุมชน อาจจะเป็นผู้นำหรือผู้รู้ในชุมชน ต่างชุมชน หรือจากภายนอกที่ชุมชนเชิญเข้าร่วมกระบวนการ มีบทบาทในการถ่ายทอดเนื้อหาข้อมูลให้กับสมาชิกในเวทีการเรียนรู้ อาจมีวิทยากรหลายคนในประเด็นและวาระต่างกัน

(1.3) เวทีการเรียนรู้ที่ใช้เป็นสื่อในการชุมนุมเสวนา

เวทีการเรียนรู้ คือ ระบบจัดการการเสวนาของชุมชน ไม่ได้มีความหมายเพียงการนัดคนมาชุมนุมและพูดคุยกันเท่านั้น หากต้องเตรียมการกำหนดประเด็นการเสวนาและประเด็นต่อเนื่อง การจัดระบบการประชุม การบันทึก การกำหนดประเด็นและสร้างเวทีย่อยอย่างต่อเนื่องหลังการเสวนา ประเด็นเนื้อหาที่สำคัญในเวทีการเรียนรู้ มีดังนี้

(1.3.1) ประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลกายภาพ แผนที่ชุมชน ข้อมูลประชากร การศึกษา อาชีพ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

(1.3.2) ข้อมูลเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชน

(1.3.3) ข้อมูลปัญหาชุมชนในอดีต ปัจจุบันและวิธีแก้ไข

(1.3.4) ปัญหาชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (สภาพที่เป็นจริงของปัญหา ข้อมูลเชิงปริมาณ และความเชื่อมโยงกันของปัญหา)

(1.3.5) ข้อมูลศักยภาพของชุมชน ทั้งคน ความรู้ และทรัพยากร วิเคราะห์ระดมความคิดเห็น เพื่อประเมินศักยภาพ และค้นให้พบศักยภาพที่เหมาะสมแก่การพัฒนา

(1.3.6) รายงานผลการศึกษาชุมชนต้นแบบ วิเคราะห์ประสบการณ์ หลักคิด วิธีการ รูปแบบการจัดการของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเอง

(1.4) กรณีศึกษาต้นแบบในพื้นที่ตำบลของตนเอง เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น ต้นแบบด้านการเกษตร การดูแลรักษาสุขภาพ การจัดการทุน เป็นต้น

สำหรับประเด็นเนื้อหาอื่น ๆ สามารถกำหนดตามสภาพความเป็นจริงของชุมชนและจัดประเด็นตามลำดับก่อนหลังได้ตามความเหมาะสม ข้อมูล มี 2 ส่วน คือ ข้อมูลตนเอง และข้อมูลโลกภายนอก

(1.4.1) ข้อมูลตนเอง ที่นำเข้าสู่เวทีการเรียนรู้ แบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ

(1.4.1.1) ข้อมูลพัฒนาการของชุมชน ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลวิวัฒนาการของตำบล บางส่วนมีการเก็บรวบรวมไว้แล้วโดยหน่วยงานต่าง ๆ แต่ไม่ควรรวบรวมข้อมูลชนิดนี้ ควรให้ผู้นำชุมชนหาข้อมูลมานำเสนอ และค้นหาข้อมูลจากการบอกเล่าโดยผู้อาวุโสหรือผู้รู้ในชุมชน การศึกษาข้อมูลพัฒนาการของชุมชนต้องเปิดประเด็นเชื่อมโยงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ให้เห็นวิธีการที่ชุมชนจัดการกับปัญหาในอดีตซึ่งมีลักษณะพึ่งตนเอง เช่น การเกิดอุทกภัยซ้ำซากทุกปี ชุมชนมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร

(1.4.1.2) ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน คือ ข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การถือครองที่ดิน แรงงาน ฯลฯ ของครัวเรือนและชุมชน

(1.4.1.3) ข้อมูลปัญหาและสาเหตุ คือ ข้อมูลที่เน้นให้มีการนำเสนอจากทุกหมู่บ้าน แต่ไม่ใช่การจัดทำรายการปัญหา ควรมีกระบวนการวิเคราะห์ ที่มา สาเหตุ ผลกระทบของปัญหา ความพยายามในการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

(1.4.1.4) ข้อมูลศักยภาพของชุมชนหมายถึง ระบบการจัดการที่มีอยู่แล้วในชุมชน ประกอบด้วย คน (ผู้รู้) ความรู้ ทรัพยากร ผลผลิต และองค์กรชุมชน

(1.4.1.5) ข้อมูลชุมชนต้นแบบ เน้นให้เกิดการเรียนรู้วิธีคิด วิธีการจัดการ แบบกิจกรรมของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเอง เช่น ศึกษาแนวทางการพัฒนาทรัพยากรของเครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร เป็นต้น ความสำเร็จของชุมชนต้นแบบจะกระตุ้นให้เกิดกำลังใจ เชื่อมมั่นในตนเองและเกิดมุมมองการพัฒนาที่หลากหลาย

(1.4.2) ข้อมูลโลกภายนอก เป็นชุดข้อมูลที่เชื่อมโยงกับข้อมูลตนเองหรือข้อมูลชุมชนและสามารถยกระดับเป็นความรู้ใหม่ได้ด้วยวิธีการแบบวิภาษวิธี ดังกรณีของหมอยาในชุมชนจะมีความรู้คุณค่าสมุนไพรได้หลายชนิดมากขึ้นเมื่อมีการแลกเปลี่ยนกับหมอยาในชุมชนอื่น ที่สำคัญการเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบช่วยให้ชุมชนรู้แนวทางและวิธีการพัฒนาคุณค่าของสิ่งที่มียูให้ตอบสนองความจำเป็นและเกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เร็วขึ้น

(1.5) เครื่องมือและวิธีการที่เหมาะสม

ผู้จัดทำประชาพิชญต้องพัฒนาเครื่องมือและวิธีการด้วยตนเอง ไม่มีสูตรสำเร็จ ดังกรณี เครื่องข่ายชุมชนป่าตะวันออก ได้เรียนรู้การแก้ปัญหาหนี้สินด้วยบัญชีครัวเรือน การทำบัญชีครัวเรือนจึงเป็นเครื่องมือที่เหมาะสม เครื่องมือและวิธีการในการทำประชาพิชญสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามลักษณะเฉพาะของปัญหา แต่ต้องยึดหลักการสำคัญไว้ว่าการวางแผนแม่บทชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนที่ต้องใช้เวลา ไม่ใช่การเขียนแผนให้เสร็จสิ้นในเวลาอันจำกัดโดยผู้นำชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 132) เครื่องมือที่มูลนิธิหมู่บ้านใช้ในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรได้แก่แบบสอบถามข้อมูลครอบครัวและการพัฒนาทรัพยากร และแบบสอบถามข้อมูลการอนุรักษ์ทรัพยากร ด้านเศรษฐกิจชุมชน ใช้แบบบันทึกรายรับ รายจ่าย และหนี้สินของครอบครัว เป็นเครื่องมือ

สำหรับวิธีการที่สำคัญในกระบวนการประชาพิชญคือ วิชาวิธี (dialectic) เป็นวิธีการถามตอบหรือใช้เหตุผลแบบหนึ่งเพื่อนำไปสู่ความจริงโดยการโต้ตอบกันด้วยหลักเหตุผลต่างๆ เริ่มต้นด้วยการนำเสนอ (thesis) แล้วมีการโต้แย้ง (anti-thesis) อันนำไปสู่การสังเคราะห์ (synthesis) ข้อสรุปจากการสังเคราะห์อาจเป็นการนำเสนอใหม่ที่น่าไปสู่การโต้แย้ง นำไปสู่ข้อสรุปหรือการสังเคราะห์อีกเป็นขั้นตอนต่อเนื่องไป วิชาวิธีเป็นวิธีการทางปรัชญาที่เริ่มจากโสคราตีส นักปรัชญากรีกเมื่อประมาณ ก่อน ค.ศ. และมีการพัฒนาผ่านแนวคิดของเพลโต อริสโตเติล จนมาถึงเฮเกลและมาร์กซ์ (เสรี พงศ์พิศ, 2547: 129) และเป็นวิธีการที่นำมาใช้บนเวทีการเรียนรู้ของกระบวนการประชาพิชญ

(1.6) แผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชนเป็นผลผลิตจากกระบวนการประชาพิชญที่ผ่านการประชาพิจารณาเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาและมีความเห็นจนเกิดการยอมรับเป็นแผนแม่บทของชุมชน ตัวแผนประกอบไปด้วยข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ที่ควรมีแนวคิดสำคัญคือ วิสัยทัศน์ของแผน เป้าหมายของแผน การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน แผนงาน/โครงการในแผนแม่บท ที่มาและรายละเอียดของแต่ละกลุ่ม/แผนงาน/โครงการ คณะกรรมการแผนแม่บท การดำเนินงานต่อไป ปัญหาและอุปสรรคในการทำแผนแม่บท และประโยชน์จากการทำแผนแม่บท

โดยสรุป กระบวนการประชาพิชญ คือ เครื่องมือในการวิจัยและพัฒนา ที่เน้นให้ชุมชนพัฒนาไปตามทุนทางสังคมที่มีอยู่ด้วยกระบวนการแบบวิชาวิธี ที่ผู้เรียนต้องเป็นผู้จัดกระทำด้วยตนเอง ผ่านเวทีการเรียนรู้ที่เป็นระบบคิดสำคัญของกระบวนการ เริ่มแต่การให้ประชาชนรวบรวมข้อมูลตนเองด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมกับสภาพปัญหา เพื่อให้รู้จักรากเหง้า เกิดความภูมิใจ และรู้จักปัญหาสาเหตุของตนเองจนไปถึงระดับชุมชน การดูงานชุมชน

ต้นแบบเพื่อเป็นการรู้จักผู้อื่น ในเวทีการเรียนรู้เวทีสุดท้ายจะนำร่างแผนแม่บทของชุมชนมาประชาพิจารณ์เพื่อขอความเห็นชอบจากชุมชน ประกาศใช้แผนเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชน แผนแม่บทชุมชนจึงประกอบไปด้วยโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันคิดขึ้นมา ที่แฝงไปด้วยการยอมรับที่เกิดจากเจตจำนงร่วมกัน

2.2.5 แนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน

2.2.5.1 จรัญ โฆษณานันท์ (2549: 4-24) ได้เสนอแนวทางการเสริมสร้างสังคมที่เป็นธรรมด้วยประชาธิปไตยพหุนิยมดังนี้

(1) สังคมที่เป็นธรรมคือสังคมที่เป็นนิติรัฐ การสร้างนิติรัฐควรเริ่มจากการทบทวนประเด็นความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างรัฐกับประชาชน/สังคม เพราะสังคมไทยคุ้นเคยกับความไม่เท่าเทียมในสถานะเชิงอำนาจทางกฎหมายระหว่าง รัฐในฐานะเป็นผู้ถือสิทธิอำนาจเหนือสุดในการบังคับใช้กฎหมาย ขณะที่ประชาชนเป็นผู้อยู่ใต้กฎหมายที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของรัฐ ลักษณะดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยแบบพหุนิยม (pluralist democracy) เพราะมองข้ามความสำคัญของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคมที่มีบทบาทสำคัญไม่น้อยกว่ารัฐ สังคมสมัยใหม่ควรมีหลายศูนย์อำนาจ ไม่ควรผูกขาดโดยผู้ถือครองอำนาจรัฐเพียงลำพัง อีกทั้งในสังคมแห่งนิติรัฐ ทั้งประชาชนและรัฐบาลต่างอยู่ใต้การปกครองด้วยกฎหมาย แต่ปัญหาที่ผ่านมา คือ ประชาชนมักขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมในองค์กร สถาบันหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการบัญญัติ/ยกเลิกหรือการบังคับใช้กฎหมาย เหมือนอยู่ในกับดักทางความคิดแบบทวินิยมที่แบ่งแยกความเป็นผู้อยู่เหนือ (รัฐ) และผู้อยู่ใต้บังคับกฎหมาย (ประชาชน) ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทั้งที่สองสิ่งนี้เปรียบเป็นสองด้านของเหรียญเดียวกัน

(2) การครอบงำโดยวัฒนธรรมอำนาจนิยม

แม้จะมีการวางหลักพื้นฐานสิทธิเสรีภาพไว้อย่างสมบูรณ์ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่ยังมีปัญหาในการปฏิบัติ เนื่องจากการครอบงำของวัฒนธรรมอำนาจนิยม ทำให้หลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญยังไม่เกิดผลทางปฏิบัติ ดังกรณีวิฑูรย์ชุมชน เจตนาแรกเริ่ม มุ่งให้เกิดพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่เป็นอิสระทางข้อมูลข่าวสาร และการแสดงความคิดเห็น ภายหลังจากการยอมรับให้มีการโฆษณาหารายได้ในวิฑูรย์ชุมชน จึงถูกครอบงำโดยอำนาจทุน กลายเป็นวิฑูรย์ชุมชนเพื่อการบริโภค แม้จะมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 16 สิงหาคม 2548 กำหนดข้อจำกัดการโฆษณาไว้ กรณีนี้ เป็นตัวอย่างการครอบงำของรัฐและทุน ที่ต้องมีการต่อสู้เพื่อขจัดอิทธิพลเหล่านี้ต่อไป การที่กฎหมายรัฐธรรมนูญรับรองการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนา การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับและสิทธิเสรีภาพ จึงไม่เป็นจริงในทางปฏิบัติ

(3) ลักษณะของนิติรัฐ

โดยทั่วไป ความเป็นนิติรัฐหมายถึงการปกครองโดยมีกฎหมายอันชอบธรรมเป็นใหญ่สูงสุด มีการแบ่งแยกอำนาจขององค์กรต่าง ๆ มีสถาบันตุลาการที่เป็นอิสระ เข้าถึงได้ง่าย เป็นที่พึ่งสุดท้ายในการตรวจสอบอำนาจรัฐ มีกระบวนการที่เป็นธรรมแห่งกฎหมาย (due process) เป็นหลักประกันการใช้อำนาจในกระบวนการยุติธรรมให้เป็นไปอย่างเป็นธรรม รวมถึงการใช้อำนาจรัฐอย่างโปร่งใสและมีความรับผิดชอบ อธิบายได้อย่างหนักแน่นชัดเจน หลักนิติธรรมที่ค้ำประกันความเป็นนิติรัฐจึงเป็นรากฐานสำหรับการเคารพนับถือทางกฎหมาย ต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีนัยทั้งการมีอิสระเสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมกันในสังคม

(4) เงื่อนไขสำคัญของการเป็นนิติรัฐ

กฎหมายเป็นเครื่องมือของรัฐที่สำคัญ ขณะที่อำนาจอธิปไตยทางกฎหมายเป็นของปวงชนตามหลักประชาธิปไตยทั่วไป เงื่อนไขที่จะทำให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของกฎหมายคือ การเปิดกว้าง “พื้นที่สาธารณะ” และ “ประชาสังคม” ที่เข้มแข็ง เพราะการเป็นนิติรัฐหมายถึงการเปิดกว้างให้ประชาชนมีอิสระภาพและเท่าเทียมกันในการแลกเปลี่ยนความคิดและการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างมีเหตุผลและสันติ โดยเฉพาะเรื่องที่มีผลกระทบต่อส่วนรวม เพื่อให้รัฐรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ถูกเหนี่ยวรั้งขัดขวางจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในขณะที่ประชาสังคมก็ต้องไม่ถูกคุกคามจากอำนาจฝ่ายใด ๆ

เงื่อนไขสำคัญในการเปิดพื้นที่สาธารณะ คือ ต้องมีหลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานทางกฎหมายที่จะปกป้องคุ้มครอง บทบัญญัติที่รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือสิทธิเสรีภาพประชาชนตามรัฐธรรมนูญ กฎหมายเกี่ยวกับการทำประชามติ หรือกฎหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน กฎหมายลักษณะนี้ล้วนเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะสำคัญแก่ประชาชน อันเกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาที่อาจกระทบกับชีวิตหรือสิ่งแวดล้อม ประเด็นสำคัญคือพื้นที่สาธารณะดังกล่าวย่อมต้องหมายถึงการขยาย/เปิดโอกาสให้เกิดพื้นที่การถกเถียง การตีความกฎหมายจากทุกภาคส่วนที่ไม่จำกัดเฉพาะในหมู่นักกฎหมายเท่านั้น และจะนำไปสู่รัฐธรรมนูญภาคสังคม (social constitution) อันกำเนิดจากการเคลื่อนไหวของผู้คนระดับล่างของสังคม ซึ่งจะเข้ามาเสริมต่อการกำหนดรัฐธรรมนูญโดยกลุ่มชนชั้นนำ/ นักกฎหมายมหาชน ดังแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมระดับรากหญ้า (grass roots constitutionalism)

โดยสรุปการสร้างสังคมที่เป็นธรรมนั้น หลักสำคัญคือการปกครองโดยกฎหมาย แต่ยังมีข้อจำกัดในเรื่องความเป็นธรรม เนื่องจากกฎหมายนั้นหนุนเสริมอำนาจรัฐและตอบสนองชนชั้นปกครองมากกว่าชนชั้นล่าง การก้าวไปสู่สังคมที่เป็นธรรมจึงควร

เปิดพื้นที่ถกเถียงถึงความชอบธรรมที่ประชาชนจะสามารถมีส่วนร่วมในการบัญญัติหรือยกเลิกกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายหรือการยุติข้อพิพาท (ในบางระดับ) พร้อม ๆ กับการที่รัฐเป็นผู้อยู่ใต้บังคับกฎหมายไม่แตกต่างจากประชาชน แนวคิดดังกล่าวคือแนวคิดประชาธิปไตยพหุนิยม

2.2.5.2 กิติพงษ์ กิตยารักษ์ (อ้างใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548: 7) ได้กล่าวถึงกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) ว่าเป็นแนวคิดที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่มองว่า อาชญากรรมเป็นการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ รัฐจึงต้องเป็นผู้ดำเนินการ มุ่งให้ผู้กระทำความผิดถูกลงโทษ ในขณะที่เหยื่อ/ผู้เสียหาย กลับมีบทบาทน้อยมากในกระบวนการ แต่ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มองว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล คือ ระหว่างผู้กระทำความผิดและเหยื่อ เป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำความผิด และเป็นการทำลายสัมพันธ์ภาพอันดีที่ดำรงอยู่ในชุมชน ดังนั้น จึงควรให้ผู้กระทำผิดสำนึกผิดและแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองด้วยการช่วยเหลือบรรเทาผลร้ายแก่เหยื่อ โดยมีเป้าหมายสุดท้ายให้คู่กรณีรู้สึกว่ายานุหาที่เกิดขึ้นได้ยุติ เป็นการฟื้นฟู (restore) ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย และเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกมากกว่าการลงโทษเพื่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน นอกจากนี้ ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังให้บทบาทสำคัญแก่ชุมชน ซึ่งถือว่าได้รับผลกระทบจากอาชญากรรม โดยชุมชนจะต้องมีบทบาทในการอำนวยความสะดวกและการบูรณาการผู้กระทำผิดเข้าสู่ชุมชน ถือเป็นการพลิกฟื้นบทบาทของชุมชนในการแก้ปัญหาอาชญากรรม ขณะที่ อังคณา บุญสิทธิ์ (2545: 16) ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกันนี้ สรุปได้ว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ กระบวนการที่คู่ความ (ผู้กระทำผิด และเหยื่อ) และชุมชน เป็นตัวจักรสำคัญในการแก้ไขปัญหาย โดยจะพิจารณาถึงแนวทางการแก้ไขผลที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมและแนวทางการดำเนินการต่อไปในอนาคต เป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกมากกว่าการลงโทษเพื่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน โดยยึดหลักการ

(1) สร้างพื้นที่ให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กระทำผิด เหยื่อ/ผู้เสียหาย รวมทั้งครอบครัวและชุมชนของเขาด้วย

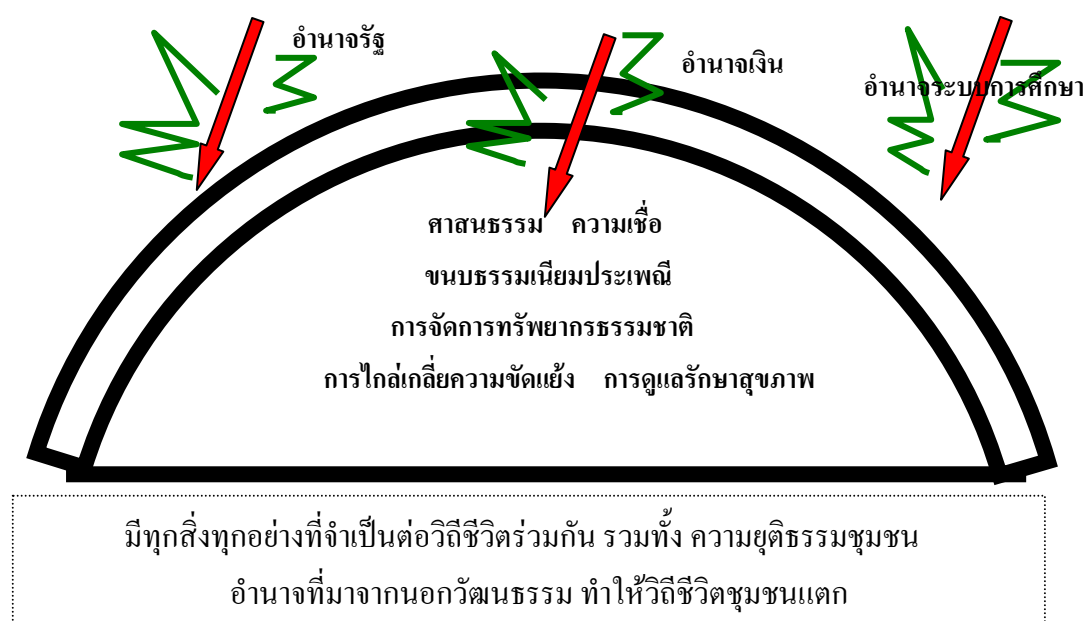
(2) มองปัญหาอาชญากรรมในบริบทสังคมของเขา

(3) มองแนวทางการแก้ไขปัญหาลงไปข้างหน้า (การป้องกัน)

(4) มีความยืดหยุ่นในการดำเนินการ (การสร้างสรรค์)

ทั้งนี้ มีรูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท 4 รูปแบบ คือ การไกล่เกลี่ยระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด (humanistic mediation) คณะกรรมการฟื้นฟูชุมชน (community reparative board) การประชุมกลุ่มครอบครัว (family group conference) และการพิพากษาโต๊ะกลม (circle sentencing)

2.2.5.3 ประเวศ วะสี (2550: 29-30) เสนอแนวทางยุติธรรมชุมชนบนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยเสนอว่า รากฐานที่สำคัญของระบบกระบวนการยุติธรรมของประเทศที่มั่นคงต้องมาจากกระบวนการยุติธรรมชุมชน พร้อมกับที่ประชาธิปไตยชุมชน (community democracy) จะเป็นรากฐานของระบบประชาธิปไตยระดับชาติ ทำให้เกิดระบบการเมืองสมานฉันท์และการเมืองคุณธรรม โดยประเวศ วะสี เห็นว่าวัฒนธรรมชุมชนจะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติทั้งระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนมานานนับพันปี แต่อำนาจที่มาจากนอกวัฒนธรรมที่สำคัญได้แก่ อำนาจรัฐ อำนาจเงิน และอำนาจการศึกษา ทำให้วิถีชีวิตชุมชนแตกสลายไป เพราะอำนาจนั้นไม่สามารถจัดการการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ไม่สามารถสร้างความเป็นธรรมและแก้ความยากจนได้ ระบบยุติธรรมชุมชนควรเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และสังคม โดยเน้นไปที่การเสริมสร้างวัฒนธรรมฐานราก ความยุติธรรมชุมชนจะเข้ามาเป็นฐานของระบบความยุติธรรมซึ่งปัจจุบันคนยากจนเข้าไม่ถึง กรอบแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 กรอบวัฒนธรรมชุมชน

ที่มา: ประเวศ วะสี (2550: 29)

2.2.5.4 พิเชษฐ เมาลานนท์ (2547: 1-7) ได้เสนอแนวทางจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนใหม่ด้วยการใช้กฎหมายเท่าที่มีอยู่แก้ปัญหาสังคม ภายใต้แนวคิดกฎหมายคือทรัพยากร (Law as resource) หรือกฎหมายคือทุนทางสังคม แนวคิดดังกล่าว ริชาร์ด พอสเนอร์ (Richard Posner) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กฎหมายเป็นทรัพยากรร่วมกันของชนชาติ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ

เสริมสร้างความผาสุกด้วยการจัดสรรผลประโยชน์อันขัดแย้งให้ลงตัวโดยชอบด้วยเหตุผล (Law is an instrument for promoting social welfare and so seeks to strike a sensible balance between competing interests.) ความหมายดังกล่าวครอบคลุมทั้ง “กฎหมายลายลักษณ์อักษร” “กลไกของกฎหมาย” และ “จารีตประเพณี” จากแนวคิดดังกล่าว การปฏิรูปกฎหมายจึงครอบคลุมทั้งการปฏิรูปตัวบท กฎหมายจารีต และกลไกของกฎหมาย อันได้แก่ กระบวนการยุติธรรม ตั้งแต่ สถานิติ บัญญัติ ข้าราชการ ตำรวจ อัยการ ศาล ราชทัณฑ์ และทนายความ กฎหมายที่มีอยู่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา ไม่จำเป็นต้องออกกฎหมายใหม่หากใช้กลไกที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้จากการวิจัยเปรียบเทียบกฎหมายหลายชาติในเอเชียของ David Allan พบว่าประเทศที่มีอัตราการพัฒนาเศรษฐกิจสูง เช่น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย นั้น มีกฎหมายล้ำหลังกว่าประเทศที่กำลังพัฒนาหลายประเทศ และในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น แม้ตัวบทกฎหมายจะล้ำหลัง แต่ถ้ากลไกกระบวนการยุติธรรมทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และมีจิตสำนึกแห่งความเป็นธรรมแล้ว กฎหมายที่ล้ำหลังไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและความเป็นธรรมของสังคมแต่อย่างใด นอกจากนี้ยังมีองค์กรระหว่างประเทศว่าด้วยการใช้กฎหมายเพื่อการพัฒนา (International center for law in development United Nation Plaza, New York) ซึ่งทำการวิจัยและเคลื่อนไหวด้านการใช้กฎหมายเพื่อการพัฒนาคนยากจน และด้วยโอกาสตามแนวทางของสหประชาชาติ ได้เสนอว่าการใช้กฎหมายแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาความยากจนมี 6 วิธีการ คือ

(1) ใช้วิธีบัญญัติกฎหมายแก้ไขความยากจน (poverty law) ฉบับเดียว นิยมใช้ในประเทศอังกฤษและกลุ่มสแกนดิเนเวีย ส่วนการสอนวิชากฎหมายเกี่ยวกับความยากจนมีมากในมหาวิทยาลัยในอเมริกา ขณะที่ประเทศโลกที่สามมักไม่มีกฎหมายความยากจนฉบับเดียว และไม่มีการสอนเรื่องนี้ในมหาวิทยาลัย

(2) ใช้วิธีบัญญัติไว้ในกฎหมายหลายฉบับแยกจากกัน ประเทศโลกที่สามส่วนใหญ่ รวมทั้งประเทศตะวันตกหลายชาติใช้วิธีนี้ พร้อมกับการปฏิรูปกฎหมายทั้งระบบให้เอื้อประโยชน์กับคนจนด้วย เช่น การสร้างการรับรู้และการตระหนักถึงปัญหาความยากจนโดยผ่านกระบวนการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

(3) ใช้วิธีให้นักกฎหมายปฏิบัติงานร่วมกับนักเศรษฐศาสตร์ ขณะนี้มีโลกที่สามบางชาติไม่เริ่มต้นจากการแก้กฎหมาย แต่พยายามเริ่มจากการปฏิรูปเศรษฐกิจมหภาค (macroeconomic reform) เพื่อสร้างนโยบายเศรษฐกิจเพื่อคนยากจน (pro-poor macroeconomic policy) แล้วนักกฎหมายจึงเข้ามาต่อสู้แก้ไขกฎหมายให้ตรงกับนโยบายเศรษฐกิจเพื่อคนจนดังกล่าว

(4) ใช้วิธีคุ้มครองการจัดสรรงบประมาณที่รัฐสภาใช้จ่ายกับกลุ่มคนยากจน (pro-poor) วิธีนี้ถือหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงรุก (progressive quality of life) ว่า ทุกปี

คุณภาพชีวิตของคนยากจนจะต้องดีขึ้น เมื่อวิเคราะห์จากตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชน (โดยให้ภาคประชาสังคมเป็นหลักในการบริหารงานสถิติ เพื่อให้ได้ตัวเลขที่แม่นยำ) ทำให้สามารถวางแผนงบประมาณเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้านที่ต่ำกว่าตัวชี้วัดได้ตรงจุดมากขึ้น

(5) ใช้วิธีแก้ไขปัญหาด้านวิถีการเชิงสังคม (social action litigation) ด้วยการใช้ความคิดเรื่องการร้องทุกข์ต่อศาลฎีกา โดยออกกฎหมายกำหนดวิธีให้ผู้ได้รับผลกระทบเขียนจดหมายร้องทุกข์ความไม่เป็นธรรมถึงศาลฎีกา ศาลฎีกาจะตั้งอนุกรรมการขึ้นมาพิจารณา ถ้ามีมูลความจริงถือว่าเป็นการฟ้องคดีต่อศาล นำไปสู่การพิจารณาคดีด้วยวิธีพิจารณารวดเร็วโดยไม่ผ่านกระบวนการปกติทั้งสามศาล เพราะถือว่าความไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะต่อคนกลุ่มใหญ่ และไร้อำนาจทางการเมืองและการเงิน เป็นสิ่งเร่งด่วน วิธีนี้ไม่ยึดติดกับการแก้ปัญหาโดยไปศาล

(6) ใช้วิธีการออกธรรมนูญเพื่อความเป็นธรรม (charter on justice for the poor) เป็นการให้เวทีสาธารณะร่วมกันออกธรรมนูญเพื่อความเป็นธรรมสำหรับคนยากจน เพื่อเผยแพร่ให้คนยอมรับทั้งประเทศ และหลังจากนั้นก็จะถือธรรมนูญนี้เป็นเสมือนหางเสือ (นโยบาย) ในการแก้ไขกฎหมายเดิมหรือออกกฎหมายใหม่ต่อไป

2.2.6 สรุป

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนนั้นมีการปะทะกัน 2 แนวคิด คือแนวคิดประชาสังคม แนวคิดการพึ่งตนเองและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยทั้งสามแนวคิดมีจุดร่วมกันอยู่คือการปฏิเสธปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ต้องการให้มนุษย์ร่วมมือกัน รักใคร่ปรองดองกัน (consensus) ขณะเดียวกันก็พยายามปฏิเสธรัฐนิยม ด้วยการเสนอแนวทางการลดบทบาทของรัฐ ขณะที่แนวคิดประชาสังคมอยู่ภายใต้แนวคิดสิทธิเสรีภาพและการเป็นพลเมืองที่ดีที่มีรากฐานมาจากการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบเสรีนิยมตามแนวคิดของพุทธนัม แต่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้เสนอกระบวนการพัฒนาใหม่คือการพึ่งตนเองภายใต้แนวคิดอนาธิปไตยชุมชน แนวคิดดังกล่าวส่งผ่านมาถึงแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่แตกต่างกันได้สองแนวคิด สรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 ความสัมพันธ์ของแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน

แนวคิดกระแสหลัก	แนวคิดกระแสรอง
แนวคิดประชาสังคม ความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (association relationship) คนติดต่อสัมพันธ์กันในประเด็นร่วมสาธารณะโดยเน้นหนักที่กลุ่มคนในสังคมเมืองสมัยใหม่ เป็นความสัมพันธ์ของคนแปลกหน้า ที่ไม่ได้ใกล้ชิดกันทางสายเลือด ด้านวิธีการพัฒนาชุมชน เน้นแผนงานโครงการ งบประมาณ การมีส่วนร่วมแบบผู้ให้และผู้รับ (การแสวงหาความร่วมมือจากประชาชน) การฝึกอบรม ด้านกระบวนการยุติธรรมชุมชน เน้นการจัดการเชิงสถาบัน อำนาจอรัฐเป็นสิ่งจำเป็นด้วยการออกกฎหมายรองรับระบบยุติธรรมชุมชนโดยเฉพาะ การตั้งหน่วยงานใหม่ และศูนย์ยุติธรรมชุมชน เปลี่ยนกระบวนการทัศน์เชิงลงโทษแบบแก้แค้นเป็นกระบวนการทัศน์เชิงสมานฉันท์ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นด้วยโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนเพื่อลดคดีสู่ศาลด้วยการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งให้ยุติในชุมชน	แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เชื่อว่าความเข้มแข็งของชุมชนเกิดในสังคมแบบประเพณีอันเป็นชุมชนที่คนติดต่อกันเป็นส่วนตัว คนไว้วางใจเพราะเป็นเครือญาติหรือใกล้ชิดกันจึงทำให้รักใคร่เอื้อเฟื้อต่อกัน เครือข่ายการติดต่อสัมพันธ์ที่กว้างออกไปเรื่อยๆ อาศัยความเป็นเครือญาติคุ้นเคยกันเป็นพื้นฐาน ด้านวิธีการพัฒนาชุมชน ใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือ ด้านกระบวนการยุติธรรมชุมชน ชุมชนมีวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติแต่อำนาจภายนอกทำให้ชุมชนอ่อนแอ ระบบยุติธรรมชุมชนควรเป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนเน้นการเสริมสร้างวัฒนธรรมฐานราก ภายใต้แนวคิดกฎหมายคือทรัพยากร ที่ดำเนินการได้โดยทุนทางสังคมที่มีอยู่ร่วมกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย ไม่จำเป็นต้องออกกฎหมายใหม่ สังคมสมัยใหม่ควรมีหลายศูนย์อำนาจ และอำนาจควรอยู่ที่ชุมชนมากขึ้น

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อเป็นการสำรวจสถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน ผู้วิจัยจึงแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม

ส่วนที่สอง เป็นงานวิจัยที่เน้นการศึกษาชุมชน และส่วนที่สามเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกลไกการควบคุมสังคม

2.3.1 ส่วนแรก งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม

2.3.1.1 งานวิจัยกลุ่มของกระทรวงยุติธรรม

งานวิจัยกลุ่มนี้พัฒนาขึ้นจากโครงการเวทีความคิดเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย ที่กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2543) เป็นผู้นำความคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีระดมความคิด ประเมินสภาพปัญหาและแนวทางในการพัฒนากระบวนการยุติธรรม ให้ประชาชนรับรู้ปัญหาและมีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการยุติธรรม และสร้างเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกฎหมายและนโยบายเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม พบว่าหน่วยงานต่าง ๆ มีความคุ้นเคยในการกำหนดนโยบายแบบแยกส่วน และฝ่ายการเมืองไม่เห็นความสำคัญ จึงเป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูประบบกฎหมายจากภายในองค์กร การปฏิรูปจึงควรริเริ่มโดยผู้มีอำนาจกำหนดนโยบาย ผลการวิจัยนำไปสู่การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย เริ่มจากสร้างความตระหนักในหลักนิติธรรม ผลักดันให้การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมเป็นวาระแห่งชาติ จัดตั้งคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายแห่งชาติเพื่อดำเนินการตามวาระแห่งชาตินี้ การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมจะสำเร็จ จากผลการวิจัยดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหากระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ดังการศึกษาวิจัยของจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) เรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของสังคมไทย วิเคราะห์ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาชญากรเหยื่อ ชุมชนและรัฐ ที่ทำให้แนวคิดดังกล่าวเสื่อมสลายและกลับฟื้นขึ้นมามีอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งศึกษากลไกและวิธีการที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถเสริมพลังให้แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ สังคม กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมกลุ่มหนึ่งและระหว่างเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด ชุมชนและกระบวนการยุติธรรมอีกกลุ่มหนึ่ง ทำให้แนวคิดดังกล่าวเสื่อมสลายไป ส่วนกลไกและวิธีการเสริมพลังให้แก่เหยื่ออาชญากรรมและชุมชนต้องเริ่มจากศึกษาเพื่อจำแนกประเภทและลักษณะชุมชนตามความพร้อมในการเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชน รวมทั้งสำรวจแหล่งสนับสนุนและเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม จากนั้นควรออกกฎหมายเพื่อกำหนดระบบกลไกรองรับกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการกับอาชญากรรมและความขัดแย้งบางประเภทได้เองในระดับที่แตกต่างกัน กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ เสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้นในที่สุด ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ยุติธรรมชุมชน ของจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2549) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงหลักการ

แนวคิด ระบบการดำเนินงาน ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งความเป็นไปได้ในการจัดระบบงานยุติธรรม ชุมชนที่ดำเนินการซ้ำซ้อนกันให้ประสานสอดคล้องกัน ผลการศึกษาพบว่า ทั้งที่ระบบยุติธรรม ชุมชนเคยมีมาก่อนโดยมีกฎหมายรองรับชัดเจนแต่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้แยก กระบวนการยุติธรรมออกจากชุมชนทำให้บทบาทของชุมชนลดลงไป ยุติธรรมชุมชนเป็นปรัชญา ที่บูรณาการแนวคิด ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม และตำรวจชุมชนเข้า ด้วยกัน โดยมีชุมชนและเหยื่ออาชญากรรมเป็นศูนย์กลาง ในเชิงนโยบายอาญา ยุติธรรมชุมชน คือ กลุ่มเครื่องมือการอำนวยความสะดวกที่เป็นกลยุทธีขับเคลื่อนเพื่อกำหนดปัญหาความไม่เป็นธรรม ทางสังคมตามสถานการณ์เฉพาะของชุมชน ในทางปฏิบัติ ยุติธรรมชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมี อำนาจควบคุมและจัดการปัญหาของชุมชนด้วยการอำนวยความสะดวกยุติธรรมตามความเหมาะสมจำเป็น ของตนเอง โดยย่อ ยุติธรรมชุมชน หมายถึง ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมี ส่วนร่วม เป็นหุ้นส่วนในการป้องกัน ควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ลดและเยียวยา ความเสียหายหรือความรุนแรงที่เกิดจากอาชญากรรม และรับผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชน โดยมี เป้าหมายเพื่อให้ประชาชนรู้สึกปลอดภัยสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ มีศักยภาพ มีความ สมานฉันท์ และมีกลไกการทำงานที่เชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมหลักผ่านการประสานงานของ หน่วยงานยุติธรรมจังหวัด ยุติธรรมชุมชนมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

- (1) เน้นความสำคัญระดับรากหญ้า เพื่อให้เกิดระบบยุติธรรมที่ เป็นอิสระเหมาะสมกับวิถีชุมชนแต่ละแห่ง
 - (2) ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหา มีความเอื้ออาทรต่อกัน มากกว่าการต่อสู้คดี
 - (3) ลดการพึ่งพิงสถาบันและผู้มีอำนาจ ใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ แนวราบ
 - (4) เพิ่มคุณภาพชีวิตแก่ชุมชน ความยุติธรรมเป็นประสบการณ์ ร่วมของชุมชนที่เรียนรู้ร่วมกัน
 - (5) เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม อย่างน้อยที่สุดร่วมหารือ เกี่ยวกับอาชญากรรมและการจัดระเบียบชุมชน
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย สรุปว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน ได้แก่

- (1) กลุ่มทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมตามแนวคิดสังคม วิทยาอาชญากรรม ได้แก่ แนวคิดวัฒนธรรมกับการควบคุมสังคม ทฤษฎีสังคมไร้ระเบียบ ทฤษฎี พันธะทางสังคม

(2) กลุ่มทฤษฎีว่าด้วยยุติธรรมชุมชน ประกอบด้วยทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชน ทฤษฎีหน้าต่างชำรุด ทฤษฎีการแก้ปัญหาและทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับสภาพทางภูมิศาสตร์

(3) กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับนโยบายภาครัฐและการบริหารจัดการ

(4) กลุ่มทฤษฎีการไกล่เกลี่ยคู่ความ มี 2 แนวคิด คือทฤษฎีการแข่งขัน และทฤษฎีการแก้ปัญหา

โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับยุติธรรมชุมชน มี

3 ประการ คือ

(1) ยุติธรรมชุมชนจะเกิดขึ้นได้ในชุมชนที่ผู้มีส่วนได้เสียมีจุดมุ่งหมายและผลประโยชน์ร่วมกัน

(2) ยุติธรรมชุมชนมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนควบคู่กับการบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิด โดยนอกจากยุติปัญหาแล้วยังรวมถึงการรับผู้กระทำผิดคืนสู่ชุมชน

(3) เป้าหมายหลักของยุติธรรมชุมชนรวมไปถึงความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการทำให้ผู้คนสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้โดยปกติสุข

จากโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าว รูปแบบยุติธรรมชุมชนจึงมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เน้นการป้องกันอาชญากรรม โดยการจำแนกปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นเป็นประเภทต่าง ๆ จากนั้นจึงมุ่งป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมประเภทนั้น ๆ โดยตรงและหาทางแก้ไขปัญหานั้นที่นำไปสู่การเกิดอาชญากรรมข้างต้น ลักษณะที่ 2 เน้นการส่งเสริมศักยภาพของชุมชน โดยการปรับปรุงการทำหน้าที่ของสังคม เช่น การส่งเสริมประสิทธิภาพของชุมชนในการทำงานร่วมกันเพื่อให้ชุมชนปลอดภัย รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างยุติธรรมชุมชนกับระบบยุติธรรมกระแสหลักจึงมี 4 รูปแบบ บนแนวคิด 2 ฐาน คือ ฐานคติเอกนิยม (monism) กับฐานคติทวินิยม (dualism) ดังนี้

(1) ฐานคติเอกนิยม เชื่อว่าระบบยุติธรรมควรมีเพียงหนึ่งเดียว ความถูกต้องชอบธรรมของระบบวัดที่การมีกฎหมายรับรองความมีอยู่ของระบบนั้น ๆ มี 2 แบบ คือ

(1.1) แบบใช้แทนที่ (replacement) เป็นการนำยุติธรรมชุมชนเชิงสมานฉันท์มาใช้แทนที่ยุติธรรมกระแสหลัก และออกกฎหมายรับรอง

(1.2) แบบเกื้อกูล (incorporation) ใช้ยุติธรรมชุมชนเชิงสมานฉันท์ก่อนในขั้นแรก หากไม่สำเร็จจึงส่งต่อไปยังยุติธรรมกระแสหลัก ดังเช่น ในนิวซีแลนด์มีกฎหมายให้ใช้การประชุมกลุ่มครอบครัวแก่เด็กเยาวชนกระทำผิดก่อน ถ้าไม่สำเร็จจึงนำคดีส่งศาล

ในฟิลิปปินส์กฎหมายให้อำนาจคณะกรรมการท้องถิ่นใกล้เคียงตัดสินคดีเล็กน้อย โทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 5,000 เปโซ หากไม่สำเร็จจึงส่งเรื่องเข้าสู่ระบบยุติธรรมกระแสหลักต่อไป

(2) ฐานคติทวินิยม เชื่อว่ามีช่องทางเข้าถึงความยุติธรรมได้มากกว่า 1 ช่องทาง มี 2 แบบ คือ

(2.1) แบบระบบคู่ (two track system/dual-track model)

ในหน่วยงานเดียวกันมีการใช้วิธีการประสมผสานฉันท์กับการพิจารณาในศาลในลักษณะปรับเปลี่ยนไปมาระหว่างกันได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิด และความเห็นชอบของผู้ประสานงาน ปัจจุบันศาลเยาวชนและครอบครัวไทยนำรูปแบบนี้มาใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา

(2.2) แบบทางเลือก (diversion) ใช้ยุติธรรมชุมชนเชิงสมานฉันท์เป็นทางเลือก ตั้งแต่เริ่มมีความขัดแย้งในชุมชน

จากรูปแบบดังกล่าว วิธีการของยุติธรรมชุมชน แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ การดำเนินการโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งเพียงลำพัง และร่วมกันแบบหุ้นส่วนหลายหน่วยงาน รูปแบบยุติธรรมชุมชนมี 4 แบบ คือ

(1) แบบการมีส่วนร่วม (involvement model)

ลักษณะการดำเนินการ: หน่วยงานตำรวจ เป็นผู้ริเริ่มเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในการรักษาความปลอดภัยของชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนร่วมมือกับตำรวจในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในเขตเมือง

เป้าหมาย: เพื่อป้องกันอาชญากรรมโดยให้ประชาชนร่วมมือกับตำรวจในการจำแนกปัญหาที่มีผลกระทบต่อความปลอดภัยของชุมชนออกมาเป็นส่วน ๆ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาเหล่านั้น กำหนดวิธีการแก้ไข และนำวิธีการเหล่านั้นมาปฏิบัติ ทั้งนี้ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีตั้งแต่การปรึกษาหารือไปจนถึงการพิจารณาประสิทธิภาพของมาตรการต่างๆ ที่นำมาใช้ในการป้องกันอาชญากรรม

(2) แบบหุ้นส่วน (partnership model)

ลักษณะการดำเนินการ: หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ตำรวจร่วมมือกับประชาชนและหน่วยงานอื่น ในการระบุปัญหาและแนวทางป้องกันอาชญากรรม เช่น การแก้ไขปัญหาแก๊งค์อาชญากรรมต้องร่วมมือกับโรงเรียน หน่วยงานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และอาจต้องร่วมมือกับภาคเอกชนในการเพิ่มอัตราการจ้างงานและจัดให้มีการอบรมพัฒนาฝีมือแรงงานสมาชิกชุมชนบางกลุ่มเพื่อการนี้

ประเภทของหุ้นส่วน: เป็นหุ้นส่วนกับกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชน เช่น คณะกรรมการชุมชน อาสาสมัคร ฯลฯ เป็นหุ้นส่วนกันระหว่างหน่วยงานใน

กระบวนการยุติธรรม เช่น ดำรวจ – คุมประพฤติ, ดำรวจ – อัยการ, ดำรวจ – ศาลชุมชน (ถ้ามี) เป็นหุ้นส่วนกับหน่วยงานนอกกระบวนการยุติธรรม เช่น คุมประพฤติ–กรมสุขภาพจิต, หน่วยป้องกันความรุนแรงในครอบครัว – ดำรวจ – คุมประพฤติ ฯลฯ โดยรับผิดชอบร่วมกันต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และประสานงานกัน

(3) แบบระดมพล (mobilization model)

ลักษณะการดำเนินการ: โดยการชักชวนประชาชนมาร่วมตัวกันแก้ไขปัญหาของตนเองแบบระดมพล เช่น การจัดให้มีกิจกรรมการเฝ้าระวังอาชญากรรมหรือเพื่อนบ้านเตือนภัย หรือโครงการศูนย์บำบัดยาเสพติดโดยครอบครัว แต่การขับเคลื่อนแบบนี้ทำได้ยากเพราะสมาชิกชุมชนต้องค้นหาเลี้ยงชีพ

วิธีการที่ใช้: ยกเอาเหตุการณ์ที่เกิดในชุมชนมาปลุกกระดมความโกรธของสมาชิกในชุมชน และใช้ความโกรธนั้นเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง วิธีการนี้มีข้อเสียคืออารมณ์มักจางหายไปเร็ว หากไม่มีเหตุการณ์ใดมากระตุ้น หรือการแก้ไขปัญหาไม่อาจเห็นผลได้เร็ว ความสนใจของชุมชนจะหมดไปอย่างรวดเร็ว

วิธีการแก้ไข: จัดกิจกรรมให้ต่อเนื่อง ประสานงานและเชื่อมโยงทรัพยากรนอกชุมชนกับความต้องการภายในชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตในชุมชน

(4) แบบตัวกลาง (intermediary model) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า สิ่งที่ชุมชนต้องการคือการสร้างศักยภาพของชุมชนให้ยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง และสามารถดำเนินการต่อไปได้เอง อีกทั้งหน่วยงานพัฒนาชุมชนมีอยู่มากมายแต่ขาดการประสานงานกัน วิธีการแก้ปัญหาจึงมิใช่การสร้างหน่วยงานใหม่ขึ้นมารับผิดชอบเรื่องยุติธรรมชุมชนแต่เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ตรงจุด

ลักษณะการดำเนินการ: ให้ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชนเป็นหน่วยงานกลางเข้ามาจัดการปัญหาความปลอดภัยของชุมชน โดยกลุ่มนี้จะทำหน้าที่ประสานงานเพื่อพัฒนาชุมชนตามปกติ และเพิ่มการประสานงานกับหน่วยงานยุติธรรม เช่น ดำรวจ ศาล ราชทัณฑ์ เพื่อแสวงหาวิธีการและแนวคิดใหม่ๆ มาปรับปรุงแก้ไขปัญหาความปลอดภัยของชุมชน ดังนั้น ยุติธรรมชุมชนแบบตัวกลางไม่ได้มาจากการริเริ่มขององค์กรกระบวนการยุติธรรมหรือตั้งหน่วยงานใหม่ กิจกรรมที่ดำเนินการ เช่น กิจกรรมสันติภาพสำหรับเยาวชน ศูนย์รับเลี้ยงเด็กกลางวัน สนับสนุนการจัดหางานและที่อยู่อาศัยสำหรับผู้พ้นโทษ

สำหรับในไทย กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินงานยุติธรรมชุมชนด้วยโครงการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน 17 จังหวัดนำร่อง โดยการเน้นงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชน มีกิจกรรม/กระบวนการ 4 ภารกิจ ได้แก่

(1) การป้องกันอาชญากรรม หมายถึง การปฏิบัติเชิงรุกเพื่อยับยั้งสถานการณ์มิให้นำไปสู่การเกิดอาชญากรรมด้วยการควบคุม จัดระเบียบชุมชน ทั้งกลุ่มเสี่ยง กระทำผิดและกลุ่มเสี่ยงในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม กิจกรรมในด้านนี้ ได้แก่ กิจกรรมที่มีลักษณะการป้องกัน ควบคุม จัดระเบียบชุมชน และให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรมและการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน การกระทำผิดระเบียบชุมชน การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ฯลฯ ทั้งที่เป็นกิจกรรมยุติธรรมของท้องถิ่น และกิจกรรมของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่พัฒนาขึ้น กิจกรรมในการป้องกันอาชญากรรม ประกอบด้วย การจัดระเบียบชุมชน ตรวจตราเฝ้าระวัง ให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน แจกใบละแฉ รับเรื่องราวร้องทุกข์ ให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นทางกฎหมาย ร่วมรณรงค์กิจกรรมป้องกันอาชญากรรม

(2) การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนยุติหรือบรรเทาความรุนแรงลงด้วยการประสานงาน ดำเนินการเอง หรือส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมเหล่านี้เป็นวิธีการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลด้วยกัน กับระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชน กับระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐ และชุดระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนกับระเบียบกฎเกณฑ์ของรัฐ โดยใช้การไกล่เกลี่ย การประชุมฟื้นฟูสัมพันธภาพ การประชุมกลุ่มครอบครัวและชุมชน และวิธีการเชิงจารีตรูปแบบต่าง ๆ เช่น สภาผู้เฒ่า เจ้าโคตร แก่บ้าน เกล็ด มุขาวาระฮู ฯลฯ เป็นรูปแบบในการจัดการความขัดแย้ง กิจกรรมประกอบด้วยการร่วมประสาน/ไกล่เกลี่ยโดยวิธีชุมชน ร่วมประสาน/เป็นคนกลาง/ ผู้ไกล่เกลี่ย ร่วมการประชุมหรือประสานให้เกิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

(3) การเยียวยาและเสริมพลัง หมายถึง การเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากอาชญากรรม และเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรมด้วยการจัดบริการที่จำเป็นเพื่อให้กำลังใจ กิจกรรมประกอบด้วยการติดตามผลการปฏิบัติตามเงื่อนไขข้อตกลงของการประชุม สร้างกิจกรรม เสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม

(4) การคืนคนดีสู่ชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีส่วนร่วมแก้ไขความประพฤติและจิตใจของผู้กระทำผิดกลุ่มที่เข้ากระบวนการคุมประพฤติ กิจกรรมได้แก่ การฟื้นฟูพฤติกรรมและจิตใจผู้กระทำผิดให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด การทำงานบริการสังคม แทนการกักขังแทนค่าปรับ การทำงานตามคำสั่งศาลและตามความสมัครใจ การทำงานเพื่อชดเชยความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม กิจกรรมประกอบด้วยการร่วมแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ร่วมกิจกรรมบริการสังคม ให้การสงเคราะห์ภายหลังปล่อย

และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ได้สรุปว่าเงื่อนไขความสำเร็จของยุติธรรมชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยดังต่อไปนี้

(1) เจือนไขเงินนโยบายอาญาและทิศทางการพัฒนาระบบยุติธรรม
แห่งอนาคต

(2) เจือนไขด้านการบริหารจัดการระบบยุติธรรม ด้วยการให้
ความสำคัญต่องานยุติธรรมชุมชนตามแผนแม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติเทียบกับ
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเร่งรัดให้ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. พัฒนาการบริหารงาน
ยุติธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ผลักดันกฎหมายที่ส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ได้แก่
พ.ร.บ. การไกล่เกลี่ยคดีอาญาในชั้นพนักงานสอบสวน ร่าง พ.ร.บ. ชะลอการฟ้อง ร่าง พ.ร.บ. การ
ระงับข้อพิพาทนอกศาล เป็นต้น นอกจากนี้ ต้องกระตุ้นให้ประชาสังคมผนึกกำลังรวมตัวกันเป็น
เครือข่าย และการมีหน่วยงานกลางรับผิดชอบงานยุติธรรมชุมชน ยุติธรรมจังหวัด เป็นต้น

(3) เจือนไขการมีแบบจำลองยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมกับ
สังคมไทย ขณะที่ในตะวันตกส่วนใหญ่ใช้รูปแบบหุ้นส่วน ในไทยระยะแรกเริ่มนี้งานยุติธรรม
ชุมชนใช้รูปแบบระดมพล ซึ่งเน้นการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในลักษณะเชิงเดี่ยว ปัจจุบันมี
แนวโน้มพัฒนาไปสู่รูปแบบตัวกลางซึ่งเน้นการสร้างความร่วมมือในการส่งเสริมศักยภาพของ
ชุมชน

(4) เจือนไขเชิงคุณลักษณะของชุมชนซึ่งได้แก่ทุนทางสังคมด้าน
ต่าง ๆ

(5) เจือนไขว่าด้วยกฎหมาย ด้วยการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือใน
การกำหนดนโยบายของรัฐบาล กำหนดให้ยุติธรรมชุมชนเป็นนโยบายสำคัญ การใช้กฎหมาย อาทิ
พ.ร.บ. พัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2549 พระราชบัญญัติว่าด้วยหลักเกณฑ์และ
วิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 หรือแผนปฏิบัติการที่ออกตามกฎหมาย เช่น แผน
แม่บทกระบวนการยุติธรรมแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นเครื่องมือในการ
บริหารจัดการของฝ่ายบริหาร การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ เช่น
พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 พ.ร.บ. จัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณา
คดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534 ข้อบังคับว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักงานระงับข้อ
พิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม ระเบียบกรมอัยการว่าด้วยการระงับข้อพิพาทชั้นพนักงานอัยการ
พ.ศ. 2532 เป็นต้น การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมและส่งเสริมให้
พลเมืองดีแจ้งเหตุความผิด การช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย การจับกุม
ผู้กระทำความผิดซึ่งหน้าตามประมวลกฎหมายอาญา การเป็นพยานตาม พ.ร.บ. คຸ້ມครองพยานใน
คดีอาญา พ.ศ. 2546 การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือถ่ายโอนภารกิจให้ชุมชน เช่น พ.ร.บ. กำหนด
แผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และการพิจารณา

ใช้กฎหมายที่ความผิดตามกฎหมายบางลักษณะอาจให้อำนาจชุมชนในการจัดการตามหลักยุติธรรมชุมชน เช่น ความผิดอันยอมความได้ตามประมวลกฎหมายอาญา ความผิดเล็กน้อยหรือลหุโทษตามประมวลกฎหมายอาญา

ผลลัพธ์ของกระบวนการยุติธรรมชุมชน มี 2 ระดับคือ ประชาชนในชุมชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ และชุมชนมีศักยภาพและความสมานฉันท์ โดยพิจารณาว่าชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนโดยสามารถระดมพลและใช้ทรัพยากรมาบริหารการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีจิตความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเองได้มากขึ้น

2.3.1.2 งานวิจัยของกลุ่มตำรวจ

องค์กรตำรวจมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือ งานวิจัยเกี่ยวกับโครงการชุมชนสัมพันธ์ งานวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมในรูปแบบต่าง ๆ กล่าวคือ

(1) ชูเกียรติ ภัยลี (2536) ศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตพื้นที่ที่มีการปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนสัมพันธ์ใน จ.พระนครศรีอยุธยา ว่ามีความแตกต่างกับพื้นที่ที่ไม่มีการปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนสัมพันธ์หรือไม่ ผลการวิจัยพบว่าในเขตพื้นที่ปฏิบัติงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ ประชาชนมีส่วนร่วมมากกว่า ส่วนปัจจัยด้านอาชีพรายได้ ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วม

(2) ชัยพร พานิชอัตรา (2543) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ ที่บ้านหลุก อำเภอมือง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า เมื่อนำโครงการตำรวจชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ไปทดลองปฏิบัติด้วยเทคนิค กระบวนการที่ใช้อนาคตเป็นวัตถุประสงค์ในการทำงาน (future search conference) แทนการใช้ปัญหาและการแก้ปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงานซึ่งมักมีความขัดแย้ง ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการมากขึ้น มีกระบวนการทำงานเป็นทีมและชุมชนมีความสัมพันธ์กันเป็นปึกแผ่นมากขึ้น

(3) สนิทวิช กรกฎกำจร (2546) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครตำรวจบ้านด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมในพื้นที่เขตรับผิดชอบของสถานีตำรวจภูธรอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่าตำรวจบ้านมีส่วนร่วมมากที่สุดในการรายงานความเคลื่อนไหวของผู้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับอาชญากรรม รองลงมาคือ ด้านบริการประชาชน ด้านจราจร ด้านป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ด้านช่วยเหลือตำรวจในการ

ปฏิบัติหน้าที่ ด้านรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ด้านตั้งจุดตรวจ/จุดสกัดในหมู่บ้าน และในด้านร่วมคิดและวางแผนฯ ต่ำสุด ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของตำรวจบ้าน คือ ระดับการศึกษา การได้รับการฝึกอบรม ความคาดหวังในผลประโยชน์ ความคิดเห็นต่อปัญหาอาชญากรรม ความรู้ความเข้าใจในอำนาจหน้าที่ ปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ เพศ อายุ รายได้ และระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ควรให้ความรู้ด้านนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่ของตำรวจบ้าน ผลประโยชน์ที่ตำรวจบ้านควรได้รับ ควรมีการประชุมระหว่างหัวหน้าตำรวจตำบลกับตำรวจบ้านเป็นประจำ และประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานของตำรวจบ้านเพื่อเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่

จากนโยบายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติในการแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนด้วยโครงการชุมชนสัมพันธ์ดังกล่าว มีการประเมินผลการปฏิบัติราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 โดยพวงร้อย กล่อมเอี้ยง และคณะ (2549) ผลการวิจัยพบว่าเฉพาะด้านความพึงพอใจของประชาชนต่อผลการปฏิบัติงานชุมชนและมวลชนสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง แสดงว่า แผนปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ประสบความสำเร็จอย่างมาก และมีงานวิจัยของจารูวรรณ ชาวศรีทอง (2546) ที่ศึกษาพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมกับองค์กรตำรวจมากที่สุดในการกระบวนการยุติธรรม

2.3.1.3 งานวิจัยขององค์กรศาล

(1) นวลจันทร์ ทศนชัยกุล (2547) ได้ศึกษาเรื่องศาลยุติธรรมกับการระงับข้อพิพาท ผลการศึกษาพบว่า วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในคดีแพ่งโดยศาลยุติธรรมเป็นวิธีที่ดีที่สุด ไม่เป็นการสมควรที่ผู้พิพากษาจะเข้าไปไกล่เกลี่ยคดีในชุมชนเพราะมีหน่วยงานอื่นทำหน้าที่อยู่แล้ว และศาลไม่ควรมีภาระงานนอกศาล ที่สุดแล้วเมื่อไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ คดีนั้นจะเข้ามาสู่ศาลได้ ผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยต้องมีความรู้ความเข้าใจในปัญหาข้อเท็จจริงในเรื่องพิพาทและมีความรู้กฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ คุณสมบัติที่สำคัญของผู้ไกล่เกลี่ย คือ ความรอบรู้ การมีประสบการณ์ มีความยุติธรรมและเป็นที่ยอมรับของคู่พิพาท ปัจจัยที่จะทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ คือ ด้านกระบวนการไกล่เกลี่ย ควรมีสุนัยไกล่เกลี่ยประจำท้องถิ่นที่ลดขั้นตอน มีห้องเฉพาะ ประชาสัมพันธ์ให้คู่พิพาทสมัครใจเข้าไกล่เกลี่ย ด้านตัวผู้ไกล่เกลี่ยต้องมีทักษะ มีความรู้ในข้อเท็จจริงที่พิพาทและข้อกฎหมาย ด้านตัวคู่พิพาท ต้องสมัครใจเข้าสู่ระบบไกล่เกลี่ย ให้ความร่วมมือ ทัศนคติหรือผู้รับมอบอำนาจมีความจริงใจในการยุติข้อพิพาทด้วยดี ผู้พิพากษาเห็นว่าศาลยังคงเป็นหลักสำคัญในการไกล่เกลี่ย ไม่มั่นใจว่าบุคคลภายนอกจะมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยได้ดี ควรมาทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยเท่านั้น

(2) สมศักดิ์ จันทรา (2549) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับความผิดฐานทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 295 สรุปว่ากระบวนการยุติธรรมไทยมีลักษณะผูกขาดโดยรัฐ มุ่งหมายลงโทษผู้กระทำความผิดโดยการจำคุกมากกว่าแก้ไขฟื้นฟู ทำให้แก้ไขปัญหอาชญากรรมไม่ได้ ทั้งที่ในหลักอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาแล้วมิได้สนับสนุนให้นำโทษจำคุกมาบังคับใช้แก่การกระทำผิดทุกประเภท ดังที่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 56 ให้ศาลมีดุลพินิจในการใช้มาตรการรอลงโทษได้ แต่ลำพังมาตรการนี้ไม่เพียงพอเพราะอาจมีการกระทำผิดซ้ำ และมีค่าเสียหายทางแพ่ง หากผู้เสียหายไม่ได้รับการชดเชยเท่าที่ควรย่อมไม่เป็นธรรม การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในการดำเนินคดีอาญาต่อความผิดฐานทำร้ายร่างกาย จึงทำให้กระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาล ทำให้เกิดการสำนึกผิด ส่งผลให้มีการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมอย่างถาวร ป้องกันมิให้มีการถ่ายทอดพฤติกรรมในเรือนจำ อย่างไรก็ตาม การทำร้ายร่างกายเกิดขึ้นหลายสาเหตุและเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น การปรับใช้จึงต้องพิจารณาถึงความยินยอมของผู้เสียหายด้วย ทั้งนี้ศาลอาจกำหนดให้คดีที่คู่กรณีให้ความยินยอมโดยอาศัยบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 56 (5) ที่ว่า “เงื่อนไขอื่น ๆ ที่ศาลเห็นสมควรกำหนด เพื่อแก้ไขฟื้นฟูหรือป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกระทำหรือมีโอกาสดำเนินการผิดซ้ำอีก” โดยศาลมีอำนาจสั่งพนักงานคุมประพฤติสืบเสาะและพินิจ ตลอดจนซักถามคู่กรณีถึงความยินยอมดังกล่าว เมื่อจำเลยกระทำความผิดโดยมิได้มีจิตใจชั่วร้าย ไม่ร้ายแรงหรือมีเหตุผลอื่น เช่น ดึกะนอง รู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้ควรรวมถึงกรณีที่ถูกกฎหมายบัญญัติเหตุยกเว้นโทษ หรือที่กฎหมายไม่ถือว่าเป็นความผิดด้วย เพราะการลงโทษจำคุกในความผิดฐานนี้ในระยะเวลาสั้นไม่เกิดประโยชน์ การอยู่ร่วมกับผู้ที่มีจิตใจชั่วร้ายหรือกระทำความผิดร้ายแรงอาจเกิดการถ่ายทอดนิสัย ลักษณะความประพฤติและกลายเป็นผู้มีภัยอย่างถาวรได้ กรณีเหล่านี้จึงควรเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เช่นกัน

(3) จักรกฤษณ์ อนันต์สุชาติกุล (2549) ได้ศึกษาเรื่องการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องพบว่า จากการจัดสัปดาห์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องโดยสำนักงานกระบวนพิพาท ที่ศูนย์ไกล่เกลี่ยของศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีผู้ประนีประนอมประจำศาลและอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปรากฏว่ามีลูกหนี้กองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษาเข้าสู่ระบบไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง จำนวน 302 ราย ไกล่เกลี่ยได้สำเร็จ 300 ราย ทุกฝ่ายพึงพอใจ สามารถยุติปัญหาได้ก่อนการนำคดีฟ้องต่อศาล

2.3.2 ส่วนที่สอง งานวิจัยที่เน้นการศึกษาชุมชน

2.3.2.1 งานวิจัยที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการวิจัยและพัฒนา

งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนนั้นมียุทธศาสตร์มากมาย โดยมีงานวิจัยที่บ่งชี้ว่ากระบวนการประชาธิปไตยเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชน ดังเช่น งานวิจัยของกมลทิพย์ คงประเสริฐอมร (2548) ที่ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาดำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยการทำประชาธิปไตยและพัฒนาและเพื่อศึกษาผลการทำประชาธิปไตยและพัฒนาต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการประชาธิปไตยได้สร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน ส่งผลให้ชุมชนตำบลบางขุนไทรมีการจัดระบบการพัฒนาป่าชายเลนขึ้น และงานวิจัยของนิรมล โลไทยสงค์ และคณะ (2546) เรื่องโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก ตำบลบางลึก อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา เป็นโครงการที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตยจัดเวทีการเรียนรู้ 6 เวที คือ เวทีการเรียนรู้ตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก เวทีวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชน เวทีวิเคราะห์ทรัพยากร เวทีวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาและสุขภาพ เวทีวิเคราะห์ชุมชนต้นแบบ/ยกร่างแผนแม่บท และเวทีประชาธิปไตยแผนแม่บทชุมชน สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน นำไปสู่การค้นพบทุนและโอกาสในการพัฒนา เกิดแผนแม่บทชุมชนตำบลบางลึก ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในการนำไปปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเอง แผนแม่บทชุมชนตำบลบางลึก ประกอบไปด้วย 6 แผนหลัก 51 โครงการย่อย คือ แผนพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน แผนวิสาหกิจชุมชน แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แผนการจัดการทุน/สวัสดิการ แผนพัฒนาการเรียนรู้ และแผนการจัดการสุขภาพ โดยมีโครงการย่อย อาทิ โครงการสวนสมุนไพร การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำนาชีวภาพ การผลิตอาหารสัตว์ การทำของใช้ในครัวเรือน ฯลฯ เป็นต้น ปัจจุบันตำบลบางลึกเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง และงานวิจัยของ สุพรรณ อินสุก (2545) ที่ได้ศึกษา โครงการกระบวนการเรียนรู้แผนแม่บทชุมชน (ประชาธิปไตยและพัฒนาชุมชนสามขา) จากคำถามที่ว่า “ทำไมชุมชนจึงมีหนี้สินมาก และจะแก้ไขปัญหาหนี้สินเหล่านี้ได้อย่างไร” คำถามดังกล่าวนำไปสู่การวิจัยแบบมีส่วนร่วม จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนบ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา โดยมูลนิธิหมู่บ้านเป็นผู้ประสานงาน ผลการวิจัยพบว่า การประชาธิปไตยได้ทำให้ชุมชนรู้จักการวิจัยตนเอง ค้นพบสาเหตุของหนี้สินและวิธีการแก้ไข ด้วยการจัดทำบัญชีครัวเรือน และเกิดแผนแม่บทชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติ ลดรายจ่ายต่าง ๆ ด้วยการผลิตใช้เองให้มากที่สุดเริ่มจากการทำปุ๋ยชีวภาพและการผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น แชมพู น้ำยาล้างจาน แม้ว่าหนี้สินยังคงมีอยู่ แต่ชุมชนก็มองเห็นหนทางแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ จนกลายเป็นต้นแบบที่เรียนรู้ด้านการจัดการปัญหาหนี้สิน นอกจากนี้มีงานวิจัยของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2550) ที่ได้ศึกษาเรื่อง โครงการวิจัยและพัฒนาสื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจ

พอเพียงชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ตัวแบบศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แผนแม่บทชุมชนเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน จากกระบวนการประชาธิปไตย

2.3.2.2 งานวิจัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

(1) รัชการย์ วิชชุรังศรี (2545) ได้ศึกษาแนวคิดและตัวชี้วัด ความเข้มแข็งของชุมชน ผลการวิจัยที่บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภอนะขาง จังหวัดสงขลา พบว่า นาหว้ารับแนวคิดการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์มาจากการพัฒนาชุมชนเมื่อปี 2522 เริ่มต้นจากสมาชิก 56 คน เงิน 860 บาท เป็นสมาชิก 1760 คน เงิน 34 ล้านบาท การพัฒนาเกิดขึ้นจากแนวคิด กระบวนการเรียนรู้ 3 ขั้นตอน คือ เรียนรู้เพื่อให้รู้จักตนเอง เรียนรู้โลกภายนอก สังเคราะห์ข้อมูล กำหนดทิศทางตนเอง ตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้นำชุมชน การเป็นชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการชุมชนที่มีโครงสร้างการบริหารจัดการตนเอง การพึ่งตนเองได้และพัฒนาอย่างยั่งยืน การมีศักยภาพในชุมชน

(2) สุทธาสินี วัชรบูล จันทรสุตา รัชพลเมือง กาสัก เตชะจันทร์ (2546) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้บนฐานวัฒนธรรมในบริบททางสังคมใหม่ โดยศึกษา ภาคนามที่ชุมชนหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนกุดชุม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร ชุมชนหัวสำโรง อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี และชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้คือความสามารถในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ความสามารถในการสังสมภูมิปัญญาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและสามารถประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม ความสามารถในการใช้กระบวนการทางวัฒนธรรม ความสามารถในการนำแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาทำให้เกิดผลต่อการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม แต่ในชุมชนเมืองกลับไม่สามารถใช้รากเหง้าเหล่านั้นได้ต้องพัฒนารูปแบบวิธีการขึ้นใหม่

(3) อัมณพ ชูบำรุง (2529) ได้ศึกษาถึงสาเหตุที่อาชญากรรมมีน้อยในบางหมู่บ้านในชนบทไทย ที่ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัย พบว่าสาเหตุที่ชุมชนดังกล่าวมีอาชญากรรมน้อยเพราะ (1) ผู้คนมีคุณธรรมสำคัญ อาทิ การละเว้นจากอบายมุข ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และความรักกันที่พี่น้อง (2) การมีผู้นำที่มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ คอยเอาใจใส่แก้ไขปัญหามุมชุมชนอยู่ตลอดเวลา (3) คนมีงานทำ เป็นกิลดักขณะไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ (4) ความสามัคคีของประชาชนในการควบคุมอาชญากรรม (5) เจ้าหน้าที่ของรัฐให้ความเอาใจใส่ในการพิทักษ์สันติสุขของชุมชน

(4) เกษม เขวรัตน์ (2546: 36-42) ได้ศึกษาถึงกระบวนการ ประชาสังคมกับการบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอท่าช้าง

จังหวัดเพชรบุรี จากสภาพปัญหาการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่ดำเนินการด้วยฝ่ายรัฐเพียงลำพัง ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งที่ปัญหาอยู่ในชุมชน อำเภอย่างจึงปรับยุทธวิธีให้ชุมชนให้เป็นศูนย์กลางการแก้ปัญหาด้วยแนวคิดพลังแผ่นดินแก้ปัญหายาเสพติด ใช้ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 3 มาตรการ คือ การป้องกันด้วยการดำเนินการ โครงการต่าง ๆ ทั้งด้านสังคมและฝึกอบรม การปราบปรามด้วยการจัดชุดปฏิบัติการกวาดล้างจับกุม การบำบัดรักษาด้วยการเตรียมชุมชน เตรียมผู้สมัครใจเข้าค่ายบำบัด ค้นหาผู้เสพ (สำรวจบ้านและมอบสัญลักษณ์ครอบครัวปลอดยาเสพติด ถ้าพบนำมาเข้าค่ายบำบัด) ถอนพิษยาด้วยการอบรมตามหลักสูตรฟื้นฟูสมรรถภาพ การติดตามประเมินผลด้านการแพทย์โดยตรวจปัสสาวะตามระยะเวลา และติดตามด้านสังคมและอาชีพเป็นประจำทุกเดือน ส่วนการสร้างประชาคมเพื่อการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างยั่งยืนมีวิธีดังนี้

(1) ขั้นเตรียมการ หาหมู่บ้านที่พร้อมและสมัครใจเข้าร่วมโครงการ เน้นที่ผู้นำเป็นหลัก ชักชวนความเข้าใจ กำหนดนโยบาย เตรียมสถานที่และเตรียมชุมชนให้พร้อม

(2) ขั้นดำเนินการ เชิญผู้นำทุกฝ่ายทั้งรัฐและประชาชน หัวหน้าครัวเรือนหรือผู้แทนมาร่วมประชุมโดยใช้เวลาระหว่าง 19.00 น. – 21.30 น. เริ่มต้นด้วยพิธีจุดเทียนแห่งปัญญา จากนั้นนายอำเภอชี้แจงนโยบาย วัตถุประสงค์ กระบวนการ และเริ่มประชุมประชาคม กระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ มีเป้าหมายให้ที่ประชุมออก กฎของหมู่บ้าน เพื่อจัดการกับผู้เสพ และผู้ค้ายาเสพติดในหมู่บ้าน กระบวนการนี้ใช้เวลา 2 – 3 ชั่วโมง

(3) ขั้นติดตามผล จัดพิมพ์กฎของหมู่บ้าน ลงนามโดยคณะกรรมการหมู่บ้านแจกจ่ายแก่ครอบครัวและประชาสัมพันธ์ให้ทุกคนในหมู่บ้านทราบ ประกาศทางหอกระจายข่าวและจัดทำแผ่นป้ายติดกลางหมู่บ้าน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดกระบวนการประชาสังคม ประกอบด้วย

(1) ผู้นำภาครัฐสนับสนุนอย่างจริงจัง ด้วยยุทธวิธีการเยี่ยมราษฎรเป็นรายครัวเรือนเพื่อให้ยอมรับ และแจ้งข้อมูลผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด แสดงเจตนารมณ์เป็นบ้านปลอดยาเสพติด คัดแยกคนค้าคนเสพ ใช้กระบวนการทางสังคมกดดันผู้ประพฤติไม่ดี นำเข้าสู่ขั้นบำบัดต่อไป

(2) การทำประชาคมหมู่บ้าน เพื่อปลูกจิตสำนึก ให้ประชาชน ค้นหามาตรการและสร้างกฎเกณฑ์เฉพาะตนขึ้นมาเป็นบทลงโทษในการจัดการกับผู้เสผู้ค้าในหมู่บ้าน

(3) ความสมัครใจของชุมชนที่แสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยการมีส่วนร่วม แม้ชุมชนจะมีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง แต่หากขาดความต่อเนื่องจะไม่มีที่ยืน ต้องกระตุ้นให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาที่เพียงพอที่จะทำให้กิจกรรมสำคัญที่จัดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาหันเปลี่ยนเป็นวิถีชุมชนที่พึงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดไป

2.3.3 งานวิจัยเกี่ยวกับกลไกการควบคุมสังคม

ได้มีงานวิจัยที่นำแนวคิดอำนาจครอบงำของกรัสมิ (Gramsci, 1891-1937) มาศึกษากลไกการควบคุมสังคมอย่างหลากหลาย ที่น่าสนใจคือ งานวิจัยของ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ (2550) ที่ได้ศึกษาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจนำ กลุ่มทางประวัติศาสตร์ และบทบาทของปัญญาชน อุดมการณ์และปฏิบัติการทางอุดมการณ์ มาทำความเข้าใจกลไกการใช้พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนเกิดการสถาปนาพระราชอำนาจนำ (hegemony) ทำให้ประชาชนยอมรับผ่านปฏิบัติการทางโครงการพระราชดำริ ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีอุดมการณ์สำคัญ 2 อุดมการณ์ คือ อุดมการณ์กษัตริย์นิยมและอุดมการณ์การพัฒนา มีลักษณะเฉพาะ 4 ยุค คือ ยุคก่อตั้งกำเนิด ช่วงปี พ.ศ. 2494-2500 เป็นการช่วงชิงการนำด้วยโครงการตามพระราชประสงค์ส่วนพระองค์ ยุคการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ในช่วงปี พ.ศ. 2501-2523 ยุคนี้รื้อฟื้นและสร้างใหม่ประเพณีการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในชนบท เป็นจุดเริ่มต้นการสถาปนาพระราชอำนาจนำผ่านโครงการพระราชดำริด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านการเกษตรและการพัฒนาชนบท และด้านการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ยุคกำเนิดองค์กรประสานงาน ในช่วงปี พ.ศ. 2524-2530 เพื่อแก้ปัญหการแยกส่วนของหน่วยงานพัฒนา จึงได้เกิดคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น ทำให้เกิดการสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ในรูปแบบการประสานงาน ปัญญาชนในโครงสร้างส่วนนี้ได้แก่ องคมนตรี ข้าราชการระดับสูง ผู้นำกองทัพ และยุคกำเนิดองค์กรเอกชน ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2546 เกิดมูลนิธิชัยพัฒนาขึ้นเป็นองค์กรเอกชนด้านการพัฒนาองค์กรแรกที่ดำเนินการโดยพระมหากษัตริย์ มีบทบาทในการเผยแพร่อุดมการณ์การพัฒนาตามแนวพระราชดำริในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และมีงานวิจัยของ สมโภชน์ ไตรภักษา (2548: 1-3) ที่ได้ศึกษารายการนายกเทศมนตรีฯ คุยกับประชาชน พบว่า สื่อมวลชนมีความเห็นว่ารายการนี้เป็นการสื่อสารทางเดียว นายกฯ เลือกที่จะพูดเฉพาะเรื่องที่ตนเองและรัฐบาลได้คะแนนนิยม ไม่กล่าวถึงข้อผิดพลาดเกรงเสียคะแนนนิยม บางครั้งใช้เป็นเวทีหาเสียงและตอบโต้ฝ่ายตรงข้าม ซึ่งในทางการเมือง สื่อ คืออำนาจ ผู้ครอบครองสื่อหรือชิงพื้นที่เป็นข่าวได้มากที่สุดผู้นั้นได้เปรียบ กรณีดังกล่าวเป็นไปตามตามแนวคิดของกรัสมิในเรื่องการครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ที่ว่า การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชน (war of position) โดยใช้สื่อมวลชน เป็นการต่อสู้ที่ใช้กลไกควบคุมสังคมด้านอุดมการณ์ที่ได้ผล ทำให้ประชาชนยอมรับ

ความคิดของผู้ปกครองด้วยความสมัครใจ ขณะที่กลุ่มนักวิชาการมีความเห็นทำนองเดียวกันว่า รายการมีเนื้อหา 5 ด้าน คือ 1) แจ้งผลงานของรัฐบาล 2) การดำเนิน 3) การกล่าวหา 4) การแสดงความ เป็นผู้นำ และ 5) การแก้ต่างข้อกล่าวหา และเห็นพ้องว่านายกฯมีเจตนาแอบแฝงใช้รายการนี้เป็น เครื่องมือสื่อสารทางการเมือง ขณะที่รายการไม่มีประโยชน์กับประชาชนมากนัก เป็นการ ประชาสัมพันธ์ตัวนายกรัฐมนตรีและรัฐบาลมากกว่า อีกทั้งไม่ได้มีการสื่อสารสองทาง ไม่เป็นผลดี ต่อการเรียนรู้ของประชาชน

โดยสรุป งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 กลุ่มใหญ่ ๆ สะท้อนถึงมีแนวคิดและ แนวทางในการปฏิบัติงานดังนี้

กลุ่มกระบวนการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมมีแนวคิดและแนวทาง เน้นไปที่การพัฒนาระบบงานยุติธรรม ด้วยการพัฒนากฎหมาย การเสนอแนวคิดกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และแนวคิดยุติธรรมชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของกระบวนการยุติธรรมกระแส หลัก ผลักดันกฎหมายการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นพนักงานสอบสวน โดยแนวคิดยุติธรรมชุมชน วางเงื่อนไขความสำเร็จไปที่การมีกฎหมายรองรับในด้านต่างๆ เป็นสำคัญ

แนวคิดขององค์กรในกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะตำรวจส่วนใหญ่ เน้นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการปฏิบัติงานของตำรวจ มีผล การศึกษาว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานกับตำรวจสูงมากว่าหน่วยงานอื่น การมีส่วน ร่วมเป็นไปอย่างหลากหลาย อาทิ ตำรวจบ้าน ตำรวจชุมชนสัมพันธ์ ส่วนศาลนั้นมีแนวทางการ ปฏิบัติด้วยการพัฒนาการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทเพื่อลดคดีสู่ศาล

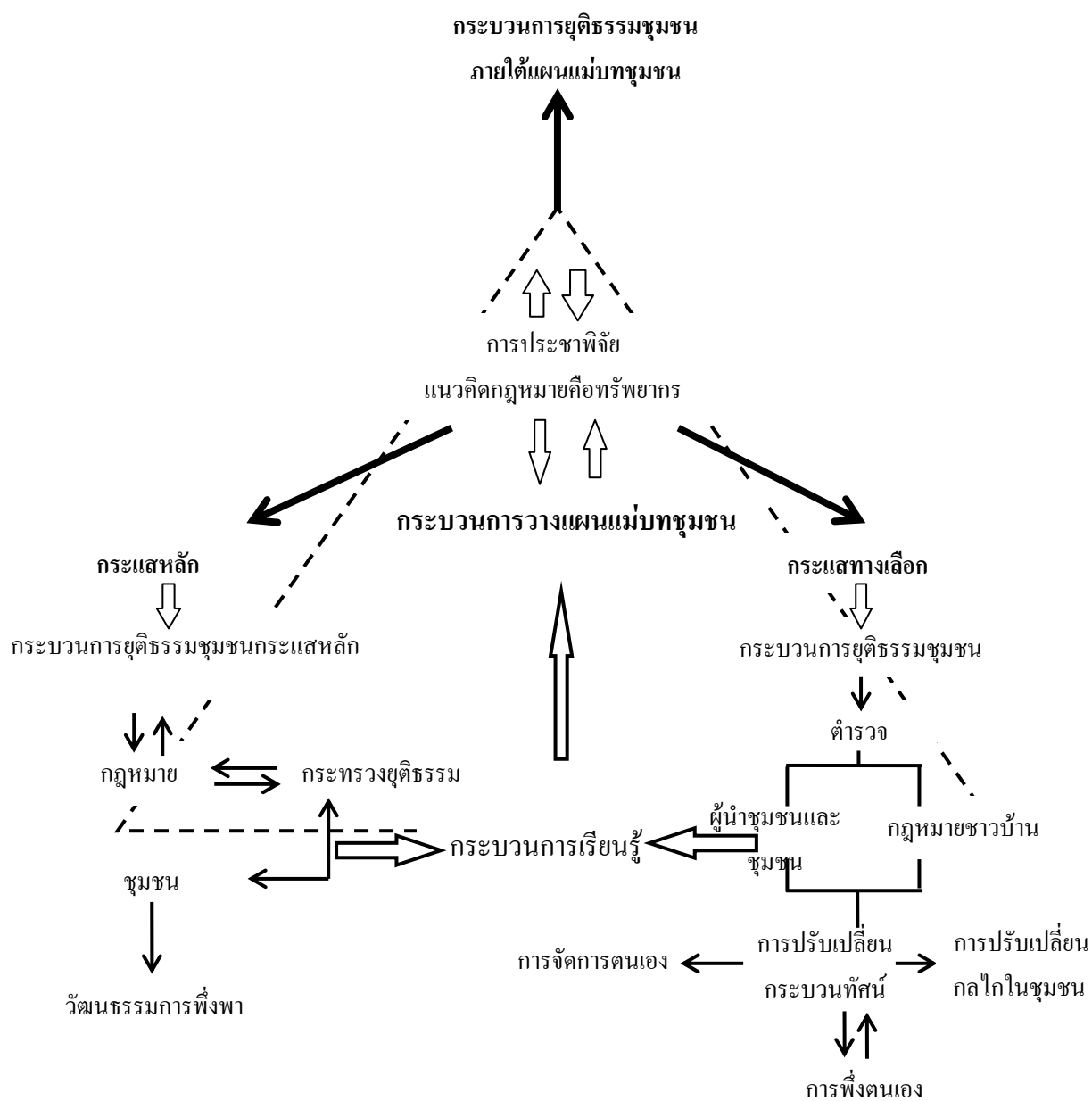
กลุ่มชุมชน มีงานวิจัยกรณีศึกษาหลายแห่งที่ยืนยันว่าชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพารัฐ หรือหากเป็นกรณีที่รัฐเข้าไปสนับสนุนพบว่ารูปแบบการมี ส่วนร่วมเป็นแนวราบ ชุมชนต่างพยายามหันกลับไปศึกษาภูมิปัญญาที่เป็นรากเหง้าแล้วใช้สิ่งนั้น เป็นฐานในการพัฒนาต่อไป แต่ในชุมชนเมืองกลับไม่สามารถใช้รากเหง้าเหล่านั้นได้ต้องพัฒนา รูปแบบวิธีการขึ้นใหม่ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความสงบเรียบร้อยคือชุมชนมีคุณธรรม มีความ สามัคคี และบางชุมชนภาครัฐเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงใช้กระบวนการประชาคมต่อสู้กับปัญหา ยาเสพติดได้

ในด้านกลไกการควบคุมสังคม มีงานวิจัยที่ยืนยันว่าโครงการ พระราชดำริและรายการนายกฯทักษิณพบประชาชนเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการ สถาปนาอำนาจนำตามแนวทฤษฎีของกรัมสกี โดยโครงการพระราชดำริเป็นกลไกควบคุมสังคม ทางด้านอุดมการณ์การพัฒนา ส่วนรายการนายกฯทักษิณพบประชาชน เป็นกรณีศึกษาการใช้ สื่อมวลชนเป็นกลไกการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชน

2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมถึงปรัชญา ฐานคิด ทฤษฎีพื้นฐาน ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว โครงสร้างของกระบวนการยุติธรรมชุมชนควรอยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์ แบบพอเพียง และพึ่งตนเอง ที่มาของอำนาจมาจากชุมชน เจื้อนไขจำเป็นของการเกิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือ อำนาจอรัฐ และสถาบัน แต่ไม่เพียงพอ เจื้อนไขพอเพียงในการเกิดขึ้นของระบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือ กระบวนการวิจัยและพัฒนาโดยประชาชน ที่มีระบบคิดที่สำคัญคือเวทีการเรียนรู้ เริ่มจากการรู้จักตนเอง การเรียนรู้ การประชาสัมพันธ์และยอมรับเป็นแผนแม่บทหรือธรรมนูญของชุมชน โดยมีความสัมพันธ์แบบแนวนอน เป็นหุ้นส่วน พันธมิตร แบบพี่น้อง

กลไกการดำเนินการของกระบวนการยุติธรรมชุมชน คือ กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนผ่านผู้ประสานงาน นักวิจัยชุมชน และกลไกทางสังคมของกฎหมาย (กระบวนการยุติธรรม) ในพื้นที่ โดยใช้กลไกทางสังคมของกฎหมายและจารีตประเพณีที่มีอยู่แล้ว ผสมผสานกับการเก็บข้อมูลชุมชนด้วยบัญชีครัวเรือน เวทีการเรียนรู้แบบวิภาววิธี การประชาสัมพันธ์แผน การยอมรับแผนแม่บทหรือธรรมนูญเพื่อความเป็นธรรมของชุมชน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การทำงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เรียกว่ากระบวนการประชาพิจัย ซึ่งอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ปรากฏการณ์นิยม (phenomenology paradigm) โดยมีขั้นตอนการวิจัย เทคนิควิธีการวิจัยและผลที่ได้รับจากการวิจัยดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4 แสดงขั้นตอนการวิจัย เทคนิควิธีการวิจัยและผลที่ได้รับจากการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย	เทคนิควิธีการวิจัย	ผลที่ได้รับจากการวิจัย
การวิจัยและพัฒนาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research)	นำกรอบแนวคิดในการวิจัยมาดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ทดลองด้วยกระบวนการประชาพิจัย ผสม ผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย	กระบวนการเรียนรู้ แผนแม่บทชุมชน และธรรมนูญเพื่อความ เป็นธรรมของชุมชน
การประเมินผล	การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม	การจัดการตนเอง การเปลี่ยน กระบวนทัศน์ รายงานการวิจัย

3.1 การวิจัยและพัฒนา

ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดในการวิจัยมาวิจัยและพัฒนาในพื้นที่โดยใช้กระบวนการประชาพิจัยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย โดยมีฐานคติ 3 ประการ คือ

(1) การประชาพิจัย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่อยู่บนพื้นฐานความศรัทธาในพลังชุมชน (positive approach) และการมีอยู่ของทุนทางสังคมที่สำคัญ คือความ สัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ผลงานที่สำคัญยิ่งของการวิจัย คือ การที่ชุมชนร้อยรัดกันเป็น ปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น

(2) การประชาพิจัยเป็นเครื่องมือในการทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ด้วยการวิจัยตนเอง กระบวนการวิภาษวิธีทำให้เกิดการยกระดับเป็นความรู้ใหม่ และเกิด ความปรารถนาที่จะหาหนทางแก้ไข

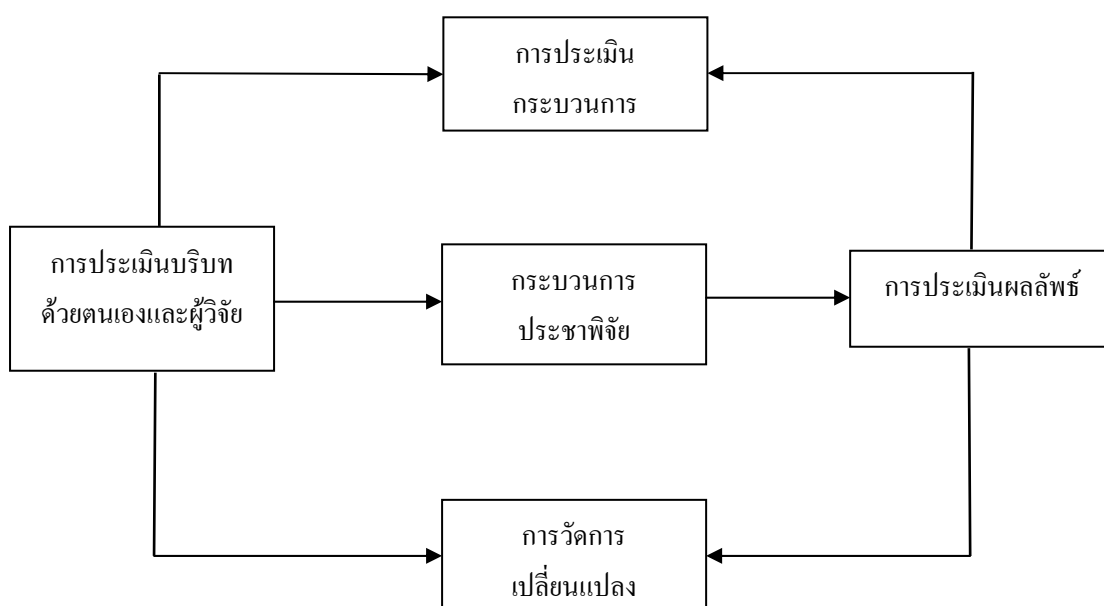
(3) กลไกทางสังคมของกฎหมายในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการประชาพิจารณ์คือ องค์การตำรวจ ในการวิจัยครั้งนี้คือ สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากฐานคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมี 2 บทบาท คือ บทบาทของนักวิจัย สำหรับการ ศึกษาวิจัยเรื่องนี้และบทบาทผู้ประสานงานสำหรับการประชาพิจารณ์ซึ่งมีหน้าที่สำคัญ คือ

(1) เป็นผู้ประสาน(facilitator)ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพลังของชุมชน

(2) เป็นผู้เชื่อมคน ความคิด กิจกรรมระหว่างสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง สถานีตำรวจชุมชนบ้านกาสา และชุมชนบ้านกาสาจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (catalyst)

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยมีความเชื่อถือได้ ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบการวิจัยโดยประยุกต์ แนวคิดแบบแผนการวิจัยแบบเตรียมทดลอง (control group pretest posttest design) (Campbell and Stanley, 1966: 7-9) แนวคิดการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2548) ผสมผสานกับ แนวคิดการประเมินตนเองของการประชาพิจารณ์เข้าไปในแบบแผนการวิจัยครั้งนี้ รูปแบบในการวิจัยและ พัฒนาจึงมีดังนี้

ภาพ 3 รูปแบบการวิจัยและพัฒนาแบบเตรียมทดลอง

3.1.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

พื้นที่ที่เหมาะสมกับการวิจัยตามแนวคิดกระบวนการประชาพิจารณ์คือ พื้นที่ในระดับตำบล ดังนั้น หน่วยในการวิเคราะห์ (unit of analysis) ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ตำบล บ้านกาสา อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีประชากรเฉพาะการวิจัย จำนวน 10,859 คน

(ชาย 5,446 คน หญิง 5,413 คน) มีหมู่บ้านในเขตปกครอง 13 หมู่บ้าน ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเจาะจงสำหรับการวิจัย 10 หมู่บ้าน โดยเว้นหมู่บ้านโป่ง หมู่บ้านโป่งคอยช้างและหมู่บ้านขุนแม่ด้อย เพื่อให้เกิดสัดส่วนกลุ่มบ้านคนไทยพื้นเมืองและกลุ่มบ้านคนเชื้อสายกะเหรี่ยงครึ่งต่อครึ่ง โดยบ้านแม่หาร ป่าหมาก พะมอลอ แพะ และแม่ด้อยเหนือ เป็นหมู่บ้านคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง อีก 5 หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านคนไทยพื้นเมือง ประกอบกับบ้านโป่งแม่จะอยู่ในเขตการปกครองตำบลบ้านกาศ แต่ขณะเดียวกันอยู่ในเขตเทศบาลตำบลแม่สะเรียงด้วย ส่วนบ้านโป่งคอยช้างและบ้านขุนแม่ด้อยนั้นห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ไม่เหมาะแก่การเข้าร่วมโครงการวิจัยครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยและพัฒนา ประกอบด้วยบุคคล 5 กลุ่ม คือ

3.1.1.1 ผู้นำชุมชน ผู้วิจัยได้เลือกบุคคลที่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำของชุมชน 2 กลุ่ม คือ

(1) ผู้นำทางการ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

(2) ผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน ที่เป็นแบบอย่างในการประกอบอาชีพและผู้ที่เป็นแกนนำในการต่อสู้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวปกป้องผืนป่าชุมชน

3.1.1.2 ผู้ประสานงาน เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนด้วยการจัดการเสวนา การจัดระบบการทำงานร่วมกันของกลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้และการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในการเวทีการเรียนรู้

3.1.1.3 วิทยากร ผู้วิจัยได้เชิญผู้เชี่ยวชาญในด้านกระบวนการชุมชน หัวหน้าส่วนราชการที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน อาทิ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่มีอำนาจหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยคดี และบุคคลผู้รู้ ที่มีข้อมูลรอบด้านในการพัฒนาชุมชน เป็นวิทยากรของโครงการวิจัย

3.1.1.4 กลุ่มบุคลากรกระบวนการยุติธรรม ประกอบด้วยกลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง และกลุ่มกระบวนการยุติธรรมอื่น ได้แก่ อัยการจังหวัดแม่สะเรียง ศาลจังหวัดแม่สะเรียง เรือนจำอำเภอแม่สะเรียง และคุมประพฤติ

3.1.1.5 กลุ่มครัวเรือนในตำบลบ้านกาศ แยกเป็นรายหมู่บ้าน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบาย (โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน) ด้วยการร่วมเรียนรู้ในกระบวนการประชาพิชญ จึงเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเพื่อประเมินผลลัพธ์ของนโยบาย (โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน) ตามแผนแบบการวิจัย

3.1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instrument)

ตามแผนแบบการวิจัย การวิจัยและพัฒนา มี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนการดำเนินการ (การประเมินบริบท) ขั้นตอนขณะดำเนินการ (การประเมินกระบวนการ) และขั้นตอนหลังเสร็จสิ้นการดำเนินการหรือประเมินผลลัพธ์ ดังนั้น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยจึงประยุกต์ไปตามแผนแบบการวิจัย กล่าวในรายละเอียดได้ดังนี้

3.1.2.1 การประเมินบริบทของชุมชนและกลไกทางสังคมของกฎหมาย

เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านกาตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สำหรับข้อมูลด้านเศรษฐกิจชุมชน คือ ข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การถือครองที่ดินของครัวเรือนและชุมชน ข้อมูลศักยภาพของชุมชน หมายถึงระบบการจัดการที่มีอยู่แล้วในชุมชนทั้งในด้านแผนงาน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของภาครัฐ ท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรและการผลิตในชุมชน ข้อมูลเหล่านี้ส่วนหนึ่งเก็บรวบรวมไว้แล้วในหน่วยงานพัฒนาต่างๆของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลส่วนนี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเอกสารและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูล กล่าวคือ

(1) การใช้แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สังเกตในประเด็นข้อมูลพื้นฐาน การวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย ภาวะเสี่ยง ภาวะคุกคามที่มีต่อชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจ การใช้จ่าย การตั้งกองทุน / กลุ่มออมทรัพย์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ความสามัคคี ความสุขสงบของชุมชน การจัดการความขัดแย้ง ความเป็นระเบียบ ความมีน้ำใจ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความรักความผูกพันที่มีต่อท้องถิ่น ความเป็นปึกแผ่น กฎหมู่บ้าน จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีคิด วิถีปฏิบัติของชุมชนในการพัฒนาความเป็นอยู่โดยทั่วไป ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน บทบาทและวิถีคิดวิถีปฏิบัติงานของ อบต. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน วิถีคิด วิถีปฏิบัติงานขององค์กรในกระบวนการยุติธรรมในชุมชน ใช้การศึกษาเอกสาร เลือกอ่านเฉพาะที่เกี่ยวกับอำเภอแม่สะเรียง

(2) ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลบริบทของกระบวนการยุติธรรมในพื้นที่โดยเฉพาะตำรวจ เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติงาน เพื่อให้ทราบถึงวิถีคิดและวิถีการปฏิบัติงานในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม การรักษาความสงบเรียบร้อย วิถีคิดและวิถีการปฏิบัติงานตามโครงการชุมชนสัมพันธ์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน และสถานภาพอาชญากรรมในพื้นที่

(3) ใช้การสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการวิจัย เก็บข้อมูลจากกลุ่มข้าราชการอำเภอแม่สะเรียง กลุ่มองค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านกาต กลุ่มผู้นำชุมชนของตำบล

บ้านกาศ และกลุ่มตำรวผู้ยามบ้านกาศ ถึงวิธีการปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาต่างๆในอำเภอแม่สะเรียงและวัฒนธรรมการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน

3.1.2.2 การประเมินกระบวนการ ในขั้นตอนนี้ เป็นการนำนโยบายโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนลงสู่พื้นที่วิจัยด้วยกระบวนการประชาพิชัย ดังนั้น เครื่องมือในการวิจัยจึงมี 2 ส่วน คือ การนำนโยบายไปปฏิบัติและการดำเนินการตามแนวคิดกระบวนการประชาพิชัย

(1) ส่วนแรก ผู้วิจัยใช้การบริหารราชการเป็นเครื่องมือเพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ (implementation) ดังนี้

(1.1) ผู้วิจัยใช้สถานีตำรวจแม่สะเรียงเป็นหน่วยงานทดลองนำนโยบายกระบวนการยุติธรรมชุมชนไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (planning phase) เพื่อพัฒนารูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้นในพื้นที่วิจัย การก่อรูปนโยบายกระบวนการยุติธรรมชุมชน เริ่มจากการเปิดสำนักงานบริหารโครงการขึ้นที่ชั้นสองของอาคารสถานีตำรวจ แม่สะเรียง จากนั้นได้คัดเลือกเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีคุณสมบัติเหมาะสมประจำโครงการ 5 นาย ประกอบด้วย ด.ต.เสวต ปินตา ส.ต.ต.อภิสิทธิ์ อุประคำ ส.ต.ต.กนิสร ชัยอนุวัต ส.ต.ต.นครินทร์ อยู่ดี ส.ต.ต.จิระพงษ์ ศรีโสภา และต่อมาผู้วิจัยได้ฝึกอบรมตำรวจทั้ง 5 นาย เพื่อปรับกระบวนการทัศน์ให้เป็นนักวิจัยชุมชนที่มีพื้นฐานของความเข้าใจร่วมกัน (shared understanding) และมีความสัมพันธ์อันดี (good relationship) ระหว่างทีมวิจัย

(1.2) ผู้วิจัยได้แสวงหาความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาอื่นในพื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอ พัฒนาการ เกษตร ป่าไม้ ปศุสัตว์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทั้งอำเภอแม่สะเรียง โดยผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนายอำเภอแม่สะเรียง และเสนอเรื่องต่อที่ประชุมหัวหน้าส่วนราชการอำเภอแม่สะเรียงประจำเดือนธันวาคม 2550 (วันที่ 28 ธันวาคม 2550) เพื่อขอความร่วมมือสนับสนุนผลักดันโครงการ

(1.3) ผู้วิจัยได้ทำโครงการตำรวจชุมชนสัมพันธ์สัญจรพบประชาชนทุกหมู่บ้านในพื้นที่วิจัย (วันที่ 1 – 25 กันยายน 2551) โครงการดังกล่าวมีกิจกรรมแจกผ้าห่มกันหนาวเพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ อีกด้านหนึ่งเป็นการเตรียมชุมชนบ้านกาศก่อนการดำเนินการตามโครงการวิจัย การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนดังกล่าว (build-up rapport) ทำให้กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการวิจัยเบื้องต้น ช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจเร็วขึ้น

(1.4) ผู้วิจัยได้ร่วมประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอแม่สะเรียงเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2551 เพื่อขอความร่วมมือในการดำเนินการตามโครงการดังกล่าว และสนทนา

กลุ่มย่อยกับบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม ประกอบด้วย ผู้บัญชาการเรือนจำแม่สะเรียง ผู้แทน ตำรวจแม่สะเรียง ผู้แทนนายอำเภอแม่สะเรียง แกนนำชุมชนตำบลบ้านกาต ผู้แทนผู้ปกครองท้องที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาต เกี่ยวกับสภาพ ปัญหาปัจจุบันของกระบวนการยุติธรรม โดยมี นายประสิทธิ์ แซ่ตั้ง เป็นผู้ดำเนินการสนทนา ณ สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง มีผู้เข้าร่วมสนทนา 40 คน โดยมีวัตถุประสงค์สองประการ คือ

(1.4.1) เก็บข้อมูลประเด็นปัญหาการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรม เน้นว่าแต่ละองค์กรมีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติงานอย่างไร

(1.4.2) เพื่อทดสอบแนวความคิดเกี่ยวกับโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน ซึ่งเป็นโครงการที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน และสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ และเป็นการเปิดตัวโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนอย่างเป็นทางการ

(1.5) ผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มกับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาต เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ และเพื่อทราบเท่าที่ความคิดเห็นที่มีต่อแนวทางการพัฒนาเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชน จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2551 มีผู้เข้าร่วมสนทนา 20 คน

(1.6) ผู้วิจัยได้พัฒนาผู้ยามบ้านกาต ซึ่งเป็นหน่วยบริการประชาชน (front office) และเป็นจุดสกัด (check point) ให้เป็นสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาต (community police station) เพื่อให้เป็นหน่วยงานเชื่อมต่อนโยบายกระบวนการยุติธรรมชุมชนระหว่างชุมชนบ้านกาต กับสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง กล่าวคือ ผู้วิจัยได้คัดเลือกเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีวินัยสูง มีจิตใจชอบบริการ และมีมนุษยสัมพันธ์ มาประจำสถานีย่อยแห่งนี้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือก ค.ต.สิมานนท์ โพธิ์สุวรรณ แต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาต และปรับเปลี่ยนหน้าที่เจ้าหน้าที่ตำรวจชุดเดิมไปปฏิบัติหน้าที่ประจำผู้ยามบ้านไร่นำเพื่อรองรับระบบยุติธรรมชุมชน

(1.7) ผู้วิจัยได้ดำเนินการประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์ เดลินิวส์ เชียงใหม่นิวส์ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง ทั้งภาษาไทยและภาษากะเหรี่ยง (รายการเพื่อหมู่บ้าน และรายการพบประชาชน) ติดป้ายไว้นิลประชาสัมพันธ์โครงการ ขนาด 5x7 จำนวน 3 ป้าย ขนาด 3x4 จำนวน 2 ป้าย ขนาด 1.5x20 จำนวน 1 ป้าย การติดป้ายผ้าข้อความ “กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ในชุมชนบ้านกาต หมู่บ้านละ 10 ผืน รวมทั้งหมด 100 ผืน การจัดนิทรรศการโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่นในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง 2 ครั้ง (งานประเพณีออกหว่า และงานมหรหรรคมุขมุน คนลุ่มน้ำสาละวิน)

(1.8) ผู้วิจัยได้ส่งนักวิจัยชุมชนเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภคภาคเหนือ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2551 ที่โรงแรมมิตรอารีย์

อำเภอแม่สะเรียง ทำให้เกิดการเผยแพร่กิจกรรมของโครงการ การก่อตัวของพันธมิตรในระดับพื้นที่ และการขยายเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยชุมชนของตำบลบ้านกาบกับเครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค

(2) ส่วนที่สอง กระบวนการประชาพิชญ มีวิธีการเฉพาะเพื่อสร้างให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ ที่ผู้วิจัยประยุกต์มาใช้ในการงานวิจัย มีดังนี้

(2.1) เวที 1 การรู้จักตนเองและรู้จักผู้อื่น

(2.1.1) การรู้จักตนเอง (วันที่ 5 ต.ค. 51) ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แบบบันทึกรายได้ รายจ่าย หนี้สิน ของมูลนิธิหมู่บ้าน (บัญชีครัวเรือน) เป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยในแบบบันทึกข้อมูลดังกล่าวมีรายละเอียดโดยสังเขปประกอบด้วย

(2.1.1.1) ข้อมูลพื้นฐานของผู้กรอกแบบสอบถาม ประกอบด้วย ชื่อ-สกุล อายุ ที่อยู่ จำนวนคนในครอบครัว จำนวนคนที่ไม่ทำงานต่างถิ่นชั่วคราว/อยู่ประจำ ที่ดินทำกิน

(2.1.1.2) ข้อมูลรายได้ของครัวเรือน แบ่งตามลักษณะการประกอบอาชีพ รายได้รวมของครอบครัวต่อเดือน/ปี

(2.1.1.3) ข้อมูลรายจ่ายของครัวเรือน แบ่งเป็นกลุ่มดังนี้ ค่าอาหาร ค่าอาหารสำเร็จรูป/เครื่องปรุง ค่าเครื่องคั้น/ขนม ค่ายารักษาโรค ค่าของใช้ต่าง ๆ ค่าใช้จ่ายในการศึกษา ค่าใช้จ่ายในการผลิต ค่าใช้จ่ายทางสังคม และค่าผ่อนหนี้สิน

หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สินแล้ว ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการเรียนรู้ระหว่างทำงาน (after action review) ทั้งด้านความสำเร็จและปัญหาที่เกิดขึ้น (วิจารณ์ พานิช, 2549: 162-166) ใช้เป็นเครื่องมือทบทวน แลกเปลี่ยนข้อมูลกับชุมชนเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ตามวิถีชีวิต

(2.1.2) การรู้จักผู้อื่น (วันที่ 5 ต.ค. 51) ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ระดับตำบล มีตัวแทนครัวเรือนทุกหมู่บ้านพื้นที่วิจัยเข้าร่วมเวทีเรียนรู้ ที่อาคารโรงเรียน โรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา ระหว่างการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้จัดให้มีการถ่ายทอดสดออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง รวมทั้งเชิญผู้นำทั้งภาครัฐและภาคเอกชน สื่อมวลชนในอำเภอแม่สะเรียงมาร่วมงาน ผู้วิจัยได้เชิญ ดร.เสรี พงศ์พิศ เป็นวิทยากรนำเสนอบทเรียนจากชุมชนเข้มแข็งทั่วประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม (social concern) และเพื่อประชาสัมพันธ์ สร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นสำหรับการขับเคลื่อนนโยบายกระบวนการยุติธรรมชุมชน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการปฏิบัติที่ดีเป็นต้นแบบ (best practice) ผสมผสานกับแนวคิดแข่งขันเปรียบเทียบ (benchmarking) มาใช้ในกระบวนการประชาสัมพันธ์ โดยนำตัวแทนชุมชนบ้านกาศ จำนวน 40 คน ไปดูงานชุมชนตัวอย่าง ที่จังหวัดเชียงใหม่ (วันที่ 29 - 31 ตุลาคม 2551) เพื่อนำวิธีคิด วิธีการจัดการ กิจกรรมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน หลังจากการเรียนรู้ดูงานแล้ว ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการเรียนรู้ระหว่างการทำงานถอดบทเรียนแก่ชุมชนทั้งหมดอีกรอบหนึ่ง สถานที่ไปดูงานได้แก่

(2.1.2.1) บ้านปางไม้แดง ตำบลแม่โป่ง

อำเภอคอยสะเก็ด เป็นตัวอย่างชุมชนที่มีความพยายามในการพัฒนา รับฟังการบรรยายความพยายามใช้กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนในการพัฒนาชุมชนซึ่งมีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว และดูงานการเลี้ยงแพะ

(2.1.2.2) บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว

อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนตัวอย่างในการเรียนรู้ดูงาน โดยเป็นตัวอย่างความสำเร็จในการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การพัฒนา (ปรารธนา ยศสุข และคณะ, 2550: 58-59) รับฟังการบรรยายและสนทนาแลกเปลี่ยนในประเด็นบทบาทของผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และดูงานการบริหารโฮมสเตย์

(2.2) เวที 2 ระบบยุติธรรมชุมชน กระบวนการประชาสัมพันธ์

ขั้นตอนนี้แบ่งเป็น 2 ส่วน

(2.2.1) ผู้วิจัยได้จัดการฝึกอบรมตำรวจบ้านเมื่อวันที่

14-15 พฤษภาคม 2551 จำนวน 22 คน เพื่อให้ชุมชนได้เปลี่ยนบทบาท (role shifting) จากบทบาทของผู้รับบริการมาเป็นบทบาทผู้ดำเนินการ ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย จัดการจราจรในเขตตำบลบ้านกาศร่วมกับตำรวจประจำสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ

(2.2.2) ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ กระบวนการเชิง

สมานฉันท์ หรือการจัดการความขัดแย้ง ณ วันที่ 15 มกราคม 2552 โดยมี พ.ต.ท.สานิตย์ จันทร์ดี เป็นวิทยากร บรรยายหลักการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทแก่ชุมชน และได้นำปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน คือ ความขัดแย้งในการจัดการป่าชุมชนระหว่างชุมชนบ้านแพะและชุมชนบ้านแม่หาร และความขัดแย้งเรื่องแนวเขตของหมู่บ้านแม่หารกับบ้านแพะมาเป็นกรณีศึกษา

(2.3) เวทีการประชาสัมพันธ์และการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

เพื่อให้ชุมชนได้เห็นถึงภาพการจัดการตนเองได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ขึ้น 2 เวที คือ

(2.3.1) เวทีแรก การเขียนแผนแม่บทชุมชน ผู้วิจัย เชิญนางปราณี วงศ์ใหญ่ ผู้เชี่ยวชาญการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เป็นวิทยากร ค.ต.เสวต ปินตา เป็นผู้ดำเนินรายการ มีผู้เข้าร่วมประชุม 111 คน เพื่อเป็นการให้แนวทางการเขียนแผนแม่บทชุมชน

(2.3.2) เวทีที่สอง การประชาสัมพันธ์แผนแม่บทชุมชน เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2552 ผู้วิจัยได้จัดเวทีการประชาสัมพันธ์แผนแม่บทชุมชนขึ้นที่ศาลาเอนกประสงค์บ้านแม่หาร โดยมี ค.ต.เสวต ปินตา และนายปณิธิ บุญสา เป็นผู้ดำเนินรายการ มีหน่วยงานราชการในพื้นที่ ผู้นำทางศาสนาและสื่อมวลชนมาเป็นสักขีพยาน

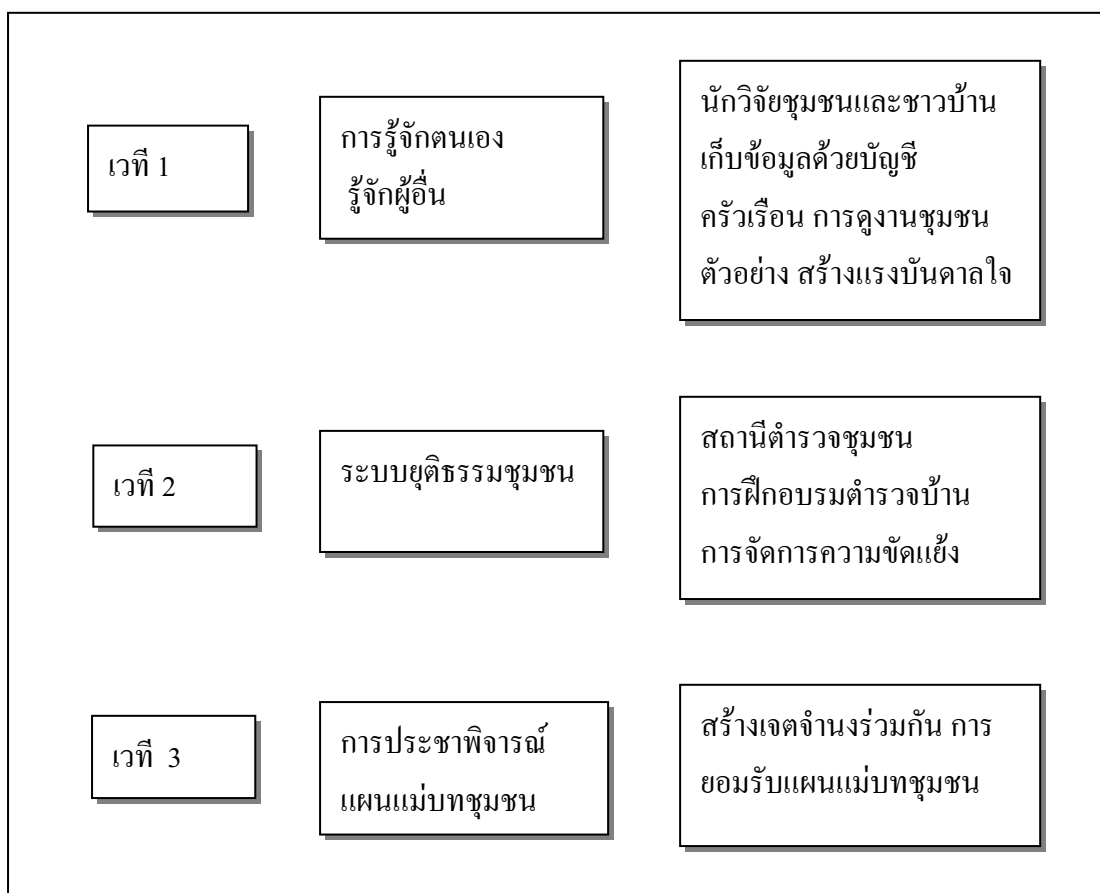
โดยสรุป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและพัฒนาด้วยกระบวนการประชาพิจารณ์มีดังนี้

(1) บัญชีครัวเรือน ที่ผู้วิจัยได้ปรับปรุงจากแบบสอบถาม ด้านเศรษฐกิจชุมชนของมูลนิธิหมู่บ้านมาเป็นเครื่องมือให้ชาวบ้านเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เพราะการรู้จักตัวเองตามแนวคิดกระบวนการประชาพิจารณ์ไม่ได้เกิดจากคนอื่นจัดการให้ แต่ต้องรู้จักด้วยตนเอง

(2) เทคนิคการเรียนรู้ระหว่างทำงาน ผู้วิจัยได้นำเทคนิคนี้มาใช้ในการถอดบทเรียนเพื่อให้ชุมชนวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเองสอดคล้องกับวิธีการวิภาควิจัยจากเวทีการเรียนรู้ เป็นการทบทวน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้เกิดความรู้ใหม่แก่ชุมชน

(3) การประชาพิจารณ์ เป็นวิธีการหาข้อสรุปร่วมกันของชุมชนหรือนัยหนึ่งเป็นการสร้างสัญญาประชาคมเพื่อให้ชุมชนมีความผูกพันแน่นแฟ้นต่อกัน มีเจตจำนงร่วมกันอย่างแท้จริงในการร่วมกันจัดทำแผนแม่บทชุมชนอันจะนำไปสู่การยอมรับ (consent) อย่างเต็มใจ

(4) เวทีการเรียนรู้ เป็นระบบคิดที่สำคัญของกระบวนการประชาพิจารณ์ เป็นเวทีของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลของชุมชนเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ มี 3 เวที ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 4 เวทีการเรียนรู้ในกระบวนการประชาพิจารณ์

3.1.2.3 การประเมินผลลัพธ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการประเมินเพื่อวัดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชน ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสนทนากลุ่มย่อย โดยใช้แนวคำถามแบบไม่เป็นทางการ (the informal conversational interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่ม

3.1.3 การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (pre – testing of the instrument)

ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนแบบการวิจัยและพัฒนา 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นตอนก่อนการดำเนินการ (การประเมินบริบท) ขั้นตอนขณะดำเนินการ (การประเมินกระบวนการ) และขั้นตอนหลังเสร็จสิ้นการดำเนินการ (การประเมินผลลัพธ์) ดังนั้น เพื่อให้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีความรัดกุม เชื่อถือได้ ผู้วิจัยจึงทดสอบเครื่องมือในการวิจัยด้วยการนำแบบสอบถามของมูลนิธิหมู่บ้านในด้านเศรษฐกิจชุมชน แบบการสังเกตไม่มีส่วนร่วม แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ไปปรึกษากรรการชุมชน

นิพนธ์เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา นำข้อแนะนำมาปรับปรุงแก้ไขแนวคำถาม นำไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามต่อไป

3.1.4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Gathering)

การเก็บรวบรวมข้อมูลมี 3 ส่วน ตามแผนแบบการวิจัย คือ

3.1.4.1 ส่วนแรก เป็นการเก็บข้อมูลประเมินบริบท มีดังนี้

(1) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านกาศทั้งในเชิงกายภาพ โครงสร้างทางสังคม การเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจชุมชน โครงการพัฒนาในพื้นที่โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมจากข้อมูลที่ทางราชการและฝ่ายท้องถิ่นได้รวบรวมไว้แล้ว ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาระดับหมู่บ้านของกรมพัฒนาชุมชน สถานีอนามัยบ้านสบหาร สถานีอนามัยบ้านแม่ต้อบ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ ข้อมูลแผนงานโครงการต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรมในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง และงานวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในอำเภอแม่สะเรียง

(2) ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

(2.1) ข้อมูลจากการสังเกตโดยตรงจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทุกโอกาสระหว่างการทำงานในพื้นที่วิจัย โดยผู้วิจัยได้สังเกตจากการไปร่วมงานศพ การทำบุญที่วัด การถวายเทียนพรรษา งานขึ้นบ้านใหม่ งานเลี้ยงผีศาลเจ้า งานรดน้ำดำหัว งานสงฆ์พระธาตุ งานแข่งกีฬา เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน และสังเกตจากการร่วมเวทีการเรียนรู้ทุกเวที ผู้วิจัยได้บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตไว้ในบันทึกย่อเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

(2.2) ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่ได้พัฒนาขึ้นเก็บข้อมูลบริบทของชุมชน อาทิ วิถีชีวิต ความเป็นมาของหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณี วัฒนธรรม การผลิต การจัดการความขัดแย้งในชุมชน กฎหมู่บ้าน

(2.3) การสนทนากลุ่ม (focus group)

ผู้วิจัยได้ใช้การสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่ม (exploratory group sessions) สัมภาษณ์ปรากฏการณ์ในพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนและบริบทขององค์กรในกระบวนการยุติธรรมก่อนการทำประสาพิชญ์ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543: 143-146) โดยผู้วิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มย่อยดังนี้

(2.3.1) คณะผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มย่อยกับเจ้าหน้าที่

ตำรวจงานชุมชนสัมพันธ์ของสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง จำนวน 2 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมสนทนา 7 คน

ครั้งแรกเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2550 ที่วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เชียงใหม่ เพื่อศึกษาถึงวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติงานตามโครงการชุมชนสัมพันธ์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน โดยมีนายประสิทธิ์ แซ่ตั้ง เป็นผู้ดำเนินการสนทนา

ครั้งที่สองเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2551 เพื่อปรับกระบวนการทัศน์ของตำรวจชุมชนสัมพันธ์โดยมีนายประสิทธิ์ แซ่ตั้ง เป็นผู้ดำเนินการสนทนา

(2.3.2) ผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มกับตำรวจฝ่ายป้องกันปราบปรามและฝ่ายสอบสวนสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2551 มีผู้เข้าร่วมสนทนา 20 คน เพื่อศึกษาถึงวิธีคิดและวิธีการปฏิบัติงานในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรม การรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่โดยมีนายประสิทธิ์ แซ่ตั้ง เป็นผู้ดำเนินการสนทนา

(2.3.3) ผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มผู้นำชุมชนตำบลบ้านกาศ เพื่อศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาของภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ และการจัดการความขัดแย้งที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2551 มีผู้เข้าร่วมสนทนา 10 คน

(2.3.4) ผู้วิจัยได้สนทนากลุ่มหน่วยงานพัฒนา (พัฒนาการเกษตร ปศุสัตว์ สาธารณสุข นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ) เพื่อทราบข้อมูลแนวทางวิธีการในการพัฒนา และแผนงานโครงการพัฒนาต่างๆของภาครัฐที่ได้ดำเนินการในพื้นที่วิจัย

3.1.4.2 ส่วนที่สอง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างการดำเนินการตามกระบวนการประชาธิปไตยที่เริ่มต้นด้วยการให้ชุมชนรู้จักตนเองหรือนัยหนึ่งคือการประเมินตนเอง (self assessment) ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการให้ชาวบ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้แบบบัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือ ผู้วิจัยได้เตรียมแบบสอบถามให้ครบทุกครัวเรือนในพื้นที่วิจัย วางแผนการเก็บข้อมูลด้วยการมอบหมายให้นักวิจัยชุมชน 2 คน เก็บข้อมูล 1 หมู่บ้าน ให้ครอบคลุมจำนวนครัวเรือนทั้งหมดเพื่อเก็บข้อมูลรายรับรายจ่ายหนี้สินในรอบ 1 เดือน หลังจากครบกำหนด ผู้วิจัยได้รวบรวมแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละหมู่บ้าน จากนั้นก็ค้นความรู้ชุมชนด้วยการจัดเวทีการเรียนรู้เวทีย่อยแต่ละหมู่บ้าน จนครบทั้ง 10 แห่ง โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (ประเมินกระบวนการ) และเทคนิคการเรียนรู้ระหว่างการปฏิบัติงาน (วิจารณ์ ฟานิช, 2549: 159-162) มาใช้ในการถอดบทเรียนแก่กลุ่มครัวเรือน มีนายโสรัจจ์ ปวงคำคง เป็นวิทยากร และผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต สำหรับข้อมูลรายได้ รายจ่ายและหนี้สินได้ใช้เป็นฐานคิดในเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3.1.4.3 ส่วนที่สาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม และ

การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อประเมินผลความสำเร็จของโครงการตามแนวคิดการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2548: 18-23) ประเด็นการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกมีดังนี้

(1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกระบวนการยุติธรรม (กลไกทางสังคมของกฎหมาย) ผู้วิจัยได้ส่งบทสรุปสำหรับผู้บริหารซึ่งเป็นบทสรุปผลการวิจัยและพัฒนาโครงการวิจัยนี้แก่ผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมในอำเภอแม่สะเรียง จากนั้นจึงได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดแม่สะเรียง อัยการจังหวัดแม่สะเรียง ผู้บัญชาการเรือนจำแม่สะเรียง และผู้อำนวยการสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดเชียงราย

(2) ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม กลุ่มข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง (งานป้องกันปราบปราม งานสอบสวน งานชุมชนสัมพันธ์) เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2552 ณ สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง เพื่อเก็บข้อมูลสำหรับการประเมินผลโครงการวิจัย

(3) ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม กลุ่มภาคีการพัฒนาประกอบด้วยพัฒนาการ เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์ สาธารณสุข กลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มตัวแทนครัวเรือนตำบลบ้านกาศที่เข้าร่วมกระบวนการ เมื่อวันที่ 29 และ 30 มกราคม 2552 ณ สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง เพื่อเก็บข้อมูลผลสำหรับการประเมินผลโครงการวิจัย

3.1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis Data)

ในการวิจัยและพัฒนานี้ มีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนการดำเนินการตามกระบวนการประชาธิปไตยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากบัญชีครัวเรือนร่วมกับชุมชน ส่วนที่สอง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มในการวิจัยตามองค์ประกอบการวิเคราะห์ 2 ประการ คือ การจัดระเบียบข้อมูล การหาข้อสรุปและการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ กล่าวในรายละเอียดได้ดังนี้

3.1.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน

(1) การวิเคราะห์ข้อมูลรายรับ รายจ่าย และหนี้สินของหมู่บ้านและตำบลจากบัญชีครัวเรือน โดยเมื่อเก็บข้อมูลได้ครบ ผู้วิจัยและนักวิจัยชุมชนซึ่งเป็นคณะทำงานเก็บข้อมูลในแต่ละหมู่บ้านได้นำแบบสอบถามมาจัดกลุ่มข้อมูลแยกตามประเภท และรวมตัวเลขในแต่ละประเภทให้เป็นข้อมูลของหมู่บ้าน โดยใช้การคำนวณข้อมูลรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน ดังนี้

(1.1) จัดกลุ่มประเภทข้อมูลรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน และรวมตัวเลขในแต่ละกลุ่มในระดับหมู่บ้าน

(1.2) คำนวณตัวเลขรายรับ รายจ่าย และหนี้สินในแต่ละกลุ่มให้เป็นตัวเลขของหมู่บ้านต่อเดือน

(1.3) นำตัวเลขที่คำนวณได้ในข้อ (2.2) มาคูณ 12 เดือน ให้เป็นค่าตัวเลขต่อปี

(1.4) นำข้อมูลที่ได้ในแต่ละหมู่บ้านไปรวมเป็นตัวเลขในระดับตำบล

(2) การวิเคราะห์ข้อมูลรายรับ รายจ่ายของหมู่บ้านและตำบลมีขั้นตอนดังนี้

(2.1) วิเคราะห์ที่มาของรายรับ รายจ่าย และหนี้สินในแต่ละกลุ่ม

(2.2) อธิบายความสัมพันธ์ของรายรับ รายจ่าย และหนี้สินในแต่ละกลุ่มกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านและตำบล

(3) ผู้วิจัยประยุกต์ใช้เทคนิคการเรียนรู้ระหว่างการทำงาน ถอดบทเรียนเพื่อหาสาเหตุของรายจ่าย และหนี้สิน และหาทางเพิ่มรายรับร่วมกับชุมชนด้วยการจัดเวทีการเรียนรู้ทุกหมู่บ้านเป้าหมายในการวิจัย โดยมี นายโสรัจจ์ ปวงคำคง เป็นวิทยากร และได้ใช้ข้อมูลนี้ถอดบทเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในเวทีการเรียนรู้เวทีใหญ่ในภาพรวมระดับตำบลอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้แต่ละชุมชนหมู่บ้านเห็นภาพรวมในระดับตำบล

3.1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

(1) ผู้วิจัยได้จัดระเบียบข้อมูล (data organizing) ทั้งในทางกายภาพและทางเนื้อหา พร้อมทั้งจะแสดงและนำเสนอได้อย่างเป็นระบบ โดยจัดระเบียบทางกายภาพก่อน เริ่มแต่การถอดเทปและบรรณาธิกรณข้อมูล ผู้วิจัยได้ถอดเทปแบบสรุปใจความสำคัญ โดยแทรกวลี ข้อความสำคัญไว้ บรรณาธิกรณข้อมูลให้คงเนื้อความเดิมไว้ให้มากที่สุด จัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบด้วยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ แยกเฉพาะเรื่องและจัดทำบัญชีรายการข้อมูลที่มีอยู่ รวมทั้งเก็บข้อมูลด้วยการใช้วิธีการได้มาซึ่งข้อมูลเป็นเกณฑ์ ได้แก่ แยกเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลการสังเกตไว้เป็นสัดส่วนและรักษาข้อมูลเป็นความลับ ส่วนการจัดระเบียบเนื้อหาข้อมูล ผู้วิจัยย่อหรือทอนข้อมูลลง (data reduction) เป็นวลี ประโยคหรือหัวข้อสำคัญ (themes) ตามที่กำหนดไว้แล้วตั้งแต่ขั้นตอนการสร้างแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ เพื่อความสะดวกในการจำแนก

ข้อมูลเป็นกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์หาแบบแผน (patterns) และความสัมพันธ์ (relations) ของประเด็นวิเคราะห์ (ชาย โพธิ์ลีตา, 2549: 364-388)

(2) เพื่อเป็นการหาข้อสรุป ตีความหมายของข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล รวมถึงตรวจสอบว่าข้อสรุปที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือเพียงใด (conclusion, interpretation and verification) ผู้วิจัยได้สร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีขึ้น โดยเริ่มจากการมองหาแบบแผน เรื่องหรือประเด็นสำคัญที่ปรากฏขึ้นมาจากข้อมูล (noting patterns and themes) มองหาความน่าจะเป็นในข้อมูล (plausibility) จัดกลุ่ม จัดประเภทสิ่งต่าง ๆ (clustering) สร้างคำหรือวลีเปรียบเทียบ เพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนของสิ่งที่วิเคราะห์อยู่ (making metaphors) มองหาความเหมือนความต่างของเรื่องที่วิเคราะห์ (making contrast/ comparison) จัดกลุ่มเรื่องที่คล้ายกันไว้ภายใต้มันโนทัศน์เดียวกัน (subsuming particulars into the general) แยกตัวประกอบของประเด็นที่ทำการวิเคราะห์ (factoring) ตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร (noting relations between variables) เชื่อมโยงหลักฐานอย่างมีเหตุผล (building logical chain of evidences) และสุดท้ายเป็นการสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีขึ้นเรียกว่า รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนแม่สะเรียง (Maesariang model) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่มีเหตุผล สอดคล้องกับข้อเท็จจริง (logical theory grounded in the data) ที่ได้จากการวิจัยและพัฒนา (Miles and Huberman, 1994 อ้างใน ชาย โพธิ์ลีตา, 2549: 390-394)

3.1.6 การนำเสนอข้อมูลและการอภิปรายผล (Resulted of Data Analysis)

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัย เพื่อตอบคำถามการวิจัยที่ว่า การสถาปนาระบบการยุติธรรมชุมชนขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมนั้น ควรดำเนินการอย่างไร อะไรคือเงื่อนไขที่จำเป็นและเงื่อนไขที่พอเพียงในการเกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน และนำเสนอถึงการประเมินผลตามแบบแผนการวิจัยว่ากระบวนการประชาพิชัยได้ทำให้เกิดการพัฒนา รูปแบบยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมขึ้นที่ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง หรือไม่ อย่างไร ดังนี้

3.1.6.1 การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการศึกษาบริบทของชุมชนและกลไกทางสังคมของกฎหมายก่อนการทำประชาพิชัย ส่วนที่สองเป็นการศึกษาถึงกระบวนการประชาพิชัยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย และส่วนที่สาม เป็นการศึกษาผลของการทำประชาพิชัยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย โดยนำเสนอข้อมูลด้วยการแสดงข้อมูล (data display) ในรูปของการพรรณนาโดยใช้ตารางแสดงข้อมูลเชิงคุณภาพ สรุปสาระสำคัญในหัวข้อสำคัญใช้เปรียบเทียบข้อมูลเพื่อช่วยให้เห็นรูปแบบของสิ่งที่ศึกษาได้ดีขึ้น และผู้วิจัยยังจำแนกสาระสำคัญของหัวข้อแบ่งเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อย หลังจากการจัดกลุ่ม ใช้ตารางเสนอข้อมูล หาข้อสรุปและตีความหมายของข้อค้นพบที่ได้จากการ

แสดงข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลด้วยการบรรยายข้อค้นพบเพื่อนำไปสู่คำตอบของคำถามในการวิจัยต่อไป

3.1.6.2 การอภิปรายผล ผู้วิจัยได้อภิปรายผลในทัศนะวิพากษ์ (critical perspective) เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทและบริบท (text-context relationships) ในเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เป็นอยู่และกำลังเคลื่อนไหวในสังคมไทย พร้อมกับได้เสนอภาพกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ควรจะเป็นผ่านงานวิจัยเรื่องนี้ และอภิปรายผลด้วยการชี้ชวนให้เกิดการตรวจสอบ ทบทวน และตั้งคำถามกับกระบวนการยุติธรรมที่คุ้นเคย เคยชินและยอมรับจนไม่คิดตั้งคำถาม โดยวินิจัยเชิงคุณค่าต่อข้อค้นพบของการวิจัยตามคตินิยมหลังสมัยใหม่ในประเด็นรัฐและอำนาจ ของกรัมซี และมิเชล ฟูกูต์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการครอบงำ อำนาจและความจริง ที่ซ่อนเร้นอยู่ในรูปของความรู้เรื่อง กระบวนการยุติธรรมชุมชน อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนที่เสมอภาคและเป็นธรรม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างสังคมที่เป็นธรรม ของตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลจากการวิจัยและพัฒนาที่ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มี 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการศึกษาบริบทของชุมชนและกลไกทางสังคมของกฎหมายก่อนการทำประชาพิชัย ส่วนที่สองเป็นการศึกษาถึงกลไกการพัฒนาระบบการยุติธรรมชุมชนโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย และส่วนที่สาม เป็นการศึกษาผลลัพธ์ของการพัฒนาระบบการยุติธรรมชุมชนโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมาย มีรายละเอียดดังนี้

4.1 บริบทของชุมชนและกลไกทางสังคมของกฎหมายก่อนการทำประชาพิชัย

4.1.1 บริบทของชุมชน

(1) สังคมการเมืองการปกครองในช่วงเริ่มต้น (early Bankad community)

(1.1) การเมืองการปกครอง

ชุมชนดั้งเดิมก่อนการเป็นชุมชนบ้านกาศในปัจจุบันไม่มีรัฐเป็นชุมชนขนาดเล็กที่อาศัยบนดอยสูงมีอาชีพทำไร่ ที่อาศัยใกล้แม่น้ำมีอาชีพเพาะปลูก วิถีดังกล่าวทำให้เกิดชุมชนบนที่ราบริมน้ำ ชื่อตำบลบ้านกาศ สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า บ้านกาด ที่เป็นภาษาพื้นบ้านแปลว่าตลาด เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีตลาดค้าขายจำนวนมาก ภายหลังเพี้ยนเป็นบ้านกาศ คาดคะเนว่าอาจเนื่องมาจากพื้นที่ของตำบลมีท่าอากาศยานตั้งอยู่จึงเรียกว่าบ้านกาศ (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ, 2551) ชุมชนหมู่บ้านหลายหมู่บ้านที่รวมกันเป็นตำบลบ้านกาศนั้นตั้งมานานประมาณ 150-200 ปี เว้นแต่หมู่บ้านโป่งคอยช้างที่แยกมาจากหมู่บ้านโป่งตั้งขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. 2539 ด้วยการริเริ่มของฝ่ายบ้านเมือง แต่ละหมู่บ้านต่างมีประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นตำนาน ไม่มีบันทึกแต่พอสรุปได้ว่าในอดีต พื้นที่แห่งนี้เป็นป่า ในช่วงการก่อตั้งหมู่บ้านก่อน พ.ศ. 2500 ชาวกะเหรี่ยงเกิดปัญหาในพื้นที่เดิม ต้องหาพื้นที่ทำการเกษตรใหม่ จึงย้ายถิ่นฐานมาเป็นกลุ่มตระกูล ดังเช่น กลุ่มตระกูลฟือโร ได้ย้ายถิ่นฐานจากเทือกเขาสูงเขตป่าสาละวินเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านแพะเป็นกลุ่มแรก ตามมาด้วยกลุ่มตระกูล เสา เปอ เตอ อพยพมาจากบ้านแม่จ๋อมที่อยู่ใกล้เคียงบ้านแพะมีชื่อเป็นภาษาถิ่นว่า “แพะไซ้” หมายถึงบริเวณที่เป็นป่าแพะและเป็นลานกว้างติดกับป่า

และลำห้วย สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นมาได้ประมาณ 150 ปี (เปรมพร ชันติแก้ว, 2544: 14-16) และมีการอพยพมาตั้งหมู่บ้านอื่น ๆ อีกหลายหมู่บ้านเหล่านี้รวมกันเป็นชุมชนบ้านกาศในปัจจุบัน ดังเช่น

ประมาณ 100 ปี ก่อนมีกะเหรี่ยง 4-5 หลังคาเรือนมาตั้งบ้านเรือนตามลำห้วยแม่ต๊อบ ต่อมาได้มีนายจ้องดีชาวพม่าตั้งหมู่บ้านแม่ต๊อบขึ้น เมื่อหมู่บ้านขยายใหญ่ขึ้นจึงได้แยกเป็น 2 หมู่บ้าน คือหมู่บ้านแม่ต๊อบใต้ และหมู่บ้านแม่ต๊อบเหนือ

แม่หาร ตั้งเป็นหมู่บ้านมาตั้งแต่ประมาณปี 2388 มีพะเซอโจ เป็นผู้ก่อตั้ง ยุคเดียวกับบ้านแม่สะเรียง (ตัวอำเภอแม่สะเรียงในปัจจุบัน) ในอดีตเป็นศูนย์กลางการค้าขายทั้งคนพื้นเมือง ไทยใหญ่ ละว้าและเผ่ากะเหรี่ยงเป็นที่กล่าวขานทั่วไป มีเรื่องเล่าว่า ขณะที่บ้านแม่หารมี 30 หลังคาเรือนนั้นตัวอำเภอแม่สะเรียงในขณะนั้นมีเพียง 7 หลังคาเรือน อาจเป็นเพราะหมู่บ้านแม่หารอยู่ชอกเขา ลึกขึ้นไปทางเหนือของเส้นทางการเดินทางของพม่า จึงไม่ได้รับผลกระทบดังเช่นหมู่บ้านแม่สะเรียง ทำให้หมู่บ้านขยายตัวอย่างต่อเนื่อง การเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่กว่าหมู่บ้านใกล้เคียง จึงเรียกว่าบ้านหลวง ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า หีพะโคะ ซึ่งหมายถึงบ้านใหญ่บ้านเดิมที่ผู้คนอาศัยอยู่มากนั่นเอง ส่วนที่เรียกชื่อว่า หมู่บ้านแม่หารหรือภาษากะเหรี่ยงเรียกว่าชวาโก๊ะ นั้น เป็นชื่อเรียกตามลำห้วยแม่หารที่ไหลผ่านหมู่บ้าน

ป่าหมาก เป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง ตั้งขึ้นเมื่อใดไม่แน่ชัด แต่จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าอายุเกือบร้อยปีคาดคะเนได้ว่าตั้งขึ้นมาแล้วไม่ต่ำกว่า 150 ปี

บ้านห้วยหลวง ก่อตั้งมาประมาณ 100 ปีเศษ มีนายตื้อ อุปมาเป็นผู้นำบุกเบิกทำไร่เพียงครอบครัวเดียว ต่อมาเมื่อครอบครัวนายสม จันทะ และเพื่อน ๆ อพยพมาตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้านจึงขยายตัวมากขึ้น แบ่งเป็นสองห้วยหมู่บ้าน คือ บ้านลุ่ม เป็นที่อยู่ของราษฎรที่มาอยู่ตั้งแต่เริ่มแรก คือ มาจากบ้านโป่ง ท่าข้าม และสบหาร อีกห้วยหมู่บ้าน คือ บ้านบน เป็นที่อยู่ของราษฎรที่อพยพมาจากบ้านป่ารกฟ้า อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

บ้านสบหารตั้งมาเกือบสองร้อยปีแล้ว ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์เมืองยวมใต้หรือแม่สะเรียงที่กล่าวถึงบ้านสบหารดังเช่น เมื่อครั้งเชียงใหม่นำทัพตีเมืองยวมใต้ให้พ้นจากการยึดครองของโจรยางแดง แล้วกวาดต้อนผู้คนไปเชียงใหม่ด้วย ทำวอค์การณั้ ผู้นำเมืองยวมใต้และญาติพี่น้องซึ่งเป็นคนบ้านสบหารจึงถูกกวาดต้อนไปด้วย เมื่อไปถึงหมู่บ้านสันป่าตองได้แยกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มคนบ้านสบหารขึ้นไปเชียงใหม่ หยุดพักสร้างบ้านเรือนที่นั่นเรียกว่า บ้านสบหารน้อย ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลทุ่งด้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มของทำวอค์การณั้ได้แยกไปทางเมืองลำพูนช่วยกันสร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศเหนือของประตูช้างสี และได้บูรณะวัดพระฤาษีและวัดศรีสุพรรณขึ้นมาใหม่ ต่อมาเมื่อบ้านเมืองสงบจึงอพยพกลับสู่ถิ่นฐานเดิม และได้นิมนต์พระกิตติจากวัดศรีสุพรรณซึ่งเป็น

ลูกหลานของคนบ้านสบหารกลับมาด้วยจำพรรษาที่วัดสบหารเหนือ ในสมัยพระยาสิทธิเป็นเจ้าเมืองยวมได้แต่งตั้งท้าวไชยวงศ์บุตรของท้าวองค์การณเป็นผู้ช่วย ท้าวไชยวงศ์จึงพาครอบครัวมาอยู่เมืองยวมได้และบูรณะวัดชัยสงคราม นิมนต์ครูบาภิทธิมาเป็นเจ้าอาวาส ปัจจุบันเรียกว่าวัดสบใต้หรือวัดกิตติวงศ์

ภายหลังชุมชนเหล่านี้รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองยวมหรือแม่สะเรียง การติดต่อค้าขายสมัยนั้นมีตลาดสดแม่สะเรียงเป็นศูนย์กลาง ชุมชนแม่สะเรียงจึงเป็นนครรัฐขนาดเล็ก (city state) การอยู่กันเป็นสังคมของชุมชนบ้านกาสะตองทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ผสมผสานกันทั้งของชนพื้นเมืองและชนกะเหรี่ยง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 279-281) คือ

(1.2) วัฒนธรรมและประเพณี

(1.2.1) วัฒนธรรมความเชื่อโดยพื้นฐานแล้ว กะเหรี่ยงเป็นพวกนับถือผี (animist) พวกเขาเชื่อว่า ทุกหนแห่งจะมีผีสิงสถิตอยู่ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2546: 13) ชาวกะเหรี่ยงถือว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการกระทำของผีร้ายต่าง ๆ ต้องเซ่นไหว้ด้วยการฆ่าสัตว์เพื่อทำให้ผีสงบ ผีที่สำคัญที่สุดคือผีบรรพบุรุษ รองลงมาคือ ผีบ้าน และผีที่เป็นเจ้าของแผ่นดินและทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่บนแผ่นดิน ฉะนั้นจึงมีพิธีกรรมไหว้ผีเพื่อขอให้ผีคุ้มครองเพาะปลูกได้ผลดี โดยมี “ก่อไข่” หรือหัวหน้าหมูบ้านที่เป็นทั้งผู้นำการเมืองและศาสนาตามจารีตประเพณีรับผิดชอบประกอบพิธี โดยเฉพาะในพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้าน การเลี้ยงผีเจ้าที่นั้นทำปีละสองครั้ง ความเชื่อเรื่องผีเป็นที่มาของการเลี้ยงผีในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การแต่งงาน และงานศพ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การปัดรังควานหรือเลี้ยงผีจะทำก่อนเริ่มฤดูกาลผลิต มีการเสี่ยงทายเพื่อจัดสรรพื้นที่การผลิต คัดเลือกพื้นที่เพาะปลูก การทำไร่หมุนเวียน และก่อนเก็บเกี่ยวจะทำพิธีกินหัวข้าว หรือข้าวใหม่หม้อแรกในรอบปีการผลิต พิธีกรรมตามโอกาส เช่น พิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ การขึ้นบ้านใหม่จะมีการเลี้ยงผีผูกข้อมือก่อไข่และเลี้ยงฉลองทุกบ้าน พิธีกรรมกะ หรือบระ เป็นการสังสรรค์ร่วมญาติฝ่ายหญิง ซึ่งสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับญาติฝ่ายหญิง พิธีกรรมขอขมา จะทำเมื่อมีคนทำผิดประเพณีของหมู่บ้านเพื่อขอโทษต่อผีบ้านผีเรือนและคนในชุมชน พิธีกรรมรักษา พยาบาล ขอขมาต่อผีป่า ผีเรือน และพิธีกรรมทำนายและการเสี่ยงทายเหตุการณ์ในอนาคต ปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านี้ลดความเข้มข้นลงจากผลกระทบของวิถีสมัยใหม่ที่แพร่หลายเข้าไป ดังกรณีความเจ็บป่วย เดิมหมอผีประจำหมู่บ้านเป็นผู้รักษา แต่เมื่อมีการแพทย์แผนใหม่ทำให้ความเชื่อเรื่องผีลดลงไป นอกจากนี้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลไทยได้จัดโครงการธรรมจาริกเผยแผ่ศาสนาพุทธผ่านองค์กรสงฆ์ไปตามหมู่บ้านชาวเขาซึ่งรวมถึงกะเหรี่ยงด้วย (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2534: 140) ศาสนาพุทธจึงมีบทบาทในชีวิตประจำวันของกะเหรี่ยงพร้อมกับที่ยังคงนับถือผีตามแบบดั้งเดิมไปด้วย อีกทั้งการศึกษาแผน

ใหม่ทำให้เยาวชนกะเหรี่ยงจำนวนมากเข้าสู่ระบบการศึกษาที่เป็นทางการ มีการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองมากขึ้น บทบาทของพิธีกรรมดั้งเดิมจึงด้อยความสำคัญลง ส่วนคนไทยพื้นราบนั้น นับถือศาสนาพุทธ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 282-286) จากลักษณะความเชื่อและศาสนาดังกล่าวจึงเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมประเพณีของคนบ้านกาศที่คล้ายคลึงชุมชนชนบทและชุมชนชาวเขาทั่วไป

ประเพณีที่สำคัญของคนไทยพื้นราบคือประเพณีรดน้ำคำหัวผู้อาวุโสและญาติผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีที่ใช้น้ำเป็นสื่อถึงการเคารพกันระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย ด้วย การใช้น้ำเป็นสื่อ การผูกข้อมือ การสรงน้ำ (เรียกขวัญ) การทำบุญวัดในโอกาสต่าง ๆ ประเพณีออกหว่า (ออกพรรษาของชาวไทยใหญ่ในแม่สะเรียง) ลอยกระทง ตานก๋วยสลาก ทั้งคนไทยพื้นราบและคนกะเหรี่ยงที่บ้านกาศในปัจจุบันต่างมีประเพณีการสรงน้ำพระธาตุในเดือน 9 เหมือนกัน กิจกรรมจะมีการแข่งบั้งไฟ การละเล่นต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อความบันเทิงโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะที่วัดจอมมอญ และวัดท่าข้าม ห้วงเวลาแห่งความสนุกสนานนี้ คนบ้านกาศจะดื่มกินสุราจำนวนมาก

(1.2.2) วัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวพื้นเมืองในตำบลบ้านกาศจะแต่งกายตามประเพณีของล้านนา ส่วนที่เป็นกะเหรี่ยง จะแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า กะเหรี่ยงสะกอ ผู้ชายนิยมใส่เสื้อสีแดง รัดเอวด้วยเชือก มีพู่ และ โปกผ้าสีต่าง ๆ ผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานนุ่งกระโปรงทรงกระสอบสีขาวยาวมีปีกข้างเล็กน้อย ส่วนที่แต่งงานแล้วนิยมใส่เสื้อแขนสั้นสีน้ำเงินเข้ม ส่วนล่างประดับด้วยลูกปัดสีแดงและขาว สวมกระโปรงสีแดงลายตัด โปกผ้าสีแดง การแต่งกายดังกล่าวได้สะสมให้เกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ คือ การทำผ้าทอมือกะเหรี่ยงย้อมสีธรรมชาติ กะเหรี่ยงจะรู้จักใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติทำเป็นสี โดยใช้เปลือกไม้จากเพกา มะม่วง มาทำสี ด้วยวิธีการอนุรักษ์ด้วยการเลือกต้นไม้ใหญ่ ไม่ถากเปลือกไม้รอบทั้งต้นเพราะจะทำให้ต้นไม้ตายได้ การใช้ดอก ผลหรือใบจะคำนึงถึงผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ของต้นไม้ การใช้แกนไม้จากไม้ขนุน ไม้ฝางจากต้นที่ตายแล้ว มีการปลูกทดแทน ภูมิปัญญาดังกล่าวสะท้อนการพึ่งพาธรรมชาติ ปัจจุบันชาวพื้นเมืองจะแต่งกายตามสมัยนิยมแบบตะวันตก ส่วนชาวกะเหรี่ยงยังแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าผสมผสานกับการแต่งกายแบบสมัยใหม่ คนรุ่นใหม่ ผู้ชายแต่งกายด้วยกางเกงยีนส์และเสื้อผ้าสำเร็จรูปมากขึ้น (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 284-286)

(1.3) ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก หมู่บ้านกะเหรี่ยงบนภูจะปลูกข้าวไร่ ตามที่ราบหุบเขาจะปลูกข้าวในนาแบบขั้นบันได นอกจากนี้ยังปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ผัก พริกทอง พริก มะเขือ เป็นต้น แต่ละครอบครัวจะทำไร่อยู่ในเขตหมู่บ้านของตนเท่านั้น การปลูกข้าวไร่ชาวกะเหรี่ยงจะตัดฟันต้นไม้เล็ก ๆ ตากแดดให้ไม้

แห้งแล้วเผา ส่วนต้นไม้ใหญ่จะปล่อยให้ เมื่อถึงฤดูฝนก็ขุดหลุมหยอดเมล็ดข้าว กลบแล้วปล่อยให้ ต้นข้าวเติบโตเอง เก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูหนาว ปีต่อมาย้ายไปเพาะปลูกในพื้นที่ใหม่ ปล่อยให้ไร้ เติมร้าง การใช้ประโยชน์เพียงปีเดียว ทำให้ดินคงความอุดมสมบูรณ์ จึงเกิดความรู้ว่าต้องย้ายที่ เพาะปลูกทุกปีเพื่อให้พื้นดินได้ฟื้นตัว ในเวลา 5-10 ปี จึงกลับมาใช้พื้นที่เดิมอีก เรียกว่าการทำไร่ หมุนเวียน (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2546: 13) นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงหมู ไก่ ไว้ใช้ในการ บววงสรวง เลี้ยง วัว ควาย ไว้ใช้งาน ส่วนหมู่บ้านคนไทยพื้นราบจะปลูกข้าวเช่นกัน และมีการ ช่วยเหลือกันในกระบวนการผลิตเรียกว่า เอาแสง เอามือ (ลงแขก) (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด แม่ฮ่องสอน, 2549: 286) จากระบบการผลิตดังกล่าว ชุมชนบ้านกาศดั้งเดิมจึงมีความเป็นอยู่เรียบง่าย ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน แลกเปลี่ยนผลผลิตและพึ่งพาอาศัยกัน

(2) สังคมการเมืองการปกครองภายใต้การปกครองของประเทศไทย

(2.1) การเมืองการปกครอง

บ้านกาศ เป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอแม่สะเรียงที่มีความสัมพันธ์ กับเชียงใหม่มาแต่อดีต โดยมีสถานะเป็นเมืองหน้าด่านด้านตะวันตกอยู่ภายใต้การปกครองของ เมืองเชียงใหม่ เขตแดนของอำเภอขณะนั้นไม่แน่ชัด แต่อนุมานว่าน่าจะเป็นพื้นที่ของอำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อยและอำเภอสบเมยในปัจจุบัน พื้นที่ดังกล่าวประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ เช่น ลัวะ กะเหรี่ยง ในยุคสร้างรัฐชาติ ประเทศไทยได้ขยายเขตอำนาจด้วยนโยบายรวมหัวเมืองซึ่งแยกกัน อยู่ให้มาสังกัดที่ส่วนกลางผ่านกระทรวงมหาดไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2441) ทำให้เกิดการ จัดระบบการปกครองเป็นแบบตำบลและอำเภอขึ้นมา พ.ศ. 2447 ประเทศไทยได้ตั้งสถานีตำรวจตระเวน แม่สะเรียง (เมืองขมุ) ขึ้นมาดูแลปราบปรามโจรผู้ร้าย ในปี พ.ศ. 2448 ประเทศไทยได้ยกฐานะเมืองขมุขึ้น เป็นอำเภอเมืองขมุ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2467 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอแม่สะเรียง เนื่องจากชื่อเมืองขมุ พ้องกับอำเภอขมุขมุซึ่งอยู่ในจังหวัดเดียวกัน บ้านกาศจึงเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอแม่สะเรียง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2549: 23-40) ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 ทางราชการจึงได้ตั้ง ศาลจังหวัดแม่สะเรียงและอัยการจังหวัดแม่สะเรียงขึ้น กิจกรรมด้านความยุติธรรมจึงเข้ามาดูแลราษฎร ในเขตแม่สะเรียงและใกล้เคียงอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (ศาลจังหวัดแม่สะเรียง, 2551)

ปัจจุบัน ตำบลบ้านกาศ เป็นตำบลที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ สองของอำเภอแม่สะเรียง อยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่สะเรียงมาทางด้านทิศเหนือ 2 กิโลเมตร ชุมชนตั้ง บ้านเรือนเป็นหย่อมๆบนพื้นที่ติดกับแม่น้ำขมุและตามลำห้วยด้านใต้ของตำบล มีอาณาเขต ทิศเหนือติดกับตำบลท่าผาปู้ม อำเภอแม่ลาน้อย ทิศใต้ติดกับตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง ทิศตะวันออกติดกับตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง ทิศตะวันตกติดกับตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง

มีพื้นที่ 260 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 162,500 ไร่ สภาพพื้นที่ที่มีที่ราบมากกว่าทุกตำบลในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่เป็นพื้นที่การเกษตรเพียง 8,374 ไร่ มีห้วยแม่หารและแม่น้ำยวมเป็นแหล่งน้ำสำคัญ ผู้คนส่วนใหญ่มีพื้นเพดั้งเดิมตั้งรกรากมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนบ้านกาสดำเนินชีวิตประจำวันด้วยการทำไร่ นา หางของป่า รับจ้างหากินเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอด ตำบลบ้านกาสดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณ ต้นน้ำลำธาร มีความหลากหลายทางชีวภาพ สงบเงียบ แบ่งเขตการปกครองเป็น 13 หมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำหมู่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง ฝ่ายรักษาความสงบ และคณะกรรมการหมู่บ้าน ร่วมกันจัดการชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ทั้งตำบลมี 3,234 ครัวเรือน ประชากร 9,899 คน เป็นชาย 5,121 คน หญิง 4,778 คน กว่าครึ่งของประชากรเป็นกะเหรี่ยงสกอ (Sgaw karen) โดยเฉพาะบ้านแม่หาร ป่าหมาก แม่ด้อบเหนือ แพะ และพะมอลอ ที่ยังคงวิถีชีวิตดั้งเดิม มีจิตใจเอื้อเฟื้อ ส่วนบ้านอื่นที่เหลือเป็นคนพื้นเมือง แต่ละหมู่บ้านมีประชากรดังนี้

ตาราง 5 หมู่บ้านและประชากรของตำบลบ้านกาสด อำเภอแม่สะเรียง

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	หญิง	ชาย	รวม
บ้านท่าข้าม หมู่ 1	447	422	439	861
บ้านสบหาร หมู่ 2	348	503	523	1026
บ้านแพะ หมู่ 3	266	462	485	947
บ้านแม่หาร หมู่ 4	382	506	558	1,064
บ้านแม่ด้อบใต้ หมู่ 5	153	215	235	450
บ้านห้วยหลวง หมู่ 6	431	364	574	938
บ้านแม่ด้อบเหนือ หมู่ 7	211	384	395	779
บ้านท่าข้ามเหนือ หมู่ 8	381	559	552	1,111
บ้านพะมอลอ หมู่ 9	154	242	260	502
บ้านขุนแม่ด้อบ หมู่ 10	69	138	142	280
บ้านป่าหมาก หมู่ 11	179	232	335	658
บ้านโป่ง หมู่ 12	47	152	192	314
บ้านโป่งคอยช้าง หมู่ 13	266	508	461	969
รวม	3,334	4,778	5,121	9,899

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาสด (2551)

พร้อมกับการปกครองและการจัดระเบียบสังคมด้านต่างๆ ของฝ่ายรัฐ ทั้งในด้านการสำรวจสำมะโนประชากร(บัญชีพลเมือง) การจัดทำเอกสารสัญญาชาติไทย การจัดทำบัตรประจำตัวประชาชน ทะเบียนบ้าน การแต่งตั้งผู้นำทางการปกครองหมู่บ้าน รวมไปถึงการจัดกำลังตำรวจมาประจำการ ทำให้หน้าที่ของชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนมาเป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐแทบจะสิ้นเชิงและอยู่ภายใต้กระบวนการพัฒนากระแสหลัก จนกระทั่งเมื่อ ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ตำบลบ้านกาศจึงมีการจัดการปกครองตนเองในรูปขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เช่นเดียวกับตำบลอื่นทั่วไป โดยมีโครงสร้างองค์การประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 นาย รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 นาย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 26 นาย และมีเจ้าหน้าที่สำนักงาน 32 นาย การมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหลักประกันเบื้องต้นว่าแหล่งสำคัญสำหรับการพัฒนาอยู่ในพื้นที่

ในตำบล มีสถานที่สำคัญประกอบด้วยโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ (โรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา) 1 แห่ง ทุกหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้านเว้นบ้านโป่งคอยช้างโดยมี 12 วัด คือ (1) วัดชัยลาภ (2) วัดท่าข้ามใต้ (3) วัดท่าข้ามเหนือ (4) วัดบ้านแพะ (5) วัดป่าหมาก (6) วัดแม่ต้อบ (7) วัดแม่หาร (8) วัดสบหารเหนือ (9) วัดห้วยหลวง (10) วัดจอมมอญ (11) สำนักสงฆ์บ้านแม่ต้อบใต้ (12) สำนักสงฆ์บ้านขุนแม่ต้อบ มีโบสถ์คริสต์ 3 แห่ง สนามมวยสมัครเล่น 1 แห่ง โรงยิม 1 แห่ง สวนสุขภาพ 1 แห่ง สวนรุกขชาติ 1 แห่ง และมีส่วนราชการที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของตำบล คือ สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สะเรียง สถานีอนามัย ท่าอากาศยาน กรมทหารพรานที่ 36 (ค่ายเทพสิงห์) และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ วัดสำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอคือวัดจอมมอญ ซึ่งเป็นหนึ่งในวัดพระธาตุสี่จอมของอำเภอแม่สะเรียง

(2.2) ระบบเศรษฐกิจชุมชน

(2.2.1) ด้านการผลิต แม้พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หลังฤดูการเกษตร ส่วนใหญ่จึงว่างงาน รับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพเสริม ผลจากการส่งเสริมการเกษตรของรัฐ ทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการผลิตจากเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวจำนวนมาก และมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภค ใช้แรงงานและใช้ในการประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ ข้าว แต่ทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้ง เนื่องจากน้ำไม่เพียงพอ ร่องลงมาเป็นกระเทียมและถั่วเหลือง ในปี พ.ศ. 2550 เฉพาะกระเทียม ตำบลบ้านกาศมีผลผลิต 100,000 กิโลกรัม บางครั้งราคาตกต่ำเกิดการประท้วงปิดถนน ดังกรณีเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2551 มีการปิดถนนสายแม่สะเรียง-เชียงใหม่เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหา (สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สะเรียง, 2551: 2-3)

นอกจากนี้ยังมีการผลิตตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ได้แก่ กลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงบ้านพะมอลอ เสื้อผ้าสำเร็จรูปจากผลิตภัณฑ์ทอผ้าฝ้ายคลุมไหล่ของกลุ่มทอผ้าบ้านศรีดอนชัย ผ้าปูโต๊ะอาหาร 4 ที่นั่ง ถ้วยลายกะเหรี่ยง การผลิตฝ้ายนวมบ้านท่าข้าม ผลิตภัณฑ์ของใช้และของประดับตกแต่ง ได้แก่ เครื่องดนตรีพื้นเมือง โคมไฟลายผ้าบ้านโป่งคอยช้าง การผลิตอิฐบล็อกบ้านแม่ต๋อบ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร ได้แก่ น้ำหมักชีวภาพบ้านแม่ต๋อบได้ สมุนไพรพอกตัว ยาแก้นิ่วสมุนไพร กาวเครื่องครัว เป็นต้น โดยมีผลิตภัณฑ์ผ้าทอเท่านั้นที่มีการผลิตอย่างต่อเนื่อง และเข้มแข็งเนื่องจากอยู่ในกลุ่มเครือข่ายสตรีหัตถกรรมปากอะญอ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่วนผลิตภัณฑ์อื่นไม่เป็นที่ต้องการของตลาดทำให้ต้องเลิกไปในที่สุด และมีการผลิตสุราขาวพื้นบ้านตราไก่แจ้ที่บ้านห้วยหลวง กำลังผลิตเดือนละ 1,500 ขวด ราคาขวดละ 48 บาท เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2546 ชาวบ้านรวมกัน 7 คน ตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนห้วยหลวงสุรากลั่น มีนางอารีย์ หนานันท์ เป็นประธานกลุ่ม กู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์มาลงทุน 100,000 บาท ชำระคืนเงินกู้ปีละ 20,000 บาท สมาชิกแบ่งผลประโยชน์ปีละ 6,000 บาท ต่อคน

(2.2.2) ด้านเงินทุน ตำบลบ้านกาศมีเงินทุนพัฒนาผ่านโครงการพัฒนาของกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ ดังนี้

ตาราง 6 เงินทุนและโครงการพัฒนาในตำบลบ้านกาศ

เงินทุน	รายละเอียด
กลุ่มออมทรัพย์	กลุ่มออมทรัพย์ 9 กลุ่ม มีเงินทุน 5 ล้าน 3 แสนบาท โดยกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านศรีดอนชัยและบ้านท่าข้ามมีความเข้มแข็งกว่าที่อื่น
กองทุนหมู่บ้าน	ปี พ.ศ.2544 หมู่บ้านเริ่มมีเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท
เงินอุดหนุนเพื่อการพัฒนาผ่านองค์กรปกครองท้องถิ่น	งบประมาณในการพัฒนาตำบลผ่านองค์การบริหารหลายร้อยล้านบาท ในปีงบประมาณ 2547 เป็นโครงการก่อสร้างและซ่อมถนน คสล.ใช้งบประมาณ 5,243,300 บาท ในปี พ.ศ.2548 - 2550 มีงบประมาณในการพัฒนาตำบล 80,964,740 บาท
โครงการเอส เอ็มแอล	งบประมาณตามโครงการอยู่ดีมีสุขของอำเภอแม่สะเรียง ปี 2550 จำนวน 585,000 บาท ปี 2551 จำนวน 5,798,250 บาท

ตาราง 6 (ต่อ)

เงินทุน	รายละเอียด
โครงการพัฒนา	โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 หมู่บ้านละ 280,000 บาท (ที่มีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ.) มีวัตถุประสงค์ให้กู้ยืมเพื่อการผลิต โครงการแทรกแซงราคาผลผลิตการเกษตร โครงการธนาคารข้าว โครงการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าไม้) โครงการจัดการระบบชลประทานลุ่มน้ำยม โครงการจัดระบบเหมืองฝายของชุมชน (ฝายแม้ว) โครงการปลูกป่าบ้านพะมอลอ โครงการส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือนของกรมพัฒนาชุมชน และ กรมตรวจบัญชีและสหกรณ์ (เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา) โครงการชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมการตั้งกลุ่มลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ เก็บออม มีเป้าหมายเพื่อการรู้จักรักษาและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โครงการพัฒนาเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม โครงการชุมชนสัมพันธ์ โครงการพัฒนาเด็กเล็กและเยาวชนในหมู่บ้าน (บ้านแพะและบ้านแม่หาร) โดยมูลนิธิสงเคราะห์เด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ.ในประเทศไทย มีเด็กอยู่ในอุปการะ 100 คน

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่สะเรียง (2547) และแผนยุทธศาสตร์ อบต.บ้านกาศ (2551)

ในตำบลจึงมีเงินทุนการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตจำนวนหนึ่ง งบประมาณเหล่านี้ทำให้ตำบลบ้านกาศมีศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงที่บ้านสบหารและบ้านห้วยหลวง และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่บ้านท่าข้าม มี

โรงสีชุมชนที่บ้านห้วยหลวง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีเงินทุนและโครงการพัฒนามากมายแต่ชาวตำบลบ้านกาศมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อปีจำนวน 21,000 บาท ขณะที่มียาขายทั้งตำบล 118,372,336 บาท ส่วนใหญ่จึงมีฐานะยากจน (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่สะเรียง, 2551)

(2.3) ด้านสังคม ทูทางสังคมที่สำคัญของชุมชนบ้านกาศ คือ ความสัมพันธ์ที่ดีของผู้คนในชุมชนซึ่งดำเนินการผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การผลิต และกิจกรรมทางสังคม โดยชุมชนคนพื้นเมืองจะมีกิจกรรมความสัมพันธ์กันผ่านศาสนา ได้แก่ งานบวช งานแต่งงานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ การทอดกฐิน ผ้าป่า การทำบุญวันพระ และกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการผลักดันของภาครัฐ ได้แก่ งานของโรงเรียน การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การประชุมกลุ่มออมทรัพย์ การทำประชาคม โครงการพัฒนาของ อบต. ส่วนชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง นอกจากชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว ยังดำเนินการผ่านวัฒนธรรมของชนเผ่า เช่น การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ผลจากการเปลี่ยนวิถีการผลิตทำให้ความสัมพันธ์ของคนไทยพื้นราบที่เคยมีการแลกเปลี่ยนแรงงานในการผลิตเปลี่ยนมาเป็นต่างคนต่างผลิต ความผูกพันของเพื่อนบ้านลดน้อยลง ส่วนชุมชนกะเหรี่ยง นั้น ด้วยรากฐานทางวัฒนธรรมทำให้ยังมีความสัมพันธ์อันดีเป็นพี่น้องเครือญาติกัน มีความเหนียวแน่นในวัฒนธรรม ในงานศพทั้งชาวไทยพื้นเมืองและชาวกะเหรี่ยงนั้น ส่วนใหญ่หากจัดงานศพที่บ้าน เจ้าภาพจะมีการเลี้ยงสุราแก่แขกที่มาร่วมงานทำให้ค่าใช้จ่ายการจัดงานสูงและมีการดื่มสุรากันเกินกว่าปกติ แต่หากจัดงานที่วัด ไม่มีการดื่มสุราแต่อย่างใด เนื่องจากกฎหมายห้ามไว้ว่าเป็นความผิด ส่วนการจัดการศพของชุมชนที่เป็นกะเหรี่ยงนั้น แม้จะยังคงจัดแบบประเพณีดั้งเดิมแต่มีการเลี้ยงสุราค่อยๆ ลดลง นอกจากนี้ในงานผูกข้อมือปีใหม่บ้านแม่หาร (วันที่ 14 มกราคม 2551) งานวัด งานบุญบั้งไฟซึ่งเป็นงานประเพณีของชาวบ้านกาศ (งานวัดจอมมอญและงานวัดท่าข้าม เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2551) และงานการแข่งขันกีฬาบ้านกาศเกมส์ซึ่งจัดโดย อบต. (วันที่ 26 มกราคม 2551) จะมีการดื่มสุราสนุกสนานรื่นเริงกันมาก จนต้องนำรถควบคุมผู้ต้องหาของสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียงมาจอดเตรียมไว้สำหรับการกักตัวคนเมาสุราชั่วคราว

(2.4) โครงสร้างพื้นฐานภายในตำบล

(2.4.1) การคมนาคมและสาธารณูปโภคพื้นฐาน พื้นที่ส่วนหนึ่งของตำบลมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 ตัดผ่านไปสู่ตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้การเข้าไปสู่ตำบลนี้ทำได้สะดวก ภายในตำบลมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กตัดเชื่อมโยงถึงกันทั้งหมด ทำให้สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ง่าย ตำบลมีไฟฟ้าใช้ครบ 12 หมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2530 ชาวบ้านใช้น้ำสะอาดจากบ่อน้ำตื้น ประปาหมู่บ้าน และประปาส่วนภูมิภาค

(2.4.2) การศึกษา ในตำบลบ้านกาศ รัฐได้จัดตั้งโรงเรียนระดับประถมศึกษา 12 แห่ง และโรงเรียนระดับมัธยม 2 แห่ง โรงเรียนแห่งแรกของตำบลคือ

โรงเรียนไมลองยี่ตั้งขึ้นที่บ้านโป่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนอนุบาลบ้านโป่ง ส่วนโรงเรียนระดับมัธยมคือโรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษาซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2476 โดยราชสกุลบริพัตรชาวบ้านกาศส่วนใหญ่เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับไม่ได้ศึกษาต่อ ส่วนใหญ่จึงมีการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6

(2.4.3) การสาธารณสุข ภาวะสุขอนามัยของคนตำบลบ้านกาศ ส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคระบบย่อยอาหาร การสาธารณสุขในตำบลบ้านกาศ มี 2 ส่วน ส่วนแรก ส่วนของการรักษา ในพื้นที่มีสถานอนามัย 2 แห่ง คือ สถานอนามัยบ้านสบหาร และบ้านแม่ด็อบ ประกอบกับอยู่ใกล้โรงพยาบาลแม่สะเรียง ทำให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขต่าง ๆ ในเกณฑ์ดี ส่วนที่สอง คือการส่งเสริมสุขภาพ มีเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) 78 คน เฉลี่ยหมู่บ้านละ 5-6 คน ทำหน้าที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพกันเองด้วยวิธีที่ง่ายประหยัด และทั่วถึง ช่วยบรรเทาภาวะขาดแคลนบุคลากรด้านสาธารณสุข และแก้ไขปัญหาการดูแลรักษาสุขภาพที่ไม่ถูกต้องของประชาชน งานอาสาสมัครสาธารณสุขมีส่วนช่วยเหลือประชาชนให้มีสุขภาพอนามัยดีขึ้น ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลที่ไม่จำเป็นลงได้มาก (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่สะเรียง, 2551)

(2.4.4) ข้อมูลข่าวสาร การติดต่อสื่อสาร คนบ้านกาศได้รับข่าวสารทางวิทยุ โทรทัศน์ เสียงตามสาย และมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ทุกหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ผู้คนในชุมชนนิยมดูละครหลังข่าวภาคค่ำทางสถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ การสื่อสารสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรมบันเทิงที่ส่งมาตามคลื่นถึงครัวเรือนโดยไม่ถูกปิดกั้น อิทธิพลของสื่อทำให้กระแสบริโภคนิยมเข้าถึงชุมชนได้อย่างทั่วถึง รวดเร็ว โดยเฉพาะวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง โดยนักจัดรายการหนุ่ม หุ่นพริ้ว (ทองคำ อุดทา) เป็นที่นิยมในชุมชนมาก

(2.4.5) การจัดระเบียบที่ดิน ชุมชนบ้านกาศเริ่มมีการจัดระเบียบที่ดินเมื่อปี พ.ศ. 2507 รัฐได้ตราพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ เป็นผลให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลบ้านกาศอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หน่วยงานของกรมป่าไม้มองว่าวัฒนธรรมการเพาะปลูกของชาวเขา (กะเหรี่ยง) เป็นการทำให้ไร่เลื่อนลอยและทำให้เกิดการแผ้วถางป่ามากขึ้น จึงพยายามจำกัดพื้นที่ทำกินไว้ เมื่อปี พ.ศ. 2532 หน่วยงานของรัฐได้เริ่มเข้าไปจัดระเบียบการถือครองที่ดินในเขตตำบลบ้านกาศด้วยการเดินสำรวจออกเอกสารสิทธิ การครอบครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ ส่วนหนึ่งเป็นผลให้ที่ดินมีการเปลี่ยนมือในเวลาต่อมา ดังเช่นที่หมู่บ้านพะมอลอ ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องเช่าที่ดินทำนา เนื่องจากได้ขายที่ดินของตนเองให้แก่นายทุนไปแล้ว การใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมการเกษตรในเขตตำบลบ้านกาศมากเรียงตามลำดับได้แก่ บ้านแพะ บ้านแม่หาร และบ้านสบหาร (สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สะเรียง, 2551: 5)

(2.4.6) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชน นับเป็นจุดเด่นของตำบลบ้านกาศ โดยเฉพาะที่บ้านแม่หาร ความเข้มแข็งของการจัดการดังกล่าวทำให้ชุมชนได้รับรางวัลที่สองจากโครงการประกวดป่าชุมชนดีเด่นในระดับประเทศของกรมป่าไม้ ร่วมกับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2551 โดยชุมชนมีแนวทางในการจัดการด้วยการอนุรักษ์ ห้ามตัดไม้ทำลายป่า เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการในการนำไม้ไปใช้เพื่อสาธารณประโยชน์และปลูกสร้างบ้านเรือนที่จำเป็นเท่านั้น ป่าชุมชนของตำบลบ้านกาศมีเนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ อยู่ในพื้นที่ของบ้านแม่หาร บ้านพะมะลอ บ้านแพะและบ้านป่าหมาก ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชนแห่งนี้ปรากฏตามบันทึกของหมู่บ้านแม่หาร (วีรพันธ์ กังวานไพร, ม.ป.ป.: 1-5) ว่า

พ.ศ. 2510 บริษัท สยามทำไม้ ได้สัมปทานทำไม้ต้นน้ำแม่หาร

พ.ศ. 2527 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้าสู่บ้านแม่หาร

พ.ศ. 2529 บริษัทวนกิจทำไม้ จำกัด พยายามเข้าไปทำไม้ในเขตสัมปทานบริเวณน้ำแม่หาร ซึ่งชาวบ้านทุกคนทราบถึงความเสียหายอย่างใหญ่หลวงของป่าไม้บริเวณต้นน้ำ ต้องเกิดขึ้นจึงเริ่มมีการต่อต้าน และช่วงเวลาดังกล่าวพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้ขยายฐานที่มั่นเข้ามาอยู่บริเวณขุนห้วยแม่หารเนื่องจากพื้นที่เป็นป่าเขา เหมาะแก่การซ่อนสุมกำลังพล ชาวบ้านแม่หารที่ต้องอยู่กับธรรมชาติแถบนี้ถูกกดดันทั้งจากฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาลอย่างหนัก เกิดภาวะความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน บางคนจำเป็นต้องเข้าร่วมขบวนการโดยไม่สมัครใจ พรรคคอมมิวนิสต์ได้กระตุ้นให้ชาวบ้านรักษาป่าและต่อต้านการทำป่าไม้ของนายทุน ขณะเดียวกันทางราชการก็ต่อรองให้นายทุนทำป่าต่อไปโดยใช้ผู้นำศาสนา มาเกลี้ยกล่อม พ่อหลวงตุ่น ตูไชย ผู้ใหญ่บ้าน ถูกทางการเพ่งเล็ง และบังคับให้บวชเพื่อป้องกันปัญหา ในปีเดียวกัน ชาวบ้านแม่หาร ได้เสียสละแรงงานและวัสดุช่วยกันก่อสร้างสถานีอนามย์หมู่บ้านหลังปัจจุบัน

ต้นปี พ.ศ. 2530 ราษฎรนำโดยนายวีรพันธ์ กังวานไพร ได้ยื่นหนังสือที่ทำเนียบรัฐบาลเพื่อให้มีการยกเลิกสัมปทานป่าแม่หาร ในปีเดียวกัน พลเอกหาญ ลีลาณนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรได้มาตรวจสอบสภาพป่าต้นน้ำปาย ป่าสาละวิน และป่าบ้านแม่หาร การลงพื้นที่ทำให้เกิดการตัดสินใจยกเลิกสัมปทานป่าแม่หาร แปลงที่ 3-6 ก่อนที่จะมีการยกเลิกทั่วประเทศในเวลาต่อมา การปิดป่าสัมปทานทั่วประเทศถือว่าเป็นชัยชนะของประชาชน โดยมีบ้านแม่หารเป็นผู้นำ ในปีเดียวกันนี้ชาวบ้านแม่หารบวชสามเณรภาคฤดูร้อน จำนวน 109 รูป

ณ วัดแม่หาร เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระชนมายุครบ 60 พรรษา ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดเท่าที่เคยจัดในอำเภอแม่สะเรียง และเป็นปีที่ชาวบ้านแม่หารได้กระแสไฟฟ้าใช้โดยการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเดินสายไฟเข้าสู่หมู่บ้าน

ปี พ.ศ. 2531 อธิปไตยพรคคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ป่าแม่หารลดลงตามนโยบายทางราชการและหมดไปในปี พ.ศ. 2532 ผู้กลับใจหลายคนได้กลับมาใช้ชีวิตตามปกติในหมู่บ้านแม่หาร ความเคลื่อนไหวของหมู่บ้านแม่หารในการดูแลรักษาป่ามีดังนี้

วันที่ 9 เมษายน 2539 ชาวบ้านแม่หารร่วมกับหน่วยราชการจัดบวชป่าถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จำนวน 700 ไร่ ณ บริเวณป่าอนุรักษ์ห้วยอมบ้านแม่จอน อันเป็นการบวชป่าครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาวแม่ฮ่องสอน และเป็นครั้งที่ 2 ของประเทศ

พ.ศ. 2540 เกิดโครงการนำร่องทำแนวป้องกันไฟป่าโดยส่งเสริมการมีรายได้ในการดูแลป่า

พ.ศ. 2541 หมู่บ้านแม่หารได้รับรางวัลรองชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านเยาวชนดีเด่นระดับเขต ปูลูกป่าเฉลิมพระเกียรติเป็นพระราชกุศลแด่องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในพื้นที่ป่าติดเขตบ้านแม่จอน จำนวน 25 ไร่

พ.ศ. 2543 ได้รับพระราชทานธงหมู่บ้านพิทักษ์ป่าดีเด่นจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ปีเดียวกันนี้ นายตุ๊ดตู่ มาลาศรีสมร ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้รับรางวัลดีเด่นจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วันที่ 9 มีนาคม 2549 นายวีรพันธ์ กังวานไพรร่วมกับชาวบ้านและคณะครูโรงเรียนบ้านแม่หารปล่อยกบภูเขา (เขียดแรว) จำนวน 35 ตัว และ 30 กันยายน 2549 ปล่อยปลา 8,000 ตัว บริเวณห้วยแม่หาร

วันที่ 9 มีนาคม 2550 ชาวบ้านแม่หารร่วมกับ อบต.บ้านกาศ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบวชป่าถวายเป็นพระราชกุศล จำนวน 3,000 ไร่ บริเวณป่าต้นน้ำขุนห้วยแม่หาร

การจัดการป่าชุมชนดังกล่าวจึงเป็นอำนาจการจัดการทรัพยากรที่ชุมชนยังมีอยู่โดยมีภาครัฐยอมรับและเข้ามาสนับสนุน วีรพันธ์ กังวานไพร ได้สะท้อนถึงแนวคิดในการจัดการป่าของชาวกะเหรี่ยงว่า

“อ่อ ที่ กะต๋อ ที่ เหม่ เก อ่อ ก่อ กะต๋อ ก่อ เหม่ เก ใช้ผืนน้ำให้รักษาไว้ ใช้ผืนดินให้รักษาไว้

เส้ หว่า เมะ ลอดุ ลอดเซ เปอะ บะ กอวี บะ กอเจ
หากไม้และไผ่หมดไป เราจะอดน้ำค้ำตาย

เปอะอ่กะต่อ อ่กะต่อ กุ อ่อ ปกา เล ตื่อ เล ต่อ เรา
กินไปเรารักษาไป เราจึงมีกินตลอดไป”

(2.5) วิธีปฏิบัติงานโครงการพัฒนา

การที่ชุมชนบ้านกาอยู่ในปกครองของประเทศไทย ทำให้อยู่ภายใต้กระบวนการพัฒนากระแสหลักมาตั้งแต่ พ.ศ.2504 ที่ส่งผ่านนโยบาย แผนงาน โครงการพัฒนาต่างๆ จนในที่สุดส่งผลให้วิถีคิดและวิธีปฏิบัติงานโครงการพัฒนาต่างๆ มีลักษณะร่วม ดังนี้

(2.5.1) การพัฒนาด้วยวิธีการทำแผนแม่บทชุมชน กลุ่มข้าราชการอำเภอแม่สะเรียงได้สะท้อนถึงวิธีการพัฒนาว่า “ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้น หน่วยงานต่าง ๆ ได้แปลงนโยบายของรัฐบาลไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะพัฒนาชุมชนได้เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยการให้ชาวบ้านทำแผนแม่บทชุมชนเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 โดยใช้วิธีให้ผู้นำหมู่บ้านไปเรียกประชุมชาวบ้านหรือทำประชาคม เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนไปอธิบายการกรอกข้อมูล ให้ชาวบ้านช่วยกันคิดเสร็จแล้วก็รวบรวมข้อมูลมาพิมพ์เป็นรูปเล่ม เป็นแผนของแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ คณะรัฐมนตรีมีมติให้การพัฒนาเริ่มจากหมู่บ้านด้วยการให้ทุกหน่วยงานสนับสนุนคณะกรรมการหมู่บ้าน และให้คณะกรรมการหมู่บ้านทำแผนชุมชนเพื่อรองรับการของบประมาณ คณะกรรมการหมู่บ้านต้องจัดประชุมเดือนละ 1 ครั้ง”

(2.5.2) การใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือ ภาครัฐได้ใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนเช่นกัน ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มสรุปได้ว่า “การสำรวจข้อมูลรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ของชุมชน นั้น เป็นการสำรวจตามแบบฟอร์มข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) โดยมอบแบบฟอร์มให้ผู้นำหมู่บ้านไปจัดเก็บมา รวบรวมเป็นภาพรวมของตำบล” ดังนั้น ประโยชน์ที่ได้จากการทำบัญชีครัวเรือนจึงเหมาะสำหรับใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาของภาครัฐมากกว่าชุมชนนำไปใช้เป็นประโยชน์ กลุ่มผู้นำชุมชนได้สะท้อนถึงเรื่องนี้ว่า “เคยมีการอบรมบัญชีครัวเรือนแต่ส่วนใหญ่ไม่ได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน จึงไม่ได้ประโยชน์เต็มที่”

(2.5.3) การพัฒนาชุมชนด้วยโครงการและงบประมาณเป็นหลัก ดังที่กลุ่มข้าราชการอำเภอแม่สะเรียงได้ให้ข้อมูลว่า “ราชการได้สนับสนุนงบประมาณให้โครงการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ ตามโครงการอยู่ดีมีสุข ทำศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรศึกษาเรียนรู้” การใช้งบประมาณเป็นหลักยังได้สร้างความเคยชินให้กับฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบลและชาวบ้านเช่นกัน ดังที่มีการกล่าวถึงโครงการพัฒนาว่า “เมื่อมีงบประมาณ ทาง

ราชการจะสั่งการให้หมู่บ้านเสนอโครงการขึ้นมา ดังเช่น โครงการเอสเอ็มแอล อำเภอจะสั่งการให้ผู้ใหญ่บ้านไปทำประชาคม ชาวบ้านลงมติเสนอโครงการตามงบประมาณที่ได้รับจัดสรร ส่วนใหญ่ทำแบบเร่งด่วนเพื่อให้ทันเวลาตามที่หน่วยเหนือสั่งการ บางครั้งเงินเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านเหล่านี้เอาไปซื้อเดินท์ ทำซุ้มประตูหมู่บ้าน” ฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบลได้ตอบย้ำเรื่องนี้ว่า “อบต.มีงบประมาณในการพัฒนาที่พร้อมให้ความร่วมมือ ปัญหาที่คนแม่สะเรียงต้องไปซื้อผักจากเชียงใหม่ มากิน หากชาวบ้านรวมกลุ่มกันปลูกผัก โรงเรียนต่างๆในตำบลบ้านกาตซึ่งมีโครงการอาหารกลางวันด้วยงบประมาณที่ อบต. อุดหนุนจะรับซื้อไว้ทำอาหารให้นักเรียน ส่วนโครงการอื่นหากชาวบ้านรวมกลุ่มกันได้ให้เสนอโครงการให้ อบต. พิจารณาจัดงบประมาณช่วยเหลือ”

(2.5.4) การพัฒนาชุมชนด้วยโครงการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ วิธีการฝึกอบรมเป็นวิธีการทำงานพัฒนาที่เป็นที่นิยมของระบบราชการ ดังข้อมูลจากกลุ่มข้าราชการอำเภอแม่สะเรียงว่า “จะมีการอบรมการทำโรงสีชุมชน การเลี้ยงหมูหลุม ทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ฝึกอาชีพแปรรูปอาหาร ปลูกผักสวนครัว ฝึกปลอดสารพิษจากโครงการส่งเสริมการผลิตภายในชุมชน จัดหาตลาดให้ชุมชนด้วยการรับผลิตภัณฑ์มาจำหน่ายที่ศูนย์ศิลปชีพ ที่ขายดีคือผลิตภัณฑ์จากผ้าทอกะเหรี่ยง เช่น ผ้าปูโต๊ะ ส่วนการส่งเสริมการเกษตรนั้นจะจัดอบรมให้ความรู้การทำเกษตรตามกลุ่มความสนใจ อบรมการทำเกษตรแนวทฤษฎีใหม่ แนะนำการบำรุง รักษาและปุ๋ยสัตว์ได้แนะนำส่งเสริมชาวบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ผ่านโครงการอนุรักษ์ควายไทย นำควายมาให้ชาวบ้านเลี้ยงหลายร้อยตัว” สอดคล้องกับข้อมูลจากกลุ่มผู้นำชุมชนตำบลบ้านกาตในเรื่องเดียวกันว่า “ทางราชการได้จัดฝึกอบรมเกษตรกรในโครงการพัฒนาเกษตรแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและใช้ประกอบอาชีพได้ สำหรับโครงการยุติธรรมชุมชนนั้นเจ้าหน้าที่คุมประพฤติได้เชิญแกนนำชุมชนไปอบรมวิธีการไกล่เกลี่ยและขอความร่วมมือให้ชุมชนช่วยกันประนีประนอมข้อพิพาท หากมีคดีที่ไกล่เกลี่ยได้ เพื่อมิให้คดีขึ้นสู่ศาลมากเกินไป หากมีคดีให้แจ้งให้เจ้าหน้าที่คุมประพฤติทราบด้วย”

(3) วิธีการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชนบ้านกาต

(3.1) วิธีคิดและวิธีการจัดการ

ก่อนการทำประชาพิจัย มีข้อมูลสอดคล้องกันว่า เมื่อมีเหตุร้ายแรงหรือเรื่องผิดปกติ การจัดงานประเพณีรื่นเริงต่างๆในชุมชน ชุมชนจะแจ้งให้ตำรวจจับกุมปราบปราม ดูแลการจราจร แก้ไขปัญหาหาเสพติด การตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ผู้นำหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทในการรักษาความสงบเรียบร้อยด้วยการนำความไปแจ้งต่อตำรวจ เนื่องจากการจัดการด้วยตนเองอาจเกิดอันตรายและเกิดความขัดแย้งตามมาได้ ผู้นำหมู่บ้านต่างยอมรับว่าบทบาทของตนเองในการจัดการตามกฎหมายบ้านเมื่อนั้นเป็นการดักเตือนมากที่สุด การยุติปัญหา

ควรเป็นหน้าที่ของตำรวจดังที่กล่าวว่า “ตำรวจแก้ไขปัญหาความไม่เรียบร้อยในเรื่องร้ายแรงแรงได้ดี เนื่องจากหากผู้นำหมู่บ้านเข้าไปจัดการอาจเกิดอันตรายและเกิดความขัดแย้งตามมาได้ ส่วนเรื่องที่ใกล้เคียง ส่วนมากเป็นเรื่องการทะเลาะกัน วิทยุรู้ทำร้ายร่างกายชกต่อยกันและบางครั้งเป็นความผิดเกี่ยวกับอนาจาร ส่วนใหญ่แนะนำให้คูกรณีไปปรึกษาเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทั้งที่ผู้ยามบ้านกาศและที่สถานีตำรวจ อย่างน้อยเป็นการลงบันทึกประจำวันไว้เป็นหลักฐานเพื่อแก้ไขต่อไป”

ส่วนกรณีที่โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน เน้นให้ชุมชนช่วยกันรักษาความสงบด้วยตนเองที่กำลังจะดำเนินการในพื้นที่ตำบลบ้านกาศนั้นทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องกันว่า เป็นโครงการที่ดีแต่ยากที่จะทำสำเร็จเพราะปัจจุบันชุมชนเคยชินกับการดูแลจากฝ่ายตำรวจไปแล้ว แต่ยอมรับว่าบริบทดั้งเดิมของชุมชนนั้น เคยมีการจัดการแบบเดียวกับโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนมาแล้ว ดังที่กล่าวถึงประเพณีของชาวกะเหรี่ยงว่า “แต่เดิมนั้น พี่น้องปาเกะญอ มีประเพณีล้อมวงมานานหลายร้อยปีแล้ว เมื่อมีเหตุการณ์คนในหมู่บ้านขัดแย้งกัน จำเป็นต้องทำความเข้าใจกัน ปาเกะญอจะนำเรื่องเข้าที่ประชุมล้อมวง เรื่องที่ทะเลาะขัดแย้งกันก็จะตกลงกันได้ แต่ปัจจุบันนี้ขาดหายไป มีเรื่องจะไปแจ้งตำรวจ ทั้งที่บางเรื่องนั้นน่าจะแก้ไขได้ในชุมชน” กลุ่มผู้นำชุมชนได้อธิบายเพิ่มเติมแก่ผู้วิจัยว่า “เดิมมีผู้นำตามประเพณีและผู้อาวุโสของหมู่บ้านทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน เป็นหัวหน้าหมู่บ้านเรียกว่า ก่อโข คนเหล่านี้จะสืบช่วงมาจากบิดา มีหน้าที่พิจารณาตัดสินการประพฤติดิษฐ์สาว ลักขโมยในหมู่บ้าน เป็นจารีตประเพณีที่ว่าชาวกะเหรี่ยงจะเคร่งครัดยึดมั่นในสามภรรยาเดียว หากมีการละเมิดถือว่าผิดผี ต้องเลี้ยงผี ประเพณีดั้งเดิมที่มีการพิจารณาตัดสินคดีความแบบการประชุมล้อมวงในอำเภอแม่สะเรียงนั้น เรียกว่าโอะโสะ คูกรณีจะพากันไปหาผู้นำในชุมชน ให้ช่วยไกล่เกลี่ยตกลงกัน และปัจจุบันแต่ละหมู่บ้านจะมีกฎระเบียบที่มาจากมติที่ประชุมชาวบ้าน เช่น การห้ามตัดไม้ การห้ามจับปลาบริเวณอนุรักษ์ การห้ามเสพและจำหน่ายยาเสพติด เมื่อ 30 ปีก่อนนั้น ประมาณปี พ.ศ. 2522 – 2525 ฝ่ายความมั่นคงได้จัดฝึกอบรมแกนนำหมู่บ้านตามโครงการหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (หมู่บ้าน อพป.) ในหมู่บ้านจึงมีการตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และส่วนมากตั้งกฎหมู่บ้านขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการรักษาความสงบของหมู่บ้าน”

ขณะที่ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มตำรวจผู้ยามบ้านกาศพ้องกับข้อมูลจากชุมชนว่า ผู้ยามบ้านกาศตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 มีหน้าที่รักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในตำบลบ้านกาศ การปฏิบัติงาน มีการรับแจ้งเหตุการณ์ทะเลาะวิวาท การบุกรุก ลักทรัพย์ คนต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง การพนัน ยาเสพติด รวมถึงร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไปตรวจยึดไม้ที่ถูกลักลอบตัดเป็นประจำ มีการไกล่เกลี่ยคูกรณีทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายบ่อยครั้ง หลังจากที่มีการเจรจาตกลงยอมความกันแล้วจะลงบันทึกประจำวันไว้เป็นหลักฐาน ส่วนงานด้านบริการนั้นเป็นการจัดการจราจร การรักษาความสงบงานรื่นเริงต่าง ๆ ในชุมชน

(3.2) กฎหมู่บ้าน ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม กฎหมู่บ้านในตำบลบ้านกาสมิดังนี้

ตาราง 7 กฎหมู่บ้านในตำบลบ้านกาศ

หมู่บ้าน	เนื้อหาโดยย่อ	เริ่มใช้ตั้งแต่	การเกิดขึ้นของกฎหมู่บ้านและ สถานการณ์ในปัจจุบัน
บ้านท่าข้าม	การห้ามตัดไม้ในป่าอนุรักษ์ การห้ามยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การห้ามจับสัตว์น้ำด้วยไฟฟ้า ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิดในเขตอนุรักษ์	2537	การตั้งกฎขึ้น ประกาศใช้โดยผู้ใหญ่บ้าน มีการฝ่าฝืนมาก โดยเฉพาะเรื่องยาเสพติด
บ้านสหหาร	การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามเกี่ยวกับยาเสพติด ห้ามทิ้งขยะเรี่ยราดและปล่อยสัตว์ให้ถ่ายมูลบนถนน ห้ามเปิดเครื่องเสียงหรือส่งเสียงดังยามวิกาล การห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน การห้ามบุกรุกป่า ห้ามส่งเสียงดังยามวิกาล	2519	ประกาศใช้โดยผู้ใหญ่บ้านและการจัดตั้งหมู่บ้าน อพป.มีการฝ่าฝืนมาก โดยเฉพาะเรื่องยาเสพติด การลักลอบเล่นการพนัน
		2525	เกิดขึ้นโดยทางราชการทั้งฝ่ายตำรวจและอำเภอเข้าไปแนะนำ มีการลักลอบตัดไม้อยู่เป็นประจำ
บ้านแม่หาร	ห้ามล่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามตัดไม้ในป่าอนุรักษ์ ห้ามใช้ยาเสพติด ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ห้ามนำไม้แปรรูปออกจากหมู่บ้าน	2529	หมู่บ้าน อพป.และการประชาคมหมู่บ้าน ยังมีการฝ่าฝืนมาก โดยเฉพาะการตัดไม้
บ้านแม่ด้อยใต้	ห้ามจับสัตว์น้ำด้วยไฟฟ้า ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ห้ามเผาป่า ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน	2516	เกิดขึ้นโดยทางราชการทั้งฝ่ายตำรวจและอำเภอเข้าไปแนะนำ
บ้านห้วยหลวง	การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามเกี่ยวกับยาเสพติด ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน	2532	หมู่บ้าน อพป. มีการลักลอบตัดไม้

ตาราง 7 (ต่อ)

หมู่บ้าน	เนื้อหาโดยย่อ	เริ่มใช้ตั้งแต่	การเกิดขึ้นของกฎหมู่บ้านและ สถานภาพในปัจจุบัน
บ้านแม่ต๋อบเหนือ	การห้ามจับสัตว์น้ำด้วยไฟฟ้า / ระเบิด และห้ามจับสัตว์น้ำในเขต อนุรักษ์ ห้ามตัดไม้ในเขตป่า อนุรักษ์ ห้ามเผาป่า ห้ามยิงปืนใน หมู่บ้าน	2518	เกิดจากผู้ใหญ่บ้านและการจัดตั้ง หมู่บ้าน อพป.
บ้านศรีดอนชัย	การห้ามจับสัตว์น้ำด้วยไฟฟ้า/ ระเบิด และห้ามจับสัตว์น้ำทุก ชนิดในเขตอนุรักษ์ การห้ามตัด ไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามเผา ป่า การห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน	2519	เกิดจากคณะกรรมการหมู่บ้านและ การจัดตั้งหมู่บ้าน อพป.
บ้านพะมอลอ	การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามเกี่ยวกับยาเสพติด ห้าม จับสัตว์น้ำทุกชนิดในลำห้วยของ หมู่บ้านที่เป็นเขตอนุรักษ์	2532	หมู่บ้าน อพป.
บ้านขุนแม่ต๋อบ	การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด	2521	ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการ หมู่บ้าน มีการลักลอบตัดไม้ในป่า ไปขาย
บ้านป่าหมาก	การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ห้ามขยายพื้นที่ทำกิน และบุกรุก ป่าอนุรักษ์ ห้ามขาดการประชุม ยกเว้นกรณีเจ็บป่วย	2532	หมู่บ้าน อพป. มีการบุกรุกป่าขยายพื้นที่ทำกิน

(4) รากฐานของวิธีคิดและวิธีปฏิบัติ

วิธีคิดและวิธีปฏิบัติต่างๆที่เป็นวิถีของชุมชนบ้านกาศนั้นย่อมเป็นระบบคุณค่าหลักที่สั่งสมมาจากอดีต เมื่อผสมผสานด้วยวิถีการพัฒนาสมัยใหม่จากแผนงานโครงการของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ แล้ว ส่งผลให้ชุมชนบ้านกาศมีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติงานดังนี้

(4.1) วิธีคิดและวิธีการปฏิบัติงาน

ภาครัฐมีวิธีการปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาชุมชนด้วยการเขียนแผนงาน โครงการพัฒนาสำหรับจัดงบประมาณแก้ไขปัญหา และใช้แนวทางการวางแผนแม่บทชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้าน ส่งเสริมให้ชุมชนทำบัญชีครัวเรือน แต่ในเชิงหลักการวางแผนแม่บทชุมชนเป็นการเน้นที่ข้อมูลสำหรับเขียนเป็นแผน มิได้เน้นกระบวนการวางแผนซึ่งเป็นสาระสำคัญของกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนสำหรับการเรียนรู้และร้อยรัดผู้คนให้แน่นแฟ้นต่อกัน ที่สำคัญภาครัฐเน้นการแก้ปัญหาด้วยโครงการและงบประมาณใช้บัญชีครัวเรือนในมิติของบัญชีรายรับรายจ่าย และใช้การฝึกอบรมเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี

(4.2) วัฒนธรรมการรักษาความสงบเรียบร้อย

ชุมชนกะเหรี่ยงมีการจัดระเบียบชุมชนด้วยการจัดวางสถานภาพ และจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เดิมเคยมีกฎหมายหมู่บ้านที่เป็นจารีตของชุมชน และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากภาครัฐผลักดันตามความจำเป็น เมื่อสถานการณ์เข้าสู่ภาวะปกติ ความเข้มข้นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จึงผ่อนคลายลงไป ผู้คนไม่ใส่ใจ ดังเช่นการนับถือศาสนา การเคร่งครัดเป็นศรัทธาและความสมัครใจ ในชุมชนกะเหรี่ยงนั้น นอกจากก่อโจรแล้ว ผู้นำทางการคือผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทมากขึ้นในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน หากในชุมชนมีคู่กรณีที่ขัดแย้งกัน นำความเข้ามาปรึกษา ก่อโจรจะไกล่เกลี่ย เรื่องเล็กน้อยจะตกลงกันได้ หากเป็นเรื่องที่ได้เปรียบเสียเปรียบกันมาก ในการไกล่เกลี่ยจะเชิญฝ่ายตำรวจเข้ามาเป็นพยานด้วย หากตกลงกันไม่ได้จึงจะนำความไปแจ้งตำรวจเพื่อดำเนินการตามกฎหมายบ้านเมืองต่อไป ส่วนชุมชนคนไทยพื้นราบนั้น ผู้นำทางการคือผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทในการรักษาความสงบเรียบร้อยลดลงไป เนื่องจากการจัดการด้วยตนเองอาจเกิดอันตรายและเกิดความขัดแย้งตามมาได้ ผู้นำหมู่บ้านต่างยอมรับว่าบทบาทของตนเองในการจัดการตามกฎหมายบ้านเมืองนั้น เป็นการตกเดือนมากที่สุด เรื่องที่ไกล่เกลี่ยส่วนมากเป็นเรื่องการทะเลาะวิวาท วิวุ่นทำร้ายร่างกายกันและบางครั้งเป็นความผิดเกี่ยวกับเพศ

4.1.2 กลไกทางสังคมของกฎหมาย

กลไกทางสังคมของกฎหมายในพื้นที่วิจัย ได้แก่ สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง อัยการจังหวัดแม่สะเรียง ศาลจังหวัดแม่สะเรียง และเรือนจำจังหวัดแม่สะเรียง มีวิถีคิดและวิธีการปฏิบัติงานในการรักษาความสงบเรียบร้อย ดังนี้

(1) สถานภาพอาชญากรรมในตำบลบ้านกาศ

จากการตรวจเอกสารพบว่า แม้ในตำบลบ้านกาศ ไม่มีสถานบริการร้านเกมส์ ร้านอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นแหล่งที่เอื้อต่อการเกิดอาชญากรรม แต่ก็มีการค้าฝิ่นกฎหมายบ้านเมือง โดยมีการลักลอบเล่นการพนันโดยเฉพาะในหมู่บ้านคนพื้นเมือง สถิติอาชญากรรม ในห้วงเวลาตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550 จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นห้วงเวลาการวิจัยตามโครงการนี้ พื้นที่ตำบลบ้านกาศมีสถิติคดีความผิดตามกฎหมายคนเข้าเมือง 41 ราย ความผิดตามกฎหมายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ 15 ราย ความผิดตามกฎหมายการพนัน 19 ราย ความผิดตามกฎหมายยาเสพติด 26 ราย ความผิดตามกฎหมายอาญา ประกอบด้วย ทำร้ายร่างกาย 3 ราย ทำให้เสียทรัพย์ 1 ราย และลักทรัพย์ 5 ราย มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดโดยเฉพาะกัญชา และยังมีปัญหาการลักลอบตัดไม้ดังกรณีการตรวจพบการลักลอบตัดไม้สักแปรรูป 232 แผ่น ของเจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการพิเศษที่บ้านแม่หาร เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2551 (สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง, 2552)

(2) วิถีคิดและวิธีการปฏิบัติงานของกระบวนการยุติธรรม

(2.1) วิถีคิดและวิธีการปฏิบัติงานของตำรวจ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มตำรวจสายงานป้องกันปราบปรามของสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง และสายงานสอบสวนสรุปได้ว่า สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักในการรักษาความสงบเรียบร้อย มีวิธีปฏิบัติงานดังนี้

(2.1.1) ในเขตเมือง (เขตเทศบาลตำบลแม่สะเรียง) เน้นการป้องกันอาชญากรรมด้วยการจัดสายตรวจจรดยนต์และรถจักรยานยนต์เป็นผลัด ๆ ละ 8 ชั่วโมง ปฏิบัติงานตามแผนการตรวจ

(2.1.2) พื้นที่นอกเขตเมืองจัดเป็นสายตรวจตำบลประจำตู้ยามหรือที่ปักสายตรวจ ตำบลละ 4 – 6 นาย ทำหน้าที่รับแจ้งเหตุเบื้องต้น ตู้ยามจึงเป็นหน่วยงานย่อยของตำรวจที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด หลังจากรับแจ้งเหตุเบื้องต้นแล้ว เรื่องที่ดำเนินการได้เองจะยุติลงที่ตู้ยาม หากเกินขีดความสามารถ ตำรวจจะแจ้งให้ศูนย์วิทยุทราบให้หัวหน้าสายตรวจจัดสายตรวจจรดยนต์ไปยังที่เกิดเหตุอีกทีหนึ่ง ในตำบลบ้านกาศ มีตู้ยามตำรวจบ้านกาศ รับผิดชอบเป็นจุดสกัดและรับแจ้งเหตุเบื้องต้น โดยเมื่อมีเหตุผิดปกติเกิดขึ้น ชุมชนจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจทราบเพื่อดำเนินการต่อไป

(2.1.3) จัดชุดเฉพาะกิจปราบปราม

(2.1.4) การไต่ถามคดีในชั้นพนักงานสอบสวน

พนักงานสอบสวนได้ให้ข้อมูลวิธีปฏิบัติงานว่า เมื่อมีคดีอาญาถึงพนักงานสอบสวน ถ้าเป็นคดีที่ยอมความได้จะพยายามไต่ถามไต่ถามก่อน ส่วนใหญ่ร้อยละ 60 ไต่ถามไต่ถามได้ ไม่จำเป็นต้องรับคดีไว้สอบสวน ส่วนคดีจราจร ไต่ถามไต่ถามได้เกือบทั้งหมด มีการชดเชยค่าเสียหายในชั้นพนักงานสอบสวน เว้นแต่คดีรถชนคนตายหรือบาดเจ็บสาหัสเท่านั้นที่พนักงานสอบสวนจะรับคดีไว้สอบสวนส่งสำนวนการสอบสวนให้พนักงานอัยการต่อไป ”

(2.1.5) การแสวงหาความร่วมมือกับประชาชน

สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง ได้จัดชุดปฏิบัติการตำรวจชุมชนสัมพันธ์ (ตชส.) 6 คน มีรองผู้กำกับการฝ่ายป้องกันปราบปรามเป็นหัวหน้า มีหน้าที่ดำเนินการตามโครงการชุมชนสัมพันธ์ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของตำรวจผ่านการประชุมชาวบ้าน จัดรายการทางสถานีวิทยุ การเป็นวิทยากรกลุ่ม อบรมตามสถานศึกษาต่างๆ โดยได้ทำโครงการสองแนว ทางคือ

(1) โครงการตามสภาพพื้นที่ตามที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ เช่น โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว โครงการแดร์ (หลักสูตรปฏิเสธยาเสพติด) โครงการถนนสีขาว (งบประมาณจากสำนักงานกองทุนส่งเสริมการสร้างสุขภาพ) การจัดพิมพ์เอกสารแนะนำให้ความรู้ โครงการตำรวจชุมชนสัมพันธ์สัญจร

(2) โครงการตามแผนงานสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ได้แก่ โครงการสมาชิกตำรวจบ้าน โครงการฝากบ้านไว้กับตำรวจ โครงการสมาชิกแจ้งข่าวอาชญากรรม โครงการป้องกันอาชญากรรมในที่สาธารณะ โครงการควบคุมอาชญากรรมประเภทประทุษร้ายต่อชีวิตร่างกาย โครงการตั้งจุดตรวจค้น โครงการกำหนดจุดสกัดและชักซ้อมแผนเผชิญเหตุ โครงการปรับเปลี่ยนและยุทธวิธีสายตรวจให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ โครงการปรับสภาพแวดล้อมป้องกันอาชญากรรมในบ้านเรือน คนตรึงกับงานชุมชนสัมพันธ์ การประกวดเรียงความคำขวัญในวันสำคัญของชาติ การพัฒนาและอบรมผู้นำเยาวชน การฝึกอบรมอาสาจราจร เยาวชนสัมพันธ์ เพื่อนบ้านเตือนภัย หมู่บ้านปลอดอาชญากรรม – ยาเสพติด การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา ครุ 5 นาที เหล่านี้เป็นโครงการเชิงป้องกัน โดยให้ตำรวจขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการ สมาชิกตำรวจบ้านที่อบรมมาแล้วจะช่วยงานตำรวจเมื่อมีงานเทศกาลรื่นเริง งานศพ ด้วยการช่วยจัดการจราจร เป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานในการรักษาความสงบเรียบร้อย เนื่องจากโครงการของสำนักงานตำรวจแห่งชาติที่สั่งการให้หน่วยในพื้นที่ปฏิบัติมีจำนวนมาก บางครั้งไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และขาดงบประมาณ จึงมีเพียงบางโครงการที่ดำเนินการได้

โดยโครงการที่สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียงดำเนินการ ได้แก่ โครงการสมาชิกตำรวจบ้าน โครงการครู 5 นาที โครงการแดร์ โครงการอบรมให้ความรู้การจราจร โครงการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา

(2.1.6) วิธีการปฏิบัติงานตามโครงการชุมชนสัมพันธ์ ตำรวจมีวิธีปฏิบัติงานดังกล่าวตามคำสัมภาษณ์ (พ.ต.ท.สันติย์ จันทร์ดี, 2551) ว่า

“สำนักงานตำรวจแห่งชาติสนับสนุนงบประมาณตามโครงการชุมชนสัมพันธ์มากที่สุด ตำรวจจะอบรมตามเนื้อหาวิชาตามคู่มือของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ทุกหมู่บ้านในเขตตำบลบ้านกาศได้ผ่านการอบรมตามโครงการชุมชนสัมพันธ์มาแล้วอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 ครั้ง ในทางปฏิบัติ การทำโครงการจะง่ายขึ้น หากเจ้าหน้าที่สามารถเข้ากับชาวบ้านได้ดี สร้างความบันเทิงให้ชุมชน การเข้าร่วมกับงานประเพณี งานวัด งานศพของชุมชน การทำโครงการมี 3 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเตรียมการ เจ้าหน้าที่จะเยี่ยมเยียนและร่วมกิจกรรมกับชุมชน ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและประชุมวางแผนงานร่วมกับผู้นำชุมชน ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการ เจ้าหน้าที่จะจัดระบบงานและประเมินความพร้อมของชุมชน ฝึกอบรมให้ความรู้การป้องกันตนเองตามหลักสูตร ร่วมมือกันพัฒนาอาคารสถานที่ ทำป้ายหมู่บ้าน จากนั้นร่วมกันจัดระบบประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับตำรวจ ช่องทางการติดต่อสื่อสาร ขอความร่วมมือแจ้งเหตุเบาะแสต่างๆแก่ตำรวจ และขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลและปรับปรุงแก้ไข ในทางปฏิบัติเมื่อโครงการยุติลงแล้ว ตำรวจจะเน้นการที่ชุมชนให้ความร่วมมือแจ้งเบาะแสแก่ตำรวจมากกว่าหน่วยงานไม่ได้ประเมินผลว่าเมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วอาชญากรรมลดลงไปเพราะผลจากการทำโครงการชุมชนสัมพันธ์หรือไม่ ส่วนใหญ่เมื่อระบบที่วางไว้ในชุมชนคลายความเข้มข้นลงไปจะคงเหลือแต่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างตำรวจกับชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2551 สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียงได้รับนโยบายจากสำนักงานตำรวจแห่งชาติให้ดำเนินการตามโครงการสร้างชุมชนเข้มแข็งต้นแบบการป้องกันอาชญากรรมเพื่อรองรับงานยุติธรรมชุมชนในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกันกับโครงการชุมชนสัมพันธ์ การดำเนินการเริ่มจากค้นหาแกนนำและองค์กรท้องถิ่น จุดประกายความคิด ศึกษาพื้นฐานชุมชน วิเคราะห์ปัญหาชุมชน ยกร่างกิจกรรมชุมชน นำกิจกรรมไปสู่การปฏิบัติ ประเมินผล”

(2.2) วิธีคิดและวิธีปฏิบัติงานของอัยการ ศาลและเรือนจำอำเภอแม่สะเรียง

จากการศึกษาพบว่าอัยการ ศาลและราชทัณฑ์ มีวิธีปฏิบัติงานเริ่มจาก อัยการมีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล ศาลมีหน้าที่พิจารณาพิพากษา และเรือนจำมีหน้าที่คุมขังผู้ต้องโทษตามคำสั่งศาล สำหรับวิธีปฏิบัติงานเกี่ยวกับชุมชนนั้น อัยการมีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติแนวทางเดียวกันกับศาล คือ ใช้การไกล่เกลี่ยยุติคดี เนื่องจาก (1) สะดวก วิธีการและขั้นตอนง่าย

(2) รวดเร็ว ใช้เวลาในการไต่เปลี่ยนน้อยกว่าการดำเนินคดี (3) ประหยัด (4) ไม่ว่าผลการไต่เปลี่ยนจะเป็นอย่างไรคู่พิพาทมีความสัมพันธ์ดังเช่นปกติ (5) ลดปริมาณคดีเข้าสู่ศาล ดังคำให้สัมภาษณ์ของ อัยการจังหวัดแม่สะเรียง (ชวรัตน์ วงศธนบุรณ์, 2551) ว่า

“อัยการจังหวัดแม่สะเรียงทำหน้าที่เป็นสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ซึ่งเป็นการดำเนินงานในแนวทางกระบวนการยุติธรรมชุมชนแบบหนึ่งเช่นกัน โดยได้ดำเนินการตามโครงการประណอข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน ด้วยการฝึกอบรมให้ความรู้แนวทาง วิธีการประណอข้อพิพาทแก่ผู้นำหมู่บ้านในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง หากเป็นคดีความขึ้นมา ในเรื่องที่กฎหมายกำหนดไว้ว่าเป็นคดีที่ยอมความได้ อัยการก็ได้พยายามไต่เปลี่ยนคดีเพื่อให้คดียุติลงด้วยความพอใจทั้งสองฝ่าย ในอนาคตมีโครงการนำกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและมาตรการทางกฎหมายมาใช้ และการผลักดันกฎหมายชะลอการฟ้องชั้นอัยการ”

เช่นเดียวกันกับศาลจังหวัดแม่สะเรียง ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดแม่สะเรียง (ปทุมวดี พิชชาโชติ, 2551) ให้สัมภาษณ์ว่า “ศาลจังหวัดแม่สะเรียงได้ดำเนินการตามโครงการประណอข้อพิพาทตามนโยบายของประธานศาลฎีกาเพื่อลดคดีสู่ศาลด้วยการไต่เปลี่ยน การไต่เปลี่ยนต่างจากกระบวนการพิจารณาปกติ เนื่องจากการพิจารณาคดีตามปกติเป็นการค้นหาความเสียหายที่แท้จริงแต่การไต่เปลี่ยนเป็นการค้นหาความพอใจของกลุ่มความ โดยผู้ที่ไต่เปลี่ยนนั้นจะไม่ใช่ผู้ชี้ขาดตัดสินข้อพิพาท ระบบไต่เปลี่ยนมีพื้นฐานมาจากอำนาจการไต่เปลี่ยนของผู้พิพากษาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแต่ได้ปรับลดขั้นตอนและอำนาจของผู้พิพากษาลงมาเพื่อลดอุปสรรคต่าง ๆ ศาลจังหวัดแม่สะเรียงได้คัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนในอำเภอแม่สะเรียงฝึกอบรมให้ความรู้วิธีการประណอข้อพิพาท แต่งตั้งเป็นผู้ประนีประนอมประจำศาล 5 คน คือ นายมนตรี บำรุงกิจ นายชนิด ไทยตรง นายสวัสดิ์ ไชยพูน นายสวัสดิ์ เอ็งน้วน และนายวิเชียร พูลวานิช หากคดีความที่กฎหมายกำหนดไว้ว่าเป็นคดีที่ยอมความได้ ศาลจะแนะนำให้คู่ความเข้าสู่กระบวนการไต่เปลี่ยน ในรอบปี พ.ศ. 2551 มีคดีที่ไต่เปลี่ยนให้ยุติลงได้ 180 คดี ไม่สำเร็จ 9 คดี ทุนทรัพย์ 28,719,310.99 บาท ซึ่งเป็นการดำเนินงานในแนวทางกระบวนการยุติธรรมชุมชนแบบหนึ่ง เงื่อนไขในการไต่เปลี่ยนคือทุกฝ่ายสมัครใจเข้าสู่ระบบไต่เปลี่ยน ศาลจังหวัดแม่สะเรียงได้จัดตั้งศูนย์ไต่เปลี่ยนและประนีประนอมข้อพิพาทขึ้นโดยจัดแยกงานทุกอย่างออกจากงานเดิมทั้งงานสารบรรณ งานสำนวนและมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์โดยเฉพาะ”

ส่วนเรือนจำจังหวัดแม่สะเรียง นั้น มีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้บัญชาการเรือนจำอำเภอแม่สะเรียง (ตระกูล สุติศา, 2551) ว่า

“เนื่องจาก แนวโน้มคนถูกจำคุกมีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเพิ่มขึ้นเดือนละ 2,000 คน ขณะที่ความจุปกติของเรือนจำทั่วประเทศมีอยู่เพียง 120,000 คน ผู้ต้องขัง

ทั้งหมดเป็นผู้ต้องขังคดียาเสพติดในอัตราส่วนสูงสุด คือ ร้อยละ 56 ดังนั้น ราชทัณฑ์ต้องหาทางลดคนถูกจำคุกด้วยการให้ชุมชนช่วยเหลือดูแลผู้พ้นโทษ มีส่วนร่วมรับผู้พ้นโทษกลับไปใช้ชีวิตตามปกติ”

ในด้านกรมคุมประพฤติ มีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติงานดังกล่าวให้สัมภาษณ์ของผู้อำนวยการสำนักงานคุมประพฤติ (อรพินธ์ สุวัฒน์ประ, 2552)ว่า

“ระบบยุติธรรมขณะนี้รับภาระหนัก เนื่องจากมีคดีขึ้นสู่ศาลจำนวนมากแต่จัดการได้น้อย ดังนั้น จำเป็นต้องให้ประชาชนมีบทบาท ร่วมกันสร้างระบบยุติธรรมของชุมชนเอง ชุมชนสามารถใช้กระบวนการยุติธรรมของชุมชนมาคลี่คลายกรณีพิพาทได้โดยไม่ต้องเสียเงิน กรมคุมประพฤติเป็นหน่วยงานหลักงานยุติธรรมชุมชนเนื่องจากเป็นหน่วยเดียวในกระทรวงยุติธรรมที่งานอยู่ที่ชุมชน เดิมเนื้อหาของพนักงานคุมประพฤติคือการสืบเสาะ การคุมประพฤติ การพักการลงโทษซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนมาก ภายหลังได้หันมาใช้แนวทางยุติธรรมชุมชนด้วยวิธีการประชุมกลุ่มล้อมวง การชดใช้เยียวยาแก่ผู้เสียหาย การจัดโครงสร้างงานยุติธรรมจังหวัดและโครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ด้วยการฝึกอบรมผู้นำ เปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชนตาม อบต. ต่าง ๆ ในอนาคตกระทรวงยุติธรรมมีแนวคิดให้กรมคุมประพฤติเป็นกรมยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรมได้มอบหมายให้กรมคุมประพฤติทำโครงการอยู่ 2 โครงการ คือ โครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และโครงการอาสาสมัครคุมประพฤติ

โครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเน้นการอบรมตามหลักสูตร 1 วัน หรือ 2 วัน ผลจากการจัดทำโครงการฯ ทำให้เกิดศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นหลายแห่งตามเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีความพร้อมในสถานที่ แต่ลักษณะการปฏิบัติงาน เป็นศูนย์ที่พนักงานคุมประพฤติใช้เป็นสถานที่รับรายงานตัวของผู้ถูกคุมประพฤติมากกว่า ศูนย์ยุติธรรมชุมชนจึงเป็นเสมือนศูนย์ของข้าราชการมากกว่าของชาวบ้าน ข้าราชการควรลดบทบาทลงมากกว่านี้ โครงการศูนย์ยุติธรรมชุมชนนั้นจะมีการอบรมกำนันผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนทั้งหลายให้เข้าใจการใกล้ชิด เครือข่ายยุติธรรมชุมชนส่วนใหญ่จะมีสมาชิกประมาณอำเภอละ 10-50 คน ชาวบ้านต้องการให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนเหล่านี้มีกฎหมายรองรับ เป็นความเชื่อว่าจะทำให้มั่นคงถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งที่ความมั่นคงของศูนย์ยุติธรรมชุมชนควรเกิดจากกฎหมายในใจคน มิใช่กฎหมายลายลักษณ์อักษร”

4.1.3 สรุป

ชุมชนบ้านกาศเป็นเช่นสังคมการเมืองทั่วไปที่ความเป็นมาของชุมชนไม่มีบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ ระยะเริ่มต้นไว้รัฐ ปกครองตนเอง ต่อมาอยู่ในการปกครองของเมืองยวมและถูกผนวกอยู่ในปกครองของเมืองเชียงใหม่ สุดท้ายอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐไทย ภายใต้อุดมการณ์ของรัฐ กระแสการพัฒนาสมัยใหม่ ทั้งในด้านการศึกษา การยุติธรรม ระบบ

เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทำให้วิถีคิดและวิธีการจัดการชุมชนของตำบลบ้านกาศเปลี่ยนแปลงไปจากการมีผีเป็นกระบวนทัศน์ในการมองโลกมาเป็นการอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์การพึ่งพา พึ่งพารัฐ และเงินทุนในการดำรงชีวิต ดังตารางสรุปต่อไปนี้

ตาราง 8 วิถีคิดและวิธีการจัดการของชุมชนบ้านกาศ

วิถีคิดและวิธีการจัดการดั้งเดิม	วิถีคิดและวิธีการจัดการในปัจจุบัน
รากฐานของสังคมยึดมั่นในศาสนา ศีลธรรม ชุมชนกะเหรี่ยงนับถือผี	ศรัทธาในศาสนาคลายลง ฐานสังคม เปลี่ยนเป็นวิทยาศาสตร์และกฎหมาย สำนึกใน ตัวตนสูงขึ้น ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น
ชุมชนพึ่งตนเอง พึ่งพาอาศัยกัน มีจารีต ประเพณี ยังชีพแบบพอเพียง	ชุมชนพึ่งพารัฐและเงินทุนผสมผสาน ความสัมพันธ์แบบเดิม การพัฒนาแบบแผน ใหม่ผ่านแผนงานโครงการเน้นงบประมาณ
การจัดความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ตาม กฎหมายจารีต	ความสัมพันธ์ภายใต้กฎหมายผสมผสาน ความสัมพันธ์แบบผู้ให้ผู้รับ
ชาวบ้านกาศมีส่วนร่วมในเชิงจำยอม บาง ครั้งถูกเกณฑ์ถูกกวาดต้อน มีหน้าที่จับตัว ผู้กระทำผิดส่งให้ผู้ปกครองบ้านเมือง	อาชญากรรมมีผลกระทบต่อความสงบ เรียบร้อยของสังคมที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้อง แก้ไข โดยมีสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง และ กฎหมายเป็นกลไกของรัฐด้านการปราบปราม
ชุมชนมีระบบการไต่ถามโดยคนกลางไม่มี สถาบัน ไม่มีองค์กร โดยชุมชนไทยพื้นราบใช้ ระบบเชื้อพืงผู้นำหรือผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่ใช้ หลักศีลธรรมมาตัดสิน ส่วนชุมชนกะเหรี่ยงใช้ ผู้นำทางศาสนาหรือก๋อโง่ เป็นผู้ตัดสินชี้ขาด ข้อพิพาท	การไต่ถามเพื่อลดคดีสู่ศาลอย่างเป็นทางการ

เมื่อกระบวนการณ์ยุคธรรมมีความเข้มแข็ง จึงเกิดการดึงเอาอำนาจการจัดการของชุมชนมาเป็นหน้าที่ของรัฐ ชุมชนบ้านกาศจึงถูกลดบทบาทลงไป เป็นสังคมที่แบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญ ด้านการศึกษามีครู ด้านสุขภาพมีแพทย์ ด้านโจรผู้ร้ายเป็นความรับผิดชอบของตำรวจ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้าง สังคมสมัยใหม่มีวิถีคิดและวิธีปฏิบัติในการรักษาความสงบเรียบร้อยสรุปได้ดังนี้

ตาราง 9 วิธีคิดและวิธีปฏิบัติงานของกลไกทางสังคมของกฎหมายในพื้นที่วิจัย

ตำรวจ	อัยการ ศาล ราชทัณฑ์และคุมประพฤติ
จัดสายตรวจรถยนต์ รถจักรยานยนต์	อัยการและศาลใช้การไต่ถามผู้ต้องหาและผู้ต้องหา
สายตรวจตำบลมีผู้ยามตำรวจเป็นศูนย์กลางรับแจ้งเหตุดูแลพื้นที่	ศาล ราชทัณฑ์ทำโครงการราชทัณฑ์ตำบล คุมประพฤติใช้โครงการกระบวนการยุติธรรม
แสวงหาความร่วมมือจากประชาชนด้วยโครงการต่างๆ	ชุมชนโดยเน้นการตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนและอบรมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน
จัดชุดเฉพาะกิจปราบปราม	
การไต่ถามผู้ต้องหาโดยตำรวจ	

4.1.4 การวิจารณ์

(1) ชุมชนบ้านกาศ: การเคลื่อนย้ายจากกระบวนการพึ่งตนเองสู่กระบวนการพึ่งพารัฐ

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านกาศไม่มีบันทึกไว้ บางส่วนเป็นการคาดคะเน บางเรื่องเป็นคำบอกเล่าตามตำนานหรือเป็นนิทานที่เล่าต่อกันมา สิ่งเหล่านี้สืบเนื่องมาจากประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทยที่เน้นความสำคัญเฉพาะราชธานี เช่น กรุงเทพมหานครหรืออยุธยา และกรุงเทพฯ กล่าวถึงชุมชนท้องถิ่นอย่างผิวเผินจนมีพลังไม่พอที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นอยากรู้จักตัวเอง เรื่องราวของตำบลบ้านกาศเพิ่งจะมีความชัดเจนพร้อมกับการเกิดรัฐสมัยใหม่ที่ขยายขอบเขตอำนาจรัฐเข้าไปจัดการด้านต่าง ๆ แทนสังคม ชุมชน ครอบครัว มากยิ่งขึ้น เริ่มจากสมัยรัชกาลที่ 5 นับเป็นครั้งแรกที่ราษฎร ถูกดึงเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลกลาง ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของส่วนกลางและยอมรับกฎเกณฑ์กฎหมายที่มาจากอำนาจรัฐ มิใช่มาจากจารีตประเพณีที่ตนเคยชิน เป็นราษฎรที่จะต้องยอมรับสถานะของผู้อยู่ใต้การปกครองต้องพึ่งพาอำนาจรัฐในด้านต่าง ๆ และต้องทำหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีให้ครบถ้วน รัฐได้พยายามใช้ระบบการศึกษาในการปลูกฝังอุดมการณ์จนมีการเปลี่ยนความคิด โลกทัศน์ ความเชื่อของคนในชุมชน ดังการเกิดขึ้นของโรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2476 รัฐไทยจึงมีความสำคัญและมีอำนาจทางการเมืองที่ปัจเจกชนต้องยอมจำนนดังเช่นรัฐตามแนวคิดของมักเคย์เวลล์ที่ต้องมีอำนาจเหนือมนุษย์ ถ้าไม่มีอำนาจก็ถือว่าปราศจากความเป็นรัฐ (สมบัติ จันทรวงศ์, 2551: 42) ชุมชนบ้านกาศจึงปรับเปลี่ยนจากสังคมบุพกาลที่อยู่แบบพอเพียงพึ่งตนเองในทุกด้าน ไปเป็นการพึ่งพารัฐทุกด้าน

โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐเป็นกระบวนการหล่อหลอมให้ชาวกะเหรี่ยงในตำบลบ้านกาศกลายเป็นไทยและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาวไทยพื้นราบมากขึ้น แม้รัฐสมัยใหม่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ขณะเดียวกันกลับเป็นรัฐเผด็จการมากขึ้นเพราะเกิดการแย่งอำนาจในการจัดระเบียบชุมชนไปจากสังคมมากยิ่งขึ้น แม้บางส่วน ชุมชนมีทุนทางสังคมที่ดำรงอยู่หลากหลายแต่ก็มีพลังไม่พอที่จะต่อสู้กับระบบทุนนิยมและการพัฒนาสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้างและอุดมการณ์ จากเดิมอยู่ร่วมกันด้วยสันติเดียวกัน ถือกรรมสิทธิ์ร่วมกันไว้วางใจกัน นับถือผีเดียวกันหรือนัยหนึ่งคือระเบียบกฎหมายของชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, 2549: 67) เปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์แบบทางการตามกฎหมาย สิทธิตามธรรมชาติส่วนหนึ่งจึงถูกริดลอนลงไปเกือบห้าสิบปีของการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์สมัยใหม่ ทำให้ชุมชนบ้านกาศมีเงินทุน โครงการพัฒนามากมาย การผ่อนคลายอำนาจรัฐด้วยการกระจายอำนาจให้มีการปกครองตนเองในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบลที่คาดหวังว่าจะเป็นแหล่งแห่งการพัฒนาที่สำคัญ แต่จากการวิเคราะห์แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ แล้วพบว่า มีการใช้จ่ายงบประมาณไปที่โครงสร้างพื้นฐานถึงร้อยละ 93.86 ขณะที่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ถึงร้อยละ 10 ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 10 แผนงบประมาณตามยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาตำบลบ้านกาศ พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2550

ยุทธศาสตร์	งบประมาณ	ร้อยละ
โครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับความเจริญของตำบล	75,994,740	93.86%
การแก้ปัญหาความยากจน	1,180,000	1.46%
การพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น	2,290,000	2.83%
การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	550,000	0.68%
ความมั่นคงและความปลอดภัย	950,000	1.17 %
รวม	80,964,740	100

ที่มา: วิเคราะห์จากแผนยุทธศาสตร์ของ อบต.บ้านกาศ (2551)

ตำบลบ้านกาศจึงอยู่ในกระแสการพัฒนาที่ซ่อนเร้นปัญหาการขาดความเป็นธรรมในการพัฒนาเอาไว้ แม้หน่วยงานพัฒนาภาครัฐจะพยายามปรับวิธีการพัฒนานำการ

วางแผนแม่บทชุมชนมาใช้ แต่การปฏิบัติกลับรวบรัดข้ามขั้นตอน การวางแผนแม่บทชุมชนที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเป็นเพียงเนื้อหาของแผนงานที่รวมโครงการย่อยต่าง ๆ โดยการขึ้นจากภาครัฐเอาไว้โดยที่ชุมชนยังต้องพึ่งพารัฐเช่นเดิม รวมทั้งการรักษาความสงบเรียบร้อย ในชุมชน แม้แต่ละหมู่บ้านจะมีกฎเกณฑ์เฉพาะของตนเองที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังเช่น การห้ามล่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามตัดไม้ในป่าอนุรักษ์ การห้ามเกี่ยวข้องกับยาเสพติด แต่ความเข้มข้นผ่อนคลายเป็นไป (declined) พร้อมกับมีเหตุฝ่าฝืนกฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดขึ้นเป็นประจำ ทั้งนี้เนื่องจากการดำรงอยู่ของกฎดังกล่าวนั้น ปัจจัยสำคัญคือการใช้ความสามัคคีในชุมชนหนุนหลังเป็นส่วนใหญ่ เป็นเช่นดังการใช้อำนาจรัฐหนุนหลังกฎในการห้ามตัดไม้และการห้ามเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในรูปของกฎหมายบ้านเมือง ขณะที่กฎเกี่ยวกับการล่าสัตว์และการลักทรัพย์นั้นมีศีลธรรมหนุนหลัง (justice by convention) เมื่อชุมชนอ่อนแอ กฎที่ไม่มีศีลธรรมหนุนหลังจึงผ่อนคลายเป็นไป ในที่สุดวิธีคิดและวิธีปฏิบัติชุมชนบ้านกาศเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยหรือนัยหนึ่งคือกระบวนการยุติธรรมในระดับชุมชนจึงมีแนวโน้มไปสู่การพึ่งพารัฐมากขึ้น ปัญหาของชุมชนบ้านกาศจึงไม่ใช่ปัญหาวิธีปฏิบัติ หากแต่เป็นปัญหาวิธีคิดหรือปัญหาเชิงกระบวนการทัศน์

(2) กลไกทางสังคมของกฎหมาย

(2.1) การพึ่งพากระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก

เมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้น ความจำเป็นในการกำหนดรูปแบบการอยู่ร่วมกันด้วยการจัดตั้งสถาบันที่เรียกว่าความสงบเรียบร้อย (An institution is called an order) จึงเกิดขึ้น ปรากฎการณ์ที่ปัจเจกชนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน กลายเป็นปรากฏการณ์ของสังคมที่การกระทำทุกอย่างถูกกำหนดกฎเกณฑ์ ดังการสร้างความเป็นปึกแผ่นของรัฐชาติด้วยการปฏิรูปด้านต่าง ๆ ที่สำคัญคือการปฏิรูประบบกฎหมาย ดังนั้น สถาบันกระบวนการยุติธรรมจึงมีบทบาทมากขึ้นเพื่อนำมาซึ่งความร่วมมือในการกำหนดกรอบพฤติกรรมของบุคคล วิธีคิดและวิธีการจัดการเพื่อความสงบเรียบร้อยในชุมชนจึงเปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไปเป็นการพึ่งพากระบวนการยุติธรรมกระแสหลักอย่างสิ้นเชิง โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้คนรุ่นใหม่เรียนรู้การใช้ความสามารถ (achievement) เป็นเกณฑ์มากกว่าการเคารพผู้อาวุโส ปัญหาเศรษฐกิจทำให้ความสนใจต่อชุมชนลดน้อยลง ความเข้มข้นของกฎหมายบ้านกาศจึงผ่อนคลายเป็นไป มีปัญหายาเสพติด การพนัน การดื่มสุรา หรือแม้แต่ป่าชุมชนแม่หารที่มีชื่อเสียงและมีความเข้มข้นในการจัดการ ยังมีการลักลอบตัดไม้โดยคนในหมู่บ้านเอง การเกิดขึ้นของอาชญากรรมมิได้ส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนให้แน่นแฟ้นขึ้นตามแนวคิดของเดอร์ไคม์ (Durkheim) (Philip Smith and Kristin Natalier, 2005: 13-15) แต่อย่างใด เนื่องจากชุมชนเริ่มเคยชินกับระบบที่รัฐ (ตำรวจ) เป็นผู้จัดการ การครอบงำทางอุดมการณ์ดังกล่าวทำให้ในที่สุดประชาชนมีทัศนะว่าอาชญากรรมเป็นปัญหาส่วนตัว เป็นหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะตำรวจซึ่งเป็นขั้นต้นของกระบวนการยุติธรรมจะต้องแก้ไข

(2.2) กระบวนการยุติธรรมชุมชนของรัฐ: การคืนอำนาจแก่ชุมชน หรือกลไกการควบคุมสังคมเชิงอุดมการณ์

เมื่อเกิดปัญหาคดีล้นศาล คับคั่งคุก มโนทัศน์ของกระทรวง ยุติธรรมที่แผ่ขยายมาถึงแม่สะเรียง ได้แก่แนวคิดยุติธรรมชุมชน ภายใต้นโยบาย ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม (Justice for all, All for justice) กระทรวงยุติธรรมได้ขยายหน่วยงาน เปิดศูนย์ ยุติธรรมชุมชนขึ้นเพื่อหาทางลดคดีให้ยุติลงในระดับชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ การผลิตซ้ำอุดมการณ์ ดังกล่าวเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ดังการเกิดขึ้นของแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และ แนวคิดยุติธรรมชุมชน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548 และ 2550) ที่พยายามบ่งบอกว่าเป็นการคืน อำนาจแก่ชุมชน โดยวางเงื่อนไขจำเป็นต่อความสำเร็จอยู่ที่การมีบทบัญญัติแห่งกฎหมายรับรอง การวางเงื่อนไขไปที่ตัวบทกฎหมายสะท้อนให้เห็นถึงการกำกับชุมชนด้วยอำนาจรัฐที่อยู่บนแนวคิด ทฤษฎีสายสกุลสมัยใหม่นิยมซึ่งเชื่อมั่นว่ากฎหมายมีความเป็นกลาง ทั้งยังแฝงไว้ด้วยทฤษฎีปฏิฐาน นิยมทางกฎหมายที่ยึดถือว่า กฎหมายบ้านเมืองเป็นคำสั่งของรัฐ เป็นสูตรสำเร็จที่จะทำให้เกิด ระบบยุติธรรมชุมชนขึ้นโดยมองข้ามความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งเป็นสาระสำคัญของระบบยุติธรรม ชุมชน วิธีคิดดังกล่าวมีเบื้องหลังที่มาจากแนวคิดเรื่องกฎหมายกับความยุติธรรมที่สำคัญ จากสำนัก กฎหมายบ้านเมืองที่เชื่อว่ากฎหมายต้องแยกให้ชัดเจนระหว่าง กฎหมายที่เป็นอยู่กับกฎหมายที่ควร จะเป็น กฎหมายธรรมชาติเป็นกฎหมายที่ควรจะเป็น กฎหมายบ้านเมืองเป็นกฎหมายที่เป็นอยู่ กฎหมายที่มีผลบังคับต้องออกโดยผู้มีอำนาจอธิปไตยสูงสุดของรัฐตามนิติวิธีที่กำหนด ตีความตาม ตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัด วิธีคิดดังกล่าวไทยรับเข้ามาสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อผสมผสานกับ วัฒนธรรมอำนาจนิยมดั้งเดิมของไทยทำให้เกิดวัฒนธรรมการใช้กฎหมายแก้ปัญหาตามแนวคิด กระแสหลัก ทั้งที่ระบบยุติธรรมของชุมชนนั้น ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นเงื่อนไขเพียงพอที่จะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและการพึ่งตนเองของชุมชน โดยที่ที่สุดแล้วกระบวนการยุติธรรม ชุมชนของรัฐยังยึดติดกับการแก้ปัญหาด้วยกฎหมาย ทั้งที่ควรแก้ไขปัญหาคด้วยวิธีการทางสังคม

แม้แนวคิดยุติธรรมชุมชนที่กระทรวงยุติธรรมเสนอจะ พยายามวางตำแหน่งแห่งที่ของมโนทัศน์ไปที่ชุมชน อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวดังกล่าวกลับ เป็นไปในเชิงการควบคุมทางอุดมการณ์ตามทฤษฎีการครอบงำ (hegemony) ของกรัมสกี (Gramsci, 1891-1937) ที่ว่าการควบคุมทางสังคมในสังคมทุนนิยมประชาธิปไตยนั้นไม่ได้ถูกแสดงผ่านกลไก การปราบปรามโดยใช้อำนาจบังคับ หากแต่ถูกใช้ผ่านกลไกการควบคุมทางอุดมการณ์ ซึ่งถูก กำหนดขึ้นด้วยอำนาจตามกฎหมาย กระบวนการยุติธรรมชุมชนจึงมิได้เป็นการคืนอำนาจแก่ชุมชน หากแต่เป็นวาทกรรม (discourse) การให้ชุมชนมีส่วนร่วมใน “รูปแบบ” (form) หนึ่ง ที่ข้าม “เนื้อหา” (content) และละเลย “กระบวนการ” (process) ในที่สุดชุมชนต้องพึ่งพารัฐเช่นเดิม

4.2 การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนโดยใช้การประชาพิจารณ์ผสมผสานกับ กลไกทางสังคมของกฎหมาย

4.2.1 กลไกทางสังคมของกฎหมาย

ผู้วิจัยใช้กลไกทางสังคมของกฎหมาย คือสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง เป็นหน่วยงานนำนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ (implementation) โดยก่อรูปนโยบาย (formulate) กระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้น คัดเลือกเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นเจ้าหน้าที่โครงการ แสวงหาความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาอื่น พัฒนาผู้ยามบ้านกาศ ให้เป็นสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ (community police station) เพื่อให้เป็นหน่วยงานของตำรวจในการเชื่อมต่อนโยบาย กระบวนการยุติธรรมชุมชนระหว่าง ชุมชนบ้านกาศกับสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง ผู้วิจัยได้คัดเลือก ด.ต.สิมานนท์ โพธิสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้มีระเบียบวินัยและมีความสนใจในนโยบายดังกล่าวแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ

4.2.2 กระบวนการประชาพิจารณ์

ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการประชาพิจารณ์ผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมายพัฒนารูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้นผ่านเวทีการเรียนรู้ (knowledge forum) ประกอบด้วย 3 เวที คือ เวทีแรก การรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน และเวทีที่ 3 การประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน ผลการศึกษามีดังนี้

(1) เวทีที่ 1 การรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น

จากการศึกษาบริบทชุมชนหรือการประเมินความต้องการจำเป็นเบื้องต้นพบว่าชุมชนมีทุนทางสังคม ทุนการพัฒนาและมีการวางแผนแม่บทชุมชน มีการเก็บข้อมูลครัวเรือนตามแบบข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของกรมการพัฒนาชุมชน หากแต่เป็นการเก็บข้อมูลอย่างรวบรัดไม่ได้สร้างให้ชุมชนเกิดความรู้ใหม่จนเกิดการรู้จักตนเอง (self assesment) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (problem identification and diagnosis) ด้วยเวทีเรียนรู้เป็นวิธีที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อแก้ไขจุดอ่อนดังกล่าว สำคัญในเวทีนี้ คือ การทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง และรู้จักผู้อื่น เพื่อให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองผ่านการวิจัยตนเอง ผู้วิจัยได้วางแผนการจัดการ (planning phase) 3 ขั้นตอน และเข้าสู่ชุมชนอย่างเป็นทางการ (entering community) 20 ครั้ง คือ

(1.1) ขั้นตอนแรก การรู้จักตนเอง แบ่งเป็น 2 ช่วง

(1.1.1) ช่วงแรกเป็นการเก็บข้อมูลบัญชีครัวเรือน บันทึกข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สินตามแบบบันทึกบัญชีครัวเรือน ในห้วงเวลา 1 เดือน เริ่มจากการแนะนำชี้แจงแนวทางการเก็บข้อมูลแก่นักวิจัยชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 10 คน จนครบ 10 หมู่บ้าน พร้อมกับแจกแบบบัญชีครัวเรือนให้นักวิจัยชุมชนเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยนักวิจัยชุมชน 1 คนรับผิดชอบประมาณ 10 ครัวเรือน และเพื่อป้องกันความผิดพลาด ผู้วิจัยได้จัดนักวิจัยชุมชนที่เป็น

เจ้าหน้าที่ตำรวจประจำโครงการติดตามผลหลังจากเก็บข้อมูลไประยะหนึ่ง จากการติดตามผลพบว่าครัวเรือนบางส่วนไม่บันทึกข้อมูล เนื่องจากไม่ไว้วางใจตำรวจในการเก็บข้อมูลเรื่องนี้ และชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มีปัญหาด้านภาษา อ่านหนังสือไทยไม่ออก เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยได้จัด ส.ต.อ.อวิรุทธิ์ ไฝเสรี เจ้าหน้าที่ตำรวจเชื้อสายกะเหรี่ยงเป็นล่ามคอยติดตามแนะนำ อธิบายการกรอกข้อมูล และประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง ด้วยภาษากะเหรี่ยง ผ่านรายการของหนุ่ม หุ่นพรวัว ซึ่งเป็นที่นิยมของพี่น้องชาวกะเหรี่ยง เพื่ออธิบายวัตถุประสงค์และวิธีการบันทึกข้อมูลครัวเรือนจนแก้ไขปัญหาคือ ผลการสำรวจข้อมูลชุมชน ตำบลบ้านกาศมีรายได้ 50,519,014.80 บาท มีรายจ่าย 315,190,478 บาท และมีหนี้สินโดยรวมประมาณ 127,251,622 ล้านบาท ต่อปี ดังตารางของรายได้ รายจ่ายและหนี้สินต่อไปนี้

ตาราง 11 รายได้ทั้งตำบลต่อปี

หมู่ที่	เกษตร	แปรรูป	ค้าขาย	รับจ้าง	บริการ	ลูกส่ง	อื่นๆ	รวม
1	396,549	103,550	21,245	354,259	904,264	342,731	4,191,246	6,313,844
2	453,961	128,266	21,134	441,290	1,658,756	671,008	5,493,872	8,868,287
3	371,571	89,465	11,117	282,624	1,294,050	602,320	4,944,190	7,595,337
4	303,515	75,933	7,860	222,632	1,035,830	475,942	2,399,309	4,521,021
5	218,713	56,791	6,336	146,357	554,285	186,850	1,801,467	2,970,799
6	278,126	62,644	39,865	156,742	42,000	173,140	1,395,870	2,148,387
7	158,156	55,039	10,461	147,472	496,621	272,233	1,343,540	2,483,522
8	640,010	149,960	47,522	556,071	141,007	863,230	6,134,924	8,532,724
9	210,835	65,637	19,807	134,631	440,245	221,750	1,951,985	3,044,890
10	219,071	47,597	9,961	154,159	906,541	241,470	2,461,404	4,040,203
รวม	3,250,507	834,882	195,308	2,596,237	7,493,599	4,050,674	32,117,807	50,519,014

จากตารางข้างต้น รายได้รวมทั้งตำบลมาจากการประกอบอาชีพอื่นสูงสุดร้อยละ 64 รองลงมาเป็นบริการ ร้อยละ 14 ขณะที่รายได้จากการเกษตรมีเพียงร้อยละ 6 แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็ตาม ส่วนรายจ่ายของคนในตำบลบ้านกาศ นั้น ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 12 ประมาณรายจ่ายรวมทั้งตำบลต่อปี

หมู่ที่	ค่าอาหาร	ค่าเครื่อง ปรุง	ค่าเครื่อง ดื่ม/ขนม	ค่ายา รักษาโรค	ค่าใช้จ่าย การผลิต	ค่าการ ศึกษา	ค่าใช้จ่าย ทางสังคม	รวม
1	33,202,751	1,468,161	83,960	3,054,300	26,672,490	265,200	1,742,600	66,489,462
2	23,260,195	4,184,640	99,500	2,060,000	16,554,060	20,000	441,495	46,619,890
3	8,520,519	4,251,699	203,500	571,200	3,024,620	50,000	623,000	17,244,538
4	14,564,437	5,758,457	28,100	503,800	7,667,780	10,000	624,400	29,156,974
5	7,907,911	1,961,084	292,800	171,200	5,687,027	0	88,600	16,108,622
6	7,647,380	1,519,560	83,650	394,500	4,901,620	60,000	771,700	15,378,410
7	15,338,520	4,312,620	4,000	398,000	10,363,800	0	264,100	30,681,040
8	34,745,491	3,327,501	53,500	2,839,791	26,911,599	1,104,200	562,400	69,544,482
9	9,972,990	1,824,350	112,000	1,033,410	6,794,430	20,000	300,800	20,057,980
10	1,944,670	1,245,170	19,740	14,000	557,500	0	128,000	3,909,080
รวม	157,104,864	29,853,242	980,750	11,040,201	109,134,926	1,529,400	5,470,95	315,190,478

จากตารางข้างต้น รายจ่ายรวมทั้งตำบลเป็นรายจ่าย
ค่าอาหารสูงสุดร้อยละ 50 รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการผลิตร้อยละ 35 ค่าเครื่องดื่ม/ขนม น้อย
ที่สุดร้อยละ 0.3 สำหรับหนี้สิน ตำบลบ้านกาศมีหนี้สินรวมทั้งตำบลต่อปีเป็นอัตราส่วนร้อยละดัง
ตารางต่อไปนี้

ตาราง 13 ร้อยละของหนี้สินทั้งตำบลต่อปี

หมู่บ้าน	หนี้สิน	ร้อยละ
1	31,734,590	25
2	19,075,555	15
3	4,268,820	3
4	8,805,980	7
5	5,946,827	5
6	6,127,820	5
7	11,025,900	9
8	31,417,990	25
9	8,148,640	6
10	699,500	1
รวม	127,251,622	100

จากตารางข้างต้น บ้านท่าข้ามมีหนี้สินมากที่สุด ร้อยละ 25 ส่วนบ้านป่าหมากมีหนี้สินน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 1

(1.1.2) ช่วงที่สอง เป็นการถอดบทเรียนถึงความรู้สู่ชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนเรียนรู้ข้อมูลของตนเองทั้งด้านรายรับ รายจ่าย หนี้สิน ปัญหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข ทิศทางสังคมที่ตนเองมี โดยมีนายโสรัจจ์ ปวงคำคง เป็นวิทยากร โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการเรียนรู้ระหว่างการทำงาน (after action review) ถอดบทเรียนถึงความรู้สู่ชุมชน ด้วยการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลรายได้ รายจ่ายและหนี้สินของแต่ละหมู่บ้านกลับลงไปสู่ชุมชน และกระตุ้นให้แต่ละชุมชนหมู่บ้านวิเคราะห์จุดอ่อนของชุมชน นำเสนอถึงทุนของชุมชนที่เป็นจุดแข็งด้านต่าง ๆ และประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อให้ภูมิโอรากเหง้าความเป็นมาของตนเอง และเสนอแนวทางการแก้ไขผ่านการจัดเวทีการเรียนรู้เป็นเวทีย่อยในแต่ละหมู่บ้าน จากการลงสู่ชุมชน 10 ครั้ง แม้ผู้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้ สนใจเปรียบเทียบรายจ่ายต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านของตนเอง มากกว่าการเปรียบเทียบรายจ่ายระหว่างหมู่บ้าน แต่ข้อมูลในภาพรวมทั้งตำบลก็ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ว่าชุมชนใดมีหนี้สินมาก มีการวิเคราะห์หาปัญหาสาเหตุแห่งการเป็นหนี้สินกันอย่างสนใจ แม้แต่ละหมู่บ้านรู้จักตนเองมากขึ้นแต่ยังไม่มั่นใจในการพึ่งตนเอง เนื่องจากเคยชินกับการพึ่งพารัฐมานาน ในขั้นตอนนี้ เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วผลการศึกษาปรากฏว่า แต่ละหมู่บ้านมีทุนทางสังคมที่แตกต่างคล้ายคลึงกันไปตามภูมิปัญญาและทรัพยากรที่สืบทอดมาดังนี้

ตาราง 14 ทุนทางสังคมในตำบลบ้านกาศ

หมู่บ้าน	ทุนทางสังคม
บ้านแม่หาร	มีการจัดการป่าชุมชนดีเด่นจนได้รับรางวัลระดับประเทศ
บ้านพะมอลอ	มีวัดจอมมอญเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ทำโฮมสเตย์และได้รับการส่งเสริมเป็นหมู่บ้านหัตถกรรม (otop village)
บ้านป่าหมาก	มีทุนทางกายภาพที่สำคัญคือมีวัวควายมากกว่า 700 ตัว เคยผ่านการทำโครงการสิ่งแวดล้อมมาก่อน มีกลุ่มออมทรัพย์
บ้านแม่ต๋อบใต้	มีกลุ่มทำนํ้าหมักชีวภาพ และทำบัญชีครัวเรือนบางส่วน
บ้านแพะ	กลุ่มออมทรัพย์
บ้านศรีดอนชัย	ชุมชนมีความกระตือรือร้น เคยมีการจัดการกลุ่มออมทรัพย์ที่ดี
บ้านท่าข้าม	มีลักษณะต่างคนต่างอยู่มากกว่าชุมชนอื่น เป็นบ้านคนพื้นเมือง กลุ่มออมทรัพย์เข้มแข็ง
บ้านห้วยหลวง	มีการทำเกษตรพอเพียงบางส่วน โรงสีชุมชน ผลิตภัณฑ์สุราพื้นบ้าน
บ้านสบหาร	มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน
บ้านแม่ต๋อบเหนือ	โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ลือคด้วยงบประมาณเอสเอ็มแอล

เวทีการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดที่จะลดรายจ่ายและใช้ทุนที่ตนเองมีอยู่มากขึ้น ดังเช่น การหาทางประหยัดค่าน้ำมัน ที่เป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตด้วยการใช้ควายไถนาแทนรถไถของบ้านป่าหมาก จากเวทีการเรียนรู้มีข้อสรุปว่า แม้จะมีข้อเสนอการแก้ไขปัญหาอย่างหลากหลาย แต่ทุกหมู่บ้านต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่างบประมาณสำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้พ้นจากหนี้สินและความยากจน ประเพณี และวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น (highly integrated) ในชุมชน ส่วนในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย นั้น ชุมชนเห็นว่าเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของฝ่ายบ้านเมือง มีบางชุมชนเท่านั้นที่เห็นว่าต้องช่วยกันทั้งฝ่ายชุมชนและฝ่ายบ้านเมือง

(1.2) ขั้นตอนที่สอง การสร้างความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมของชุมชน (social concern)

ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ระดับตำบล 1 ครั้ง มีตัวแทนครัวเรือน แกนนำชุมชนเข้าร่วมเวทีเรียนรู้ที่อาคารใฝ่เรียน โรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนรู้จักตนเอง รู้จักประเทศ รู้จักโลก และเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมของชุมชน ถ่ายทอดสดออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง เพื่อประชาสัมพันธ์และสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นเพื่อขับเคลื่อนนโยบายกระบวนการยุติธรรมชุมชน ผู้วิจัยได้แบ่งเวทีนี้ออกเป็น 2 ช่วง

(1.2.1) ช่วงแรก การรู้จักตนเองในระดับตำบล

ผู้วิจัยได้มอบหมายให้นายโสรัจจ์ ปวงคำคง เป็นวิทยากรวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในระดับตำบล ให้ตัวแทนชุมชนตำบลบ้านกาศได้รับทราบเพื่อให้รู้จักตัวเองว่าขณะนี้ตนเองมีความเป็นอยู่อย่างไร และมีปัญหาอะไร มาจากสาเหตุใด การวิเคราะห์ข้อมูลในระดับหมู่บ้าน และในระดับตำบลใช้วิธีเดียวกัน คือ การเปรียบเทียบข้อมูลรายได้รายจ่าย จากตาราง ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากบัญชีครัวเรือน ปี พ.ศ. 2550 จากการเปรียบเทียบข้อมูลทุกหมู่บ้านมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ โดย 10 หมู่บ้าน มีรายจ่ายมากกว่ารายได้ 264,671,464 บาท ข้อมูลดังกล่าวทำให้ชุมชนรู้สึกหนักใจกับปัญหานี้ วิทยากรได้ร่วมกับชุมชนวิเคราะห์ที่มาของรายรับ รายจ่าย และหนี้สินในแต่ละกลุ่ม ศึกษาความสัมพันธ์ของรายรับ รายจ่าย และหนี้สินในแต่ละกลุ่มกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านและตำบล ดังกรณีปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรโดยเฉพาะกระเทียมราคาตกต่ำ ชุมชนเริ่มเรียนรู้ว่าการปลูกพืชเชิงเดียวทำให้ความมั่นคงของชีวิตลดลงไป นอกจากต้องเหนื่อยกับการทำไร่นานแล้วยังต้องต่อสู้กับปัญหาราคาพืชผลตกต่ำด้วยการประท้วง และต้องรอคอยการช่วยเหลือจากรัฐบาล เวทีการเรียนรู้วันดังกล่าวจบลงด้วยการอภิปรายเพื่อหาวิธีในการเพิ่มรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน ทำให้ชุมชนเริ่มกลับมารู้จักตนเองมากขึ้น

(1.2.2) ช่วงที่สอง การปลุกจิตสำนึกความเชื่อมั่นของชุมชน

ผู้วิจัยได้เรียนเชิญ ดร.เสรี พงศ์พิศ ผู้เชี่ยวชาญ

(technical assistance) ในกระบวนการประชาพิจารณ์มาเป็นวิทยากร เพื่อชี้หนทางให้ชุมชนเห็นว่า การประชาพิจารณ์ คือ อะไร กระบวนการเรียนรู้จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างไร การพึ่งตนเองของชุมชนทำได้อย่างไรและมีชุมชนใดบ้างที่ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง การจัดเวทีครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เรียนเชิญคณะข้าราชการตำรวจสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง สื่อมวลชน อบต.บ้านกาศมาร่วมเวทีและขอความร่วมมือจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สาขาแม่สะเรียง ถ่ายทอดสดออกอากาศ เพื่อให้พี่น้องที่อยู่ห่างไกลได้รับทราบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พร้อมกันไป มีแกนนำชุมชนทั้ง 10 หมู่บ้านในพื้นที่วิจัย รวม 315 คน มาร่วมเวทีการเรียนรู้ครั้งนี้ ระหว่างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิทยากรได้เปิดโอกาสให้พี่น้องตำบลบ้านกาศซักถามและแสดงความคิดเห็น จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านจากบ้านแม่หารและบ้านป่าหมาก ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงมีความสนใจซักถามมากที่สุด แต่ละหมู่บ้านต่างมีความสนใจในประเด็นต่างๆ อย่างหลากหลายโดยมีประเด็นร่วมที่ให้ความสนใจสนใจร่วมกัน คือ ทำอย่างไรชุมชนจึงจะช่วยตนเองได้ ซึ่งบทสรุปในเวทีเรียนรู้ในวันดังกล่าวคือชุมชนบ้านกาศควรไปศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบ

(1.3) ขั้นตอนที่สาม การเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบ (best practice)

การรู้จักพึ่งตนเองนั้น ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างความมั่นใจ

แก่ชุมชน เนื่องจากชุมชนคุ้นเคยกับการพึ่งพาผู้อื่นมายาวนาน ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนเกิดความมั่นใจ ผู้วิจัยจึงให้โอกาสชุมชนได้เรียนรู้เห็นถึงความสำเร็จของชุมชนอื่นที่มีวิถีการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เพื่อกระตุ้นชุมชนให้มองเห็นโลกภายนอก อยากปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเอง จากการเรียนรู้จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จและเกิดกำลังใจที่จะดำเนินการต่อไป ผู้วิจัยได้จัดให้แกนนำแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 4 คน ที่ผ่านการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เวทีใหญ่ระดับตำบลมาแล้ว ไปศึกษาดูงานการวางแผนแม่บทชุมชนที่บ้านป่าไม้แดง ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 29 - 30 ตุลาคม 2551 ซึ่งชุมชนทั้งสองเป็นชุมชนที่ดำเนินการด้วยกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนมาก่อน ผ่านมาทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว วิทยากรคือ คณะทำงานแผนแม่บทชุมชนบ้านป่าไม้แดงโดย ค.ต.ไพบูลย์ ดาวเวียงกัน และ นายสุจิต ใจมา ผู้ใหญ่บ้านปางจำปี และวิทยากรกระบวนการของโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือ ค.ต.เสวต ปินตา และนายปณิธิ บุญสา

การดูงานแห่งแรกที่บ้านปางไม้แดง ตำบลป่าป้อ อำเภอคอยสะเก็ดวิทยากรได้บรรยายบทเรียนจากการวางแผนแม่บทชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งมีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว จากเดิม

มีกลุ่มร่วมงานเป็นคณะกรรมการแผนแม่บทชุมชนจำนวน 40 คน ผ่านไประยะหนึ่งเหลือเพียง 23 คน คณะกรรมการได้พยายามดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จนเกิดแผนแม่บทชุมชนขึ้นในบ้านปางไม้แดง และคาดหวังว่าชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หลังการบรรยาย วิทยากรได้นำคณะไปศึกษาโครงการเลี้ยงแพะ ซึ่งคณะกรรมการแผนแม่บทชุมชนบ้านปางไม้แดงเห็นว่าเป็นโครงการที่สามารถใช้เป็นอาชีพได้เนื่องจากใช้อาหารที่ผลิตได้เองในหมู่บ้านเลี้ยง ทำให้ต้นทุนต่ำ

การดูงานแห่งที่สอง คณะจากแม่สะเรียงได้ไปที่หมู่บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอเมืออน จังหวัดเชียงใหม่ ปางจำปีเป็นหมู่บ้านคนไทยพื้นเมืองที่รายล้อมไปด้วยภูเขา มีพืชพันธุ์ไม้ต่างๆเขียวชอุ่ม อากาศเย็นสบาย สองข้างทางเข้าที่พักรมรื่น มีธารน้ำไหลอยู่ด้านข้าง ที่พักเป็นโฮมสเตย์หลังใหญ่เรียกว่าบ้านวังปลา สามารถพักได้ 50 คน นายสุจิต ใจมา ผู้ใหญ่บ้าน เป็นวิทยากรเล่าถึงความเป็นมาของหมู่บ้านจนกระทั่งกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานว่า

“เดิมหมู่บ้านมีการตัดไม้เพื่อนำไม้สักไปขายในเมือง ตอนกลางคืน จะได้ยินเสียงเลื่อยโซยนต์ตัดไม้เป็นประจำ ดังไปทั่วป่า ไม้ใหญ่หมดไปตัดไม้เล็ก ตัดมาแปรรูปสร้างบ้านเป็นหลังขาย” ตัววิทยากรเองก็รับว่าเป็นคนหนึ่งร่วมเหตุการณ์ตัดไม้จากป่าใกล้หมู่บ้านขายเอาเงิน โดยตัดไม้มาสร้างบ้านขายไป 11 หลัง จนหมู่บ้านตกเป็นเป้าหมายของเจ้าหน้าที่ตำรวจและป่าไม้เข้ามากวาดค้นจับกุมในพื้นที่ เหตุการณ์เป็นเช่นนั้นจนป่าสูญเสียวัดความอุดมสมบูรณ์ น้ำตก ลำธารที่เคยมีน้ำไหลเริ่มแห้งแล้ง หมู่บ้านเริ่มแย่งไปและทางราชการได้พยายามส่งหน่วยงานต่าง ๆ มาพัฒนา แต่ก็ยังไม่ดีขึ้น ประกอบกับกระแสการบริโภคได้เข้ามาถึงครัวเรือน ทำให้ชุมชนเป็นหนี้สินจำนวนมาก การประกอบอาชีพรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายต่างๆที่มีอยู่ท่วมท้น ประมาณปี พ.ศ. 2544 ฝนทิ้งช่วง หมู่บ้านแห้งแล้งต้องซื้อน้ำมาดื่มกิน “ในฐานะผู้นำหมู่บ้านจึงได้ประชุมปรึกษากันหาหนทางแก้ไข บังเอิญได้มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้เข้ามาชักชวนทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม ตอนแรกไม่เข้าใจว่าการวิจัยแบบมีส่วนร่วมคืออะไร เมื่อนำเรื่องเข้าประชุมหมู่บ้าน มีความสงสัยกันมาก ชาวบ้านเกรงว่าขาดความรู้ ทำไม่ได้ แต่ก็ตัดสินใจว่าควรจะทำลองดู จึงเข้าร่วมทำวิจัย ความตั้งใจตอนแรกเพื่อแก้ไขปัญหาแม่น้ำลายแห้งแล้ง จึงได้ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำแม่ลายน้อยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบ้านป๊อกและบ้านปางจำปี”

หลังจากได้ร่วมกันวิจัยแบบมีส่วนร่วมจึงพบว่าทำให้หมู่บ้านมีทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้อง ดังที่นายสุจิต ใจมา เล่าว่า

“งานวิจัยทำให้คนในหมู่บ้านรู้จักการวิเคราะห์หาปัญหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข ที่สำคัญคือทำให้ทุกคนช่วยกัน ร่วมมือกันมากขึ้นทำให้หมู่บ้านรู้จักใช้ทุนที่

มีอยู่เป็นประโยชน์ทั้งเงินทุนจากฝ่ายรัฐ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การจัดการป่า แม่น้ำลำธาร และการหารายได้เข้าหมู่บ้าน”

ประจวบกับทางรัฐบาลมีนโยบายให้เงินมาพัฒนาหมู่บ้าน ด้วยงบประมาณจากโครงการเอสเอ็มแอล การวิจัยแบบมีส่วนร่วมทำให้ชาวบ้านคิดหาหนทางที่จะใช้เงินก้อนนี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังที่นายสุจิต ใจมา เล่าว่า

“เมื่อหมู่บ้านได้งบประมาณเอสเอ็มแอลมา จึงได้ร่วมกันทำประชาคมตกลงกันทำโฮมสเตย์ไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว หลังจากที่พักขณะนี้ เริ่มดำเนินการมาได้ 3 ปี ลงทุนไป 200,000 บาท พวกเราเรียกบ้านหลังนี้ว่าบ้านวังปลา และยังได้ทำฝายกั้นน้ำ จนทำให้น้ำที่แห้งไปกลับมีเหมือนเดิม มีปลามาอาศัยอยู่อย่างชุกชุม ภูมิทัศน์ของบ้านพักโฮมสเตย์น่าอยู่ขึ้น พวกเราเรียกว่าน้ำตกทำบันได”

เมื่อลงทุนไปแล้ว ตามแผนงาน หมู่บ้านจำเป็นต้องหารายได้ และพยายามกระจายรายได้ทั่วถึงด้วยการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบอาหารผู้ที่มาศึกษาทำงานในหมู่บ้าน จากเงินทุน 200,000 บาท ขณะนี้ได้คืนมาแล้ว 500,000 บาท หมู่บ้านได้ตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นเพื่อออมเงินและปลูกฝังนิสัยการออมด้วย

ปัจจุบันชาวบ้านปางจำปีมีความสามัคคีกันมาก มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ร่วมมือกันตั้งกฎหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นมาแต่อดีต เช่น กฎการหาของป่า ตัดไม้ ลำสัตว์ ตลอดจนการรักษาความปลอดภัย สภาพของหมู่บ้านที่แห้งแล้งอันเป็นผลมาจากการตัดไม้ทำลายป่าในอดีตได้รับการฟื้นฟูขึ้น สำหรับกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้านแล้วทุกคนจะมาประชุมกันพร้อมหน้า ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบ บางคนเป็นกรรมการหมู่บ้าน เป็นฝ่ายพัฒนาต่างๆ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ จนมีการพูดที่เล่นที่จริงว่าเป็นการจัดการแบบประเทศปางจำปี ดังที่ผู้ใหญ่สุจิต ใจมา ได้เล่าถึงการบริหารงานหมู่บ้านว่า

“ปางจำปีทำคล้ายกับหมู่บ้านเป็นรัฐบาล แบ่งหน้าที่กันเป็นฝ่ายเหมือนรัฐมนตรีดูแลเป็นกระทรวงไป”

บทเรียนที่ได้รับจากการศึกษาดูงานที่บ้านปางไม้แดง คือ การทำแผนแม่บทชุมชนนั้นต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจแก่สมาชิกชุมชนและความกล้าหาญที่จะพึ่งตนเอง เนื่องจากชาวบ้านเคยชินกับการช่วยเหลือจากภาครัฐมานาน และการรวมกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จ ส่วนหมู่บ้านปางจำปีนั้น บทเรียนที่ได้รับคือผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่หมู่บ้านจะเปลี่ยนทิศทางการพัฒนา และต้องมีการเรียนรู้ โดยเฉพาะการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีได้เรียนรู้ว่าชุมชนทำการวิจัยได้และเป็นหนทางที่นำไปสู่การพึ่งตนเอง

การเรียนรู้ที่ผู้เข้าร่วมประชุมได้รับจากการดูงาน คือ แนวทางการพึ่งตนเอง และแรงบันดาลใจที่จะพึ่งตนเอง กล่าวคือ นอกจากความรู้ที่วิทยากรนำเสนอแล้ว ด้วยเทคนิคการถอดบทเรียน ทำให้แกนนำชุมชนประมวลผลการดูงานเป็นการเรียนรู้ของตนเอง แล้วได้นำเสนอผลการศึกษาดูงานในวันเดียวกัน คณะดูงานได้เห็นสภาพของบ้านปางจำปีจากเดิมที่รับทราบว่าหมู่บ้านมีปัญหาอะไร ทำไมจึงต้องวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีวิจัยอย่างไร และผลที่ได้จากการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาบ้านปางจำปีได้อย่างไร เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับตำบลบ้านกาซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้ด้อยไปกว่าบ้านปางจำปี มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติต่างๆ เพียงแต่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมเท่านั้น ชุมชนบ้านห้วยหลวงประทับใจโครงการลดเหล้างานศพ บ้านพะมอลอดสนใจการบริหารงานโฮมสเตย์ เนื่องจากที่หมู่บ้านก็ได้พยายามทำคล้ายคลึงกัน การดูงานครั้งนี้ทำให้คณะดูงานได้เห็นว่าชุมชนที่มีการจัดการตนเองจนมีความเข้มแข็งจริง การวิจัยไม่ได้ผูกขาดเฉพาะนักวิชาการเท่านั้น ชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้จริง คนในตำบลบ้านกาสามารถที่จะทำกิจกรรมต่างๆ ได้เช่นเดียวกับที่บ้านปางจำปี จึงเกิดแรงบันดาลใจว่าตำบลบ้านกาสามารถทำได้และน่าจะดีกว่าที่บ้านปางจำปี

(1.4) สรุป

บริบทของชุมชนบ้านกาเป็นการพึ่งพารัฐ บางชุมชนมีการจัดการป่าชุมชนเข้มแข็งในระดับประเทศ แต่ก็ยังเคยชินกับการพึ่งพารัฐผ่านแผนงานโครงการต่าง ๆ ดังนั้น เวทีแรกของกระบวนการประชาพิจารณ์จึงเป็นการค้นหาตัวตนและพลังของชุมชนที่สำคัญ คือ การค้นหาความเชื่อมั่นในตัวเองที่หายไปเพื่อฟื้นให้กลับคืนมา จากการเก็บข้อมูลตนเองด้วยบัญชีครัวเรือนทำให้ชุมชนเริ่มรู้จักตนเองว่ามีหนี้สินและมีรายจ่ายที่ไม่จำเป็นจำนวนมาก เมื่อได้เรียนรู้ดูงาน ชุมชนเริ่มรู้จักตนเองว่ามีปัญหาความอ่อนแอเพราะอะไร และหนทางแก้ไขควรเป็นอย่างไร บทเรียนจากบ้านปางจำปีสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการที่เหมาะสมและความสามัคคีกันในชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชน ภาครัฐเป็นเพียงตัวหนุนเสริมเท่านั้น

(1.5) การวิจารณ์

บ้านกาเหมือนชนบทไทยทั่วไปที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอเพื่อจะอยู่อย่างพอเพียงและมีความสุข แต่กระแสนะโศกที่เข้าไปถึงครัวเรือน การพัฒนาที่ขาดความเป็นธรรมทำให้วิถีชุมชนเปลี่ยนไป ชาวบ้านสนใจการสนับสนุนแบบเฉพาะเจาะจง (specific support) บนฐานคิดมูลค่า คือ งบประมาณและโครงการเท่านั้น จึงอยู่แบบขาดแคลนและเป็นทุกข์เพราะหนี้สิน การเรียนรู้ข้อมูลตนเองจากบัญชีครัวเรือนและการดูงานจากชุมชนต้นแบบทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักว่าตนเองเป็นอย่างไร ชุมชนอื่นแก้ไขปัญหอย่างไร หากจะพึ่งตนเองควรทำอย่างไร

กระบวนการประชาพิชญเริ่มต้นในเวทีแรกด้วยการให้ชุมชนบันทึกข้อมูลด้วยบัญชีครัวเรือน โครงการวิจัยนี้ก็เช่นเดียวกันได้เริ่มต้นด้วยการให้ชุมชนบันทึกบัญชีครัวเรือน การเริ่มต้นด้วยวิธีดังกล่าวมีคำถามเกิดขึ้นมากมายว่าบัญชีครัวเรือนเกี่ยวข้องกับอะไรกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน ดำรวจชุดชุมชนสัมพันธ์บางนายไม่เข้าใจ สงสัยว่าเป็นการหลอกลวงชาวบ้าน วิธีการดังกล่าวแท้จริงแล้ว เป็นการประยุกต์ใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือเพื่อให้ชุมชนรู้จักตนเอง บัญชีครัวเรือนทำให้ชุมชนทั้ง 10 แห่ง มีข้อมูลหนี้สินทั้งในและนอกระบบ มีข้อมูลการใช้จ่ายของชุมชนโดยละเอียดว่าในชีวิตประจำวันจำเป็นต้องใช้เงินซื้อสิ่งของเครื่องใช้ทั้งที่จำเป็นไม่จำเป็น เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษอะไรบ้าง เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคนิคการเรียนรู้ระหว่างการทำงาน ทำให้ชุมชนมีข้อมูลเกี่ยวกับทุนของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่คิงามที่ร้อยละผู้คนให้อยู่ร่วมกัน ขณะที่ การมีข้อมูลและรับรู้ข้อมูลเหล่านี้จากการสำรวจข้อมูลของราชการที่ผ่านมาเสมือนการตั้งรับ (passive) ชุมชนมิได้บันทึกด้วยตนเอง ไม่ได้นำข้อมูลดังกล่าวเข้าสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อสร้างความรู้ใหม่ ชุมชนจึงไม่สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลเหล่านั้นได้ ขณะที่ภาครัฐใช้ข้อมูลเหล่านั้นเพื่อหาช่องว่างในการพัฒนา และเสนอแผนงาน โครงการแก้ปัญหาเหล่านั้นแต่ในกระบวนการประชาพิชญ มีขั้นตอนการนำข้อมูลที่พบจากระดับเฉพาะบุคคล (micro level) ไปสู่เวทีการเรียนรู้ในเวทีย่อยระดับหมู่บ้าน (mezzo level) และเวทีใหญ่ระดับตำบล (macro level) ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ด้วยการถอดบทเรียน ทำให้ชุมชนบ้านกาสะเห็นภาพรวมของปัญหาชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการตระหนัก (awareness) ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจนเป็นการรู้จักตนเอง นัยสำคัญของบัญชีครัวเรือน แท้จริงแล้วคือเครื่องมือเพื่อให้ชุมชนวิจัยตนเอง รู้จักตนเอง เกิดความเชื่อมั่นว่าจะแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถประยุกต์ใช้กับปัญหาอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย ไม่เพียงเฉพาะปัญหาหนี้สินของชุมชนเท่านั้น (เสรี พงศ์พิศ, 2551) การใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการรู้จักตนเองนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของสุพรรณ อินสุก (2545) ที่ใช้กระบวนการประชาพิชญและบัญชีครัวเรือนแก้ไขปัญหาหนี้สินของบ้านสามขา จังหวัดลำปาง จนเป็นชุมชนต้นแบบแห่งหนึ่ง

การดูงานจากชุมชนต้นแบบที่บ้านปางจำปีนั้น นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้จากผู้อื่นที่มีการพัฒนาล้ำหน้ากว่าแล้ว ยังทำให้ชุมชนถูกกระตุ้น (stimulation) ให้เกิดแรงบันดาลใจคิดหาหนทางเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง วิธีการดังกล่าวเป็นการใช้แนวคิดต้นแบบผสมผสานแนวคิดคู่เทียบเคียง (benchmarking) เป็นกระบวนการเปรียบเทียบการดำเนินงาน การปฏิบัติ เทคโนโลยีและการทำงานกับองค์กรอื่นที่รู้จักกันดีเพื่อแสวงหาความเป็นเลิศนั่นเอง

(2) เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน

เพื่อปรับเปลี่ยนความเคยชินของชุมชนที่รัฐมีบทบาทเป็นผู้รับผิดชอบในการรักษาความสงบเรียบร้อย ผู้วิจัยจึงได้ใช้กระบวนการประชาพิจารณ์ผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมายรื้อฟื้นกลไกการรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน (maintenance of community peace) ขึ้นมาใหม่ การดำเนินการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

(2.1) การเปลี่ยนบทบาทชุมชน (role shifting)

ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการฝึกอบรมตำรวจบ้านของชุมชนบ้านกาศเป็นรุ่นพิเศษ ขึ้นมารองรับการพึ่งตนเองของชุมชน จำนวน 22 คน เมื่อวันที่ 14-15 พฤษภาคม 2551 จากนั้นแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานประจำสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ และส่งมอบให้ ด.ต.สิมานนท์ โพธิ์สุวรรณ หัวหน้าสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ ปกครองบังคับบัญชา ภารกิจของตำรวจบ้านประจำสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ ทำให้เกิดระบบการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเฉพาะของตำบลบ้านกาศขึ้นที่เป็นผลมาจากการร่วมกันทำงานระหว่างตำรวจและชุมชน เป็นการเปลี่ยนบทบาทให้ชุมชนสวมบทบาทตำรวจ ลดภาระของสถานีตำรวจแม่สะเรียงลงไป ตำรวจชุมชนบ้านกาศสามารถบริหารงานได้อย่างอิสระในระดับหนึ่ง วางแผนการตรวจ การจัดการจราจร การรักษาความสงบตามกิจกรรมของชุมชนด้วยตนเอง ดังคำสัมภาษณ์ของ ด.ต.สิมานนท์ โพธิ์สุวรรณ (2551) ว่า

“ยามค่ำคืน จะพร้อมกับตำรวจบ้านออกตรวจรักษาความสงบในพื้นที่ สก๊ตกันการลักลอบขนไม้เถื่อน และกวาดขันจับกุมคนต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง ตอนกลางวันย่านชุมชนหนาแน่นจำเป็นต้องจัดการจราจรเป็นพิเศษ จะมอบหมายให้สมาชิกตำรวจบ้านมาจัดการจราจรตามแนวทางที่ฝึกอบรมมา เช่น บริเวณหน้าโรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา หรือกิจกรรมวันต่อต้านยาเสพติด ตำรวจชุมชนร่วมกับตำรวจบ้าน โรงเรียนและชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมขึ้น ตำรวจบ้านที่นี่ไม่มีค่าตอบแทน สมาชิกเป็นอาสาสมัครด้วยใจ มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ จะมาเข้าเวรเองที่สถานีตำรวจชุมชน มาหุงหาอาหารทำกินด้วยกันเหมือนพี่เหมือนน้อง ผลงานที่ประทับใจ คือ การจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ทำเป็นแพซุงล่องไปตามลำน้ำยวมเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2551 เป็นผลงานการสืบสวนหาข่าวของสมาชิกตำรวจบ้านส่วนหนึ่ง”

ดังที่ปรากฏว่าบนหน้าหนังสือพิมพ์(เดลินิวส์, 2551: 18) ว่า

“กลางดึกที่ผ่านมา พ.ต.อ.รังสิต โลไทยสงค์ ผกก.สภ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ได้สั่งการให้ ร.ต.ท.คเชนทร์ เชิดชูตระกูลทอง และ ร.ต.ต.สคณวรรษ ล้วนสมหวัง ร้อยเวร เดินทางไปพร้อมกับนายพรรัตน์ จันทะอินทร์ ปลัดฝ่ายป้องกันอำเภอแม่สะเรียง เจ้าหน้าที่ อส.อำเภอแม่สะเรียง เข้าตรวจดูไม้สักเถื่อน ภายหลังจากที่ตำรวจ สภ.แม่สะเรียง ได้ร่วมกับทาง สถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ และอาสาสมัครตำรวจบ้าน ตรวจยึดแพไม้สักเถื่อน ได้จำนวน 3 แพ

ซึ่งแต่ละแพ มีไม้สักขนาดต่าง ๆ ผูกติดกันประมาณ 8 -10 ท่อน รวมไม้สักเถื่อนที่ตรวจยึดได้ทั้งสิ้น 25 ท่อน พร้อมผู้ต้องหา เป็นแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่า 2 คน ทั้งนี้ สืบเนื่องจากทางตำรวจได้รับแจ้งเบาะแสว่า จะมีการลำเลียงไม้สักท่อนผูกเป็นแพล่องลงมาตามลำน้ำยวมเพื่อส่งให้กับนายทุนในพื้นที่จึงได้จัดกำลังเจ้าหน้าที่ชุม ต่อมาได้มีแพไม้สักล่องมาตามลำน้ำยวมจนถึงบริเวณสันเขื่อน ของกรมชลประทาน เจ้าหน้าที่จึงแสดงตัวเข้าตรวจค้นและจับกุม แต่ผู้ต้องหาที่คุมแพมาประมาณ 6 คน อาศัยความมืดและความว่องไวหนีไปได้ส่วนหนึ่ง จับกุมได้ 2 คน ทราบชื่อต่อมา คือ นายน้อง ไม่มีนามสกุล อายุ 35 ปี และนายทราย ไม่มีนามสกุล อายุ 29 ปี พร้อมถุงย่าม 1 ใบ ข้างในมีตะปูและหมอน”

การปฏิบัติงานดังกล่าวเป็นผลให้ผู้ลักลอบตัดไม้เกิดความเกรงกลัว สามารถยับยั้งการลักลอบขนไม้ผิดกฎหมายได้ในระดับหนึ่ง และในวันตำรวจ วันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2551 ผู้วิจัยในฐานะผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง ได้มอบเกียรติบัตรตำรวจบ้านดีเด่นแก่นายอินสอน เรือนใส นายอินแก้ว หม่องเขียว และนายทองสุข ใหญ่วงศ์ ที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์น่ายกย่องชมเชย นอกจากนี้ สมาชิกตำรวจบ้านร่วมกับตำรวจชุมชนบ้านกาศ ยังมีผลงานเชิงป้องกันเหตุในชุมชนอีกจำนวนมาก ผลการปฏิบัติงานของสมาชิกตำรวจบ้านตำบลบ้านกาศปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ตาราง 15 ผลการปฏิบัติงานของสมาชิกตำรวจบ้านตำบลบ้านกาศ

สมาชิกตำรวจบ้าน/ภูมิสำเนา	ผลการปฏิบัติงาน
นายอินสอน เรือนใส ประธาน/บ้านศรีดอนชัย	ร่วมจับกุมไม้ซุง ปฏิบัติหน้าที่จัดการจราจรบริเวณหน้าโรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา
นายอินแก้ว หม่องเขียว/สบหาร	ร่วมจับกุมไม้ซุง ร่วมรักษาความสงบการชกมวยที่สนามมวยแม่สะเรียง
นายทองสุข ใหญ่วงศ์/สบหาร	ร่วมจับกุมไม้ซุง
นายทองอินทร์ บุญเป็ง/ สบหาร	ร่วมรักษาความสงบ
นายน้อย บุญเป็ง/ สบหาร	ร่วมรักษาความสงบ
นายสุทัศน์ คำจันทร์/ สบหาร	ออกตรวจ
นายนิรันดร์ ผาติพงษ์โกศล/ แพะ	ออกตรวจ

ตาราง 15 (ต่อ)

สมาชิกตำรวบ้าน/ภูมิลำเนา	ผลการปฏิบัติงาน
นายสมพงษ์ ษมาชัยเรืองฤทธิ์/แพะ	ออกตรวจ
นายโปร่งพอ ชมแดนไพร/แพะ	ออกตรวจ
นายวิชาญ จันทรรทา / สบหาร	ปฏิบัติหน้าที่ประจำสถานี
นายนิสัน วงศ์สาร / สบหาร	ออกตรวจ
นางหนึ่งฤทัย คุณคง / สบหาร	ปฏิบัติหน้าที่ประจำสถานี
นายประจวบ นองชัย / ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายทวี พรหม/ ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายขวัญชัย ปันตา / ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายศักดิ์นรินทร์ ชื่นดวง / ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายต่อศักดิ์ ทุไชย / ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายวันดี พูแสง / ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นายเสาร์ วิริยา/ ศรีดอนชัย	ออกตรวจ
นางดาวเรือง ปันตา / ศรีดอนชัย	ปฏิบัติหน้าที่ประจำสถานี
นางวิไล วงศ์น้อย/ท่าข้าม	ปฏิบัติหน้าที่ประจำสถานี
นางสำเนียง ปันภิมล / ท่าข้าม	ปฏิบัติหน้าที่ประจำสถานี

(2.2) เวทีการเรียนรู้ ระบบยุติธรรมชุมชน

ระหว่างการลงพื้นที่วิจัย ชุมชนบ้านกาศมีปรากฏการณ์ความขัดแย้งเกิดขึ้นตามธรรมชาติสองเรื่อง คือ

(2.2.1) เรื่องแรก ความขัดแย้งในการจัดการป่าชุมชนระหว่างชุมชนบ้านแพะและบ้านแม่หาร สาเหตุสืบเนื่องมาจากบางครั้ง ราษฎรจากบ้านแพะลักลอบเข้าไปตัดไม้ในป่าชุมชนในเขตของบ้านแม่หารทั้งที่มีข้อตกลงการจัดการป่าชุมชนก่อนแล้วว่าห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ด้วยวัฒนธรรมที่มีการปรึกษาหารือกันในหมู่บ้านมาก่อน เรื่องที่พิพาทดังกล่าวจึงนำไปสู่การปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน นำไปสู่การนำความไปปรึกษาเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเมื่อต้นเดือนมิถุนายน 2551 ผู้นำหมู่บ้านได้นำความมาปรึกษากับ ด.ต.สิมานนท์ โพธิสุวรรณ หัวหน้าตำรวจชุมชนบ้านกาศ และต่อมา ด.ต.สิมานนท์ โพธิสุวรรณ พร้อมกับตำรวจชุมชนสัมพันธ์ ได้นัดผู้แทนชุมชนทั้งสองรวม 22 คน เสร็จตามกรอบแนวทางการกระบวนการยุติธรรม

ชุมชนสร้างความสมานฉันท์ เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2551 ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านแม่หาร จนได้ข้อยุติในระดับหนึ่งว่าต้องปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้านที่วางไว้แล้ว ไม่ควรละเมิด การตัดไม้ทำได้ตามความจำเป็นซึ่งมีกฎวางไว้แล้วว่าควรอยู่เฉพาะในเขตหมู่บ้านของตนเอง ความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการนำประเด็นความขัดแย้งไปสู่การจัดการเพื่อเสริมสร้าง รื้อฟื้นการจัดการตนเองในชุมชนได้

(2.2.2) เรื่องที่สอง ความขัดแย้งในเรื่องแนวเขตของหมู่บ้านแม่หารกับบ้านแพะ เรื่องดังกล่าวสืบเนื่องมาจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศมีโครงการพัฒนาให้แก่บ้านแพะและบ้านแม่หาร โดยมีเงื่อนไขว่าหมู่บ้านทั้งสองต้องมีแนวเขตหมู่บ้านที่ชัดเจน จนกระทั่งในวันที่ 21 สิงหาคม 2551 ราษฎรของทั้งสองหมู่บ้านจึงได้มานัดพบกันที่ชายป่าเพื่อเจรจากัน ผู้วิจัยพร้อมกับ ค.ต.เสวต ปินตา นักวิจัยชุมชน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ และผู้สื่อข่าวสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 ได้ไปร่วมสังเกตการณ์ และบันทึกภาพไว้ โดยมีเจ้าหน้าที่ตำรวจสายตรวจมารักษาความสงบ ในวันดังกล่าวราษฎรทั้งสองหมู่บ้านถกเถียงกันและยังไม่ได้ข้อยุติว่าพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้านควรแบ่งเขตกันตรงจุดใด เนื่องจากว่าเป็นการทับซ้อนของพื้นที่ทำกินของราษฎรในหมู่บ้าน การแบ่งเขตแดนที่ชัดเจนจะทำให้ราษฎรฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียพื้นที่ทำกินไป ในวันดังกล่าวอากาศร้อน และราษฎรทั้งสองหมู่บ้านต่างพากันมาจำนวนมาก ทำให้บรรยากาศการเจรจาเต็มไปด้วยความไม่เป็นมิตรและถกเถียงกัน

เมื่อผ่านการรู้จักตนเองในเวทีแรกแล้ว ผู้วิจัยจึงได้หยิบยกประเด็นนี้ ขยายผลไปสู่เวทีการเรียนรู้ระบบยุติธรรมชุมชน โดยได้ยกระดับปัญหาขึ้นไปสู่เวทีในระดับตำบลเนื่องจากเป็นกรณีพิพาทระหว่างหมู่บ้าน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดเวทีเรียนรู้ระบบยุติธรรมชุมชนขึ้นที่อาคารใฝ่เรียน โรงเรียนแม่สะเรียงบริพัตรศึกษา โดยมีแกนนำชุมชนจาก 10 หมู่บ้าน รวม 274 คน มาร่วมงาน การจัดเวทีการเรียนรู้ในวันดังกล่าวมี นายโสรัจจ์ ปวงคำคง และ พ.ต.ท.सानิตย์ จันทรดี รองผู้กำกับการฝ่ายป้องกันปราบปราม สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียงเป็นวิทยากร และมี ค.ต.เสวต ปินตา เป็นผู้ดำเนินรายการ ก่อนที่จะมีการไต่ถามข้อพิพาทจากปรากฏการณ์จริงเรื่องเขตแดนของหมู่บ้าน พ.ต.ท.सानิตย์ จันทรดี ได้บรรยายหลักการไต่ถามข้อพิพาทก่อนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน หลักการที่นำเสนอมีความตอนหนึ่งว่า

“เรื่องการประนีประนอมข้อพิพาทนั้น ทางราชการได้วางข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ออกตามความในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 คณะกรรมการหมู่บ้านจะประนีประนอมข้อพิพาทได้เมื่อเป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับความแพ่งหรือความอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตกลงให้คณะกรรมการหมู่บ้านประนีประนอมข้อพิพาท และข้อพิพาทดังกล่าวเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้าน

เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายประสงค์จะให้ข้อพิพาทนั้นยุติลงในระดับหมู่บ้าน ก็ให้แจ้งผู้ใหญ่บ้านทราบ นัดหมายมาทำการประนีประนอมข้อพิพาทโดยไม่ชักช้า คณะกรรมการหมู่บ้านจะมอบหมายให้กรรมการไม่น้อยกว่าสองคนดำเนินการแทนก็ได้ วิธีการประนีประนอมข้อพิพาทให้คณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการโดย สอบถามข้อเท็จจริงจากคู่กรณีและบุคคลอื่นที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับข้อพิพาท เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องมาสอบถามข้อเท็จจริงในกรณีที่จำเป็น ตรวจสอบเอกสาร หรือวัตถุหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องตามความยินยอมของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

การประนีประนอมข้อพิพาทให้ทำที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หรือสถานที่อื่นตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นสมควร เมื่อคณะกรรมการหมู่บ้านได้ข้อเท็จจริงจากคู่กรณี หรือพยานบุคคลหรือพยานเอกสารให้ประนีประนอมข้อพิพาทโดยอาศัยหลักกฎหมาย หรือจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นซึ่งไม่ขัดต่อกฎหมาย หากตกลงกันไม่ได้ ให้ยุติการประนีประนอมข้อพิพาทนั้น และแจ้งให้คู่กรณีทราบ กรณีตกลงประนีประนอมกันได้ ให้ทำสัญญาประนีประนอมยอมความ 4 ฉบับ ให้นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ข้าราชการตำรวจตั้งแต่ร้อยตำรวจตรี และพนักงานอัยการให้คำแนะนำปรึกษา ตลอดจนให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านในเขตท้องที่”

ภายหลังการซักถาม ผู้ดำเนินรายการได้นำภาพข่าวจากสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 5 บันทึกเหตุการณ์กรณีพิพาทเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2551 ให้ผู้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้รับชม เมื่อจบแล้วได้เชิญตัวแทนของชุมชนบ้านแพะ และบ้านแม่หารคู่กรณีพิพาทมาพูดคุยกันบนเวทีถึงแนวทางการแก้ไข จากการเรียนรู้ในวันดังกล่าว ชุมชนได้บทเรียนว่าตั้งแต่โบราณมา หมู่บ้านไม่จำเป็นต้องมีแนวเขต การแบ่งเป็นหมู่บ้านไม่ควรเป็นการแบ่งแยกพี่น้องกัน บางครั้งการพัฒนาแบบสมัยใหม่ได้สร้างปัญหาให้แก่ชุมชน อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดความไม่เข้าใจกัน ควรนำเรื่องไปปรึกษาผู้อาวุโสของหมู่บ้านเพื่อหาทางออก นัดหมายเจรจากันหาทางยุติปัญหาก่อนที่จะลุกลามต่อไป ผลการศึกษาจากเวทีการเรียนรู้ครั้งนี้ ชุมชนได้สำนึกในการเปรียบเทียบกับเหตุการณ์เมื่อครั้งก่อนว่าหากเกิดปัญหาสามารถพูดคุยกันได้ แต่ระบบกฎหมายบ้านเมืองทำให้เกิดความบาดหมางกันมากขึ้น ทั้งที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดเสียกัน ดังนั้น กรณีเช่นนี้การจัดการแบบดั้งเดิมย่อมดีกว่า เพราะเป็นคนบ้านเดียวกัน เป็นพี่น้องกัน เรื่องยุติลงได้อย่างสมานฉันท์ย่อมนำมาซึ่งความสงบ แต่ในเรื่องที่เป็นความเดือดร้อนเป็นภัยอันตรายต่อชุมชนต้องให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเป็นผู้จัดการโดยชุมชนจะช่วย เหลือคอยสอดส่องให้ เวทีเรียนรู้ในวันนี้จึงเป็นการเริ่มกลับเข้าไปสู่ระบบยุติธรรมชุมชนตามที่เคยมีมาก่อน

(2.3) สรุป

การแก้ไขความขัดแย้งที่ทำอยู่ในอดีตคือการใช้คนกลาง อาจเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือญาติพี่น้องเป็นผู้จัดการ ชาวกะเหรี่ยงนิยมให้กบฏหรือผู้นำทางจิตวิญญาณ

เป็นผู้ใกล้ชิด แต่การแก้ไขความขัดแย้งที่ทำอยู่ในปัจจุบันคือการไปพบตำรวจ และใช้สิทธิทางศาล จากการให้ชุมชนเปลี่ยนบทบาทตนเองในเวทีการเรียนรู้เวทีนี้ ด้วยการให้ชุมชนสวมบทบาทตำรวจ ทำให้ชุมชนเริ่มกลับมาดูแลตนเองมากขึ้น รวมทั้งได้เรียนรู้การแก้ปัญหาความขัดแย้งที่ซ่อนตัวอยู่ในหมู่บ้านจากเหตุการณ์จริงเรื่องเขตแดนหมู่บ้านและเรื่องการลักลอบตัดไม้ในป่าชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ระบบยุติธรรมชุมชนอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวให้บทเรียนแก่ทั้งตำรวจและชุมชนว่า ความเรียบร้อยของบ้านเมืองเป็นเรื่องต้องเดินไปด้วยกัน

(2.4) การวิจารณ์

บริบทของชุมชนบ้านกาศในปัจจุบัน มิได้แตกต่างไปจากหมู่บ้านทั่วไปในสังคมไทย ที่แวดล้อมไปด้วยการจัดระเบียบจากรัฐอย่างรอบด้าน เสมือนถูกคุมโดยสิ้นเชิงโดยชนชั้นปกครอง กลุ่มผลประโยชน์และข้าราชการ จนบ่มเพาะครอบงำให้ชุมชนเคยชินการพึ่งพารัฐท่ามกลางแรงยึดเหนี่ยวเชิงสังคมที่ลดน้อยลง การลุกขึ้นมาร่วมจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ครั้งนี้มิได้มีความหมายเพียงเพื่อทำหน้าที่ตำรวจบ้านตามความมุ่งหมายของสำนักงานตำรวจแห่งชาติเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นอย่างมีพลังว่า ชุมชนมีบทบาทอย่างสำคัญในการปกป้องรักษาผืนป่าของตนเอง กล่าวได้ว่าชุมชนเรียนรู้บทบาทตำรวจ ตามปรัชญาพื้นฐาน ตำรวจคือประชาชนและประชาชนคือตำรวจ ซึ่งเป็นบทบาทของชุมชนที่มีมาแต่เดิม อันเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับกลไกทางสังคมของกฎหมายที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

บทเรียนจากเวทีการเรียนรู้เวทีนี้ทำให้ชุมชนบ้านกาศเรียนรู้การจัดการตนเองที่เป็นระบบยุติธรรมชุมชนได้อย่างรวดเร็วว่า ชุมชนมีการจัดการตนเองแบบดั้งเดิมตามจารีตประเพณีอยู่แล้ว หากรื้อฟื้นขึ้นมาใช้ย่อมทำให้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ดีกว่าการพึ่งพาฝ่ายตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ การเรียนรู้ถึงความสำคัญของความสามัคคีในชุมชนทำให้ชุมชนบ้านกาศรู้จักการพึ่งตนเองมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเคลื่อนที่จากรัฐไปสู่ชุมชนมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของอัมพร ชูบำรุง (2529) ที่ศึกษาพบว่าคนที่ผู้คนมีคุณธรรมสำคัญ อาทิ ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่และความรักอันดีที่พี่น้อง ความสามัคคีในชุมชนทำให้ชุมชนมีความสุข

(3) เวทีที่ 3 การประชาสัมพันธ์แผนแม่บทชุมชน

จากเวทีการเรียนรู้เวทีที่ 1 ถึงเวทีที่ 2 ด้วยกระบวนการที่ต่อเนื่องกัน ทำให้ชุมชนหันกลับมาคิดถึงการจัดการตนเองตามศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ รูปธรรมการจัดการตนเองคือการรวมตัวเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามแรงบันดาลใจ อย่างไรก็ตาม แม้การเกิดขึ้นของกลุ่มต่าง ๆ จะบ่งบอกถึงแนวโน้มความเข้มแข็งของชุมชน แต่ยังขาดความแน่นแฟ้น ดังนั้น ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ระดับตำบลอีก 2 เวที คือ เวทีแรก การเขียนแผนแม่บทชุมชน และเวทีที่สอง การประชาสัมพันธ์แผนแม่บทชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนตามกระบวนการดังนี้

(3.1) เวทีแรก การเขียนแผนแม่บทชุมชน

ผู้วิจัยได้จัดเวทีการเขียนแผนแม่บทชุมชนขึ้น มีผู้เข้าร่วมประชุม 111 คน และเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง คือ คุณปราณี วงศ์ใหญ่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ที่มีประสบการณ์ร่วมทำประชาพิชญ์ในบ้านสวก อำเภอภูซาง จนเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่พึ่งตนเองได้มาเป็นวิทยากรแนะนำการเขียนแผนแม่บทชุมชนว่า การทำแผนที่ดีทำอย่างไร ควรวางยุทธศาสตร์ของตำบลอย่างไร แผนย่อยประกอบไปด้วยแผนอะไรบ้าง เช่น แผนการผลิต เพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด แผนการลด ละ เลิกอบายมุขและสิ่งเสพติด แผนการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันและดูแลสุขภาพชุมชน แผนการส่งเสริมสิ่งแวดล้อม เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ แผนการลดรายจ่ายด้วยการผลิตเอง แผนการสร้างสวัสดิการชุมชน โดยมี ค.ต.เสวต ปินตา เป็นผู้ดำเนินรายการ วิทยากรได้สรุปแนวทางการจัดทำเอกสารประกอบแผนแม่บทว่า

“แผนแม่บท ชุมชนควรมีรายละเอียดเริ่มจาก วิสัยทัศน์ของแผน เป้าหมายของแผน การวิเคราะห์ข้อมูล การทำแผน แผนงาน/โครงการในแผนแม่บท ที่มาและรายละเอียดของแต่ละกลุ่ม/แผนงาน/โครงการ คณะกรรมการแผนแม่บท การดำเนินงานต่อไป ปัญหาและอุปสรรคในการทำแผนแม่บท และประโยชน์จากการทำแผนแม่บท”

ในเวทีนี้ ชุมชนมีกิจกรรมการมีส่วนร่วมด้วยการซักถามการประกอบวิสาหกิจชุมชนที่บ้านสวกดำเนินการโดยเฉพาะการผลิตน้ำดื่ม การเรียนรู้ทำให้ชุมชนมีการบ้านกลับไปสองประเด็น คือ การประชุมในหมู่บ้านเพื่อวางแผนแม่บทชุมชนใช้เป็นแนวทางการจัดการกับเงินงบประมาณ โครงการเอสเอ็มแอลที่รัฐบาลอุดหนุนมาให้ตามนโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน และการตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้านขึ้นมาพิจารณากลับกรองแผนแม่บทชุมชน โดยแต่ละหมู่บ้านต้องไปจัดเวทีการเรียนรู้หรือการทำประชาคมภายในหมู่บ้านตนเอง พิจารณาจัดกลุ่มแผนงาน/โครงการให้รอบคอบ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จากนั้นสรุปข้อมูลเพื่อนำมาเสนอต่อเวทีประชาพิจารณ์

(3.2) เวทีที่สอง การประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน

ผู้วิจัยได้นัดหมายชุมชนทั้ง 10 หมู่บ้าน มารวมตัวกันที่ศาลาเอนกประสงค์บ้านแม่หาร จัดเวทีการประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชนขึ้นเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2552 โดยมี ค.ต. เสวต ปินตา และนายปณิธิ บุญสา เป็นผู้ดำเนินรายการ เชิญหน่วยงานราชการในพื้นที่ ผู้นำทางศาสนาและสื่อมวลชนมาเป็นสักขีพยานดังนี้

ตาราง 16 หน่วยงานสังกัดพยานในเวทีประชาพิจารณ์แผนแม่บท

สังกัดพยาน	หน่วยงาน
พระครูอนุศาสนถาวรคุณเจ้าคณะอำเภอ	วัดสิทธิมงคล
พระครูอนุกุลบุญกิจ	วัดชัยลาภวัดชัยลาภ
เจ้าคณะตำบลแม่สะเรียง เขต 2	วัดท่าข้ามเหนือ
พระครูอนุสนธิ์วรกิตต์	
เจ้าคณะตำบลกิตติมงคล	
พระครูอนุวัตรศาสนกิจ	
รองเจ้าคณะอำเภอแม่สะเรียง	
พ.ต.ท.สันติย์ จันทร์ดี รอง ผกก. (ป.)	สถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียง
นายอุลิส อำไพภักดิ์	สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สะเรียง
นายสมยศ จันทร์สมบัติ	
นายเจริญ แหวนเพชร	สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่สะเรียง
นายศักดิ์นรินทร์ จันทร์เป็ง	
นายสาโรช กะปะนา	
สุกัลยา บัวงาม	หนังสือพิมพ์เดลินิวส์
จรินทร์ คุณวัติ	ผู้สื่อข่าว ททบ.5
โสรัจจ์ ปวงคำคง	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่สะเรียง
นายสิทธิเวช วิจิตร	
นายวีรพันธ์ กังวาลไพร	
นายสมคิด ลาภสุทธิพรย์ รองนายก อบต.	อบต.บ้านกาศ
อภิรดี ดิษฐ์ปาน	มูลนิธิศุภนิมิต สาขาแม่สะเรียง
ปณิธิ บุญสา	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายท้องถิ่น (สกว.แม่ใจ)
รวม 18 นาย	13 หน่วยงาน

ในเวทีดังกล่าวผู้แทนแต่ละชุมชนได้นำเสนอแผนแม่บทชุมชนของตนเองโดยเป็นการเสนอโครงการเพื่อยกระดับโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนไปสู่การปฏิบัติด้วยการแก้ไขปัญหาที่สาเหตุ เวทีการเรียนรู้ได้ประชาพิจารณ์เห็นพ้องกันว่าโครงการลด

เหล่านี้เหมาะสมกับการสร้างความสงบในชุมชนมากที่สุด ควรที่แต่ละชุมชนยึดถือปฏิบัติ ในตอนหนึ่งเจ้าคณะอำเภอแม่สะเรียงได้อนุมัติโมทนาที่เห็นว่าชุมชนตำบลบ้านกาศได้ประกาศอย่างกล้าหาญต่อหน้าที่ประชุมว่า ต่อแต่นี้ไปหากมีปัญหาอันข้องหมองใจจะพบปะพูดคุยกันก่อน หากมีงานศพจะร่วมแรงร่วมใจดูแล และได้ร่วมกันลงมติเห็นชอบเสมือนได้ทำประชาพิจารณ์รับฟังความเห็นของแต่ละฝ่าย มีเจตจำนงทางการเมืองระดับท้องถิ่นร่วมกันในการปกครองตนเอง ยึดมั่นเป็นธรรมเนียมของชุมชนที่จะร่วมกันพึ่งตนเองทั้งในเรื่องการทำมาหากินและการจัดการปัญหาต่างๆที่เป็นความเดือดร้อนในชุมชน ปัญหาข้อพิพาทความขัดแย้ง การรักษาความเรียบร้อยของหมู่บ้านก็จะนำมาพูดคุยกันเองในหมู่บ้านก่อน หากแก้ไขได้จะจัดการเอง หากเกินกว่ากำลังจะแจ้งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเป็นผู้ดำเนินการต่อไป จากนั้นที่ประชุมได้ผลัดเปลี่ยนกันนำเสนอแผนแม่บทชุมชนของแต่ละหมู่บ้านมีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 17 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากเวทีการประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน

หมู่บ้าน	จำนวนผู้เข้าร่วม เวทีเรียนรู้	แผนงาน/โครงการ
สบหาร	21	โครงการลดเหล้างานศพโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 1 กิโลเมตร
แม่หาร	75	อนุรักษ์ป่า อนุรักษ์เอื้องแซะ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กลุ่มเฟอร์นิเจอร์เศษไม้ โครงการลดเหล้างานศพ โครงการวิจัยไร่อาว (จากการทำไร่เลื่อนลอยเป็นไร่อาว)
แม่ด้อบเหนือ	18	โครงการอนุรักษ์ป่า 4 แห่ง (ป่าชุมชนบ้านเหนือ ป่าห้วยริน ป่าสุสานหมู่บ้าน ป่าขุนห้วยผีเสื้อ)โครงการอนุรักษ์ปลา ตั้งแต่น้ำสบห้วยใจ ถึงสบห้วยยาว โครงการอิฐบล็อก และโครงการลดเหล้างานศพ
พะมอลอ	18	โครงการพัฒนาโฮมสเตย์ ป่าชุมชน โครงการอนุรักษ์ปลาลำห้วย โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน
ป่าหมาก	33	โครงการลดเหล้างานศพ โครงการฟื้นฟูการใช้ควายไถนา (ตั้งโรงเรียนสอนการใช้ควายไถนา) โครงการบุญอินทรียี่ชั่วภาพ
แม่ด้อบใต้	15	โครงการนำหมักชีวภาพล้างถ้วยชาม โครงการลดเหล้างานศพ โครงการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ตาราง 17 (ต่อ)

หมู่บ้าน	จำนวนผู้เข้าร่วม เวทีเรียนรู้	แผนงาน/โครงการ
แพะ	24	โครงการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ โครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ห้วยกุด โครงการลดเหล้างานศพ
ศรีดอนชัย	15	โครงการอนุรักษ์ป่าตั้งแต่สะพานน้ำยวมถึงฝายชลประทาน โครงการลดเหล้างานศพ
ท่าข้าม	24	โครงการลดเหล้างานศพ
ห้วยหลวง	12	โครงการลดเหล้างานศพ โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
รวม	255	28 แผนงาน/โครงการ

ในขั้นสุดท้าย เวทีการเรียนรู้ได้วางแผนแม่บทชุมชนบ้านกาศ
แบ่งเป็นสองด้านคือ แผนงานด้านสังคมและแผนงานด้านเศรษฐกิจ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 18 แผนแม่บทชุมชนตำบลบ้านกาศ

แผนงานด้านสังคม	แผนงานด้านเศรษฐกิจ
โครงการลดเหล้างานศพ	โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โครงการจัดการป่าชุมชน โครงการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ(ปลา) โครงการฟื้นฟูการใช้ควายไถนา (ตั้งโรงเรียน สอนการใช้ควายไถนา) โครงการปฎิอินทรีย์ชีวภาพ น้ำหนักชีวภาพ โครงการอิฐบดลือก โครงการพัฒนาโฮมสเตย์ ผลิตภัณฑ์ชุมชน โครงการอนุรักษ์เอื้องแซะ โครงการวิจัยไร่ถาวร
เน้นโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน	เน้นหลักความพอเพียง

(3.3) สรุป

ผลจากการประชาพิจารณ์ทำให้ชุมชนบ้านกาศได้ประกาศใช้แผนแม่บทชุมชนประกอบด้วยแผนการผลิตเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด คือ การผลิตอิฐบล็อก โครงการนำหนักชีวภาพ แผนการรักษาสิ่งแวดล้อม คือ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ การอนุรักษ์ป่า และการอนุรักษ์ปลาในลำน้ำยม โครงการฟื้นฟูการใช้ควายไถนาของบ้านป่าหมาก แผนการออมด้วยการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ แผนการลด ละเลิกอบายมุขและสิ่งเสพติด ด้วยโครงการลดเหล้างานศพ ที่ได้ปฏิบัติตามโครงการไปแล้วแห่งแรกที่บ้านห้วยหลวง แผนแม่บทชุมชนบ้านกาศจึงแบ่งเป็นสองแผนงานใหญ่ๆคือ แผนงานด้านสังคมเน้นไปที่โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน ส่วนแผนงานด้านเศรษฐกิจ เน้นไปที่ความพอเพียง

(3.4) การวิจารณ์

กระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาส่งผลให้ชุมชนเกิดความคิดในการวางแผนแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่กระบวนการดังกล่าวยังเป็นการทำเฉพาะกลุ่มคณะกรรมการ ทำให้ยังไม่มีพลังเพียงพอในการขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชน ซึ่งเป็นโครงการสาธารณะที่ต้องการความร่วมมือจากทุกส่วนในชุมชน ที่สำคัญคือการขาดจิตวิญญาณของแผนแม่บทชุมชน หรือนัยหนึ่งขาดเจตจำนงร่วมกันและอาจไม่เชื่อมโยงกันเป็นภาพในระดับตำบล ว่าชุมชนจะมีแผนการจัดการของแต่ละฝ่ายอย่างไร ดังนั้น การหยิบยกแผนแม่บทชุมชนเข้าสู่กระบวนการประชาพิจารณ์ (public hearing) ในเวทีการเรียนรู้ระดับตำบลที่มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ มีศักดิ์พยาน มีการปรึกษาหารือกันจะทำให้เกิดความแน่นแฟ้น (highly integrated) ในระดับหมู่บ้านและตำบลและขยายผลสำเร็จของงาน (making outcomes matter) ออกไปส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชนต่อไป นัยสำคัญของการวางแผนแม่บทชุมชนจึงเป็นการสร้างเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน (political will) เพื่อให้เกิดการยอมรับ (consent) แผนแม่บทชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติ แตกต่างไปจากการเขียนโครงการเพื่อตอบสนองการพัฒนาของภาครัฐที่ละเลยกระบวนการให้ชุมชนแสดงเจตจำนงร่วมกันในการวางแผนตั้งแต่ต้น การสร้างการยอมรับในแผนด้วยการประชาคมตามวิธีการของภาครัฐนั้นไม่ต่อเนื่องกับแผนแม่บทของชุมชน แต่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดจากการเขียนโครงการด้วยผู้นำ คณะกรรมการหมู่บ้านเพียงไม่กี่คนเพื่อรองรับงบประมาณที่ราชการส่งมา แผนโครงการดังกล่าวจึงขาดพลังในการขับเคลื่อนและขาดความยั่งยืน

มีข้อสังเกตว่าทุกหมู่บ้านจะทำโครงการลดเหล้างานศพ วิธีคิดดังกล่าวนี้มีความเป็นมาจากเวทีการเรียนรู้ฐานที่บ้านปางจำปี โดยชุมชนเห็นพ้องกันว่าปัญหาความไม่เรียบร้อยส่วนใหญ่มาจากการดื่มสุรา เพื่อตัดต้นตอของปัญหาจึงควรมีการลดเหล้า โดยเริ่ม

จากงานศพก่อน เนื่องจากตามงานศพต่างๆมีการเลี้ยงเหล้าเป็นที่สิ้นเปลืองมาก สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาดังกล่าวนี้นี้มีพลังทางศีลธรรมหนุนหลังอยู่ จึงเกิดการขยายประเด็นไปได้อย่างรวดเร็ว การลดเหล้างานศพจึงเป็นกฎที่เกิดขึ้นคล้ายดังกฎหมายธรรมชาติที่มีแรงจูงใจทางศีลธรรม (moral incentive) เป็นกฎเกณฑ์บังคับอยู่ เป็นการรื้อฟื้นการจัดการตนเองที่เคยมีมาก่อนและอ่อนแอลงไปให้กลับเข้มแข็งขึ้นมาอีก นอกจากนี้ในการจัดงานศพ ค่าใช้จ่ายของเจ้าภาพจะสูงมาก โดยเฉพาะค่าจัดเลี้ยงสุราอาหารแก่แขกที่มาร่วมงาน หากมีข้อตกลงร่วมกันในชุมชนว่าจะงดการเลี้ยงเหล้าในงานศพย่อมช่วยให้เจ้าภาพประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้มาก โครงการนี้เริ่มเป็นแห่งแรกที่บ้านห้วยหลวงซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีวิสาหกิจสุรากลั่น คล้ายคลึงกับบ่อเกิดของกฎหมายในระบบ common law ที่เริ่มต้นจากมีปัญหาเกิดขึ้นแล้วจึงเกิดการสร้างกฎเกณฑ์เฉพาะขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับกรณีนั้น จึงมีความยืดหยุ่นสูง เพราะเป็นการนำประเด็นที่เกี่ยวข้องมาสร้างเป็นกฎระเบียบที่ใช้บังคับ เหมาะสมกับความสัมพันธ์ในระดับชุมชนที่คล่องตัวพัฒนาขึ้นดังการเกิดขึ้นของพระวินัยในพุทธศาสนา กล่าวได้ว่าโครงการลดเหล้างานศพนับเป็นประโยชน์ที่จับต้องได้ (tangible benefit) ของกระบวนการประชาธิปไตย

4.3 ผลของการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยผสมผสานกลไกทางสังคมของกฎหมาย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมีดังนี้

4.3.1 ผลลัพธ์ของโครงการ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลลัพธ์โครงการวิจัยว่าการใช้กระบวนการประชาธิปไตยผสมผสานกับกลไกทางสังคมของกฎหมายทำให้เกิดรูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมขึ้นหรือไม่ หากเกิดขึ้น มีปัจจัยใดทำให้เกิดขึ้น ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมี 2 ส่วน คือ ส่วนแรก ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลไกทางสังคมของกฎหมาย ส่วนที่สองเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านกาศ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลไกทางสังคมของกฎหมาย

(1.1) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของฝ่ายตำรวจ

ผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่มตำรวจ ผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย พ.ต.ท.วุฒิชัย กลิ่นสิงห์ และ ร.ต.ท.ปรัชญา ทิศา ตัวแทนพนักงานสอบสวน พ.ต.ท.ธานี จันทร์ดี รอง ผกก.ปป. ด.ต.วชิรินทร์ สุรินทร์ และ ด.ต.สิมานนท์ โพธิ์สุวรรณ ตัวแทนตำรวจงานป้องกันปราบปราม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนส่งผลให้คดียุติลงได้ในระดับชุมชนได้มากขึ้น ไม่จำเป็นต้องใช้สิทธิทางศาลตามแบบกฎหมายสมัยใหม่ในขณะที่

ผู้เสียหายมีความพอใจ และลดปริมาณงานของกระบวนการยุติธรรมลงได้มาก รูปธรรมปรากฏตามที่พนักงานสอบสวนได้สะท้อนต่อผู้วิจัยว่า

“โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนช่วยลดงานของพนักงานสอบสวนลงไปมาก ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องมาหาตำรวจทุกเรื่อง เรื่องเล็กน้อยที่เกิดในชุมชน บ้านกาศบลงที่สถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศ การรับแจ้งคดีที่สถานีตำรวจลดลงไป เรื่องที่ร้ายแรงก็สามารถยุติได้อย่างรวดเร็ว ประหยัดทั้งเวลาทั้งค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ชัดเจนคือระหว่างโครงการ มีคดีจับรถจักรยานยนต์ชนคนตาย เหตุเกิดพื้นที่ตำบลบ้านกาศเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2551 มีการเจรจาชดเชยค่าเสียหายแก่ฝ่ายผู้ตายจนเป็นที่พอใจได้อย่างรวดเร็ว ตกลงกันในชั้นพนักงานสอบสวนโดยไม่ต้องให้ผู้เสียหายไปฟ้องเรียกค่าเสียหายในชั้นศาล ผู้ประสานงานใกล้เคียงเรื่องนี้ระหว่างพนักงานสอบสวนและผู้เสียหายคือนายวิรพันธ์ กังวาลไพร ซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชนตามโครงการนี้”

สำหรับความจำเป็นในการออกกฎหมายใหม่เพื่อรองรับแนวคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชน โดยเฉพาะกฎหมายการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นพนักงานสอบสวน พนักงานสอบสวนซึ่งเป็นผู้ใช้กฎหมายโดยตรงเห็นพ้องกันว่า

“ไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ กฎหมายและระเบียบเท่าที่มีอยู่ขณะนี้เพียงพอแล้วสำหรับการยุติคดีชั้นพนักงานสอบสวน สำคัญอยู่ที่วิธีการปฏิบัติ กฎหมายที่รองรับโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนได้คือ อำนาจการจับกุมของราชนครคีความผิยอมความได้ การลงบันทึกประจำวันไว้ก็เพียงพอต่อการเป็นหลักฐานแล้ว”

ส่วนงานป้องกันปราบปรามโดยเฉพาะในด้านงานชุมชนสัมพันธ์นั้น กลุ่มผู้เชี่ยวชาญได้กล่าวถึงผลลัพธ์ของโครงการว่า

“โครงการวิจัยเรื่องนี้ช่วยปรับเปลี่ยนวิธีคิดวิธีปฏิบัติของฝ่ายตำรวจไปพร้อมกับชาวบ้าน งานชุมชนสัมพันธ์ของตำรวจต้องเปลี่ยนวิธีการจากการฝึกรบ การเข้าไปยกเครื่องกิจกรรมให้ชุมชนปฏิบัติ ควรเปลี่ยนเป็นกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนตามแนวทางของโครงการนี้จะได้ผลยิ่งยไปกว่า หากตำรวจทำแบบเดิมจะได้เพียงความร่วมมือจากประชาชนในการแจ้งเหตุ การร่วมกันทำงานในบางเรื่องเท่านั้น แต่ภาระต่างๆยังอยู่ที่ตำรวจเช่นเดิม ประสิทธิผลย่อมน้อยกว่าการปฏิบัติตามแนวทางโครงการยุติธรรมชุมชนนี้ ดังกรณีเหตุชาวบ้านพบเห็นต่างด้าวชาวพม่าหลบหนีเข้ามารับจ้าง หลบซ่อนในป่าละเมาะจะบอกตำรวจให้ไปจับกุม มีการลักลอบตัดไม้ เอาซุงทำเป็นแพล่องน้ำยม ตำรวจบ้านได้ร่วมกับตำรวจจัดกำลังไปซุ่มจับกุม... คนร้ายที่มาทำผิดในพื้นที่ชุมชนเหล่านี้ เป็นคนจากที่อื่น หากเป็นคนในพื้นที่จะเป็นเรื่องทะเลาะวิวาท ซึ่งชุมชนและสถานีตำรวจชุมชนได้ร่วมกันไกล่เกลี่ยยุติลงได้มากขึ้น”

ข้อมูลดังกล่าวนับเป็นบทสะท้อนจากผู้ปฏิบัติงานระดับพื้นที่ที่เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายบริหารตั้งแต่สถานีตำรวจไปจนถึงฝ่ายกำหนดนโยบาย เพราะเป็นการ

ปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน เปลี่ยนกระบวนการทัศน์ที่ไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณแต่อย่างใดโดยเปลี่ยนจากการถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการเรียนรู้ และที่สำคัญคือ ไม่จำเป็นต้องออกกฎหมายใหม่ เนื่องจากกฎหมายบ้านเมืองที่มีอยู่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานแล้ว

(1.2) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของฝ่ายอัยการ ศาล ราชทัณฑ์

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึก อัยการจังหวัดแม่สะเรียง ศาลจังหวัดแม่สะเรียง เรือนจำอำเภอแม่สะเรียง และคุมประพฤติ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล อัยการ ศาล และราชทัณฑ์ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า

“ในฐานะที่เป็นองค์กรกระบวนการยุติธรรมในอำเภอแม่สะเรียงหน่วยหนึ่งย่อมได้รับผลจากโครงการวิจัยนี้ด้วย แต่เป็นผลในทางอ้อม การลดคดีขึ้นสู่ศาลนั้นเป็นนโยบายขององค์กรต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากขณะนี้ปริมาณคดีมาก โดยอัยการเน้นการไกล่เกลี่ยคดีให้ยุติไม่ขึ้นสู่ศาล โครงการวิจัยเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่สำรวจแม่สะเรียงดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกับโครงการประណอมข้อพิพาทของอัยการ แต่อัยการเน้นไปที่การอบรมให้ความรู้ เพื่อให้ผู้นำชุมชน ประชาชนรู้จักวิธีการจัดการปัญหาข้อพิพาทด้วยตนเอง การลดเหล้างานศพนับเป็นผลลัพธ์ที่ดีถ้าชุมชนทำได้เช่นนี้ย่อมลดปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดคดีลงไปได้มาก เมื่อชุมชนสงบคดีย่อมไม่เกิดโดยเฉพาะคดีเกี่ยวกับการจราจร รถมชนกัน มีผู้บาดเจ็บหรือตาย วิธีการนี้เป็นวิธีการเชิงสังคม ปัจจุบันได้มีกฎหมายหลายฉบับได้พยายามให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกฎหมายมากขึ้น ดังเช่น กฎหมายความรุนแรงในครอบครัว กฎหมายคุ้มครองเด็ก แต่เป็นการดึงให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วยการใช้อำนาจตามกฎหมาย ขณะที่ผลของโครงการนี้เน้นไปที่การพึ่งตนเองของชุมชน ให้ชุมชนสมัครใจเอง กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักย่อมมีจุดอ่อนอยู่ ถ้าได้วิธีการแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนในแนวนี้น่าจะช่วยย้อมทำให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้น และกฎหมายที่มีอยู่เพียงพอแล้วเพราะมีทั้งหลักอำนาจจับกุมของราษฎร คดียอมความได้ และกฎหมายแพ่งก็ได้ให้อำนาจศาลในการไกล่เกลี่ยคดีได้ การประណอมกันก็มีแบบบันทึกต่างๆพร้อมอยู่แล้ว ”

ในส่วน of ศาล (ปทุมวดี พิชชาโชติ, 2552) มีความเห็นเพิ่มเติมว่า

“โครงการนี้สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ใหม่ของศาลที่เน้นการประណอมข้อพิพาท การไกล่เกลี่ย เพื่อลดคดีสู่ศาล โครงการนี้เป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายและเป็นทิศทางเดียวกับนโยบาย of ประธานศาลฎีกาที่ให้ศาลดำเนินการทั่วประเทศ แต่ละศาลจะคัดเลือกผู้ที่มีคุณวุฒิ วิทยุฒิมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยประจำศาล ที่ศาลแม่สะเรียงมีผู้ไกล่เกลี่ยประจำ 5 คน การเรียนรู้ of ชาวบ้านย่อมทำให้สังคมเรียบร้อยมากขึ้น บ้านเมืองน่าอยู่มากขึ้น”

ส่วนผู้บัญชาการเรือนจำจังหวัดแม่สะเรียง (ตระกูล สุจิตา, 2551) มองไปที่ชุมชนว่า “โครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนของตำรวจแม่สะเรียง ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง สอดคล้องกับงานราชทัณฑ์ตำบล ช่วยให้การพิจารณาพักการลงโทษ พ้นโทษ ส่งคนดีสู่สังคมของเรือนจำมีการรับช่วงต่อจากชุมชนในความเป็นจริงมากขึ้น”

สำหรับกรมคุมประพฤติ ผู้อำนวยการสำนักงานคุมประพฤติ จังหวัดเชียงราย (อรพินธ์ สุวัณณประ, 2552) ให้สัมภาษณ์ความตอนหนึ่งว่า

“ระบบงานของกระบวนการยุติธรรมนั้น งานในเชิงหน้าที่เป็นไปตามโครงสร้าง ระเบียบ กฎหมาย แต่งงานเชิงพื้นที่ต้องบูรณาการกัน ปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้านนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ เพราะปัจจุบันความขัดแย้งได้พัฒนาจากระดับปัจเจกเคลื่อนไปสู่สาธารณะ เป็นปัญหาของกลุ่มกับกลุ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาการแย่งน้ำ ยุติธรรมกระแสหลักยึดหลักใครทำผิด ลงโทษ ยุติธรรมทางเลือกมองเป้าหมายไปที่คนมีปัญหา เอามาพูดคุยเยียวยา เน้นการฟื้นคืนดี แต่ยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายสุดท้ายคือการไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี แผนแม่บทชุมชนตามที่ทำที่แม่สะเรียงนี้จะทำให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีและเกิดการจัดการกันเอง เนื่องจากของคุมประพฤติจึงควรเปลี่ยนจากการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นการปฏิบัติต่อที่ชุมชน ดังนั้นพนักงานคุมประพฤติต้องให้ความสำคัญว่าคนที่ทำผิดอยู่ที่ชุมชน งานจะสำเร็จได้ต้องเน้นที่การสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งเพื่อให้ชุมชนจัดการตนเองได้ด้วยการนำคนทำผิดเข้าไปอยู่ในจารีตประเพณีของชุมชน แต่ในทางปฏิบัติคุมประพฤติกลับใช้วิธีให้ผู้ถูกคุมประพฤติไปรายงานตัวที่สำนักงานหรือศูนย์ยุติธรรมชุมชนซึ่งไม่พ้นกระบวนการทัณฑ์เดิม เมื่อปี พ.ศ. 2549 สำนักงานคุมประพฤติภาค 5 สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดลำพูนร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ได้ร่วมกันพัฒนาแนวทางการสร้างระบบยุติธรรมชุมชนด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาคดีเข้าสู่ระบบยุติธรรมมากเกินไปตามยุทธศาสตร์ ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม ของกระทรวงยุติธรรม ภายใดยุทธศาสตร์ดังกล่าวสำนักงานคุมประพฤติได้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางและดึงชุมชนเข้ามาเป็นกลไกในการดำเนินงานคุมประพฤติโดยใช้พื้นที่บ้านนากลาง บ้านปู บ้านโอง จังหวัดลำพูนเป็นพื้นที่นำร่อง ในระยะเวลากว่า 2 ปี ในการทำงานด้วยการปรับกระบวนการคิดและทัศนคติว่า “ต้องเข้าไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชน” แทนการเข้าไปแนะนำหรือสอนตามวิธีการแบบเดิม ขณะเดียวกันก็เข้าไปแกนนำในการเปิดเวทีให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยน ค้นหาปัญหาและให้ร่วมกันแก้ปัญหามาของตนเอง พบว่าปัญหาของชุมชนคือความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและครู การเข้าไปเป็นตัวประสานของทีมงานคุมประพฤติสามารถลดข้อขัดแย้งนี้ได้ เกิดความปรองดองในชุมชน เห็นได้ชัดจากการที่ไม่เคยมีผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนเปลี่ยนมาเป็นการร่วมแรงร่วมใจกันทุกกิจกรรม ทั้งการปลูกป่า และสร้างซุ้มประตูดัด เป็นต้น เรื่องลดเหล้างานศพนั้นดีมาก ร้อยละ 70

ของผู้ถูกคุมประพฤติ สาเหตุมาจากการดื่มเหล้า จึงทำให้เกิดการทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้น เช่น ความผิดเกี่ยวกับเพศ ทำร้ายร่างกาย บุกรุกและสุราเป็นสาเหตุเบื้องต้นในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดังนั้นโครงการนี้จึงถูกจุดมาก”

(2) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคีการพัฒนาตำบลบ้านกาศ

(2.1) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มข้าราชการหน่วยงานพัฒนาอำเภอแม่สะเรียงพบว่าโครงการลดเหล้างานศพซึ่งเป็นผลลัพธ์ของโครงการวิจัยเรื่องนี้เกิดการขยายผลก่อรูปเป็นประเด็นเชิงนโยบายในระดับอำเภอ ดังมีข้อมูลว่า

“กรณีการลดเหล้างานศพในตำบลบ้านกาศนั้น อำเภอแม่สะเรียงได้นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านทั่วทั้งอำเภอ เป็นที่สนใจกันมาก ถ้ามีการติดตามขยายผลอาจมีการลดเหล้างานศพในตำบลอื่น ๆ มากขึ้น สำหรับอำเภอแม่สะเรียงได้ดำเนินการตามโครงการของกรมการปกครอง โครงการเพิ่มประสิทธิภาพกำนันผู้ใหญ่บ้านที่จะอบรมให้ผู้นำชุมชนรู้จักการระดมข้อพิพาทในชุมชนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องนี้ หากการพัฒนาชุมชนสามารถใช้วิธีการวางแผนแม่บทชุมชนดังเช่นโครงการนี้ย่อมทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง เรียนรู้การพึ่งตนเอง ต่อไปก็สามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยตนเอง โดยข้าราชการเป็นพี่เลี้ยง”

ผลลัพธ์ของโครงการยังสะท้อนมาจากฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกาศ (สมคิด ลาภสุทธิพรย์, 2552) อีกว่า

“อบต.ควรนำวิธีกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนไปทดลองทำ ทั้งในด้านการเกษตร เศรษฐกิจพอเพียง สาธารณสุขและด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน กระบวนการยุติธรรมชุมชน จะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ การมีส่วนร่วมระหว่าง อบต.และชาวบ้านจะมีอย่างเต็มที่ เรื่องนี้ทำให้ชุมชนรู้จักตนเองและเรียนรู้ว่าต้องช่วยตนเองจึงจะพึ่งตนเองได้ ตอนนี้อยู่ในเขต อบต.บ้านกาศ ปัญหาการทำร้ายร่างกายลดลงไปกว่าก่อนทำโครงการนี้มาก”

(2.2) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้นำชุมชนและตัวแทนครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ มีดังนี้

(2.2.1) ความเข้าใจที่มีต่อการทำบัญชีครัวเรือน

ผู้นำชุมชนได้ให้ความหมายของบัญชีครัวเรือนว่า เพิ่งมีความเข้าใจประโยชน์ของการทำบัญชีครัวเรือนอย่างแท้จริงจากการร่วมงานครั้งนี้ว่าเป็นการทำใหู้จักตนเองในภาพรวมมากขึ้น และยังเป็นประโยชน์ในระดับบุคคลหากมีการทำอย่างต่อเนื่อง โครงการวิจัยนี้ทำให้มีกำลังใจและเชื่อมั่นว่าการพึ่งตนเองของชุมชนนั้นทำได้หากมีการเรียนรู้

(2.2.2) แรงบันดาลใจที่ได้จากโครงการ

ชุมชนเกือบทั้งหมดมุ่งเป้าไปที่โครงการลดเหล้างานศพ เว้นบ้านพะมอลอ เนื่องจากเป็นโครงการที่สามารถทำได้ทันทีโดยไม่จำเป็นต้องมี

งบประมาณ และเห็นผลทันที โดยพบว่า ชุมชนบ้านสบหาร พะมอลอ แม่ด้อบเหนือ แม่ด้อบใต้ ศรีดอนชัย ทำข้าม มีการเปลี่ยนแปลงดีขึ้นดังที่กลุ่มผู้นำชุมชนได้สะท้อนถึงความสงบเรียบร้อยของชุมชนว่า

“ชาวบ้านเริ่มรู้จักตนเอง จะหาหนทางช่วยเหลือตนเอง ขอให้ฝ่ายรัฐเป็นพี่เลี้ยง ที่ทำแผนแม่บทและทำกิจกรรมต่างๆ มาแม่จะยังแก้ปัญหาไม่ได้ ชาวบ้านยังเป็นหนี้อยู่ แต่เชื่อมั่นว่ามาถูกทางแล้ว ตอนนี้ปัญหาการทำร้ายร่างกายกัน การเมาสุรา อาละวาดลดลงไปกว่าก่อนทำโครงการนี้มาก”

สาเหตุของการลดลงของปัญหาดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้นำชุมชนบ้านห้วยหลวงได้ตอบคำถามการแก้ไขปัญหาคือสาเหตุได้ชัดเจนว่า

“การลดเหล้างานศพช่วยได้มาก นอกจากจะประหยัดเงินแล้ว ยังลดปัญหาทะเลาะวิวาทไปด้วย เป็นการแก้ไขปัญหาคือความไม่สงบเรียบร้อยจากสาเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง ชุมชนรู้จักตนเองและเรียนรู้ว่าต้องช่วยตนเองจึงจะพึ่งตนเองได้”

จากปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ผลของโครงการยังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับข้อพิพาทของหมู่บ้าน ดังที่ผู้นำชุมชนบ้านแม่หาร ป่าหมาก เพะ ให้ข้อมูลว่า

“พี่น้องในหมู่บ้านรักใคร่กันคืออยู่แล้ว ตอนนี้ยิ่งรักกันมากขึ้น มีการตั้งกลุ่มปรึกษากันในหมู่บ้าน เมื่อตกลงได้ว่าแนวเขตหมู่บ้านไม่จำเป็นต้องมี ข้อพิพาทก็หมดไป รักษาป่าชุมชนต่อไป ชุมชนรู้จักตนเองและเรียนรู้ว่าต้องช่วยตนเองจึงจะพึ่งตนเองได้ จะกลับไปใช้ควายไถนาและสอนการใช้ควายไถนาแก่ผู้สนใจ ชุมชนรู้จักตนเองและเรียนรู้ว่าต้องช่วยตนเองจึงจะพึ่งตนเองได้”

และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรมดังที่ประธานอาสาสมัครตำรวจบ้านตำบลบ้านกาศ (อินสอน เรือนใส, 2552) ได้ให้ข้อมูลว่า “การสวมบทบาทของตำรวจบ้านนั้นทำให้มีโอกาสได้ทำงานปกป้องรักษาชุมชน แม้พวกเขาจะไม่มีค่าตอบแทนแต่เป็นอาสาสมัครที่เต็มใจ ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรแม่สะเรียงได้ช่วยเหลือตั้งกองทุนให้ ผลงานมีดังเช่น การร่วมจับกุมการลักลอบตัดไม้เป็นแพลงนํ้ายม ตอนนี้อาสาสมัครตำรวจบ้านมีกระบวนการทำงานของตนเอง มีระบบการทำงานที่เชื่อมโยงในระดับหมู่บ้าน / ตำบล / อำเภอ มีเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ในการป้องกันแก้ไขปัญหาร่วมกัน ตอนนี้คดีความ การเมาสุราทำร้ายร่างกายกันลดลงไปมาก”

(2.2.3) วิธีการพัฒนาชุมชน นั้น นอกจากการเขียนแผนงานโครงการของงบประมาณและรอการช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว การวิจัยตนเองเป็นวิธีการที่ชาวบ้านเรียนรู้ว่าทำให้หมู่บ้านพัฒนาไปได้ ชุมชนตระหนักว่าราชการมีงบประมาณให้อยู่แล้วในโครงการ

พัฒนาต่างๆ หากรู้จักใช้ต่อขยายผลจากทุนที่หมู่บ้านมีอยู่ ใช้งบประมาณให้เป็นประโยชน์
ยอมทำให้หมู่บ้านมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ดังเช่นบ้านปางจำปีที่ได้เรียนรู้ดูงานมา

(2.3) รูปธรรมของการจัดการตนเอง

การจัดการตนเองของชุมชนบ้านกาศที่เป็นผลมาจากการ
เรียนรู้จากโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนทั้งในห้วงระยะเวลาของการดำเนินการวิจัยและ
หลังจากที่นักวิจัยถอนตัวจากพื้นที่แล้ว มีดังนี้

(2.3.1) การรวมกลุ่มกันเพื่อรองรับแผนงานโครงการตาม
แผนแม่บทชุมชน ดังรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

ตาราง 19 การรวมกลุ่มตามแผนแม่บทชุมชน

หมู่บ้าน	การตั้งกลุ่ม
สบหาร	กลุ่มอนุรักษ์ปลาแม่น้ำขวม ระยะ 1 กม. 12 คน มีนายแสน ชีมา เป็นหัวหน้ากลุ่ม กลุ่มลดเหล้างานศพ 10 คน มีนายแสน ชีมา เป็นหัวหน้ากลุ่ม
แม่หาร	กลุ่มอนุรักษ์สัตว์น้ำ กลุ่มลดเหล้างานศพ 10 คน มีนายศิริศักดิ์ รัตนกุลรุ่งเรือง เป็นหัวหน้ากลุ่ม
แม่ด้อบ เหนือ	คณะกรรมการเฉพาะกิจอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านแม่ด้อบ เหนือ 15 คน มีนายประเสริฐ อาภาจันทร์ เป็นประธาน เพื่อทำโครงการอนุรักษ์ ป่า 4 แห่ง (ป่าชุมชน ป่าห้วยริน ป่าสุสานหมู่บ้านและป่าขุนห้วยผิเสื่อ) โครงการ อนุรักษ์ปลา และโครงการลดเหล้างานศพ
พะมอลอ	กลุ่มลดเหล้างานศพ กลุ่มอนุรักษ์สัตว์น้ำ และกลุ่มโฮมสเตย์
ป่าหมาก	ใช้ทุนเดิมต่อยอด กลุ่มฟื้นฟูการใช้ควายไถนา 10 คน มีนายปัญญา เปรมเจริญ จิตร เป็นหัวหน้ากลุ่ม กลุ่มปฎิชีวนา 10 คน มีนายสอง ษมาจิตตรฐ เป็นหัวหน้า กลุ่มกลุ่มลดเหล้างานศพ 15 คน มีนายธงชัย ไฝกระจายมิตร เป็นหัวหน้ากลุ่ม
แม่ด้อบใต้	กลุ่มลดเหล้างานศพ 9 คน มีนายอนันท์ ชันคำ เป็นหัวหน้ากลุ่ม
แพะ	กลุ่มออมทรัพย์ 6 คน มีนายมานพ บำรุงพนัส เป็นหัวหน้ากลุ่ม
ศรีดอนชัย	กลุ่มลดเหล้างานศพ กลุ่มอนุรักษ์สัตว์น้ำ มีนายไว สิทธิสอน เป็นหัวหน้ากลุ่ม
ท่าข้าม	กลุ่มอนุรักษ์ปลา มีนายบุญช่วย ตาคำเป็นหัวหน้ากลุ่ม ดูแลน้ำขมฝัดตรงข้าม หมู่บ้านศรีดอนชัย
ห้วยหลวง	กลุ่มลดเหล้างานศพ มีนายอ้าย หม่องเขียว เป็นหัวหน้ากลุ่ม

(2.3.2) การจัดการข้อพิพาทแนวเขตหมู่บ้าน การเรียนรู้ทำให้ได้ข้อยุติว่าการขัดแย้งกันอย่างรุนแรงด้วยปัญหาแนวเขตหมู่บ้านระหว่างหมู่บ้านแม่หาร บ้านแพะ บ้านป่าหมาก ที่มีการรุกร้ากันนั้น ควรใช้การเจรจาแก้ไขปัญหา ต่อไปหากมีการรุกร้าเกิดขึ้นชุมชนจะการใช้การไกล่เกลี่ยเจรจากันเป็นแนวทางแก้ปัญหา

(2.3.3) การร่วมจับกุมผู้ลักลอบขนไม้ผิดกฎหมาย ทำเป็นแพซงล่องน้ำยวม ระหว่างสถานีตำรวจชุมชนบ้านกาศและตำรวจบ้าน เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2551

(2.3.4) การลดเหล้างานศพ เริ่มจาก การเกิดสัญญาประชาคมลดเหล้างานศพที่บ้านห้วยหลวงเป็นหมู่บ้านแรก เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2551 ในงานศพของนายพันธ์ วงศ์อินทร์ แกนนำหมู่บ้านที่เป็นนักวิจัยชุมชนโครงการนี้ได้ปรึกษากับเจ้าภาพงานศพว่าควรนำเรื่องการลดเหล้างานศพจากการดูงานมาทดลองใช้ เจ้าภาพจึงได้ประกาศในงานศพว่าเพื่อลดปัญหาการทะเลาะวิวาท การเมาสุรา และประหยัดค่าใช้จ่าย จึงงดการเลี้ยงเหล้างานศพ แต่ผู้ใดจะนำสุรามาดื่มเองไม่ขัดข้อง และประเด็นการลดเหล้างานศพได้เกิดการแพร่ขยายไปในชุมชนบ้านกาสะอย่างรวดเร็ว การจัดงานศพอีกหลายครั้งในหมู่บ้านต่างๆ ได้นำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติ การจัดงานศพส่วนใหญ่จัดงาน 3 วัน ตามฐานะทางเศรษฐกิจ การเลี้ยงเหล้างานศพเดิมเลี้ยงเหล้าขาวพื้นบ้าน เมื่อเจ้าภาพงดการเลี้ยงเหล้างานศพทำให้ประหยัดเงินไปสพละเฉลี่ย 5,000 บาท ดังนี้

ตาราง 20 โครงการลดเหล้างานศพตามช่วงระยะเวลาของโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชน

หมู่บ้าน	รายละเอียดงานศพ
สบหาร	งานศพนายวัน เมืองชัย นายชัย ปัญญา นายหนู หล้าคำยา
แม่หาร	งานศพนายปูลิ ไม่มีนามสกุล และนางเมอระโอะโพ พะเจ
แม่ด้อบเหนือ	ไม่มีงานศพ
พะมอลอ	ไม่มีงานศพ
ป่าหมาก	ไม่มีงานศพ
แม่ด้อบใต้	ไม่มีงานศพเกิดขึ้น
แพะ	งานศพนางฮีเจ มงคลชัยกุล และ งานศพนางหมื่อทุ ไม่มีนามสกุล
ศรีดอนชัย	งานศพนายสมัคร เย็นเปี่ยม
ท่าข้าม	ไม่มีงานศพ
ห้วยหลวง	งานศพนางแดง มารูณ นางบัวผัด มารูณ
รวม	9 ศพ

(2.3.5) สืบเนื่องมาจากเมื่อปี พ.ศ. 2544 กรมปศุสัตว์ได้จัดทำโครงการอนุรักษ์ควายไทยขึ้นที่บ้านป่าหมากด้วยการนำควายมาให้ชาวบ้านเลี้ยง 100 ตัว เพื่ออนุรักษ์ไว้ ปัจจุบันบ้านป่าหมากมีควาย 250 ตัว วัว 459 ตัว เมื่อวัวควายมีลูก ชาวบ้านจึงนำไปขายเป็นรายได้ อีกทั้งไม่ได้ใช้ควายไถนาและลากเกวียนแต่อย่างใด โดยการไถนานั้นใช้รถไถทั้งหมด 60 เครื่อง จาก 170 คราวเรือน และมีเกวียนเหลือในหมู่บ้านเพียง 2 เล่ม ต่อมาปี พ.ศ. 2551 เกิดปัญหาน้ำมันแพง หลังจากเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ตามโครงการนี้ ด้วยการริเริ่มของนายปัญญา เปรมเจริญจิตร จึงได้คิดริเริ่มตั้งกลุ่มฟื้นฟูการใช้ควายไถนาขึ้น และมีการเสนอความคิดการเปิดโรงเรียนสอนการใช้ควายไถนา จากความคิดดังกล่าวจึงมีการนำเรื่องไปปรึกษากับนายรังสิทธิ์ ศิริคำ ปศุสัตว์อำเภอแม่สะเรียง จนกระทั่งเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2552 ชาวบ้านป่าหมากและนักวิจัยชุมชนได้ร่วมกับปศุสัตว์จังหวัดแม่ฮ่องสอนร่วมกันเปิดงานอนุรักษ์ควายไทย สอนการใช้ควายไถนาขึ้นที่บ้านป่าหมาก มีนายวิเชียร จันทรโณทัย รองผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นประธานเปิดงาน มีกิจกรรมการสาธิตการไถนาด้วยควายและช้างและการแข่งขันการใช้ควายไถนา

(2.3.6) การยิงปืนในหมู่บ้าน เรื่องดังกล่าวสืบเนื่องมาจากเมื่อคืนวันที่ 4 มีนาคม 2552 ได้มีเหตุนายเอนก กังวาลไพร ใช้อาวุธปืนยิงในหมู่บ้านแม่หาร เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นการทำลายความสงบเรียบร้อย เป็นที่โจทก์ขานในชุมชนเนื่องจากการใช้ปืนซึ่งเป็นอาวุธร้ายแรงตามอำเภอใจ จนอาจเกิดเหตุร้ายขึ้นในหมู่บ้านได้ ดังนั้นนายสงวน ไร่กระจายเพื่อน ผู้ใหญ่บ้านจึงได้นำความมาปรึกษากับ ด.ต. เสวต ปินตา นักวิจัยชุมชน นำไปสู่การจัดการเพื่อรักษาภูมิจิตใจความสงบของหมู่บ้าน เรื่องดังกล่าวยุติลงด้วยนายเอนก กังวาลไพร ได้ยอมรับผิดว่าตอนเกิดเหตุเมาสุรา ยินยอมให้ผู้ใหญ่บ้านเปรียบเทียบปรับเป็นเงิน 500 บาท นำเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน

4.3.1 รูปแบบและแนวทางของกระบวนการยุติธรรมชุมชน

(Maesariang model)

กล่าวได้ว่า จากผลลัพธ์ของโครงการดังกล่าวข้างต้น ชุมชนบ้านกาศได้หันกลับมาสำรวจตนเองและพึ่งตนเองมากขึ้น แม้จะยังอยู่ระหว่างการเริ่มต้น แต่ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นมากขึ้นว่าเดินมาถูกทางแล้ว ในด้านกลไกทางสังคมของกฎหมายโดยเฉพาะฝ่ายตำรวจ จากการทดลองเปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนสัมพันธ์ได้ให้บทเรียนว่า กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนเป็นยุทธวิธีในการป้องกันปราบปรามอาชญากรรมในชุมชนที่มีประสิทธิภาพสูง โดยสามารถเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติงานของงานชุมชนสัมพันธ์ที่เป็นอยู่และวิธีการปฏิบัติงานภายใต้แนวคิดกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 21 การเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ที่เป็นอยู่และควรจะเป็น

การปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้ แนวคิดกระแสหลัก	การปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้แนวคิด กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน
เตรียมการ (communication, comparison, understanding) - การพบปะเยี่ยมเยียนและร่วมกิจกรรม - การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน - การประชุมวางแผนงานร่วมกับผู้นำชุมชนและประชาชน	เวทีที่ 1 รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น
การปฏิบัติการ (cooperation law and order) - การจัดระบบงานและประเมินความพร้อม - การแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันตนเองและชุมชน - การจัดระบบประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับตำรวจ	เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน (เวทีบทบาทตำรวจบ้านและการจัดการความขัดแย้ง-ข้อพิพาทในชุมชน)
การติดตามผล - ประเมินผลและการปรับปรุงแก้ไข	เวทีที่ 3 การประชาพิจารณ์แผนแม่บท แผนแม่บทชุมชน และแผนยุติธรรมชุมชนภายใต้สัญญาประชาคม กฎหมายชาวบ้าน และการปกครองตนเอง

โดย แนวทางการปฏิบัติงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ เน้นไปที่การแสวงหาความร่วมมือกับประชาชนด้วยการฝึกอบรมและกระบวนการกลุ่ม ขณะที่แนวทางที่ควรจะเป็นเน้นไปที่การวิจัยตนเองและเวทีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน กระบวนการยุติธรรมชุมชนจึงควรมีรูปแบบตามตารางต่อไปนี้

ตาราง 22 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนภายใต้แนวคิดกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ภายใต้กระบวนการ วางแผนแม่บทชุมชน	เหตุผลเบื้องหลังกระบวนการ
เวทีที่ 1 รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น	เพื่อให้รู้จักรากเหง้า ปัญหาและศักยภาพของ ตนเอง ชุมชน และชุมชนอื่นที่เป็นต้นแบบ
เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน	ใช้จารีตประเพณี และองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ (กลไกทางสังคมของกฎหมาย) เป็นทุนทาง สังคม ในการสร้างเจตจำนงทางการเมือง ร่วมกันในระดับชุมชน อำนวยความยุติธรรม ภายใต้กระบวนการทัศน์การพึ่งพาอาศัยกันแบบ องค์กรรวม การพึ่งตนเองด้วยแผนชีวิตเศรษฐกิจ ชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิต
เวทีที่ 3 การประชาพิจารณ์แผนแม่บท	เพื่อให้เกิดแผนแม่บทชุมชนและแผนยุติธรรม ชุมชนภายใต้สัญญาประชาคม กฎหมาย ชาวบ้าน และการปกครองตนเอง ระเบียบ กฎเกณฑ์ผ่านการวางแผนร่วมกัน ผ่านการ ประชาพิจารณ์จะเกิดการยอมรับเป็น ธรรมนูญของชุมชน

จากรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการ
วางแผนแม่บทชุมชนข้างต้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ถึงโครงสร้างของอำนาจแล้ว จะได้รูปแบบ
กระบวนการยุติธรรมชุมชนอันเป็นผลจากการวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ดังนี้

ตาราง 23 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนของแม่สะเรียง (Maesarieng model)

โครงสร้างของอำนาจ	พื้นฐานโครงสร้างของอำนาจ
กระบวนการทัศน์	การเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์การพัฒนาจากภายใน (endogenous growth) เพื่อให้เกิดระบบยุติธรรมของชุมชน
เงื่อนไขจำเป็น (necessary conditions)	อำนาจรัฐและสถาบัน (institution)
เงื่อนไขพอเพียง (sufficient conditions)	การวิจัยคือการเรียนรู้ (research as learning process) กระบวนการวิจัยและพัฒนาโดยประชาชน (people research and development) ด้วยระบบคิดที่สำคัญคือเวทีการเรียนรู้ การรู้จักตนเอง การประชาพิจารณ์จะทำให้เกิดเจตจำนงทางการเมือง (political will) และการร้อยรัด (tie conditions) กันอย่างแน่นแฟ้น (highly integrated) ในชุมชน
กลไกการดำเนินการ (mechanical)	กลไกทางสังคมของกฎหมาย (legal process) และกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน
ทฤษฎีพื้นฐานหรือกรอบความรู้ (episteme)	กฎหมายคือทรัพยากรร่วมกันของชุมชน (Law as resource) กฎหมายจารีตประเพณี บรรทัดฐาน (normative) สิทธิชุมชน (community right) อนาธิปไตยชุมชน (communal anarchy) การปกครองตนเอง (self government)

4.3.2 การวิจารณ์

ในระยะเวลาเกือบหนึ่งปี การเรียนรู้แบบวิถีชีวิตในกระบวนการประชาพิจารณ์ทำให้คนบ้านกาศพบระบบการจัดการชุมชนชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันในรูปสมัชชาหรือกลุ่ม เพื่อกำหนดว่าอะไรที่ควรทำ ทำในวิถีการใด เพื่ออะไร และเพื่อเป้าหมายใด นำไปสู่การพึ่งตนเอง ทั้ง 6 ปราบกฎการเป็นเครื่องชี้วัด (indicator) ว่า ชาวตำบลบ้านกาศโดยเฉพาะบ้านป่าหมาก บ้านห้วยหลวง และบ้านแม่หาร มีกลไกการจัดการตนเอง (self management) อย่างเป็นรูปธรรม โดยปรากฏการณ์ที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 นั้นเกิดขึ้นระหว่างการวิจัยและพัฒนา ส่วนปรากฏการณ์ที่ 4 และ 5 นั้นเกิดขึ้นหลังจากโครงการได้ถอนตัวไปจากพื้นที่แล้ว เป็นการยืนยันว่าชุมชนเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองมากขึ้น พื้นฐานของการเกิดกลไกดังกล่าวเกิดขึ้นจากการค้นพบความรู้ใหม่ของชาวบ้านกาศจากเวทีการเรียนรู้หลายประเด็น คือ

(1) เวทีที่ 1 ทำให้เกิดความรู้ใหม่อย่างน้อย 2 ประเด็น คือ

(1.1) การรู้จักตนเอง ชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนา กระแสหลักได้สร้างระบบคุณค่าชนิดหนึ่งให้แก่ชาวบ้านกาศ คือ วัฒนธรรมแบบผู้ให้ผู้รับ นำไปสู่การพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ ภายหลังจากการจดบันทึกบัญชีครัวเรือนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนเริ่มรู้จักตนเองมากขึ้นว่าในการดำรงชีวิตประจำวันนั้นมีต้นทุนอย่างไร ขณะที่ทุนเดิมมีอะไรบ้าง กระบวนการดังกล่าวเป็นการวิจัยประเมินความต้องการจำเป็นด้วยตัวชาวบ้านเอง เป็นขั้นตอนการที่บุคคลเปิดรับความรู้ (knowledge stage) การวิจัยจึงทำให้ชาวบ้านสามารถเกิดการเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ค้นพบได้

(1.2) การรู้จักผู้อื่น การดูงานชุมชนบ้านปางไม้แดงและบ้านปางจำปีทำให้ชุมชนบ้านกาศเริ่มมีความรู้สึก (affection) ต่อนวัตกรรมที่พบเห็นครั้งนี้ ไม่ใช่มีเพียงข้อมูลเท่านั้น แต่เริ่มรู้สึกที่ดีหรือไม่ดีผ่านการถอดบทเรียน ได้รู้เห็นด้วยตนเอง (observability) ทราบบทเรียนความสำเร็จและความล้มเหลว อุปสรรคต่างๆ ของบ้านปางจำปีและบ้านปางไม้แดง บทเรียนดังกล่าวทำให้เกิดประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ (relative advantages) ว่า ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม มีหลายหมู่บ้านที่หันมาพึ่งตนเองและยืนอยู่ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการบริหารจัดการของตนเอง หมู่บ้านเหล่านั้นได้เริ่มปรับไปจากวิถีคิดในการพัฒนาแบบเดิมหันมาคิดด้วยตนเองมากขึ้น

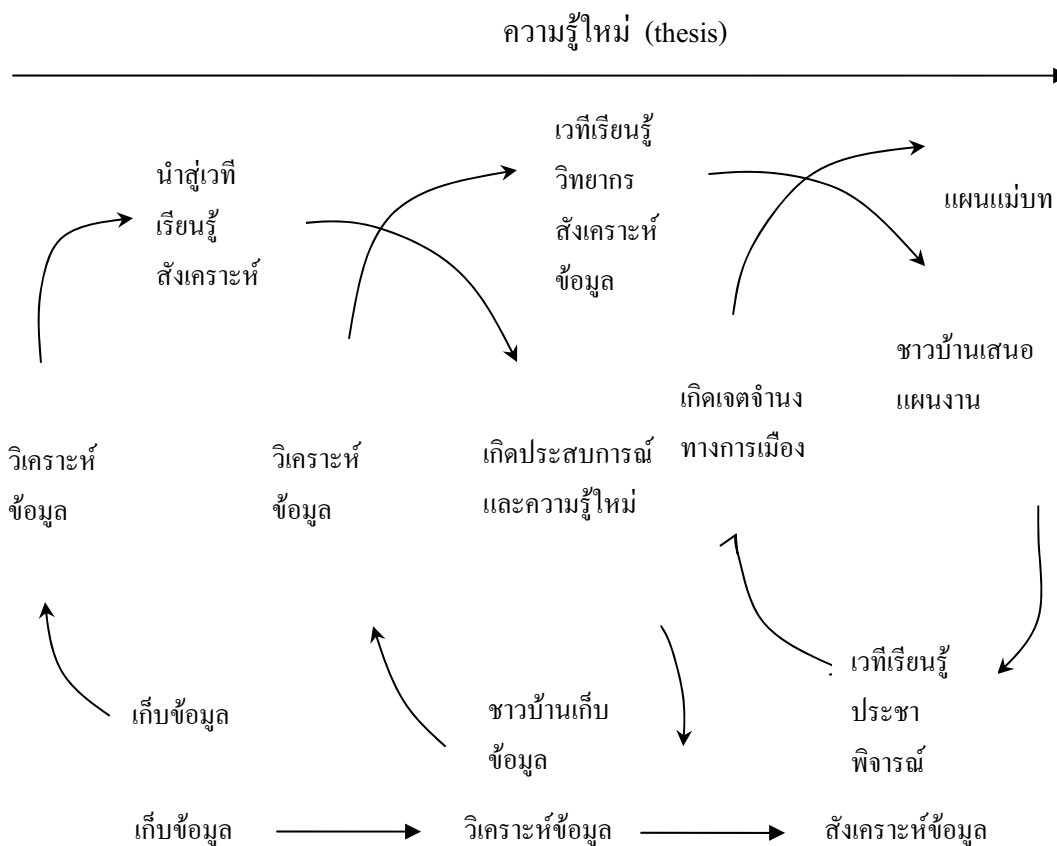
(2) เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน เมื่อโครงการวิจัยได้นำข้อพิพาทในพื้นที่เข้าสู่เวทีการเรียนรู้ เรื่องดังกล่าวได้รับการยกระดับให้เป็นความรู้ใหม่ด้วยการเรียนรู้ถึงสาเหตุของปัญหา และวิธีการจัดการว่าภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็นจารีตประเพณีการอยู่ร่วมกันนั้น หนุนเสริมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ยุติลงไปได้ นอกจากนี้ ชุมชน ยังเลือกทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องรอการช่วยเหลือจากผู้อื่น นั่นคือ การลดเหลื่อมล้ำ นอกจากเป็นการประหยัด ส่งเสริมสุขภาพ ลดอบายมุขแล้ว นับสำคัญที่เป็นประเด็นเชิงสังคมที่แฝงอยู่คือกลไกการจัดการตนเองในการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน เนื่องจากสุราเป็นสาเหตุของปัญหาหลายประการ การยอมรับโครงการลดเหลื่อมล้ำของชุมชนบ้านกาศนั้น เป็นกรณีที่ชุมชนเห็นว่า นวัตกรรมดังกล่าวง่าย ไม่ซับซ้อน (non-complexity) และปฏิบัติได้ง่าย ประจวบกับหลังจากการศึกษาดูงานเพียงสองวัน มีงานศพในหมู่บ้านห้วยหลวง ทำให้ชุมชนมีโอกาสดลองใช้ (trialability) โดยไม่มีเงื่อนไขผูกมัดที่จะต้องยอมรับ ไม่จำเป็นต้องใช้งบประมาณ แม้จะไม่มีความสะดวกคล่อง (compatibility) กับวัฒนธรรมของชุมชนที่นิยมเลี้ยงเหล้างานศพ รวมทั้งมีความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์ (conflict of interest) เนื่องจากในชุมชนมีโครงการวิสาหกิจสุราชาวแต่ก็ทำให้ชุมชนสามารถตัดสินใจ (decision stage) ได้ง่าย จนนำไปสู่ขั้นการดำเนินการ (implementation stage) ได้ทันที

กลไกการจัดการดังกล่าวมิใช่เรื่องใหม่ หากแต่ปัจจุบันถูกละเลยไป ด้วยการจัดตั้งสถาบันต่างๆ ขึ้นมาทำหน้าที่แทน แม้ในยุคที่สังคมมนุษย์ไม่มีกฎหมาย ไม่มีรัฐ สังคมนั้นยังมีกลไกที่ทำหน้าที่คล้ายสถาบันต่างๆ ในปัจจุบัน เริ่มจากพฤติกรรมกฎหมาย (legal behavior) ทำหน้าที่ตัดสินภายในกลุ่มครอบครัว เกิดหลักเกณฑ์ปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งได้รับการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นเวลานาน ตกทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนกลายเป็นอุปนิสัยร่วมในสังคม (social habit) และในสังคมขนาดใหญ่ สาธารณชนเกิดความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและจำต้องปฏิบัติ (opinio juris) ความพยายามแสวงหาวิธีการตัดสินปัญหาอย่างเป็นธรรม ตั้งแต่การไกล่เกลี่ยประนีประนอมกัน จนกระทั่งถึงสถาบันที่มนุษย์เห็นว่าจะให้ความเป็นธรรมได้คือผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนในตำแหน่งฐานะต่าง ๆ มีวิวัฒนาการมาเป็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมในที่สุด

(3) เวทีที่ 3 การประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชนของตำบลบ้านกาศนั้นสะท้อนถึงความเป็นประชาคมการเมืองขนาดเล็กที่เกิดขึ้นจากการมีความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ การประชาพิจารณ์แผนได้ปลุกเร้าชุมชนให้เกิดเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน จนเกิดการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน จนกล่าวได้ว่า กระบวนการประชาพิจารณ์ได้ทำให้ชุมชนร่วมกันสร้างระบบคุณค่าหลักขึ้นมาในรูปของแผนแม่บทชุมชนที่มีจุดประสงค์ที่ชัดเจนร่วมกัน (share vision and mission) ผ่านระบบคิดที่สำคัญ 2 ส่วน คือ การวิจัยตนเอง และเวทีการเรียนรู้ (knowledge forum)

การจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การดูงาน การเชิญผู้มีประสบการณ์มาเป็นวิทยากร เป็นการจัดการความรู้ (knowledge management) ของชาวบ้าน กระบวนการดังกล่าวทำให้ชุมชนบ้านกาศเกิดการเรียนรู้จากความรู้ใหม่ กว่า 30 ครั้ง ของเวทีการเรียนรู้ทำให้เกิดการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญา ชุดความรู้เดิมของชุมชนกับภูมิปัญญาชุดความรู้สมัยใหม่ บันทึกเป็นความทรงจำของคนบ้านกาศและจะถูกนำมาใช้ในการเรียนรู้ครั้งต่อไป จนเกิดเป็นระบบคุณค่าหลักของบุคคลหรือชุมชนบ้านกาศ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของระบบคุณค่าหลักดังกล่าวย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับกระบวนการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้ของชุมชน ดังที่แผนแม่บทชุมชนเป็นระบบคุณค่าหลักของคนบ้านกาศอยู่ในขณะนี้ โดยสรุปเวทีการเรียนรู้ได้ทำให้ชุมชนบ้านกาศมีการเรียนรู้เป็นขั้นตอนดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 7 ลักษณะเชิงวิภาษวิธี (dialectic) ของเวทีการเรียนรู้ในกระบวนการประชาพิชัย
ที่มา: สังเคราะห์จากเสรี พงศ์พิศ (2551)

ดังนั้น กระบวนการประชาพิชัย จึงเป็นการนำเอาหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาผสมผสานกับวิภาษวิธีเพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหัวใจของการจัดการตนเอง

บทที่ 5

บทสรุปการวิจัย

ในบทนี้เป็นการสรุปผลการวิจัย รวมทั้งข้อเสนอแนะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย (summary)

5.1.1 อดีตถึงปัจจุบันของงานยุติธรรมชุมชนบ้านกาศ

ชุมชนดั้งเดิมจัดการตนเองด้วยกฎหมายหมู่บ้าน มีระบบการไต่ถามไต่สวนโดยคนกลาง ไม่มีสถาบัน ไม่มีองค์กร โดยชุมชนไทยพื้นราบใช้ระบบเชื้อพื้งผู้นำหรือผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่ใช้หลักศีลธรรมมาตัดสินกรณีความขัดแย้งหรือข้อพิพาทต่างๆ ส่วนชุมชนกะเหรี่ยงใช้ผู้นำทางศาสนาหรือก้อโฮ เป็นผู้ตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท แต่นานวันเข้า เมื่อการพัฒนาสมัยใหม่เข้ามา ทำให้ความเข้มข้นผ่อนคลายลงไปการจัดการต่างๆในชุมชนได้ถูกกลดทอนไปเป็นอำนาจการจัดการของรัฐโดยสถาบันต่างๆ

ตาราง 24 วิธีคิดและวิธีการจัดการของชุมชนบ้านกาศ

วิธีคิดและวิธีการจัดการดั้งเดิม	วิธีคิดและวิธีการจัดการในปัจจุบัน
รากฐานของสังคมยึดมั่นในศาสนา ศีลธรรม ชุมชนกะเหรี่ยงนับถือผี	ศรัทธาในศาสนาคลายลง ฐานสังคมเปลี่ยนเป็นวิทยาศาสตร์และกฎหมาย สำนักในตัวตนสูงขึ้น ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น
ชุมชนพึ่งตนเอง พึ่งพาอาศัยกัน มีจารีตประเพณี ยังชีพแบบพอเพียง	ชุมชนพึ่งพารัฐและเงินทุนผสมผสาน ความสัมพันธ์แบบเดิม การพัฒนาแบบแผนใหม่ผ่านแผนงาน โครงการเน้นงบประมาณ
การจัดความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ตามกฎหมายจารีต	ความสัมพันธ์ภายใต้กฎหมายผสมผสาน ความสัมพันธ์แบบผู้ให้ผู้รับ
ชาวบ้านกาศมีส่วนร่วมในเชิงจำยอม บางครั้งถูกเกณฑ์ถูกกวาดต้อน มีหน้าที่จับตัวผู้กระทำผิดส่งให้ผู้ปกครองบ้านเมือง	อาชญากรรมมีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องแก้ไข โดยมีสถานีตำรวจรณรงค์แม่สะเรียง และกฎหมายเป็นกลไกของรัฐด้านการปราบปราม
การไต่ถามไต่สวนโดยผู้นำทางศาสนา	การไต่ถามไต่สวนเพื่อลดคดีสู่ศาลอย่างเป็นทางการ โดยสถาบันของรัฐ

ผลจากการนำรูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนตามกรอบแนวคิดในการวิจัยที่เน้นการพึ่งตนเอง มาพัฒนาในพื้นที่ด้วยกระบวนการประชาธิปไตยทางสังคมของกฎหมาย ทำให้ชุมชนบ้านกาศมีการเปลี่ยนแปลงไปดังตารางสรุปต่อไปนี้

ตาราง 25 ผลลัพธ์การพัฒนาโครงการกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่บ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง

ชุมชนบ้านกาศก่อนการวิจัยและพัฒนา	ชุมชนบ้านกาศหลังการวิจัยและพัฒนา
มีหนี้สิน พึ่งพารัฐ มีความพยายามจัดการตนเองด้วยกฎหมายบ้าน ดังเช่น ป่าชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการทัศน์ “ผี” อันเป็นกฎระเบียบของชุมชนได้ช่วยปกป้องรักษาป่ามิให้ถูกทำลาย แต่ความเข้มข้นผ่อนคลายเป็นไปเนื่องจากถูกลดทอนอำนาจการจัดการโดยรัฐ มีความพยายามพัฒนาจากภาครัฐ ด้วยการเน้นรูปแบบของแผนแม่บทชุมชนแต่ไม่เน้นกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน	เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน ทำให้ชุมชนมีเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน (political will) ร้อยรัดให้ชุมชนมีความสามัคคีที่ทำให้เกิดความเข้มข้นของการจัดการ มีความเข้มข้นของกลไกการจัดการตนเอง และการจัดการความขัดแย้ง

กระบวนการประชาธิปไตย และกลไกทางสังคมของกฎหมาย (ตำรวจ) ได้ร่วมกันเสริมสร้างให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ร้อยรัดให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น เกิดเจตจำนงทางการเมืองร่วมกันวางแผนแม่บทชุมชนขึ้น เปลี่ยนกระบวนการทัศน์จากการพึ่งพารัฐมาเป็นหุ้นส่วนร่วมกับรัฐเพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น รูปธรรมที่เกิดขึ้นจากการวิจัย คือ โครงการลดเหล้างานศพ การร่วมจับกุมการลักลอบตัดไม้ของตำรวจบ้าน และการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนในเรื่องป่าชุมชน

5.1.2 รูปแบบยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสม

รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง นับเป็นรูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์จากการพัฒนาจากภายนอกโดยผู้นำการเปลี่ยนแปลง มาเป็นแบบหุ้นส่วน จากเดิมที่ชุมชนเคยชิน รอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐในการจัดการปัญหาต่างๆ มาเป็นการร่วมมือกันระหว่างชุมชนและรัฐ กระบวนการยุติธรรมชุมชนของตำบลบ้านกาศไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐ(องค์กรต่างๆในกระบวนการยุติธรรม) และสถาบัน (ตำรวจ) เงื่อนไขจำเป็นของการเกิดขึ้นของกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือ

อำนาจรัฐและสถาบันต่างๆ (ภาคีการพัฒนา รวมไปถึง อบต.) แต่ยังไม่มีเพียงพอ เงื่อนไขเพียงพอต่อการเกิดขึ้นของกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือการเรียนรู้ผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่เรียกว่าการประชาพิชญ์หรือกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน รูปแบบดังกล่าวนี้จึงเรียกได้ว่าเป็น ตัวแบบแม่สะเรียง (Maesarieng model) ที่สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 26 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนตำบลบ้านกาศ (Maesarieng model)

โครงสร้างของอำนาจ	พื้นฐานของโครงสร้าง
กระบวนการทัศน์	การเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์การพัฒนาจากภายใน (endogenous growth) เพื่อให้เกิดระบบยุติธรรมของชุมชนด้วยธรรมนูญเพื่อความเป็นธรรมของชุมชน (The charter on justice for the people)
เงื่อนไขจำเป็น (necessary conditions)	อำนาจรัฐและสถาบัน (institution)
เงื่อนไขพอเพียง (sufficient conditions)	การวิจัยคือการเรียนรู้ (research as learning process) กระบวนการวิจัยและพัฒนาโดยประชาชน (people research and development) ด้วยระบบคิดที่สำคัญคือเวทีการเรียนรู้ การรู้จักตนเอง การประชาพิชญ์จะทำให้เกิดเจตจำนงทางการเมือง (political will) และการร้อยรัด (tie conditions) กันอย่างแน่นแฟ้น (highly integrated) ในชุมชน
กลไกการดำเนินการ (mechanical)	กลไกทางสังคมของกฎหมาย (legal process) และกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน
ทฤษฎีพื้นฐานหรือกรอบความรู้ (episteme)	กฎหมายคือทรัพยากรร่วมกันของชุมชน (Law as resource) กฎหมายจารีตประเพณี (living law) บรรทัดฐาน (normative) สิทธิชุมชน (community right) อนาธิปไตยชุมชน (communal anarchy) การปกครองตนเอง (self government)

จากตัวแบบดังกล่าว ตำบลบ้านกาศ ได้ใช้กฎหมายจัดการความสงบเรียบร้อยของชุมชนที่ก้าวข้ามพินกรอบอันแข็งทื่อตายตัวของกฎหมายบ้านเมืองไปสู่กรอบแนวคิด กฎหมายคือทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่เห็นความสำคัญของกฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่น อันเป็นการขยายขอบเขตของงานยุติธรรมชุมชน จากมิติการจัดการความขัดแย้ง เป็นมิติการเสริมสร้างพลังแก่

ชุมชน ผลการวิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ตำบลบ้านกาศ อำเภอมะละเรียง ได้สะท้อนให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของชุมชนอันเป็นหนทางนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นเงื่อนไขพอเพียงที่จะทำให้ระบบยุติธรรมชุมชนเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลตามมาหลายประเด็น คือ

ประเด็นแรก ชุมชนยุติธรรมชุมชนต้นแบบ

มีความพยายามจากภาครัฐเพื่อให้มีการเกิดขึ้นของชุมชนต้นแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน ดังเช่น โครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนชุมชนในสามจังหวัดภาคใต้ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2550: 34) ปรากฏการณ์ดังกล่าวแท้จริงแล้วเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมโดยรัฐ(สถาบันโดยกระทรวงยุติธรรม) ได้สร้างวาทกรรมกระบวนการยุติธรรมชุมชน ให้เป็นชุมชนต้นแบบขึ้นมาหลายแห่ง ฝ่ายองค์กรตำรวจ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ได้เสนอแนวคิดในการสร้างชุมชนเข้มแข็งต้นแบบการป้องกันอาชญากรรม สั่งการให้สถานีตำรวจดำเนินการทั่วประเทศ เพื่อค้นหาชุมชนต้นแบบยุติธรรมชุมชนสำหรับนำไปขยายผลต่อไป (ภาณุวิชญ์ ทองอิม, 2552: 17-21) รวมไปถึงการจัดตั้งเครือข่ายยุติธรรมชุมชนโดยกระทรวงยุติธรรม (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551: 203) โดยเงื่อนไขความสำเร็จของยุติธรรมชุมชนที่สำคัญส่วนหนึ่งคือการมีกฎหมายรองรับงานยุติธรรมชุมชนโดยเฉพาะ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551: 234) ปรากฏการณ์เหล่านี้ เมื่อพิจารณาลึกลงไปเบื้องหลังแล้ว ชุมชนต้นแบบที่เกิดขึ้นนับเป็นความจริงที่ถูกรัฐสร้างขึ้น(construct) ให้มีความเป็นสากลใช้ได้ทั่วไป (generalization) ตั้งอยู่บนข้อมูลเชิงประจักษ์และมีความน่าเชื่อถือเชิงวิทยาศาสตร์โดยประเมินคุณค่าจากความเป็นทฤษฎีรูปนัย (formal theory) บนทฤษฎีที่ยึดถือความเป็นจริงตามธรรมชาติ วัดคุณค่าจากความแม่นยำตรงภายนอกและภายใน ความเชื่อถือได้ และความเป็นวัตถุวิสัย อันมีที่มาจากการตั้งข้อสันนิษฐานเบื้องต้นไว้ว่ามีความเป็นจริงที่อยู่นอกตัวผู้ศึกษา กระบวนการยุติธรรมชุมชนดังกล่าวจึงเป็นการมองชุมชนที่แฝงไว้ด้วยอำนาจรัฐในรูปของความรู้ที่รัฐ(กระบวนการยุติธรรม) ได้สร้างขึ้น โดยที่ผลึกความคิด (concept) หรือทฤษฎีเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชนมิได้มีอยู่โดยธรรมชาติแต่เป็นผลผลิตจากการทำงานของวาทกรรมเอง และนำไปสู่การครอบงำที่ว่าความรู้ที่รัฐสร้างขึ้นนั้นถูกต้องเหมาะสมแล้วอันเป็นภาคปฏิบัติของวาทกรรม ดังการวิพากษ์ของฟูโกต์ (Foucault, 1926-1984) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542: 27-28)

งานวิจัยและพัฒนาเรื่องนี้ก็ได้สร้างความจริงเรื่องกระบวนการยุติธรรมชุมชนขึ้นมาเช่นกัน ผลการวิจัยและพัฒนาจากตำบลบ้านกาศ อำเภอมะละเรียง นั้น มิได้ปลอดจากค่านิยม (value free) แต่เป็นความพยายามให้คุณค่าว่าความจริงของชุมชน ควรเป็นความจริงที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมาจากบนความแม่นยำเชิงอุดมการณ์ (validity as ideology) ที่ถอดรื้อ

โครงสร้างอำนาจกระแสนหลัก เผยให้เห็นเบื้องหลังการครอบงำของรัฐ และการผูกขาดการนิยามกระบวนการยุติธรรมชุมชน โดยรัฐเท่านั้น ผลของการวิจัยและพัฒนาดังกล่าวทำให้เกิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนภายใต้กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน เป็นการสนับสนุนให้เกิดการเปิดกว้างพื้นที่สาธารณะและเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการส่งเสริมให้ชุมชนมีกลไกการจัดการตนเองที่มีรากฐานจากปรัชญากฎหมายธรรมชาติ กระบวนการยุติธรรมชุมชนที่แม่สะเรียงจึงเป็นการปรับเปลี่ยนฐานคิดเชิงเทคนิคกลไกไปสู่กลไกการจัดการตนเองแบบองค์รวมตามแนวทางการปกครองตนเอง ที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) เรียกว่าอนาธิปัตย์ชุมชน กล่าวได้ว่าชุมชนบ้านกาศมีความสามารถในการทำให้เกิดความยุติธรรมได้ด้วยตนเอง (justiciability) รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนของรัฐและแม่สะเรียงจึงมีความแตกต่างกันดังนี้

ตาราง 27 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมชุมชน : แนวคิดของรัฐและแนวคิดของชุมชน

แนวคิดของรัฐ (Government model)	แนวคิดของชุมชน (Maesarieng model)
กระบวนการทัศน์ สมัยใหม่นิยม	กระบวนการทัศน์ หลังสมัยใหม่นิยม
: การพัฒนาจากภายนอก	: การเคลื่อนย้ายกระบวนการทัศน์เป็นการพัฒนาจากภายใน
เงื่อนไขจำเป็น : อำนาจอธิปไตยและสถาบัน	เงื่อนไขจำเป็น : อำนาจอธิปไตยและสถาบัน
เงื่อนไขพอเพียง : อำนาจอธิปไตยและสถาบัน	เงื่อนไขพอเพียง
กลไกการดำเนินการ	กลไกการดำเนินการ
ตำรวจ : ดำเนินการ 7 ขั้นตอน เริ่มจากการค้นหาแกนนำและองค์กรท้องถิ่น	: กลไกทางสังคมของกฎหมาย และกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน
จุดประกายความคิด ศึกษาพื้นฐานชุมชน	
วิเคราะห์ปัญหาชุมชน ยกร่างกิจกรรมชุมชน	
นำกิจกรรมไปสู่การปฏิบัติ ประเมินผลและค้นหาชุมชนที่มีผลสำเร็จสังเคราะห์องค์ความรู้	

เป็นชุมชนต้นแบบ กระทรวงยุติธรรม นโยบาย
 อาณาเน่งงานยุติธรรมชุมชน การผลักดัน
 กฎหมายส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมทางเลือก
 การขยายหน่วยงานเฉพาะ (ยุติธรรมจังหวัด)
 แบบจำลองยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสม ชุมชน
 มีคุณลักษณะเหมาะสม และการใช้กฎหมาย
 เป็นเครื่องมือในการกำหนดให้ยุติธรรมชุมชน
 เป็นนโยบายสำคัญ

ทฤษฎีพื้นฐานหรือกรอบความรู้
 : กฎหมายคือเครื่องมือควบคุมสังคม
 ที่มีรากฐานจากปรัชญากฎหมายบ้านเมือง

ความจริงมีเพียงหนึ่งเดียวซึ่งจริงแท้แน่นอน
 (ultimate reality) พิสูจน์ทดสอบได้

ทฤษฎีพื้นฐานหรือกรอบความรู้
 : กฎหมายคือทรัพยากร กฎหมายชาวบ้าน
 สิทธิชุมชน อนุธิปไตยชุมชน การปกครอง
 ตนเอง และสัญญาประชาคม ที่มีรากฐานจาก
 ปรัชญากฎหมายธรรมชาติ

ความจริง มีลักษณะสัมพัทธ์ (relativism)
 ขึ้นอยู่กับการตีความ

ประเด็นที่สอง กลไกการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชน

ความสำเร็จในการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมกับการ
 เสริมสร้างความเป็นธรรมของตำบลบ้านกาศนั้น เกิดขึ้นจากเทคนิคกลไกหลายประการ โดยเฉพาะ
 จากเครื่องมือในการวิจัยและพัฒนา กล่าวคือ กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนนั้นมีเครื่องมือที่
 สำคัญอยู่ 4 ชนิด คือ บัญชีครัวเรือน เวทีการเรียนรู้ การประชาพิจารณ์แผนแม่บท และแผนแม่บท
 ชุมชน เครื่องมือเหล่านี้เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนที่ตำบลบ้านกาศ
 แล้ว ได้ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ เป็นความรู้มือหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(1) บัญชีครัวเรือน นอกจากเป็นเครื่องมือในการบันทึกการรับ
 รายจ่ายและหนี้สินตามแบบบัญชีทั่วไปแล้ว ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือชนิดนี้เมื่อสังเคราะห์ทำให้เกิด
 ความรู้ใหม่ในระดับตำบล จะเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาชุมชนจนนำไปสู่การรู้จักตนเอง อันเป็น
 จุดเริ่มต้นของการวิจัยและพัฒนาโดยตนเอง (people research and development) ดังนั้น บัญชี
 ครัวเรือนจึงมิได้เป็นเพียงแบบสอบถามถึงรายรับรายจ่ายหนี้สินตามภาพที่เห็น หากแต่เป็น
 เครื่องมือในการประเมินตนเอง (self assesment) เพื่อให้รู้จักตนเองของชุมชนที่สามารถนำไป

ประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลายในการพัฒนาชุมชน ดังเช่น การนำไปใช้ในเรื่องการจัดการปัญหาหนี้สินของชุมชนเพื่อหาทางลดรายจ่าย

(2) เวทีการเรียนรู้ เป็นระบบคิดที่สำคัญของกระบวนการประชาธิปไตย ที่มีไว้เป็นเพียงสถานที่ประชุมหรือสถานที่ทำประชาคมลงมติ หากแต่เป็นที่รวมของชุมชนในการแลกเปลี่ยนข้อมูล กิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ เวทีการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการเชื่อมต่อกับเครื่องมือชนิดอื่น ๆ ในกระบวนการประชาธิปไตย โดยการเชื่อมต่อกับบัญชีครัวเรือนทำให้เกิดการรู้จักตนเอง การเชื่อมต่อการประชาพิจารณ์แผนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเขียนแผนแม่บทชุมชน และยอมรับนำไปสู่การปฏิบัติ

(3) การประชาพิจารณ์และยอมรับเป็นแผนแม่บทชุมชนทำให้แต่ละคนมีข้อผูกพันกันสองประการ คือ ข้อผูกพันกับตนเองและข้อผูกพันกับชุมชน การวางแผนแม่บทชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับการเกิดเป็นสังคมรวมหมู่ซึ่งมีเจตจำนงในตนเองต่างจากผลรวมของเจตจำนงของสมาชิกที่เป็นปัจเจกชนแต่ละคน โดยคนในชุมชนควรเชื่อฟังเจตจำนงร่วมกัน (general will) อย่างสิ้นเชิง การออกแผนงานหรือเปลี่ยนแปลงแผนงานโครงการควรเป็นกระบวนการที่ประชาชนมาร่วมประชุมอภิปรายและออกเสียงโดยตรงเสมือนประชาธิปไตยแบบนครรัฐกรีก สิ่งที่ได้คือเจตนารมณ์ร่วม แผนแม่บทชุมชนที่เกิดขึ้นจึงเป็นสัญญาเชิงศีลธรรมของชุมชนที่สอดคล้องกับปรัชญาการเมืองของรูสโซ (Rousseau, 1712-1778) ที่ว่า การเกิดขึ้นของรัฐนั้นเป็นสัญญาทางศีลธรรม

(4) แผนแม่บทชุมชน นอกจากบ่งบอกว่าเป็นผลผลิตจากกระบวนการประชาธิปไตยตามระบบคิดแบบปฏิบัตินิยมของตะวันตกแล้ว แท้จริง แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือชุดหนึ่งที่ทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดการร้อยรัดกันอย่างแน่นแฟ้น รักใคร่สามัคคีกัน มีเจตจำนงทางการเมืองร่วมกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการไปสู่ความเป็นปึกแผ่นของสังคม แผนแม่บทชุมชนจึงเป็นกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน ที่เป้าหมายและกระบวนการเป็นเรื่องเดียวกัน (Means is the end in the becoming.) ตามระบบคิดของตะวันออก และแผนแม่บทชุมชนเป็นดังการก่อตัวของแบบแผนแนวทางปฏิบัติที่เป็นแผนพัฒนาและกฎหมายชาวบ้านตามทฤษฎีกฎหมายสามชั้นของปรีดี เกษมทรัพย์(2546) นั่นเอง

ประเด็นที่สาม แนวคิดใหม่ของงานชุมชนสัมพันธ์

รูปแบบยุทธธรรมชุมชนของตำบลบ้านกาศนั้นก่อให้เกิดความรู้ใหม่เกี่ยวกับงานชุมชนสัมพันธ์ จากแต่เดิมที่เริ่มงานชุมชนสัมพันธ์จากกระบวนการที่เน้นการฝึกอบรมเพื่อแสวงหาความร่วมมือจากประชาชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการสั่งการ ปรับเปลี่ยนเป็นกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อรื้อฟื้นระบบการควบคุมทางสังคมดั้งเดิมด้วยกฎศีลธรรม ที่

สร้างมาตรฐานความประพฤติของสมาชิกด้วยบรรทัดฐานที่ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นเชิงอินทรีย์ (organic solidarity) ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนหรือการประชาสัมพันธ์เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแบบหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดใหม่ของงานชุมชนสัมพันธ์ควรมีรูปแบบดังตารางเปรียบเทียบแนวคิดต่อไปนี้

ตาราง 28 การเปรียบเทียบวิธีคิดและวิธีการของการปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน

แนวคิดดั้งเดิม งานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้ แนวคิดการสำรวจชุมชน	แนวคิดใหม่ งานชุมชนสัมพันธ์ภายใต้ กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน
ขั้นการเตรียมการ (เตรียมชุมชน)	เวทีที่ 1 รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น
ขั้นตอนการดำเนินการ	เวทีที่ 2 ระบบยุติธรรมชุมชน (เวทีบทบาท)
การประชาสัมพันธ์ การให้บริการ ชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน การ ฝึกอบรม การสร้างความเข้าใจ การจัดระบบ ความร่วมมือระหว่างสำรวจและชุมชน	ตำรวจบ้านและการจัดการความขัดแย้ง-ข้อพิพาทในชุมชน)
ขั้นตอนการประเมินผล	เวทีที่ 3 การประชาสัมพันธ์แผนแม่บท แผนแม่บทชุมชน และแผนยุติธรรมชุมชน ภายใต้สัญญาประชาคม กฎหมายชาวบ้าน และการปกครองตนเอง

ประเด็นที่สี่ ตัวแบบแม่สะเรียง เป็นทฤษฎีฐานรากในการขยาย
พรมแดนความรู้กระบวนการยุติธรรมชุมชน

ในช่วงที่ผ่านมา เมื่อมีการกล่าวถึงกระบวนการยุติธรรมชุมชน
ปฏิกิริยาที่ภาครัฐมีต่อเรื่องนี้ถูกกำกับไว้ด้วยทัศนะ 2 ประการ ทัศนะดังกล่าวเป็นกรอบจำกัดที่ทำให้การมองกระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นไปอย่างคับแคบและตื้นเขิน

ทัศนะแรก คือ การมองว่าในสังคมหนึ่งๆจะมีระบบยุติธรรมเพียง
ระบบเดียวที่มีความถูกต้อง และสมบูรณ์แบบสูงสุดในตัวเอง เป็นอิสระจากบริบททางสังคมที่ดำรง
อยู่ ทัศนะแบบหนึ่งเดียวนี้อาจเกิดขึ้นในแวดวงกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก โดยผู้เชี่ยวชาญใน
ระบบนี้จะถือว่าศาสตร์ของตน (กฎหมาย) เป็นสิ่งสูงสุดและสามารถใช้เป็นมาตรวัดเพื่อตัดสิน

ศาสตร์อื่น ๆ ได้อย่างไรขีดจำกัด ทศนะดังกล่าวละเลยข้อเท็จจริงที่ว่าเรื่องการยุติธรรมนั้น แท้ที่จริงเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม (cultural phenomenon) ซึ่งมีความสลับซับซ้อน ดำรงอยู่ในบริบททางสังคมที่แตกต่างกันและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ที่ว่า กระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่สลับซับซ้อนแตกต่างกันไป นั้น เนื่องจากวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดรูปแบบของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งกฎหมายใช้คำว่าจารีตประเพณี แตกต่างกันไปเฉพาะถิ่น ข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้เองที่เป็นรากฐานของพหุนิยมทางกฎหมาย (legal pluralism) หรือการมีระบบยุติธรรมหลายระบบดำรงอยู่ในสังคมเดียวกัน (more than one legal in one space) กระบวนการยุติธรรมหรือกฎหมายมิได้เป็นของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นของสังคม ชุมชนด้วยเช่นเดียวกัน โดยทั้งในสังคมก้าวหน้าหรือสังคมดั้งเดิมจะมีระบบยุติธรรมมากกว่าหนึ่งระบบดำรงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบยุติธรรมใดที่สมบูรณ์ในตัวเองจนสามารถตอบสนองต่อความทุกข์ร้อนของผู้คนที่หลากหลายได้ทั้งหมด การมองว่ากระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นเรื่องเลื่อนลอยและจะต้องมีกฎหมายรองรับเท่านั้น นับเป็นมิจาทัศนะที่ขัดแย้งกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ทั่วไป

ทศนะที่สอง มองว่าสังคมมีแต่กฎหมายบ้านเมืองเท่านั้น ลดความสำคัญของกฎหมายจารีตของชุมชน ทศนะดังกล่าวมาจากความเชื่อมั่นว่าเมื่อปัจเจกบุคคลมาอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นปรากฏการณ์ของสังคมที่การกระทำทุกอย่างถูกกำหนดกฎเกณฑ์ ไม่มีสุญญากาศทางกฎหมาย (legal vacuum) การกระทำใดของคน ย่อมอยู่ในแ่งมุมที่ถูกกำหนดโดยกฎหมายที่ตามครอบคลุมไปทุกพฤติกรรม ทศนะดังกล่าวเป็นการมองในแนวดิ่ง กฎหมายที่เกิดขึ้นจากรัฐหรือแนวดิ่งไม่สามารถทำให้สังคมเกิดความระเบียบได้ทั้งหมด หากแต่ต้องคำนึงว่า สถาบันทางสังคมทุกสถาบันควรมีอำนาจในการสร้างกฎเกณฑ์ (กฎหมาย) ขึ้นมาได้เช่นเดียวกันเพื่อดุลยภาพในสังคม ถ้ากฎเกณฑ์เหล่านั้นอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรม กฎเกณฑ์เหล่านั้นตามทฤษฎีกฎหมายสามชั้นของปรีดี เกษมทรัพย์ คือ กฎหมาย ระบบการยุติธรรมที่ต่างกันย่อมสามารถหนุนเสริมเติมเต็มส่วนขาดของกันและกัน (integrated criminal justice) ได้

ปรากฏการณ์ยุติธรรมชุมชนก็เป็นเช่นเดียวกับปรากฏการณ์ทางสังคมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทางสังคม และประการสำคัญคือการทำให้สังคมเกิดสติปัญญาใหม่จากการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมมือกัน ยุติธรรมชุมชนอย่างเดียวย่อมมิใช่คำตอบสำหรับปัญหาในระบบยุติธรรมไทย สังคมไทยต้องการทางเลือกต่างๆที่จะตอบสนองความหลากหลายของปัญหาและความต้องการของผู้คนที่แตกต่างกัน งานวิจัยนี้จึงช่วยเปิดประเด็นให้เกิดการทบทวนและเก็บเกี่ยวบทเรียนจากประสบการณ์ของสังคมไทย ด้วยความเชื่อมั่นว่าการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่นเป็นกระบวนการสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา ระบบ

ยุทธธรรมไทยให้รับใช้ประชาชน เพราะการพัฒนากระบวนการยุทธธรรมที่ดีนั้นเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องร่วมกันกระทำทั้งสังคม เบื้องต้นต้องสร้างสัมมาทัศนะเรื่องยุทธธรรม เพราะมีแต่เริ่มต้นด้วยทัศนะที่ถูกต้องร่วมกันเท่านั้นที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า การถอดรื้อในงานวิจัยเรื่องนี้ ทำให้สิ่งที่ไม่ปรากฏ (absent) คืออำนาจที่ซ่อนอยู่ในรูปของความรู้ ปรากฏออกมา (make the not accessible to sight) ตามคตินิยมหลังสมัยใหม่

รูปแบบกระบวนการยุทธธรรมชุมชนตำบลบ้านกาศ จึงเป็นนวัตกรรมยุทธธรรมชุมชนที่เป็นทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ที่ช่วยขยายพรมแดนความรู้ให้กว้างขวางออกไปว่ากระบวนการยุทธธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริง มีความหลากหลาย และเปิดประเด็นให้มีเวทีถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการยุทธธรรมชุมชนออกไปอย่างกว้างขวาง

5.2 ข้อค้นพบจากการทำงาน

ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่ากระบวนการประชาธิปไตยและสถานีตำรวจภูธรอำเภอแม่สะเรียงเป็นเงื่อนไขเพียงพอสำหรับการพัฒนากระบวนการยุทธธรรมชุมชนขึ้น ดังนั้นองค์กรในกระบวนการยุทธธรรมที่เหมาะสมกับงานยุทธธรรมชุมชนควรเป็นหน่วยงานตำรวจในพื้นที่วิจัย อย่างไรก็ตามในการบริหารโครงการวิจัยนั้น ประเด็นสำคัญ มีความจำเป็นต้องปรับกระบวนการทัศน์ของฝ่ายตำรวจก่อน เนื่องจากบุคลากรฝ่ายตำรวจยังอยู่ในกระบวนการทัศน์ดั้งเดิมภายใต้การครอบงำของกระบวนการทัศน์ทางกฎหมายกระแสหลัก ดังนั้นจึงมีความเคยชินกับการใช้กฎหมายและใช้กำลังเข้าแก้ไขปัญหา การปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้มาผสมกลมกลืนกับชุมชนตามแนวคิดกระบวนการยุทธธรรมชุมชน จึงต้องเริ่มจากการปรับกระบวนการทัศน์ของตำรวจก่อน

5.3 ปัญหาจากการดำเนินงานวิจัย

จากความจำเป็นในการเริ่มต้นงานวิจัยด้วยการปรับกระบวนการทัศน์ตำรวจก่อน พบว่าในการวิจัยครั้งนี้ ข้าราชการตำรวจที่เคยชินกับการทำงานด้วยวิธีการเดิม มีพฤติกรรมต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ทำให้จำเป็นต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนความคิดให้เกิดการยอมรับ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยและบางครั้งเกิดความขัดแย้งขึ้น ดังนั้น ข้าราชการตำรวจที่เหมาะสมกับการปรับกระบวนการทัศน์ควรเป็นข้าราชการตำรวจรุ่นใหม่ และปัจจัยสำคัญของความสำเร็จขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการสนับสนุนของผู้บริหารระดับสูง

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.4.1.1 นโยบายอาณัติธรรมไทย ควรส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมให้เป็นนโยบายคู่ขนานกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก สำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางแผนงานและโครงการในกระบวนการยุติธรรมให้ประสานสอดคล้องกัน

5.4.1.2 องค์การในกระบวนการยุติธรรมไทย ควรใช้กฎหมายที่มีอยู่แล้วในระบบกฎหมายให้เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะหลักอำนาจจับกุมของราษฎรตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หลักความผิดอันยอมความได้ตามประมวลกฎหมายอาญา การประนอมข้อพิพาท เหล่านี้เป็นกฎหมายและแนวทางที่เพียงพอต่อระบบกระบวนการยุติธรรมชุมชนโดยไม่จำเป็นต้องออกกฎหมายใหม่

5.4.1.3 หน่วยงานพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะจังหวัด และอำเภอต่างๆ ควรทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาว่า ชุมชนเข้มแข็งที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทุกระดับเป็นยุทธศาสตร์ที่ได้ผลยั่งยืนมากกว่าการสั่งการให้ปฏิบัติจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ดังนั้น จึงควรปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาจากการพัฒนาที่สั่งการจากภายนอกชุมชน มาเป็นการพัฒนาด้วยกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนที่เป็นการเริ่มจากภายในจะให้ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนกว่าแบบเดิม

5.4.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

5.4.2.1 สำนักงานตำรวจแห่งชาติสามารถนำรูปแบบและวิธีการของกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนไปประยุกต์ใช้ขยายผลแก่สถานีตำรวจในพื้นที่ชนบท สำหรับการปฏิบัติงานชุมชนสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับนโยบายชุมชนเข้มแข็งต้นแบบได้ทันที โดยไม่จำเป็นต้องออกระเบียบกฎหมายใหม่

5.4.2.2 สำนักงานตำรวจแห่งชาติควรพัฒนาปรับปรุงผู้ยามตำรวจหรือหน่วยบริการประชาชนที่มีความพร้อมให้เป็นสถานีตำรวจชุมชนสำหรับการเชื่อมต่อระหว่างสถานีตำรวจกับชุมชนในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนร่วมกัน

5.4.2.3 ศิลธรรม เป็นส่วนที่เกื้อหนุนความเข้มแข็งของระบบยุติธรรมชุมชน ดังนั้น ควรส่งเสริมเปิดโอกาสให้วัด หรือสถาบันทางศาสนาต่างๆ มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนมากขึ้น

5.4.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

5.4.3.1 รูปแบบและแนวทางการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชน ตำบลบ้านกาศ (Maesariang model) จัดเป็นทฤษฎีฐานราก เพื่อสร้างความแข็งแกร่งของทฤษฎี จึงควรนำไปวิจัยและพัฒนาในพื้นที่อื่นต่อไป

5.4.3.2 กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชน ในแง่กระบวนการเป็นเสมือนเครื่องมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ดังนั้นจึงสามารถประยุกต์ใช้กับโครงการ

ต่างๆที่เกี่ยวกับชุมชนได้อย่างหลากหลาย อาทิ โครงการชุมชนพอเพียง โครงการเศรษฐกิจพอเพียง ของกรมพัฒนาชุมชน โครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนของสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และโครงการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนของกรมคุมประพฤติ เป็นต้น

5.4.3.3 ชุมชนสามารถใช้กระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนในการจัดการตนเองในเรื่องต่างๆโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพารัฐหรือหน่วยงานต่างๆภายนอกชุมชน อาทิ การใช้แนวทางกระบวนการวางแผนแม่บทชุมชนสำหรับโครงการลดเหล้างานศพของชุมชน โครงการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ โครงการอนุรักษ์ป่า และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โครงการวิสาหกิจชุมชน โครงการลดอุบัติเหตุทางการจราจร เป็นต้น

ภาคผนวก
ภาพประกอบกิจกรรม

ภาพกิจกรรม เวทีสัญจร ทุกหมู่บ้านใน ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพกิจกรรม เวทีรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น ศึกษาดูงาน

ภาพป้ายผ้า วนิด การจัดการรณรงค์ให้ความรู้เรื่อง “ยุติธรรมชุมชน”

อบรมให้ความรู้เรื่อง การรู้จักตนเองและผู้อื่น กับ “ดร.เสรี พงศ์พิศ”

อบรมตำรวจบ้าน และมอบประกาศนียบัตร

ภาคผนวก
ประวัติทีมวิจัย

ประวัตินักวิจัย

1. **พ.ต.อ.รังสิต โลไทยสงค์**
 อายุ 47 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 200/4 หมู่ 9 ต.สันผีเสื้อ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
 จบการศึกษาระดับ ป.โท.(พบ.ม.) นิติ
 ประวัติการทำงาน ผกก.สภ.แม่สะเรียง

2. **ด.ต.สิมานนท์ โพธิสุวรรณ**
 อายุ 54 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 241 ม.12 ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ มศ.3 โรงเรียนบริพัตรศึกษา
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ หน.สภ.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง

3. **ด.ต.เสวต ปินตา**
 อายุ 48 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 165 ม.12 ถ.แหล่งพาณิชย์ ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ป.ตรี นิติศาสตรบัณฑิต มสธ.
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ วิทยาการกระบวนการของ กอ.รมน. กกต. ปปส.
 และครูฝึกพิเศษ

4. **.ด.ต.ณัฐดนัย ปันศิริ**
 อายุ 47 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 31/14 ม.12 ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ป.ตรี ม.แม่โจ้
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ จนท.ชุด ตชส.

5. **ด.ต.ประสิทธิ์ โกมลวัต**
 อายุ 43 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 230 ม.3 ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ป.ตรี รัฐศาสตร์ ม.แม่โจ้
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ ชุด คชส.
6. **ด.ต.พิชิต ประดับแก้ว**
 อายุ 40 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 236/7 ม.3 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ม.6
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ ชุด ขป.พิเศษ
7. **ส.ต.อ. ทนงศักดิ์ สุรินทร์ทีปะ**
 อายุ 40 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 72 ถ.เวียงใหม่ ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ป.ตรี การจัดการชุมชน ม.แม่โจ้
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ ชุด คชส.
8. **ส.ต.อ.ทรงชัย สมใจอ้าย**
 อายุ 35
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 276 ม. 2 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ป.ตรี รัฐศาสตร์ ม.แม่โจ้
 ประวัติการทำงาน รับราชการตำรวจ ชุด คชส.
9. **ส.ต.ต.อภิสิทธิ์ อุประคำ**
 อายุ 27 ปี
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ 230/5 หมู่ 3 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
 จบการศึกษาระดับ ปริญญาตรี รัฐศาสตร์รามคำแหง
 ประวัติการทำงาน เคยทำงานเป็น Admin ของบริษัท AIIZ / ปัจจุบันรับราชการเป็น
 ข้าราชการตำรวจ

10. ส.ต.ต.คนิสร ชัยอนุวัต

อายุ 28 ปี

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 236/1 หมู่ 3 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

จบการศึกษาระดับ ม.6 และกำลังศึกษาต่อที่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง(นิติศาสตร์)

ประวัติการทำงาน เคยทำงานเกี่ยวกับโรงแรม / ปัจจุบันรับราชการเป็นข้าราชการตำรวจ

11. ส.ต.ต.นครินทร์ อยู่ดี

อายุ 23 ปี

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 223/3 หมู่ 3 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

จบการศึกษาระดับ ม.6 และกำลังศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ประวัติการทำงาน เคยทำช่วยบิดาทำงานขับรถส่งสินค้า / ปัจจุบันรับราชการเป็น
ข้าราชการตำรวจ

12. ส.ต.ต.จีระพงษ์ ศรีโสดา

อายุ 26 ปี

ที่อยู่ บ้านเลขที่ 223/9 หมู่ 3 ต.แม่สะเรียง อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

จบการศึกษาระดับ ม.6 และกำลังศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

ประวัติการทำงาน เคยทำช่วยบิดาทำงานขับรถส่งสินค้า / ปัจจุบันรับราชการเป็น
ข้าราชการตำรวจ